

Mədəniyyət.AZ

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Yanvar – Fevral (317) 2018

Zəra Zərayev – 100

20
YANVAR

ÜMUMXALQ
HÜZN GÜNÜ

Turana qılıncdan daha kəskin ulu qüvvət,
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət!

Hüseyn Cavid

26
FEVRAL

XOCALI
SOYQIRIMI

Mədəniyyət.AZ

Culture.AZ/Культура.АЗ

Təsisçi:
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Baş redaktor:
Zöhrə Əliyeva

Redaksiya şurası:
Əbülfas Qarayev
Vaqif Əliyev
Seyda Məmmədaliyeva
Ədalət Vəliyev
Nazim Səmədov
Lala Kazımova
Rəfiq Bayramov
Vüqar Şıxammədov
İlham Rəhimli
Ayaz Salayev

Redaksiya:
Qurban Məmmədov
Səmirə Behbudqızı
Aqşin Məsimov
İlham Fətəliyev

Dizayn:
Azər Əlihusəynov

Jurnal Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin 30 aprel 2010-cu il tarixli (protokol №10-R) qərarı ilə sənətsünaslıq, memarlıq, kulturologiya və pedaqogika üzrə "Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərin siyahısı"na daxil edilmişdir.

Ünvan:
AZ1073, Bakı şəhəri,
Moskva prospekti – 1D,
Dövlət Film Fondu, 5-ci mərtəbə

Telefonlar:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyetinfo.az
Veb-sayt: medeniyyet.info

Jurnalə təqdim olunan əlyazmalar geri qaytarılmır, dərc olunan materiallar yalnız redaksiyanın icazəsi ilə istifadə oluna bilər.
Jurnal "CBS" mətbəəsində nəşr olunur.
Sifariş №
Tirajı: 1000
Yanvar – Fevral (317), 2018

Elmi, metodiki, publisistik
"Mədəni-maarif işi" jurnalı 1967-ci ildən çıxır.
Şəhadətnamə №R-122.
2012-ci ilin yanvarından "Mədəni həyat",
2015-ci ilin mart ayında
"Mədəniyyət.AZ" adı ilə nəşr olunur.

Founder:
Ministry of Culture and Tourism

Editor:
Zohra Aliyeva

Editorial board:
Abulfas Karayev
Vaqif Aliyev
Seyda Məmmədaliyeva
Ədalət Vəliyev
Nazim Səmədov
Lala Kazımova
Rəfiq Bayramov
Vüqar Şıxammədov
İlham Rəhimli
Ayaz Salayev

Editorial:
Qurban Məmmədov
Səmirə Behbudqızı
Aqşin Məsimov
İlham Fətəliyev

Design:
Azər Əlihusəynov

The journal was included in the "Register of scientific publication recommended for publishing the main results of dissertation in the Republic of Azerbaijan" by the decision of Presidium of the Supreme Attestation Commission under the President of the Republic of Azerbaijan (decision dated April 30, 2010: protocol №10): on the Study of Art, on the Study of Architecture, on the Study of Culture and on the Study of Pedagogy

Address:
AZ1073, Baku,
Moscow Avenue – 1D,
State Film Fond, 5th floor

Telephones:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyetinfo.az
Website: medeniyyet.info

Submitted manuscripts are not returned back and publishing materials can be used only by permission of editorial staff.
The journal is published in printing house "CBS".
Order №
Circulation: 1000
January – February (317), 2018

The journal "Cultural and educational" covering scientific, methodical and publicistic areas have been publishing since 1967.
Certificate №R-122.
In 2012, January journal was renamed "Cultural life", but since 2015 March have been publishing with the name of "Culture.AZ".

Учредитель:
Министерство Культуры и Туризма

Главный редактор:
Зохра Алиева

Редакционный совет:
Абульфас Караев
Вагиф Алиев
Сейда Мамедалиева
Адалат Велиев
Назим Самедов
Лала Кязимова
Рафиг Байрамов
Вугар Шихамедов
Ильхам Рагимли
Аяз Салаев

Редакция:
Гурбан Мамедов
Самира Бехбудқызы
Агшин Масимов
Ильхам Фаталиев

Дизайн:
Азәр Әлиғусейнов

Журнал внесен в "Список научных периодических изданий, рекомендованных для публикации основных результатов диссертаций в Азербайджанской Республике", решением Президиума Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Азербайджанской Республики от 30 апреля 2010-го года (протокол №10-R).

Адрес:
AZ1073, город Баку,
Московский проспект – 1Д,
Государственный Фильмфонд, 5-й этаж

Телефоны:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyetinfo.az
Веб-сайт: medeniyyet.info

Рукописи, представленные в редакцию журнала, не возвращаются.
Материалы, опубликованные в журнале, могут быть использованы только с разрешения редакции.
Журнал печатается в издательстве "CBS".
Заказ №
Тираж: 1000
Январь – Февраль (317), 2018

Научно-методический, публицистический журнал
"Культурно-просветительская работа"
издается с 1967-го года.
Свидетельство №R-122.
С января 2012-го года издавался под названием
"Культурная жизнь", с марта 2015-го выходит под названием "Культура.АЗ".

6 Ötən il uğurlarla yadda qaldı

NİSGİLİMİZ – QARABAĞ

8 Ülvü Bünyadzadə:
ədəbi şəxsiyyəti və irsi

12 Vətən həsrətinin əks-sədası

ƏDƏBİYYAT

14 Azərbaycan folklorunun vurğunu

18 QARA QARAYEV – 100

BU KİNO Kİ VAR...

38 Ekrandakı "Adam"

TEATR

40 Ülvü hisslərin təcəssümü

44 Azərbaycan teatrında Tofiq Kazımov fenomeni

RƏNGKARLIQ

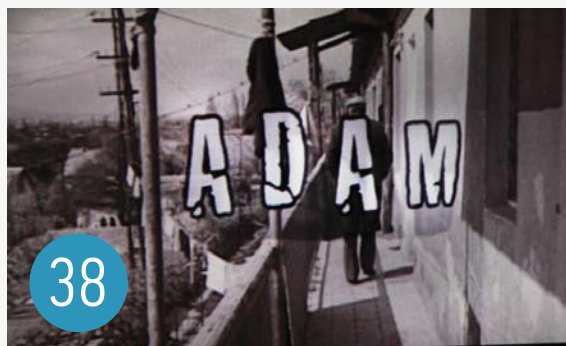
48 Kukla paradi, yaxud nağılların gerçəkliyi

MÜTALİƏ

52 Для детей-книголюбов Азербайджана

18

38

40

44

ELM

- 56 Hüseyn Cavidin tarixi və mifoloji personajları ümumbəşəri problemlər müstəvisində
- 60 Azərbaycan tarixi muzeyinin ilk arxeoloji ekspedisiyaları
- 63 Qafqaz Albaniyası ərazisində aşkarlanmış Roma və Sasani mənşəli torevtika nümunələri
- 66 Azərbaycanda kaşığı sənəti
- 68 Elektron informasiya xidməti vasitələri ilə musiqi irsimizin təbliğində Milli Kitabxananın rolu
- 71 Fəxrəddin Məmməd vəliyevin yaradıcılığında "Kitabi-Dədə Qorqud" ədəbi irsi
- 74 Nizami Gəncəvi adına Gəncə Dövlət Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin qədim dövr eksponatları
- 78 Azərbaycan xalça sənətinin inkişaf mərhələləri
- 82 Sen-Jermen milli arxeologiya muzeyi
- 85 Azərbaycanın erkən orta əsrlər zərgərlik sənəti
- 88 Gənc xalçaçı-rəssamların yaradıcılıq fəaliyyətləri
- 92 Miniatur üslubunun yaranma tarixindən
- 95 Azərbaycanda qarmonun tədrisi mərhələləri
- 99 Müstəqillik dövrü Azərbaycan rəngkarlığında qadın obrazı
- 102 Azərbaycanda uşaq xorunun problemlərinə bir nəzər
- 104 Müasir Azərbaycan təsviri sənətində qrotesk obrazlar
- 108 "Leyli və Məcnun", "Əsli və Kərim" obrazları Qarabağ xalçalarında
- 110 Симфония Г.Берлиоза "Гарольд в Италии" и ее первый исполнитель

TÜRK DÜNYASI

- 112 *Bizdən yazırlar:* Azərbaycan Halk müziği "Muğam"
- 116 Samarqand shariga xush kelibsiz!!!

TURİZM

- 118 AZƏRBAYCAN – Turizmin yeni favoriti

48

112

116

118

11 Reasons to Visit Baku, Azerbaijan

Xoş gördük, əziz oxucularımız!

Xoş günlərdə görüşək!

Həyatımız illərlə sonların arasında bir məsafədir ki, hamımız ömürboyu bu məsafəni ləyaqətlə qət etmək cəhdindəyik. Şükür ki, bir vətəndaş olaraq vətənə borcumuzu yerinə yetirməkdə, ailəmə, dostlarımıza, işimə, həmkarlarımıza hörmətdə və sədaqətdə bir qüsurlumuz yox və biz alnıaçıq, üzüağ xalqımıza, oxucumıza lazım bilinən, ömrümüz yetən qədər xidmətdəyik!

2018-ci il arzularının ən vacibi də bizə mərhəmət göstərüb ayaqda tutan həyatın qədrini bilmək, olub-keçənləri doğru dəyərləndirmək və bizə tapşırılan işləri vicdanla yerinə yetirməkdir!

Görüşünüə ilk sayı ilə gəldiyimiz "Mədəniyyət.AZ" dərgisi nə gözəl ki, öz daimi oxucusunu tapıb! Elm, savad, mədəniyyət və sənət xiridarlarıdır bizim izləyicilərimiz! O üzdən, əziz oxucumuz, sizin gözləntilərinizi qarşılamaq, sizə xoş gəlmək, sizə faydalı və maraqlı olmaqdır amalıımız! Amma bütün zamanlarda işığa, ziyaya, nura təşnə toplumun zövqünə müvafiq olmaq sizə asan gəlməsin! Hər işin çətinlikləri olduğu kimi, bizim də bu yolda öz qayğılarımız var. Və unutmayın ki, hər zaman oxucu marağına və sizi maraqlandıran, narahat edən, qələminizin gücü yetən mədəniyyət məzmunlu yazılarınıza ehtiyacımız var!

Bu sayımızda adətə üzrə keçən ilin yekunları və təzə ilin planlarına nəzər saldıq, hər ilin ilk aylarında ellikcə yaşadığımız kədərlərimizin acısını yaşadığ, gənc ömürlərini Vətən yolunda fəda etmiş Ülvi Bünyadzadə kimi oğullarımızı xatırladıq, bu sevginin hopduğı "Qarabağ. Əsrlərin salnaməsi" kitabının səhifələrini incələdik, həmişə tərəvətli qalacaq "Leyli və Məcnun" operasının 100 illiyini qeyd etdik, kinomuzun salnaməsinə daha bir əsər əlavə etdik, uşaqlarımızın mütaliə həvəsini istiqamətləndirdik, rəssamlarımızın kukla yaradıcılığına yeni sərgilərdən boylandıq, Azərbaycan teatrının Tofiq Kazimov fenomenini ilə bir daha qarşılaşdıq, cənab Prezidentin sərəncamıyla 100 illiyi qeyd olunan Qara Qarayev düşasının sehrinə düşən müəlliflərimizin yaradıcılığına nəzər saldıq.

Demək ki, bütövlükdə Azərbaycan mədəniyyəti, təbiəti, musiqisi və memarlığının gözəlliyi onu bir turizm favoritinə çevirməkdə, türk dünyası yazarları muğamımızın sehrinə düşüb dünya dərgilərində bizi mədh etməkdə ikən həmkarımız Elnur Niftəliyev də türk dünyasının daha bir əfsanəsi Səmərqəndi dolaşib təəssüratlarını bizimlə bölüşməkdədir...

Bu il də "Mədəniyyət.AZ" olaraq yenə də AAK siyahısına daxil nəşrlərdənək və iddiaçılarımızın elmi informasiya, araşdırma məzmunlu yazılarını sizə təqdim edirik, əziz oxucularımız.

Sevgilərlə,

Zöhrə Əliyeva,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

ÖTƏN İL UĞURLARLA YADDA QALDI

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi kollegiya iclası ilə ötən ilə yekun vurub və 2018-ci ilin I yarısı üçün fəaliyyət planını təsdiqləyib.

Beynəlxalq Muğam Mərkəzində baş tutan tədbirdə geniş hesabat məruzəsi ilə çıxış edən nazir Əbülfəs Qarayev 2017-ci ildə ölkəmizdə keçirilən beynəlxalq tədbirlərdən, mədəniyyətin ayrı-ayrı sahələrinin inkişaf etdirilməsi və ölkəmizin turizm imkanlarının təbliği istiqamətində görülmüş işlərdən, həyata keçirilən layihələrdən, əldə olunan nailiyyətlərdən ətraflı söz açıb.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin fəaliyyətinin ölkə başçısının tapşırıq və sərəncamlarına uyğun, eləcə də müvafiq dövlət proqramlarının icrası istiqamətində həyata keçirildiyi vurğulanıb, Azərbaycanın nüfuzlu beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi edən ölkəyə çevrilməsindən məmnunluq ifadə olunub. Nazir mədəniyyətin inkişafı, mədəni irsimizin təbliği ilə bağlı görülməli işlər çərçivəsində Heydər Əliyev Fondunun xətti ilə keçirilən tədbirləri xüsusi qeyd edib, həmçinin fondun təşkilatçılığı və nazirliyin iştirakı ilə bir sıra beynəlxalq festivalların, layihələrin reallaşdırıldığını diqqətə çatdırıb.

Bildirilib ki, 2017-ci ilin mədəniyyət sahəsində yadda qalan hadisələrindən biri milli mətbəximizin nümunəsi – dolmanın hazırlanma və paylaşma ənənəsinin, habelə musiqi irsimizin nümunəsi – kamança alətinin hazırlanması və ifaçılıq sənətinin YUNESKO-nun "Qeyri-maddi mədəni irs üzrə siyahı"sına daxil edilməsidir.

“ 2017-ci ilin mayında Bakıda IV Dünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun yüksək səviyyədə gerçəkləşməsi, prezident İlham Əliyev tərəfindən irəli sürülən “Bakı prosesi” və Dünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu bu il həmçinin BMT-nin hesabatında və qurumun baş katibinin xüsusi məruzəsində dünyanın mədəniyyətlərarası dialoq mövzusunun əsas tərkib hissəsi kimi qeyd olunub: “Bu onu göstərir ki, Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunması və inkişafı prezident İlham Əliyev tərəfindən siyasi xətt kimi həyata keçirilir. Artıq ölkəmiz bu prosesin mərkəzi kimi qəbul edilir və beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilir”.

2016-cı il dekabrın 27-də ölkə başçısının fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Turizm Şurasının tərkibi təsdiqlənib. Birillik fəaliyyəti dövründə Turizm Şurasının altı geniş tərkibli iclası keçirilib. Həmin icaslarda 100-dən çox müxtəlif qərarlar qəbul olunub. Bu qərarlar Azərbaycan turizm infrastrukturunun inkişafına, eyni zamanda “Strateji yol xəritəsi”nin icrasına müsbət təsir göstərüb.

Bununla yanaşı, 2017-ci ildə ilk dəfə keçirilən Bakı Şopinq Festivalı turizm sahəsində önəmli yenilikdir. Yaz və payız mövsümündə təşkil olunan festivallar 2018-ci ildə də davam edəcək.

Ötən ilin əlamətdar hadisələrindən biri – nazirlikdə struktur dəyişikliklərinin aparılması, regional idarələrin formalaşması da nazirliyin rəhbərliyi, kollektivi tərəfindən vaxtında verilmiş önəmli qərar kimi dəyərləndirilir. Hazırda qarşıdakı əsas vəzifə isə regionlarda mədəni xidmətlərin yeni səviyyədə qurulmasıdır.

2017-ci il ölkəmizin mədəni həyatında bir sıra yeniliklərlə yadda qalıb. Dövlət başçısı görkəmli mədəniyyət, incəsənət xadimlərinin, yazıçı və şairlərin, tarixi şəxsiyyətlərin yubileyləri haqqında müvafiq sərəncamlar imzalayıb. Həmin sərəncamların icrası ilə bağlı nazirlik tərəfindən digər aidiyyəti qurumlarla birgə silsilə tədbirlər planı hazırlanaraq həyata keçirilib. O cümlədən böyük şair Molla Pənah Vəqifin 300 illiyi YUNESKO və TÜRKSOY səviyyəsində geniş qeyd olunub.

Nazirliyin sistemində aid təhsil müəssisələrinin fəaliyyətindən danışan Əbülfəs Qarayev Azərbaycan Turizm və Menecment Universitetinin və Bakı Xoreoqrafiya Akademiyasının fəaliyyətini yüksək qiymətləndirib. Həmçinin 2018-ci ildə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən musiqi və incəsənət məktəblərində müəllimlərin attestasiyasının keçiriləcəyi diqqətə çatdırılıb.

Teatr, muzey, nəşriyyat, kitabxana işi, qoruqların fəaliyyəti və s. sahələrin inkişafını səciyyələndirən amillərdən danışan nazir qeyd edib ki, 2018-ci ildə əsas hədəf bütün sahələrdə müasir texnologiyalardan istifadə imkanlarının genişləndirilməsi və göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin günün tələbləri səviyyəsinə çatdırmaqdan ibarət olacaq.

“Azərbaycan teatrı 2009–2019-cu illərdə” Dövlət Proqramına uyğun olaraq üçcildlik “Azərbaycan Teatr Ensiklopediyası”nın nəşrinin başa çatdırılması bu sahədə əlamətdar hadisə kimi qeyd olunub.

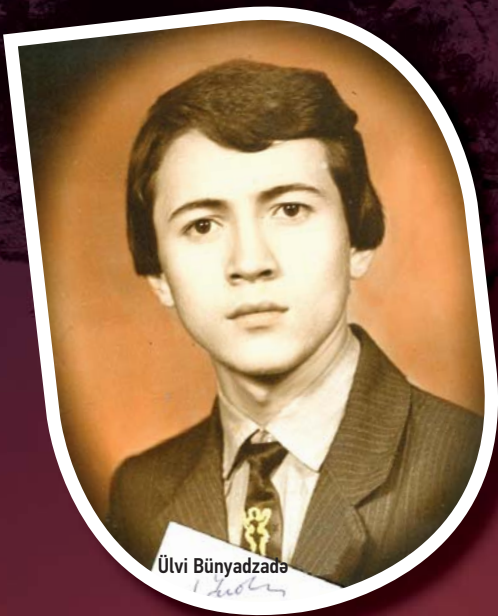
2017-ci il ərzində 15 filmimiz 20 ölkədə keçirilmiş 39 beynəlxalq festivalda 53 dəfə iştirak edərək 19 mükafat qazanıb. Ölkəmizdə keçirilən Beynəlxalq Turizm Filmləri Festivalının da dünyanın bu sahədə keçirilən nüfuzlu festivallarından biri olduğu vurğulanıb.

Mədəniyyət və turizmlə bağlı tədbirlər il ərzində respublikanın, dünyanın müxtəlif media orqanlarında, internetdə geniş işıqlandırılıb.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin 2018-ci ilin birinci yarımillik iş planı təsdiqlənib. ♦

ÜLVİ BÜNYADZADƏ: ƏDƏBİ ŞƏXSİYYƏTİ VƏ İRSİ

Ülvi Bünyadzadə

“Mən, Bünyadzadə Ülvi Yusif oğlu, həyatımda ilk və son dəfə öz vicdanım qarşısında and içirəm: bir elin, bir millətin adını təmsil etdiyimi heç zaman unutmayacağam; Azərbaycan torpağımın qürurdan, qeyrətdən yığılmış adını müqəddəs tutacaq, bu ada ləkə vurmaq istəyən bütün ünsürlərə qarşı duracağam; öz azərbaycanlı varlığıma, vicdanıma, məsləkimə, əsil-nəcəbətimə, damarlarımda axan azərbaycanlı qanına layiq oğul olacaq, qorxaqlığı, alçaqlığı, yaltaqlığı özümə yaxın buraxmayacaq, nəyin bahasına olursa-olsun öz azərbaycanlı “mən”imi təsdiq edəcəyəm. Əgər vədimə xilaf çıxsam, qoy anamın südü, elimin çörəyi mənə haram olsun, Vətən üzü görməyim!..

İmza: B. ÜLVİ. 10.IX–89”.

Ülvi, “And”ın Azərbaycan xalqının milli azadlıq mübarizəsində əzəmətli himndir. 20 il yaşadın. Kişi kimi yaşadın, kişi kimi getdin. Sən bu xalqın azadlıq mübarizəsi yolunda əylməz bayrağı oldun. Qəhrəmanlıq tarixi oldun. Bu torpağın çörəyi halalın olsun!

Ülvi, hansı duyğular ovqatında yaşadığın möhtəşəm “And”ından bəllidir. Dediğin mənada yaşamaq hər oğulun işi deyil axı! İllah da dünyanın bir-birinə çırpılan vədəsində. Düşmənlə gülləni gözüne sıxdığı məqamda da, lap “ölüm” anında da.

Sənin sevib-əzizlədiyin kasıbyana əşyalarını, qələmini, yazı dəftərini, kitablarını, hamıdan gizlətdiyin – “cızma-qara” şeirlərini, hekayələrini, məktublarını, ingiliscədən çevirmələrinin əlyazmalarını – bütün ədəbi irsini göz bəbəyimi kimi saxlayıram. Ülvi, ötən “qara bayramların” aydınlığı yetsin sənə, mənə, cəmi Azərbaycana, bir də

*Qarabağdı mənim dinim-imanım,
O torpağın nişanəsi, iziyəm.*

*Məni belə aciz görmə qəbirdə,
Qəbirdə də Qarabağın özüyəm...
– deyənlə eşqinə. Onda bir şeirini xatırlamamaq olmur:
Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan,
Bu yolun*

*şaxtasından, soyuğundan mən qorxmuram.
Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan,
Bu yolun acısından, ağrısından,
«Ölüm» adlı yuxusundan mən qorxmuram.*

Bu şeirini 1989-cu ildə hərbi xidmətdə olduğu uzaq, soyuq Sibirdə yazmışan, “Xətai” dərnəyi yaratdığı şəhərdə. Azərbaycan milli azadlıq mübarizəsi tarixində bu duyğularınla, düşüncələrinlə, qətiyyətinlə, Şəhid adıyla öz yerin var, Ülvi! Özü də ən uca yerdə, ən ülvü nöqtədə! 1969-cu ildə göz açdığı dədə-baba ocağın – Göyçə mahalın, Kəsəmən kəndin düşmənlə tapdağında qalanda dözmədin. Ürəyin qan ağıladı. Qarabağda müharibə qılıncımları közərəndə coş-

dun. Bir vaxtlar sovet ordusunun Əfqanıstan torpağına təcavüzünü, bizim o müharibəyə yollanan oğullarımızın nakam aqibətini gözlərin önünə gətirdin. Topxana meşəsinin ağacları doğrananda Əfqanıstan dağlarının əks-sədası qəlbinə doldu: "Ömür yolu" poemanı yazdın, hər sətir üstə titrədin:

*Yox, yox, ulu torpaq,
Sənin uğrunda həmişə,
hər yerdə mərd olacağıq.*

Qərib bir ruhun səsi uzaq Sibirdə hoyuna yetdi:
*Aman, qardaş, doğrudurmu, deyirlər,
Gecə-gündüz qan tökülür yurdunda.
Qarabağın tarixini danırlar,
Məscid uçur, dam sökülür yurdunda.*

Beləcə, Vətən duyğulu, yurd sevgili misraların, şeirlərin çoxdur. Bu şeirlərini, eləcə də "Qansızlar" povestini, bir çox hekayələrini, tərcümələrini oxuyanda gözlərim önündə poladdan tökülmüş sərt baxışlı bir əsgərə dönürsən. Ciddiliyindən, sərtliyindən, qətiyyətindən, cəsarətindən min ilin tökmə kişilərinə bənzəyirsən.

Amma, Ülvi, sənin həm də çiçək qəlbin, şəhli sevgi hisslərin varmış. Gözəllərə biganə qalmayan qaynar baxışların varmış. Demə, eşq girdabında çırpınan ürəyin varmış:

*Bir qız gördüm – od baxışlı,
Ortaboylu, uzunsaçlı.
Mənə baxıb güldü, qaçdı –
Bela gülüş görməmişdim.*

Baxış sənin qəlbinə titrədən o bəxtəvər qız indi neynir, görəsən? Ömrünün köç karvanını qurmamış sevdiyin o gözəle yoxsa öz əlvidanı da demişdin?

*Bu yerlərdən bahar çağı keçərdik,
Çiçəklərdən sənə çiçək seçərdik.
Ovuc-ovuc bir çeşmə su içərdik,
Ağ suyunda üzən buza, əlvida.*

Ülvi, belə Ülvi idin. Çiçək zərifliyi ilə tərپəşən şəhli misraların hər kəsin ürəyində yox yerdən sevgi hissləri oyadır. Bax onda, Ülvi, elə bəxtəvər olursan ki:

*Titrayan dodağın şeir istəyir,
Baxıb təmənnəyə ay həsəd çəkir.
Yanır ürəyində elə bir od ki,
Bu oda, ataşa yay həsəd çəkir.*

Səndən ayrılmaq olmur, Ülvi, səndən doymaq olmur. Nə yaxşı sən dünyamızda olmusan, indi də varsan, sabah da varsan. İnan, sən buna, Ülvi. Çünki gələcək nəsil səni oxuyur, Səndən nüsxə götürür. Kök sənsən, budağın sabahkı nəsil. Sən Azərbaycanın azadlığı uğ-

Bibisi Almaz Ülvi ilə. 1989

runda ömrünü, torpağını qızıl qanına boyadı. Qızıl qanına boyadın ki, gələcək nəsil azadlıq xoşbəxtliyini yaşasın. Bax, heç olmasa, o xoşbəxtlikləri üçün səni anacaqlar, səni sevecəklər, Ülvi.

Ülvi Bünyadzadə Bakıda Şəhidlər xiyabanında (40-cı qəbir) dəfn olunub. O, həyatını Azərbaycan xalqının, Azərbaycan torpağının azadlığı uğrunda qurban verib.

İlk addımlarını poeziya aləmində atıb. İlk şeiri "Qoşqar" Ədəbi Birliyinin təqdimatıyla mətbuatda dərc olunmuşdu. Şeir dodaqdəyməz şəklindədir: lirik, gözəl, bir az kövrək, bir az titrək, bir az həssas və yanıqlı hisslərdən ibarətdir.

*Səyyaddan sayalanan,
Ahlı-nalalı ceyran.
Gəldi səyyada sarı,
Qaldı yaralı ceyran.*

Ülvinin bütün şeirləri, yazıları onun xarakteri ilə vəhdətdədir, bu, vətənə, torpağa, elə məhəbbət hissiylə əlaqədardır. Ülvi ədəbi fəaliyyəti üzərində ciddi işləmişdir. Həmin illərin bəhrəsi olaraq bu gün əlimizdə onun zəngin, rəngarəng və orijinal ədəbi irsi qalıb. Əsərlərində ana xətt – vətən müqəddəsliyi, azadlıq duyğusu və qeyrətli vətəndaş oğul obrazının tərənnümüdür. Şair qəlbində baş qaldıran milli azadlıq eşqinin müqəddəs yolda çarpışmaqla məşələ dönəcəyinə inanır. Bu, 70 il ərzində gəldiyimiz "hamarlanmış yol"

yox, milli mənlüyini təsdiqləyən, vətən şərəfini ucaldan yol, ciğir olmalıdır.

*Həyat üçün doğulmuşuq,
Vətən üçün ölməliyik!..*

– ideali ilə yaşayan şair 15 yaşında ikən Vətənə üz tutub:

*Sən mənim yolumda
bir məşal kimi
Yanırsan, – məni də
yandırmaq üçün.
Döyünən qəlbimin
yatan səsinə
Yuxudan oyatmaq,
çaxdırmaq üçün...*

– misrələrini yazsa da, mübarizə yolunu seçdi. Bu, Ülvinin milli vətəndaşlıq mövqeyini, qətiyyətini sübut edirdi.

Ülvi ərəb, fars, latın, özbək dillərində (sərbəst öyrənməklə) yazıb-oxumağı, ingilis, rus dillərini isə mükəmməl bilirdi. Və bunların köməkliyi ilə də tariximizə aid xeyli yazılı mənbələrlə tanış olmuşdu. Xüsusi qeydlər, konspektlər dəftəri tutmuşdu. Bu qeydlər bəlkə də gələcəkdə ən sanballı bir tarixi əsərin bünövrəsi idi.

Orda musiqi duyumu güclü idi. Təsadüfi deyil ki, bir çox milli musiqi alətlərimizdə gözəl ifaları ilə məktəbdə keçirilən ayrı-ayrı yığıncaqlarda, görüşlərdə müəllim və şagird kollektivinin dərin rəğbətini qazanmışdı. O, qarmon, tar, saz, piano, kamança və s. musiqi alətlərində çalmaq bacarırdı. Ülvinin musiqi istedadına heyranlığını Naxçıvan Televiziya və Radio Şirkətinin sədri, şair Elman Həbib 1993-cü ildə yazdığı bir məqaləsində belə bildirir: “Ülvi. Onunla qardaşımgildə tanış olmuşduq. Qardaşımla Ülvinin əmisi Hüseyn həkim qonşu idi. Ad günündə, xudmani məclisimizdə həmə öz sözünü deyirdi... kimsə dedi ki, Ülvi pianoda bir xalq mahnısı çalsın. O, utancaq-utancaq qalxıb piano arxasına keçdi. Ülvi həmin andan yaddaşımda yaşamağa başladı. 18 yaşı vardı. Qonur gözləri, çatılma-mış, qartal qanadları kimi gərilmış qara qaşları ağbəniz çöhrəsinə bir qədər kölgə salanda qəribə ciddi görkəm alardı. Məclisboyu ağzını açıb bir kəlmə kəsməyən bu gəncin sinəsi altında necə sirli xəzinə varmış, Allah! Bizim aşiq musiqisi, el havacatları pianoda necə səslənərmış, İlahi! Bayaqdan dillənəməyib susub duran bu Ülvi balanın ürəyi nə imiş, Tanrı!? Barmaqları nə oyun eləyirdi, “Göycə gülü”ndən başladı, “Divani”dən adladı, “İrəvan çuxuru”nda ayaq saxladı. “Sarı tel”ləri bir-bir saydı, “Ayaq Sarıtel”, “Orta Sarıtel”, “Baş Sarıtel”, “Yanıq Kərəmi”, “Köhnə Naxçıvan”... Aşiq havaları pianoda

Tələbə yoldaşları ilə birgə

dəyişdikcə ovqatımız da dəyişdi. O vaxt dəfələrlə kövrəldim. Ülvi yadımda beləcə qalıb. 18 yaşında, biğ yeri yenəcə tərələn bir cavan, yeniyetmə kimi, bir də xalqımızın dərdini müdrikcəsinə ürəyinin dilində danışan istedad sahibi kimi...”

“**Ülvinin tezliklə müstəqilliyə qovuşacaq Vətənin gələcəyi üçün bir vətəndaş arzuları, planları var idi. “Ancaq bir yerdə birləşib mübarizə aparmaqla qalıb gəlmək olar”, – deyər məktublarında, publisistik yazılarında, şeirlərində, nəsrində ancaq bu cür duyğularla yaşayırdı.**

1990-cı ilin 10 yanvar tarixində qələmə aldığı bir məqalədə yazmışdı: “Azəri xalqının milli müstəqilliyi və demokratiya uğrunda apardığı mübarizə bu gün özünün tarixə qanla yazılacaq, əbədi həkk olunacaq günlərini yaşayır. Gün-gündən mövcud hərbi-polis rejiminin iç üzü açılıb-tökülür, onun birdəfəlik dağılması üçün zəmin hazırlanır. O da aydın olur ki, azərilərin indi tam çıpaqlığı ilə görünən milli faciəsi on ilin, iyirmi ilin deyil, bir neçə əsrin bəhrəsidir”.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik tarixində şəhid-şair Ülvi Bünyadzadənin milli azadlıq mücahidi kimi öz yeri, öz uca taxtı danılmazdır. Ali məqamın mübarək olsun, Ülvi!

Almaz Ülvi,
Filologiya elmləri doktoru

VƏTƏN ÜÇÜN ÖLMƏLİYİK (*sinif yoldaşlarıma*)

Biz öz ömür sazımızda
"Dilqəmi"ni bilməliyik.
Leylimizin ürəyini
Məcnun kimi sevməliyik.

Bisütunu biz də yaraq,
Çənsiz Çənlibellər quraq.
Sazımızda ağlayaraq
Biz həyatda güməliyik.

Döyüşlərdə yoğrulmuşuq,
Gələcəyə qaranquşuq.
Həyat üçün doğulmuşuq,
Vətən üçün ölməliyik!

1982

* * *

Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan,
Bu yolun
şaxtasından, soyuğundan mən qorxmuram.
Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan,
Bu yolun
acısından, ağrısından,
"Ölüm" adlı yuxusundan mən qorxmuram.
Yollar saysız,
Yollar sonsuz,
Yollar ötür
Dünənimdən,
bu günümdən, sabahımdan
ötür-keçir.
Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan,
Çünki
dünyadakı bütün yollar
Anamın təndir evinin qabağından
ötür-keçir.

1989

* * *

Atama oğul deyiləm,
Anama oğul deyiləm.
Bu ocağın kor çırağı,
Yanmayacaq işığıyam.
Anam-atam zamanədir,
Mən zamanə uşağıyam.

1989

ƏLVİDA (*nəğmə*)

Deyirəm, vüsalın nə azmış ömrü,
Gedirəm, əlvıda, gözəl, əlvıda.
Gəlmişəm son dəfə biz qoşa gəzək,
Bizdən qalan qoşa izə, əlvıda.

Bu yerlərdən bahar çağı keçərdik,
Çiçəklikdən sənə çiçək seçərdik.
Ovuc-ovuc bir çeşmə su içərdik,
Ağ suyunda üzən buza, əlvıda.

Mən Ülviyəm, ülvi sözə aşiqəm,
Saf ürəyə, büllür üzə aşiqəm.
Gözlərintək ala gözə aşiqəm,
Sevdiyim o ala gözə, əlvıda.

* * *

"Əsgərlik şeirləri"ndən

Pəncərəmi döyür Sibir küləyi,
Qəm sovurur kirpiyimdən, qaşımndan.
Düşündükə ötüb-keçən günləri
Burum-burum duman qalxır başımdan.

Bu torpağa Allah qarğıyıb, nədir –
Günəşi buz, adamları buzdu, buz.
Gecəsi nə, gündüzü nə, bilinmir, –
İkisindən biri qara, biri boz.

Arzularım, xəyallarım, ilahi,
Pərvazlanıb, qanadların çalammır.
Gözəllərə həmdəm olan könlümü
Rus gözəli ovudammır, alamdır.

Bizim yerdə günəş gülümsəyəndə
Torpaq da öz al rənginə bələnir.
Bizim yerdə qar gözləri üşütmür,
Bizdə qar da çiçək kimi ələnir.

Pəncərəmi döyür Sibir küləyi,
Qəm sovurur kirpiyimdən, qaşımndan.
Düşündükə ötüb-keçən günləri
Burum-burum duman qalxır başımdan.

1989

NOVRUZ BAYRAMI GƏLİR...

İldən bir gün ayrıldı – əlində yanan məşəl,
İldən bir gün ayrıldı – bütün günlərdən gözəl.

Çiyində yaşıl əba, gözlərində təbəssüm,
Sınəsində çiçəklər düzülüb düzüm-düzüm.

Yeriyir min naz ilə, göylərin şamı gəlir,
Ay ellər, pişvaz edin, Novruz bayramı gəlir.

Hanı yaşıl səməni, deyin, pişvaza çıxsın,
Hanı qızıl kəməri, belini bərk-bərk sıxsın.

Deyin, gülün bu gün, hey, kədər nədi, qəm nədi?!
Qarı nənəm aş asıb, köz üstündə dəmdədi.

Göylər durulan gündü, sular bulanan gündü,
Tonqallar ulduz kimi bir-bir qalanan gündü.

Bu bayramdan başlayır ilimizin baharı,
Arzumuzun baharı, elimizin baharı.

Bu bayramın eşqiylə qoy bəzənsin əsrimiz,
Bu bayramın oduna yansın dərdi-sərimiz.

Bu bayramın gözüylə gələcəyə baxağın,
Bu bayramı gül kimi döşümüzə taxağın.

1987

* * *

BƏXTİM

Bir yuxu görmüşdüm bihəl çağımızda,
Gördüm ki, yoluma daş tökür bəxtim.
Bir divar hörmüşdüm dümağ mərmərdən,
Lom salıb gördüm ki, hey sökür bəxtim.

Uzaqdan istəyir tuta əlimi,
Gözündə cəm edir kədəri, qəmi.
Köksündən vurulmuş pəhləvan kimi
Gördüm ki, ümitsiz diz çökür bəxtim.

Ülviyəm, özümə yuva hördüm ki,
Bəxtimlə yaşayım axıra təkli.
Səbəbin bilmədim, amma gördüm ki,
Bir uşaq səsiylə hönkürür bəxtim. ❖

Ülvi Bünyadzadə

VƏTƏN HƏSRƏTİNİN ƏKS-SƏDASI

"Aydın gecədə Qarabağ yaylasındakı qayaların zirvələrini saysız-hesabsız ulduzlardan ibarət təmtəraqlı görünən ulduzlar bəzəyir. Öz mükəmməlliyi ilə bütün insani ehtirlərə biganə qalan almaz çələnglər üfün qara məxmərində bərq vurur. Onların soyuq, bənzərsiz gözəlliyini nə müharibələr, nə təcavüzlər, nə də xəstəliklər təhdid edə bilər. Və hətta zamanın özü belə onların rahatlığını pozmaq iqtidarında deyil..."

Aşağıda, vadilərdə, dağların ətəklərində də həmçinin işıqlar yanır. Lakin bu gün sayları o qədər azalıb, zülmətin içində elə tənhadırlar ki, artıq bir-birinə əlçatmaz olublar. Əsrlər vardı ki, onların işığı öz parlaqlığı ilə ulduzlarla rəqabətə girərdi. İnsanlar tərəfindən yandırılan od işıq, istilik və rahatlıq gətirir, müdafiə vəd edirdi. Naxışları əsrdən-əsrə böyüyərək gecənin qaranlığında ocaqların səmaya qalxan qığılcımları ilə yeni məskənlərin yerini nişan verirdi. Komalardan kəndlər meydana gəlir, onlar da zənginləşərək şəhərlərə çevrilirdi. Şəhərlərin müdafiəsi üçün qala və qəsrlər, saray və məbədlər ucaldılırdı. Hər növbəti yüzillikdə bu torpaqlar daha izdihamlı və füsunkar olurdu, bağ və əkin sahələri, möhtəşəm bina və qorxunc içqalalarla bəzədilirdi..."

Bu təsvir Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, "PAŞA Həyat Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti və "SILK WAY GROUP" şirkətinin dəstəyi ilə "IRS Publishing House" nəşriyyatı tərəfindən əsəyə gətirilmiş "Qarabağ. Əsrlərin salnaməsi" kitabındandır.

Layihənin rəhbəri baş redaktor Musa Mərcanlı, elmi məsləhətçiləri tarixçi alimlər Qasım Hacıyev və Səbuhi Əhmədovdur. Kitab xüsusi

dizayn və zövqlə hazırlanaraq Azərbaycan və rus dillərində təqdim edilib.

Nəşr proloq və epiloqdan əlavə, "Azıx mağarası", "Məğrur albanlar", "Monqol istilas", "Müharibələrarası dövr", "Pənəhəli xan Qarabağlı", "Yenilməz Şuşa", "Çətin seçim", "Əcdadların torpağı uğrunda", "Nə unutmaq, nə də bağışlamaq" adlı 9 hissədən ibarətdir. Hansı ki Azıx mağarasında qədim insanların məskunlaşdığı zamanlardan bu yana bölgənin Atropatena və Qafqaz Albaniyası, Elxanilər dövləti və Səfəvilər imperiyası, Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu, Qarabağ xanlığı və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrlərini, sonuncu işğal mənzərələrini əhatə edir.

“Qarabağ. Əsrlərin salnaməsi” hər şeydən öncə ensiklopedik mənbədir. Ondan yaxın və uzaq keçmişimizdə baş verən hadisələrin tarixi, təfərrüatı və mahiyyəti barədə dolğun bilgi almaq, müxtəlif sxem və xəritələrlə tanış olmaq, qədim abidələrin şəkillərini seyr etmək mümkündür.

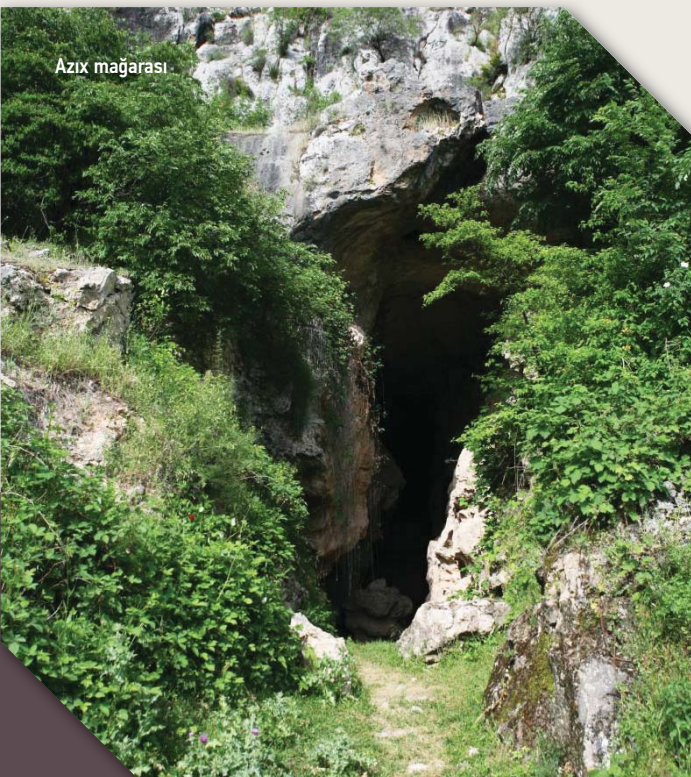
Kitabı regionun geopolitik önəmi, təbii sərvətləri, yadellilərin bitib-tükənməyən işğalçı yürüşləri, yerli xalqların adət-ənənələri, faciələri və qəhrəmanlıq nümunələri ilə dolu bir dastan da adlandımaq olar. Ən başlıcası – xalqımızın heç bir boyunduruq qəbul etmədən daim öz azadlığı uğrunda mübarizəsi sətirər arasından boy göstərir, bugünkü xələflərini qururlandırır; pərakəndəliyi, vahid

mövqedən çıxış edə bilməməsi, çox vaxt taleyinin qonşu imperiyalardakı hakimiyyət dəyişikliyindən asılı qalması isə müasir dövrümüzdə də düşündürücü, ibrət almalı, nəticə çıxarmalı məsələlərdəndir.

“**Tam səmimi deyirəm, toplunu baş redaktorumuzun tapşırığına əsasən jurnalın ilk sayına yazı hazırlamaq üçün əlimə almışdım. Vaxt azlığına görə niyyətim ordan-burdan qeydlər və ümumiləşdirmələr edib işi yekunlaşdırmaq idi. Lakin istər vizuallıq, istər tarixi faktların aktuallığı, istərsə də dil imkanları baxımından o qədər cəzb elədi ki, tam oxumamış ayrıla bilmədim. Hətta sadəliyi, rəvanlığı, axıcılığı orta məktəbin IV sinfində təhsil alan oğlum Xəzərin də marağına və mütaliəsinə səbəb oldu.**

Bəli, “Qarabağ. Əsrlərin salnaməsi” nəşri həm də bir nağıldır, valideynlərin övladlarına söyləyəcəyi nağıl... Amma bu nağılın sonunda göydən üç alma yox, üç qılınc düşür – götürüb yağı caynağında çirpən Vətən torpaqlarının xilasına tələsmək üçün!..

Müəlliflər haqlı olaraq bildirirlər ki, qarabağlılar böyük ailədir. Burada doğmalığı ana, yaxud ata tərəfdən deyil, ümumi dərdimiz olan – oğurlanmış Vətənlə bağlıdır. Bu acıya dözmək çətinidir, çünki zamanın hökmünə baş əymir, firavan həyat, toxluq, işdəki uğurlarla müalicə olunmur. Onun surəti Qarabağda doğulmuş insanların qəlbinə əbədi həkk olunub. Meşələrlə örtülmüş dağlar və qarlı zirvələr, Qarabağ atlarının sürətli qaçışı, təndirdən çıxan yumşaq çörək, yovşanın ətri, muğamın heyranedicə ahəngi və Natəvanın qəmli şeirləri bu nisgilin içindədir. Məgər bundan ayrılmaq olarmı?! Məgər bunu unutmaq

olarmı?! Xeyr! Qarabağ taledir! Və mütləq dəyişəcək. Qarabağın oğul və qızları öz evlərinə qayıdacaqları zaman onun səmasındakı ulduzlar əvvəlki kimi parıldayacaq...

Bir neçə kəlmə də “IRS Publishing House” barədə söyləmək yerinə düşər. Nəşriyyatın “Irs” silsiləsindən ilk kitabı – Bakının qədim məkanlarından olan İçərişəhər barədə “Qədim qalanın yuxuları” 2013-cü ildə işıq üzü görüb. Daha sonra “Qobustan – minilliklərin kitabı”, “Təbrizin sehrli nağılları”, “Naxçıvan – Şərqi afsanəsi”, Şəkiyə həsr olunmuş “Ovsunlanmış şəhər” və paytaxtımızın müasir simasından bəhs edən “Bakı simfoniyası” kitabları ilə oxucuların görüşünə gəlib. Bu siyahıya daxil olan üç kitab 2014-cü ildə Moskvada keçirilmiş kitab sərgi-yarmarkasında iki birincidərəcəli və bir üçüncü dərəcəli diplomlar alıb.

“Qarabağ. Əsrlərin salnaməsi” kitabının Beynəlxalq Muğam Mərkəzində keçirilən təqdimatında da həmin məqamlara toxunulub. Vurğulanıb ki, 20 Yanvar faciəsinin 28-ci ildönümü ərəfəsində belə bir təqdimatın keçirilməsi xüsusi önəm kəsb edir. Çünki bu, Qarabağın tarixindən, qarabağlıların mərdliyindən, kəşmə-kəşli həyatından, habelə XX əsrin 80-ci illərinin sonundan başlayaraq Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzündən, Dağlıq Qarabağın işğalından, Xocalı soyqırımından bəhs edir.

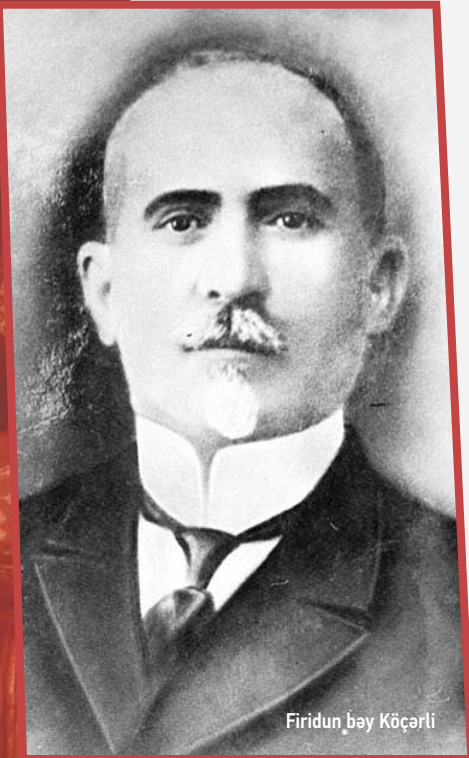
Bildirilib ki, bölmələrin hər birində mövzu elmi, tarixi mənbələrə istinadla mükəmməl əhatə olunub; məsələn, “Azix mağarası” fəslə oxucuda bu məkanın qədimliyi haqqında dolğun təsəvvür yaradır: “Məmmədli Hüseynovun topladığı zəngin material onun bu regionda insanın əmək fəaliyyətinə 2 milyon il öncə başlaması ilə bağlı cəsarətli fərziyyə irəli sürməsinə imkan verdi. Gürcü arxeoloqların daha sonrakı tapıntıları azərbaycanlı alimin ehtimalını doğrultdu. Qarabağ, həqiqətən, bəşəriyyətin ilk yurdlarından biri hesab edilə bilər. Bu isə, öz növbəsində, *Homo*-nun polisentrik mənşəyi və onun yaşı (ən azı 3 milyon il) ilə bağlı nəzəriyyənin xeyrinə daha bir argumentdir.

Tədbir konsert proqramı ilə yekunlaşıb. ♦

Qurban Məmmədov

AZƏRBAYCAN FOLKLORUNUN VURĞUNU

Firdun bəy Köçərli

Firdun bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi inkişaf yoluna dair qiymətli mənbə təşkil edən əsərlər yaratmış və çoxcəhətli zəngin fəaliyyəti ilə ictimai-mədəni fikrin təşəkkülünə mühüm töhfələr vermişdir. Ölkəmizdə təhsil sisteminin milli əsaslar üzərində qurulması prosesində onun maarifçi ziyalı kimi apardığı işlər böyük əhəmiyyətə malikdir.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Məşhur alim, tənqidçi və pedaqoq Firdun bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı və pedaqoji fikir tarixində xüsusi yer tutan şəxsiyyətlərdəndir. Onu hamı sevir və xatirəsini əziz tutur. Mütəxəssislərin də təsdiqlədikləri kimi, folklorşünaslığın yaranması, şifahi xalq ədəbiyyatının toplanması, sistemləşdirilib nəşr olunmasında Firdun bəyin böyük xidmətləri var. Bu şəxs ədəbiyyat tariximizi yazmaqla bütün dağınıq və unudulub gedən ədəbi irsimizi canlandırdı, klassik dühaların haqqını özünə qaytardı. O, Azərbaycan ədəbi dilinin saflığı uğrunda daim mübarizə aparıb. Firdun bəy Köçərli düşünürdü ki, xalqımız yalnız böyük keçmişindən, soy-kökündən bəhrələnərək xoşbəxt gələcək qura bilər. Odur ki bir maarifçi kimi xalqın savadlanması yolunda əlindən gələni edirdi. Hesab edirdi ki, xalqın müdriqliyinin, sevinc və kədərinin, adət-ənənələrinin parlaq şəkildə əksini tapdığı belə nağıllar, uşaq oyunları, tapmacalar, atalar sözləri, məsəllər, ya-

nılmaclar, bayatılar, laylalar, oxşamalar, nəğmələr millətin yoluna işıq salan əbədi mayakdır.

“Balalara hədiyyə” o dövrdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında böyük hadisə idi. Bir çox yazıçı və şairlərimiz Firdun bəyin sevə-sevə topladığı folklor incilərindən ruhlanaraq gələcəyimiz olan uşaqlar üçün gözəl-gözəl əsərlər yaradıblar. Abdulla Şaiq, Seyid Hüseyn, Fərhad Ağazadə, Eynəli bəy Sultanov kimi mütərəqqi ziyalılar kitabdən “vətən qoxusunun, dağların ətrinin gəldiyini” yazır, onu “milli duyğularımızı oyadan”, “keçmişimizi, özümüzü özümüzlə tanıdan” gözəl töhfə kimi qiymətləndirirdi. Müəllif bu kitabda ən çox şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən bəhrələnməmişdir. Onun fikrincə, uşaq dünyası xeyli zəngindir, poetik duyumları çox güclüdür, təfəkkürü yazıçı təfəkkürünə uyğundur. Uşaq ədəbiyyatı böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Böyük ədibimiz, M.F.Axundzadə və M.Şahtaxtinskidən sonra Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə əlifba islahatı aparıl-

ması yolunda çalışan xadim kimi, Azərbaycan dilini başqa dillərin zərərli təsirindən qorumaq üçün Y.V.Çəmənzəminli, Ü.Hacıbəyli, Ö.F.Nəmənzadə və başqa mütərəqqi ziyalılarla birgə cəbhə yaratmışdı. Həmin cəbhənin işi Azərbaycan ədəbi dilini canlı xalq dilinə gətirdikcə daha artıq yaxınlaşdırmaq, inkişaf etdirmək idi. Onlar dili millətin əvəzsiz sərvəti sayırdılar.

“Firidun bəy Köçərli “bizim fəzil və həkim bir şairimiz” adlandırdığı Nizaminin əsərlərini azərbaycancaya “açıq dildə tərcümə edib milli ədəbiyyatımızı dövlətləndirməyi” “fars dilini yaxşı bilən” şairlərimizin baş vəzifələrindən biri hesab edirdi. O deyirdi: “İnsaf deyil ki, onun möcüz-nüma kəlamları Avropa dillərinə tərcümə olunub intişar tapsın, bizlər isə onu öz dilimizdə mütaliə edib feyzyab olmaqdan məhrum qalaq”.

Dahi mütəfəkkirə görə, sənətkar gərək xalqın kədər və sevincinin tərcümanı olsun, onu qəflətdən bədar edib tərəqqi və maarif səmtinə cürət və cəsarət ilə dəvət etsin. Firidun bəy Köçərli çoxcəhətli yaradıcılığı boyu bir ədəbiyyat tarixçisi, nəzəriyyəçi və tənqidçisi kimi tədqiq və təbliğ etdiyi sahənin, demək olar, bütün əsas məsələlərinə toxunmuş, onlar barədə öz görüşlərinin aydın izahına çalışmışdır. Ədəbiyyatı hər bir xalqın “şəni və əzəmətinə, tərəqqi və səadətinə bəis səbəblərdən biri” sayaraq istər şifahi, istərsə də yazılı nümunələrin üzə çıxarılmasında əsl təəssübkeşlik göstərüb. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin bu yorulmaz və vətənpərvər tədqiqatçısı araşdırmalarına folklor nümunələrini yazıya almaqla başlayıb.

Qədim musiqi mədəniyyətimizin beşiyi Şuşada dünyaya göz açan Firidun bəy el sənətini dərinləndirərək qədrini bilib, bir çox əsərlərin itib-batmasına, unudulmasına imkan verməyib. Bunun üçün toplayıcılıq işini genişləndirərək Aşıq Valehin şeirlərini, o cümlədən məşhur “Vücutnamə”sini, xalq bayatıları, uşaq folkloru incilərinin bir qismini dövrünün mətbuatında çap etdirib. “Azərbaycan ədəbiyyatı”nın müəllifi öz xalqının başər mədəniyyəti xəzinəsinə verdiyi inciləri də sərraf kimi tapıb qiymətləndirməyi bacarıb, Azərbaycan ədəbiyyatının böyük ideallar, sağlam və yüksək hisslərlə zəngin olduğunu iftixarla sübuta yetirib. Bu məqsədlə M.V.Vidadi, M.P.Vaqif, A.Bakıxanov, Q.Zakir, M.F.Axundzadə, S.Ə.Şirvani, N.Vəzirov, M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadəni misal gətirməklə onların yaradıcılığını və ədəbi irsini geniş təhlilə cəlb edərək Azərbaycan ədəbiyyatında yaranan realist ədəbi cərəyanın özünəməxsus xüsusiyyətlərini, inkişaf yolunu və ideya istiqamətlərini məharətlə müəyyənləşdirib. O, yazıçının mənsub olduğu xalqın mənəvi aləmi ilə sıx bağlılığını həlledici şərt sayır və deyirdi: “Yazıçı və ya şair nə qədər millətinə yaxın olsa, milliyyət qanı onun damarlarında nə qədər artıq cərəyan etsə, onun əsərlərində milliyyət nişanəsi artıq görünəcəkdir”. “Azərbaycan ədəbiyyatı”nda ictimai və mədəni tərəqqi uğrunda qələm çalan, yaxşını – yaxşı, pisi – pis kimi göstərən, mövhumat, qəflət və dini xurafatı ifşa edən “həq-pərəst və millətpərvər ədiblərə” daha artıq yer verər, onların yaradıcılıq problemlərinin geniş şərhinə çalışdı.

Firidun bəy Köçərli ədəbiyyat tarixçisi olduğu qədər də iste-

dadlı tənqidçi idi. Müasir ədəbiyyatın ideya, mövzu, bədii sənətkarlıq, dil və s. məsələləri ilə daim maraqlanırdı və yazırdı: “İndiki dövrdə xalq üçün gözəl nəsihətlər, hikmətamiz hekayələr, vətənə məhəbbət, millətə xidmət, dostluqda sədaqət, əhdə vəfa etmək, müqəddəs hisslər haqqında əsərlər yaratmaq lazımdır”.

O təkcə Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi ilə kifayətlənməmiş, əsərlərində Şərq, Qərb, Avropa, rus, gürcü və s. ədəbiyyatların klassikləri haqqında da elmi mülahizələr yürütmüş, ədəbi oxu kitablarının çapına çalışmışdır.

Şifahi xalq ədəbiyyatının növ və janr zənginliyini aşkarlayan görkəmli ədəbiyyatşünas alim qeyd edirdi ki, keçmişdə şən və qüvvət sahibi olan türk millətinin öz məişətinə, ayin və adətinə dair yaratdığı nağıl və hekayələr, gözəl mənzumələr, hikmətamiz məsəllər, atalar sözləri, incə mənalı müəmma və tapmacalar, körpələrin qəlbini açan düzgülər və yarıltmacalar, heyvanat qisminə məxsus sayacı sözləri unudulmaqdadır. Məktəblərdə çalışan soydaşlarına yazdığı məktublarda toxunduğu məsələyə bir daha qaydaraq göstərirdi: “O millət ki öz tarixini, dolanacağını, vətənini və dilini sevir – bu qisim əsərləri kəməli-şövq və diqqətlə cəm edib sərmayə kimi saxlayır və uşaqların ilk təlim-tərbiyəsinə onları öyrətməklə başlayır”. Gənc nəslə düzgün tərbiyə etmək, onda vətənə, xalqa, ana dilinə məhəbbət duyğuları oyatmaq üçün uşaqları hələ kiçik yaşlarından şifahi ədəbiyyat nümunələri ilə tanış etməyi ilkin tərbiyə üsullarından sayır və bunu valideynlərə məsləhət görürdü. Heç təsadüfü deyil ki, çap etdirdiyi şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri kitabına (1908) bu baxımdan çox dəyərli “Balalara hədiyyə” adı vermişdi.

Həmin əsərlər minlərlə oxucu tərəfindən rəğbətlə qarşılanır. “Balalara hədiyyə” haqqında görkəmli ədəbiyyatşünas Əli Sultanov yazırdı ki, “bu kitabdan vətən qoxusu, dağların ətri, köçərilərin tüstüsü gəlir”. Kazımoğluya görə, kitabdakı nağıl və

hekayələr azərbaycanlıların ata-babadan qalma düzgü və tapmacaları, misal və nəğmələri "bizi keçmişimizlə aşına edir, kəndimizə tanıdırır və keçmişimizə qarşı bizdə milli bir duyğu oyandırır". Abdulla Şaiq hesab edirdi ki, "bizim el ədəbiyyatımız o qədər vüsətlidir ki, yazmaqla qurtaracaq şeylərdən deyil. Millətimizin istedad və məharəti – fitrilərinə və əhvali-ruhiyyəsinə aşına olmaq istəyənlər möhtərəm Firidun bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabçasından istifadə edə bilərlər. O, camaatımızın arasındakı nağıl, məsəl, tapmaca və şeirləri bir yere toplamaqla körpələrimizə böyük hədiyyə etmişdir. Firidun bəy Köçərli "Balalara hədiyyə" məcmuəsini məhz bu niyyətlə hazırlamış və öz məramını belə ifadə etmişdi: "Bu məcmuəni hər kəs oxusa – böyük, ya kiçik – onun qəlbi

açılıb xəndan olacaqdır. Balalar şadlanacaq bu səbəbə ki, onda dərc olunan əsərlərin cümləsi onların dünyasındandır. Böyük adamların ürəklərinin açılmasına səbəb bu olacaqdır ki, mütaliə əsnasında öz uşaqlıq vaxtlarını ixtiyarsız xatırlarına gətirəcəklər".

Firidun bəy Köçərlinin folklorşünaslıq baxımından dəyərli fikirləri bununla bitmir. Atalar sözləri və məsəllərin xalqın tarixi təcrübəsi və həyatı ilə bağlı yarandığını qeyd edən ədəbiyyatşünas nağılların çoxunun şadlıq ilə qurtardığını, qəhrəmanların bəla və müsibətlərə düçar olduqlarını, ağ div və əjdahalarla qarşılaşdıqlarını göstərən epik folklor nümunələrinin poetikasına yığcam şəkildə toxunmuşdur. "Balalara hədiyyə" Azərbaycan folklorunun ilk antologiyası idi. Bu kitab indi də uşaqlar üçün maraqlıdır, əzizdir.

Dövrünün ədəbi hadisələrini diqqətlə izləyən Firidun bəy Köçərli ədəbiyyatda xalqiliyin və demokratik meyillərin inkişaf etdirilməsi üçün ciddi səy göstərmiş, realizmin yorulmaz təbliğatçısı olmuşdur. Onun C.Məmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, N.Nərimanov kimi sənətkarların əsərləri və "Molla Nəsrəddin" jurnalı haqqında söylədiyi fikirlər tədqiqat nöqteyi-nəzərindən çox qiymətli və maraqlıdır.

Firidun bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı tarixində ilk dəfə XX əsrə qədərki ədəb və şairlərin böyük əksəriyyətini əhatə edən ədəbiyyat tarixini yazmağa təşəbbüs göstərən. "Materiallar"da yüz

iyirmi doqquz şairin ədəbi irsi və onlardan böyük bir qisminin ilk dəfə tərcümeyi-halı verilib, əsərləri haqqında orijinal fikirlər söylənib. M.Füzuli, M.P.Vaqif, M.F.Axundov, Q.Zakir, S.Ə.Şirvani kimi görkəmli simaların yaradıcılığına həsr edilmiş tədqiqatı onun Azərbaycan ədəbiyyatına çox gözəl aşinalığını göstərir.

Firidun bəy Köçərli Şuşada qohumları ilə. (Şuşa, 1915)

“Azərbaycan şairlərinin tərcümeyi-hallarına dair ilk geniş məlumat, ədəbiyyatımızın və mədəniyyətimizin fəxri M.F.Axundzadə haqqında birinci kitab Firidun bəy Köçərli qələminin məhsuludur. Həm tənqidi məqalələrində, həm də tədqiqatçılıq fəaliyyətində bariz şəkildə nəzərə çarpan xüsusiyyətlərdən ən başlıcası müasirlik problemini ön plana çəkməsidir. Məşhur yazıçı-alim Mir Cəlal Paşayev onun xidmətlərini nəzərə alaraq demişdir ki, bir institutun görə bilmədiyi işi F.Köçərli təkbaşına görüb.

Görkəmli maarifçi iyirmi ildən çox Qoridə, on il İrəvan gimnaziyasında, iki ilə yaxın Qazax seminariyasında azərbaycanlı gənclərin təlim-təربiyəsi ilə məşğul olmuş və "Azərbaycan ədəbiyyatı" kimi çox sanballı elmi əsər yazmışdır. Firidun bəy Köçərlinin dilə dair görüşlərində mətbuat dili məsələləri də mühüm yer tuturdu. Ümumiyyətlə, ədəbi-bədii dildə olduğu kimi, burada da onun ardıcılıqla müdafiə və təbliğ etdiyi fikir mətbuatın xalq dilinə yaxınlığı, aydınlığı, sadəliyi, anlaşıqlığı idi. F.Köçərli müasir ziyalılara və tələbələrinə Azərbaycan dilini yaxşı bilmək, bu dilin canlı üslubunda yazıb-yaratmaq üçün Vaqif, Vədadi, Axundzadə, Şirvani, Zərdabi kimi yazıçıların əsərlərini oxuyub öyrənməyi məsləhət görürdü. Qeyd edirdi ki, Vaqifin adını eşitməyən və şəninə söylənən "Hər oxuyan Molla Pənah olmaz" məsələni bilməyən yoxdur. Vaqifi belə şöhrətləndirən, əlbəttə, rəvan təbi, mövzu kəlamı və gözəl qafiyələri

olubdur, şairin əsərləri indi də dillər əzbəridir. Klassiklərin məziyyətini onların dilə ehtiram və məhəbbətində, söz ustalığında görən alim söyləyirdi ki, “böyük ədiblərin yazısı həmişə açıq və sadə olur”.

Rus ədəbiyyatını həm bir müəllim, həm tənqidçi, həm də tərcüməçi kimi öyrəniş təbliğ edən Firdun bəy Köçərlinin A.S.Puşkindən “Torçu və balıq”, M.Lermontovdan “Üç xurma ağacı”, A.P.Çexovdan “At ailəsi” kimi tərcümələrini ədəbi ictimaiyyət rəğbətlə qarşılamışdır. Bu tərcümələr ədəbiyyatımızı ideya cəhətdən daha da zənginləşdirib. Onun M.F.Axundzadənin “Aldanmış kəvakib” povestini rus dilinə çevirməsi də çox yaxşı təşəbbüs idi. Rus ədəbiyyatının Azərbaycanda yayılması və təbliğində Firdun bəy Köçərli bir çox müasirlərindən öz işinin ardıcılığı ilə seçilirdi.

Beləliklə, görkəmli ədəbiyyatşünas alim, tənqidçi və maarif xadiminin elmi fəaliyyəti tariximizin qiymətli səhifələrindən, “Azərbaycan ədəbiyyatı” monoqrafiyası isə milli ədəbiyyatşünaslığın yeni istiqamətdə inkişafında böyük rol oynayan və özünün saysız-hesabsız müsbət, mütərəqqi cəhətləri ilə bu gün də əhəmiyyətini, tərəvətini itirməyən əsərlərdən biridir. Firdun bəy Köçərliyə görə, kamil və ağıllı həqiqətdə o şair və o ədibdir ki, “öz millətinin dili ilə danışa, ürəyi ilə, hissi və ağılı ilə fikir edə. Çünki milləti haqq və savaba irşad edən, şöhrət və hörmətə yetirən onlardır.”

“Çox təəssüflər olsun ki, 1920-ci ildə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti bolşevik-daşnak qüvvələri tərəfindən süquta uğradıldıqdan sonra başlanan faciə və terror qurbanlarından biri Firdun bəy Köçərli oldu. O, Gəncədə heç bir səbəb göstərilmədən güllələndi.

Qeyd edim ki, 1965-ci il yanvarın 1-dən Mədəniyyət Nazirliyinin qərarı ilə kitabxanamız Azərbaycan ədəbi dilinin saflığı uğrunda daim mübarizə aparmış Firdun bəy Köçərlinin adını daşıyır. F.Köçərli adına Uşaq Kitabxanası olaraq bu sahədə üzərimizə çox mühüm vəzifələr düşür. Bizim ən ümdə vəzifəmiz böyük ədibimizi oxucularımıza tanımaq, dəyərli əsərlərini onlara sevdirməkdir. Çünki ulu öndər Heydər Əliyevin söylədiyi kimi, kitabxana məbədgahdır, hər bir ziyalının yolu bu məbədgahdan keçir. Balacaları vətənpərvərlik, humanizm, düşməyə nifrət, beynəlmiləçilik ruhunda tərbiyə etmək üçün biz kitabxanaçılar çox çalışmalıyıq. İnanırıq ki, illər ötsə də, hər dəfə uşaq ədəbiyyatından söz düşəndə uşaqların da, böyükklərin də sevimlisi F.Köçərli hörmətlə anılacaq, yada düşəcək. ♦

Ruhiyyə Məmmədli,
Firdun bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının
elmi metodika şöbəsinin müdiri

Ədəbiyyat:

Nəbiyev B. Ədəbiyyat tarixçiliyinin atası: Firdun bəy Köçərli – 150 // “Ədəbiyyat qəzeti”–2013, 22 fevral, № 7. S. 1, 3.

Nəzirli Ş. Qoridən gələn qatar, sənədli povest. Bakı: “Şərq–Qərb”–2011, 492 s.

Nəzirli Ş. Günahsız məhbus. “Yeni Azərbaycan”–2010, 3 aprel, №56; 10 aprel, №61; 17 aprel, №66.

**Görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevin 100 illik yubileyi haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı**

2018-ci ilin fevral ayında Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndəsi, böyük bəstəkar, tanınmış alim-pedaqoq və ictimai xadim, SSRİ xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ və Azərbaycan Dövlət mükafatları laureatı, akademik Qara Əbülfəz oğlu Qarayevin anadan olmasının 100 illiyi tamam olur.

Qara Qarayev Azərbaycan xalqının bəşər mədəniyyətinə bəxş etdiyi özünəməxsus nadir fitri istedadla malik şəxsiyyətlərdəndir. Novator sənətkar kimi o, uzun əsrlik qədim milli musiqi irsinin ənənəvi klassik və ən müasir musiqi formalarıyla son dərəcə ahəngdar vəhdətində çox sayda monumental əsərlər meydana gətirmişdir. Həyat, insan və zaman haqqında dərin fəlsəfi düşüncələri bütün vüsəti ilə yüksək professional səviyyədə əks etdirən həmin ecəzkar sənət nümunələri daim əxlaqi-mənəvi kamilliyə çağırır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin tarixi nailiyyətlərlə zənginləşdirilməsi və dünya miqyasında tanınılmasında müstəsna xidmətlər göstərmiş görkəmli sənətkar Qara Qarayevin 100 illik yubileyinin layiqincə keçirilməsini təmin etmək məqsədilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının təklifləri nəzərə alınmaqla, görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevin 100 illik yubileyi ilə bağlı tədbirlər planı hazırlayıb həyata keçirsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

*İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.
Bakı şəhəri, 17 oktyabr 2017-ci il.*

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Mərkəzi Elmi Kitabxanasında (MEK) dünya şöhrətli bəstəkar, SSRİ-nin və Azərbaycanın xalq artisti, akademik Qara Qarayevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirdə AMEA-nın prezidenti, akademik Akif Əlizadə Qara Qarayevin Azərbaycan musiqisinin və bəstəkarlıq məktəbinin inkişafında rolundan danışaraq yaradıcılığının zəngin milli köklərə əsaslanan bəstəkar Azərbaycan musiqisinin yeni mərhələdə inkişafını təmin edən sənətkarlardan olduğunu deyib. Onun yaradıcılığının Azərbaycanda musiqişünaslıq elmi üçün qiymətli mənbədir: “Böyük bəstəkar təkrarsız və özünəməxsus əsərləri ilə musiqi tariximiz, musiqi nəzəriyyəçiləri üçün əvəzsiz tədqiqat imkanları yaradıb. Qara Qarayev öz musiqiləri ilə hələ sağlığında Azərbaycanı bütün dünyada layiqincə təmsil edib”.

“Azərbaycan musiqi tarixi” kitabının üçüncü cildinin çap olunduğunu bildirən akademik Zemfira Səfərova qeyd edib ki, kitab Qara Qarayevin yaradıcılığı ilə başlayır.

Firəngiz Əlizadə böyük bəstəkarın tələbəsi olmaqdan qürur duyduğunu deyib: “Xoşbəxtəm ki, bu böyük insanın təkə tələbəsi deyiləm, həm də onunla bir yerdə çalışmışam. Qara Qarayev insan kimi yüksək səviyyəli ziyalı idi. O, 110 musiqi əsərinə imza atıb. Onların hər biri əzəmətli, təkrarsız əsərdir. Onun azad düşüncəsi öz yaradıcılığına da nüfuz etmişdi”.

Daha sonra çıxış edən mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev qeyd edib ki, bəstəkarın yubileyi çərçivəsində tədbirlər təkə Azərbaycanda deyil, dünyanın müxtəlif ölkələrində təşkil olunur. Azərbaycan bəstəkarının 100 illiyi YUNESKO-nun yubileylər proqramına daxil edilib...

Qara Qarayev adına Mərkəzi İncəsənət Məktəbində məktəbin müəllimi Leyla Həsənova böyük bəstəkar haqqında ətraflı məruzə edib. Eləcə də Q. Qarayevin həyat və yaradıcılığını işıqlandıran slayd-şou və videoçarxlar göstərilib.

“İpək yolu” kamera orkestri (bədi rəhbəri əməkdar artist Vaxtaq İmanov), xalq artisti Rəsim Abdullayevin rəhbərliyi altında simli kvintet, respublikanın əməkdar artistləri Əziz Qarayusifli, İlqar Hacıyev, Əyyub Əliyev, Nadir Məlikov, Aleksey Miltx, BMA-nın baş müəllimi Fəridə Sultanova, həmçinin Q. Qarayev adına Mərkəzi İncəsənət

Məktəbinin qabaqcıl müəllimləri Nurlan Cəfərli (tar), Vəfa Əhmədova (fortepiano), İrəna Əliyeva (fortepiano), Mətanət Nurullayeva (fortepiano), Nuray Bayramova (fortepiano), Qəmər Mahmudova (fortepiano), Vəfa Babayeva (skripka), Regina Məcidova (vokal), “Modern folk” instrumental ansamblı Q. Qarayevin müxtəlif janrlarda bəstələdiyi əsərlərdən ibarət rəngarəng nömrələr təqdim ediblər.

Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində “QÜRUR və DÜHA. Yaşayan Əfsanə” – rəssam və fotoqrafların yaratdıqları Qara Qarayev obrazlarından ibarət sərgi düzənlənib.

Qeyd olunub ki, nümayiş olunan qiymətli nümunələr Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyası, Milli İncəsənət Muzeyi, Xalça Muzeyi və xalq rəssamı Tahir Salahovun şəxsi kolleksiyasında qorunan əsərlərdir.

Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının sədri, xalq rəssamı Fərhad Xəlilov Qara Qarayevi görmək və onunla ünsiyyət imkanına görə özünü xoşbəxt saydığını söyləyib: “O, novator, yaradıcı bir insan idi. Müasir musiqinin simvolu sayılan ölməz bəstəkar ABŞ-dan səfərdən qayıdanda özü ilə simfocaz valları gətirmişdi. Bu, Bakıya gətirilən ilk simfocaz musiqisi idi və melomanların həmin musiqiləri necə həvəslə və maraqla dinlədiyini indi də xatırlayıram. Onun yaratdıqları əbədiyaşar əsərlərdir”.

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin rektoru, professor Fərəh Əliyeva: XX əsr Azərbaycan musiqi

mədəniyyətinin simasını müəyyənləşdirən dahi musiqiçi Qara Qarayevin 100 illik yubileyi təkcə musiqiçilər deyil, mədəniyyətin müxtəlif sahələrində çalışan sənət adamları üçün də bayramdır: “Qara Qarayev sənətində Nizami mövzusunun leytmotivlərini görürük. O, Azərbaycan musiqisinin təkcə obraz, üslub, janr dairəsini genişləndirən bəstəkar deyildi. Yeniləşməyə daim hazır və Azərbaycan mədəniyyətində 60-cı illərdə çox güclü şəkildə gedən müasirləşmə dalğasının önündə duran, klassik ənənələri bu yeniliyə qoşan sənətkar idi”.

Sərgidə dünya şöhrətli bəstəkarın yaradıcılığına ithaf edilən 40-a yaxın qrafika, rəngkarlıq, heykəltəraşlıq və dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri nümayiş olunub. “Bəstəkar ürəkli rəssam” Mikayıl Abdullayevin Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poemasına həsr etdiyi tablolar, təsviri

sənətimizin görkəmli qadın rəssamlarından Elmira Şah-taxtinskayanın Qara Qarayevə həsr etdiyi portret-plakati, görkəmli heykəltəraş Cəlal Qaryağdının böyük musiqçinin şərəfinə yaratdığı mərmərdən büstü və dünyaca məşhur klassik əsərlərə çəkilmiş illüstrasiyalar bu qəbildəndir.

“QOYYA” BALETİ,

yaxud özünü tapan və tanıyan maxo

B eləliklə, Qoyyanın həyat və yaradıcılığının sözlə rəsmini çəkməyə çalışacağıq. Başqa sözlə, bu həyat və yaradıcılığın kino musiqisi və simfoniya bəstəçiliyinə kimi yetişməsinin təəssüratlarını bölüşəcəyik. Səbəb nəinki musiqi mədəniyyətimizin, ümumilikdə mədəniyyət və incəsənət tariximizin fəxrlərindən biri, dahi Qara Qarayevin 100 illik yubileyi münasibətilə ilk dəfə olaraq Opera və Balet Teatrında tamaşaya qoyulan “Qoyya” bəstəçiliyi bəstəçisi Məhəmməd Fəxrəddin Qarayevlə Fəxrəddin Qarayevə məxsusdur. Tamaşanın musiqi rəhbəri və dirijoru əməkdar artist Əyyub Quliyev, quruluşçu baletmeysteri Estoniyanın əməkdar artisti və Dövlət mükafatı laureatı, Sankt-Peterburq “Dance Opera” balet festivalının bədii rəhbəri, YUNESKO yanında Beynəlxalq Rəqs Şurasının üzvü, Beynəlxalq Marius Petipa irsi fondunun prezidenti, professor Vasili Medvedev, libretto müəllifi Yana Temiz, quruluşçu rəssamı Dmitri Çerbadji, xormeysteri Sevil Hacıyeva, dekorçu rəssamı əməkdar mədəniyyət işçisi Tehran Babayev olan premyera tamaşasında Qoyya obrazını Anar Mikayılov, hersoginya Kaetana Alba obrazını əməkdar artist Nigar İbrahimova, İnkvizitoru əməkdar artist Makar Fernşandt, Kraliçanı Almaniya keçirilən balet artistlərinin beynəlxalq müsabiqəsinin bürünc mükafatçısı Ayan Eyvazova canlandırırdılar.

QOYYANIN ALTI XƏYALI

Tamaşa Fransisko Qoyyanın (1746–1828) həyatının son dövrünün, xəstəlik rəssamının əhvalının altı xəyal şəklində yozumundan, özünü tapan və tanıyan müstəsna istedad sahibi olan yaradıcı insanın fikir və hiss çırpıntılarından ibarətdir: tənha və xəstədir, keçirdiyi xəstəlik ucbatından eşitmə qabiliyyətində əngəl yarandığından başındakı uğultular ona rahatlıq vermir və müxtəlif xəyallara çevrilir; məsələn, keçmişinə aid personajlar qərribə fiqur-simvol şəklini alır, yaradıcılığını təşkil edən mövzular və bütün həyatıboyu rahatlığını pozan obrazlar isə əksinə, insan cildində görünürlər.

Bir sözlə, yarıyuxulu, yarıyaq vəziyyət retrospektiv vernisaja, zamana çevrilir – tamaşaçını Qoyyanın həyat və yaradıcılıq yolunun əvvəlinə aparır. Birinci xəyalının qəhrəmanları İnkvizitor, Kaetana Alba və Kraliça – Tale, Eşq və Hakimiyyət. Almanın qəfil ölümünü qətl aktı kimi qavrayan rəssam əsərlərində əbədi həyat bəxş etdiyi, eşq və ölüm rəmzi olan qırmızı yaylığını həkk etdiyi varlığı taleyin

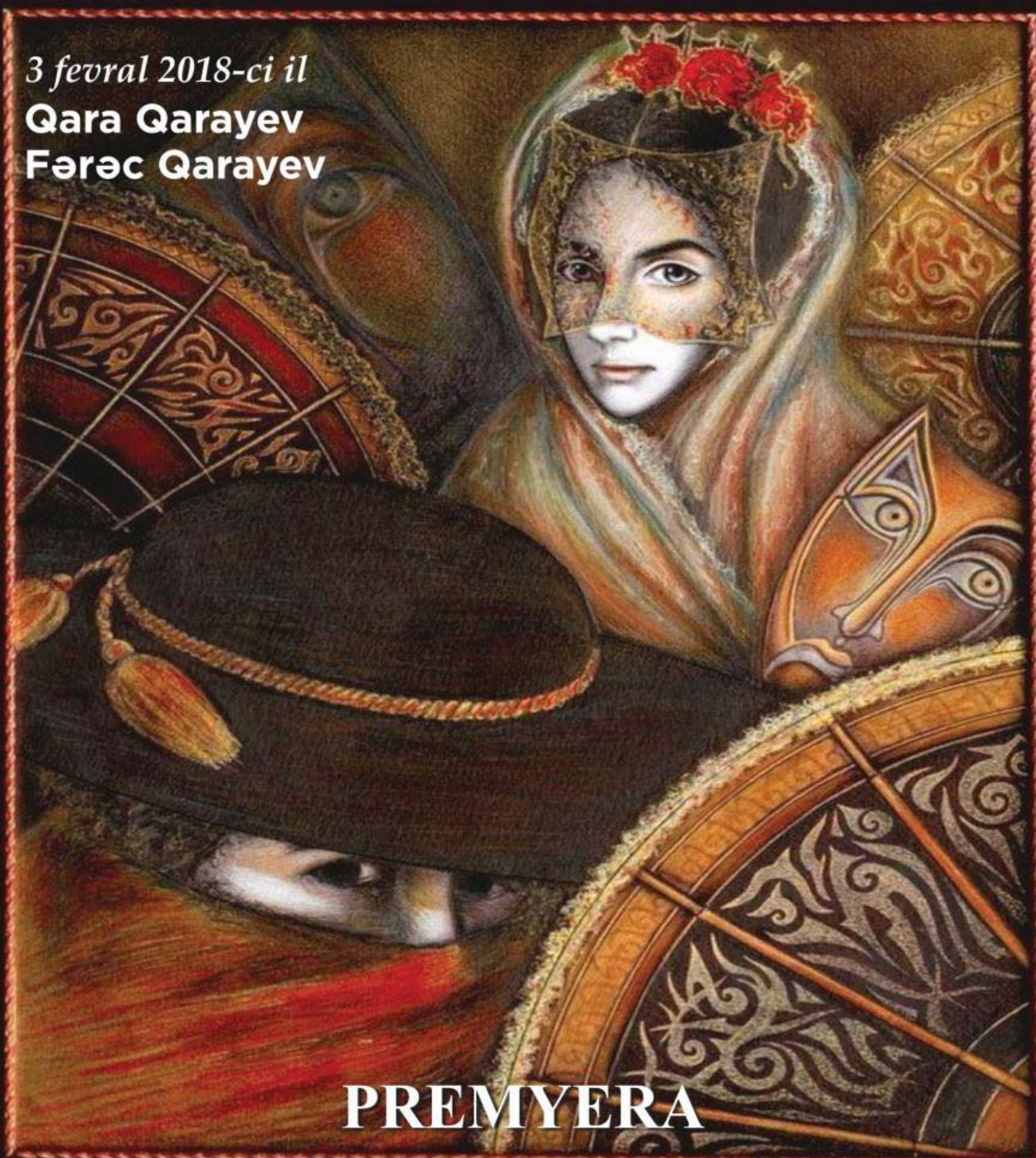
FRANSİSKO QOYYA – ANAR MİKAYİLOV

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT AKADEMİK OPERA VƏ BALET TEATRI

3 fevral 2018-ci il
Qara Qarayev
Fərəc Qarayev

PREMYERA

QOYUN

(birpərdəli balet)

Tamaşa saat
19:00-da
başlayır.

İNKVİZİTOR – MAKAR FERNŞTANDT,
KAETANA ALBA – NİGAR İBRAHİMOVA,
KRALİÇA – AYAN EYVAZOVA

hökmü ilə itirmişdir və indi axirətdə onunla görüşmək səadətinə çatmaq üçün Tanrıdan ölüm arzulayır.

İkinci xəyalında Madrid əhlinin sevimlisi cazibədar və cəsarətli Kaetana Alba Qoyyanın da düşünce və duyğularının hakiminə dönür, fırça ustasını “Çətir” kimi solmaz şedevrlər yaratmağa ruhlandırır.

Üçüncü xəyalında Qoyya bizə emalatxanasında Kaetananın rəsmini çəkir. Bizi məhəbbət və ilhamın, istedad və gözəlliyin vəhdəti olan “Maxa geyimdə” və “Çılpaq maxa” portretlərinin kifayət qədər məhrəm yaranma şəraitinin şahidinə çevirir.

Dördüncü xəyalında və tamaşanın ən uğurlu hissəsində biz Qoyyanı Kraliçanın evindəki ziyafətdə görürük. Onun bu ağıllı və hökmlü qadınla görüşü Albaya eşqi qədər əhəmiyyətlidir. Buna görə də iki qadın bir-birinə istər-istəməz rəqib gözü ilə baxır və rəqabət, birincilik iddiası ömürlərinin sonuna kimi onları tərk etməyəcək.

Beşinci xəyalında fırça ustası və mütəfəkkir monoloq söyləyir, bütün yaradıcılığını həzləməyə çalışır.

Altıncı xəyalında ona hücum çəkən xəyal və qarabasmaları – gözəlləri və çirkinləri, qocaları və uşaqları, yoxsulları və zadəganları tablolarına köçürür, yaddaşlarda da bu halında, bu görünüşündə qalır – üzəri yanan şamlarla bəzənmiş qara şlyapası ilə molbert qarşısında ustalıqla əlində tutduğu fırça təsviri sənəti zənginləşdirərək...

“ Bir sözlə, XVIII əsrdə İspaniyada leksikonlarda və məişətdə peyda olan, kasıb təbəqənin təmsil etmələrinə rəğmən görkəm və davranış etibarilə cəsarət və cazibədarlıq rəmzləri kimi qəbul edilən maxo (maxanın kişi ekvivalenti) kimi – Qoyya hər bir ispan kimi (elə istənilən digər millətin kişi cinsindən olan nümayəndəsi də maxo, müasir səslənişdə maço olmaqdan vaz keçməz) ağıllı kəsəndən bəri arzuladığı bu titulu bütün meyarlar üzrə təsdiqləyən bir ömür yaşayıb – həm peşəsində, həm də şəxsi həyatında taleyinə yazılan bədxahlıqları, maneələri dəf etməkdə özündə güc tapıb.

MƏRHƏLƏLƏR...

Əvvəlcə film (1971-ci ildə SSRİ-nin “Lenfilm” və ADR-in “DEFA” kinostudiyalarının birgə çəkdiyi “Qoyya. İdrakın çətin yolu” bədii filmi), sonra simfoniya (1980-ci ildə Fərəc Qarayevlə birgə bəstələdiyi “Qoyya” simfoniyası ilk dəfə 1983-cü ildə, ölümündən sonra ifa olunub), nəhayət, balet... Bu mərhələlər eyni dərəcədə istedadlı rəngkar və qrafik, romantik cərəyanın ən parlaq ustalarından biri, yüksək humanist prinsiplərlə yaşayan Qoyyanın nəinki üslub müxtəlifliyini, eyni zamanda həmin üslubların texnika əlvanlığını da özünə xas tərzdə əks etdirir sanki...

KAETANA ALBA – NİGAR İBRAHİMOVA,
FRANSİSKO QOYYA – ANAR MİKAYİLOV

Balet tamaşası təkəcə bu simfoniyanın musiqisi üzərində deyil, həm də Qara Qarayevin Birinci və Üçüncü simfoniyaalarının və “Skrripka üçün konsert”inin üzərində qurulub.

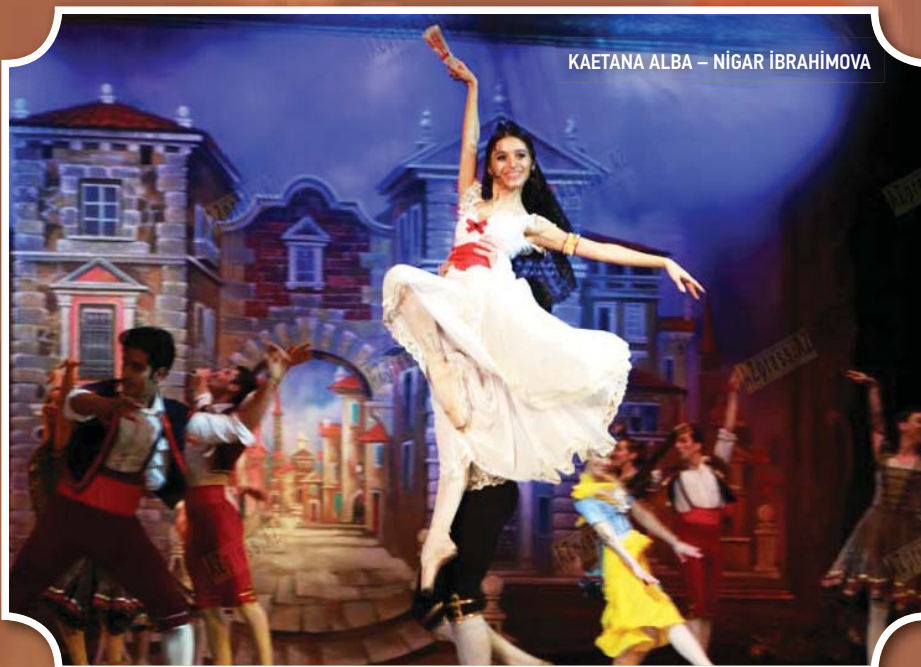
RAUF ABDULLAYEVƏ HƏSR OLUNMUŞ “QOYYA” SİMFONİYASI...

Fərəc Qarayev: “Bildiyiniz kimi, indi balet kimi meydana çıxan əsəri, daha doğrusu, eyniadlı filmin musiqisini atamla birlikdə yazmışıq. O vaxt Leningradda bu musiqini lentə yazdıranda Rauf Ab-

dullayev dedi ki, bu musiqi sanki simfoniyanın bir hissəsidir. Və beləliklə, “Qoyya” simfoniyası meydana gəldi. Yeri gəlmişkən, simfoniya Rauf Abdullayevə həsr olunub. Balet tamaşasının musiqisi çox yaxşı ifa olundu, dinləyiciyə dəqiq çatdırıldı. Bu mənada heç bir iradım yoxdur. Tamaşa özü isə bir qədər ənənəvi təsir bağışladı...”

Darmacal olsa da, fikir mübadiləsi aparmaq cəhdində bulunub əlavə etdim ki, balet tamaşasının ayrı-ayrı səhnələri uğurlu alınmışdı... Kütləvi səhnələr daha maraqlı idi... Aydın oldu ki, təəssüratlarımız üst-üstə düşür.

Doğrudan da, balet tamaşası mürəkkəb və təzadlı yaradıcı şəxsiyyət olan Fransisko Qoyya Lusiyentesin (Lusiyentes anasının soyadıdır) yaşadığı dövrün identik səhnə panoramı ilə məhdudlaşmayan (yeri gəlmişkən, tamaşanın səhnə tərtibatı və mövzu həlli qüsursuzluğu ilə yadda qaldı – qədərində dəbdəbə və qədərində minimalist dekorçu-rəssam işinin sayəsində tamaşaçılar Qoyyanın solmaz əsərlərini də bir daha seyr edə bildilər), sənətkarın şahidi olduğu tarixi və taleylü hadisələri yaradıcılığı vasitəsilə dərkini tərz-i-hərəkəti, ərzihali olaraq ən azı müşahidə etdiyimizdən bir qədər fərqli yozumda səhnə əsəri kimi ərsəyə gəlməliydi. Birpərdəli balet tamaşası üçün bu möhkəm zəmini musiqinin ruhu, tərz-i, üslubu verir...

KAETANA ALBA – NİGAR İBRAHİMOVA

Samirə Behbudqızı

Düsen Kaseinov: “Türk dünyasının hər hansı guşəsində bir neçə bəstəkar bir araya gəlsə, mütləq Qara Qarayev sənətinin önəmindən söz açılır”

Ankarada, TÜRKSOY-un iqamətgahında “Qara Qarayev ili”nin açılışında qurumun baş katibi Düsen Kaseinov, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri, xalq artisti Firəngiz Əlizadə, Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru, əməkdar mədəniyyət işçisi Kərim Təhirov, əməkdar incəsənət xadimi, Qazi Universitetinin professoru Əflatun Nemətzadə, Azərbaycanın Ankara-dakı səfirliyinin əməkdaşları, mədəniyyət nümayəndələri və mətbuat təmsilçiləri iştirak ediblər.

Öncə Azərbaycan Milli Kitabxanasının arxiv fondundan böyük bəstəkar, alim-pedaqoq və ictimai xadim Qara Qarayevin əsərləri, musiqi ədəbiyyatı və əsərlərinin disklərindən ibarət sərgi ilə tanış olublar.

Açılış mərasimindən əvvəl dahi sənətkarın həyat və yaradıcılığında bəhs edən film nümayiş olunub.

TÜRKSOY-un baş katibi Düsen Kaseinov 2018-ci ilin təşkilat tərəfindən “Qara Qarayev ili” elan olduğunu diqqətə çatdırıb. Bildirib ki, Qara Qarayev təkcə Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının qürurudur. O, görkəmli bəstəkarın yaradıcılığından, onun dünya musiqisinə bəxş etdiyi töhfələrdən bəhs edib: “Bu gün Qara Qarayevin əsərləri, musiqisi yaşayır, tələbələri onun zəngin irsini davam etdirirlər. Qarayev elə böyük sənətkardır ki, türk dünyasının hər hansı guşəsində bir neçə bəstəkar bir araya gəlsə, mütləq onun sənətinin önəmindən söz açılır”.

Baş katib “Qara Qarayev ili” çərçivəsində türkdilli ölkələrdə görkəmli bəstəkarın yubileyi ilə bağlı silsilə tədbirlərin keçiriləcəyini söyləyib.

Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin inkişafında, musiqimizin ön cəbhəsində gedən Arif Məlikov, Xəyyam Mirzəzadə və digər görkəmli bəstəkarların yetişməsində Qara Qarayevin rolundan, müəllimi, böyük rus bəstəkarı Dmitri Şostakoviçin onu tələbəsi yox, həmkarı adlandırmasından söhbət açılıb.

Azərbaycan Milli Kitabxanasının əməkdaşları tərəfindən hazırlanmış 11 hissəli “Qara Qarayev–100” elektron məlumat bazası kitabxananın baş mütəxəssisi, əməkdar mədəniyyət işçisi Gülbəniz Səfərləliyeva tərəfindən tədbir iştirakçılmasına təqdim edilib.

Qeyd edək ki, Ankarada Qara Qarayevin 100 illiyi ilə əlaqədar daha bir tədbir fevralın 15-də Qazi Universitetində reallaşdırılıb.

ABŞ-ın Texas ştatının Denton şəhərindəki Şimali Texas Universitetinin və Azərbaycan–Amerika Musiqi Fondunun təşkilatçılığı ilə görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevin 100 illiyinə həsr olunmuş konsert baş tutub.

Şimali Texas Universiteti nəzdindəki "Voertman" salonunda keçirilən konsertdə musiqi fakültəsinin və Dallas Simfonik Orkestrinin tanınmış musiqiçilər – Vladimir Viardo, Şimali Texas Universitetinin musiqi klaviaturalı alətləri kafedrasının rəhbəri Stiven Harlos, kontrabas üzrə regent-professor Ceff Bradetiç, vokal professoru Kerol Vilson, violonçel üzrə professor Yucin Osadçı, beynəlxalq müsabiqələr laureatı, pianoçu Anastasiya Markina, beynəlxalq aləmdə tanınmış musiqiçi Cəmilə Cavadova-Spitzberq, Dallas Simfonik Orkestrinin musiqiçiləri – skripkaçılar Filipp Fenriç, Aleksandr Snitkin və Ənn Mari Brink, violonçel ifaçısı Ceffri Hud, doktorantlar Yuki Kumamoto və Uilyam Heyter çıxış ediblər.

Qara Qarayevin yaradıcılıq irsi kamera musiqisi ilə təqdim olunub və məşhur fortepiano prelüdləri, skripka üçün sonata, vokal romanslar, "Don Kixot" simfonik qravürlərinin transkripsiyaları, "Yeddi gözəl" və "İldırımlı yollarla" baletlərindən rəqs nömrələri səsləndirilib. Musiqinin parlaq ahəngi, rəngarəng obrazlar, əsrarəngiz ritmlər və heyratamiz çıxışlar tamaşaçılarda unudulmaz təəssüratlar yaradıb.

Dahi bəstəkarın yubileyinə həsr olunmuş konsert Texas KİV-ləri, o cümlədən bəstəkarın adı və musiqisini vəsf edən məqalələr yayımlayan "Dallas Morning News" və "Denton Record-Chronicle" qəzetləri tərəfindən işıqlandırılıb.

P.İ.Çaykovski adına Moskva Dövlət Konservatoriyasında dahi Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevin 100 illiyinə həsr olunmuş yubiley gecəsi keçirilib.

Musiqişünas Rauf Fərhadov ölməz sənətkarın həyat və yaradıcılığı barədə ətraflı məlumat verib.

Tədbirdə Yelena Reviç (violin), Olqa Domnina (fortepiano), Yevgeni Astafurov (bariton) iştirak ediblər. Konsert proqramında Qara Qarayevin əsərləri – skripka və fortepiano üçün sonata (1960), "24 prelüd" silsiləsinin IV dəftərindən 6 prelüd (1963), L.Hughesin sözlərinə "3 noktürn" vokal silsiləsi (1958), V.Geninin transkripsiyasında "Yeddi gözəl" baletindən rəqslər (1952) təqdim olunub.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Rusiyanın Nijeqorod Vilayəti Mədəniyyət Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə M.Rostropoviç adına Nijni Novqorod Akademik Dövlət Filarmoniyasında keçirilən tədbirdə tanınmış pianoçu, beynəlxalq müsabiqələr laureatı Olqa Domninanın ifasında bəstəkarın əsərləri səsləndirilib.

Konsertdən əvvəl jurnalistlərin suallarını cavablandıran Olqa Domnina bildirib ki, proqram Q.Qarayevin 100 illik yubileyi çərçivəsində ifağının “Yeddi gözəl – yeddi şəhərdə” layihəsi əsasında təşkil edilib.

Qarayev yaradıcılığına sonsuz sevgisini diqqətə çatdıran fortepiano ifaçısı bəstəkarı Şərqin böyük oğlu adlandırıb. Qeyd edib ki, bəstəkarın əsərləri ona görə ifaçılar tərəfindən böyük sevgi ilə qarşılır ki, bu musiqilərdə Şərqlə Qərbin qəribə bir vəhdəti hiss olunur: “Bu əsərlərdə Şostakoviç məktəbinin izləri və Şərq mədəniyyətinin çalarları bir arada böyük möhtəşəmlik yaradır. Hər bir əsərdə bəstəkarın dəstxəttini, fərqli düşüncəsini duya bilirik”.

Nijni Novqorod Azərbaycanlıları Cəmiyyəti və Rusiya Jurnalistlər İttifaqının üzvü Vidadi Abbasov vurğulayıb ki, dahi bəstəkarın yubileyi təkcə Azərbaycanda deyil, dünyanın azərbaycanlılar yaşayan müxtəlif ölkə və şəhərlərində də qeyd olunur.

1100 nəfərlik zalda anşlaqla keçən yubiley gecəsində aparıcı Azərbaycanın görkəmli bəstəkarının yaradıcılığı, kamera əsərləri, simfonik əsərləri, baletlərindən danışaraq Qara Qarayevin Dmitri Şostakoviç, Georgi Sviridovla yaradıcılıq əlaqələrinin tarixi haqqında məlumat verib. Bildirilib ki, Şostakoviç sevimli və istedadlı tələbəsi Qarayevi böyük istedad sahibi kimi dəyərləndirib.

Daha sonra Olqa Domnina səhnəyə çıxaraq Qara Qarayevin “Yeddi gözəl” baletindən parçalar, bəstəkarın “24 prelüd”ündən 4-cü dəftəri, həmçinin Dmitri Şostakoviçin seçilmiş prelüdlərindən 34-cü əsəri, Fərac Qarayevin “Fortepiano üçün 2-ci sonata”sını ifa edib...

Hazırladı: Azər Əlihüseynov

Fevralın 5-də isə Mədəniyyət və Turizm naziri Əbülfəs Qarayev, nazirin birinci müavini Vəqif Əliyev, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri, Xalq artisti Fəxrəngiz Əlizadə, Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının rektoru, Xalq artisti Fərhəd Bədəlbəyli, respublikanın mədəniyyət və incəsənət xadimləri, ictimaiyyət nümayəndələri tərəfindən bəstəkarın Fəxri Xiyabandakı məzarı üzərinə gül dəstələri qoyuldu, xatirəsi hörmətlə yad edildi.

Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında keçirilən təntənəli konsertdən əvvəl isə dövlət və hökumət rəsmiləri, tanınmış elm və mədəniyyət xadimləri, digər qonaqlar foyədə görkəmli bəstəkarın ömür yolundan bəhs edən fotosərgiyə baxdılar.

Mərasimdə baş nazirin müavini, xalq yazıçısı Elçin Əfəndiyev bu əlamətdar yubileyin ölkəmizdə silsilə tədbirlərlə qeyd edilməsini tarixi hadisə adlandırdı: "Qara Qarayev bütün yaradıcılığı boyu ayrı-ayrı klassiklərə müraciət edib. Bu məqamda ilk olaraq Nizami yada düşür. Çünki Nizami mövzusu bəstəkarın hələ gənclik illərində xor üçün yazdığı "Payız"dan tutmuş "Leyli və Məcnun" simfonik poemasına, "Yeddi gözəl" baletinə, "Nizami" filminə bəstələdiyi musiqiyədək onun yaradıcılığının ana xəttini təşkil edib. Nizami humanizmi, Nizaminin ədalət axtarışları, hətta Nizami utopiyası, görünür, hələ gənc çağlarından etibarən bir insan və sənətkar kimi Qara Qarayevin daxili aləmi ilə həmahəng olub. Onun müraciət etdiyi digər böyük bəşəri simalar sırasında Ömər Xəyyam, Şekspir, Servantes, Lope de Vega, Puşkin, Lermontov, Fransisko Qoyya, Merime, Edmon Rostan, Cəlil Məmmədquluzadə və başqaları var...

...Hamletin, Otellonun, Kleopatranın, IV Henrixin mənəvi təlatüm doğuran ehtiras və çılğınlıqları, paklıq, məhəbbət və qısqançlıqla, satqınlıq və intiqamla dolu hissələr, həyəcanlar

burulğanı, hakimiyyət hərisliyi, həqiqət axtarışı və ədalət mübarizəsi Qarayev musiqisində Şekspir qəhrəmanlarının mürəkkəb və ziddiyyətli daxili aləmlərinə bərabər səviyyədə öz ifadəsini tapıb...

...İndi isə fikir verin, orta əsrlər Avropasında Şekspir dünyası hara, Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölülər" dünyası hara?! Ancaq Qara Qarayev musiqisi həmin Şekspir dünyasını da, Mirzə Cəlil dünyasını da eyni yüksək sənətkarlıqla ifadə edir, çünki onun öz sənət dünyası üçün ən səciyyəvi cəhətlərdən biri Şərq mədəniyyəti ilə Qərb mədəniyyətinin vəhdəti idi. Yeri gəlmişkən, bu cəhət – Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin, başqa sözlə desək, milli və bəşəri mədəniyyətlərin vəhdəti Azərbaycan professional musiqisinin ən xarakterik bədii-estetik cəhətlərindən biridir. Üzeyir Hacıbəylidən gələn, Qara Qarayevlə birlikdə Fikrət Əmirovun, Niyazinin, Soltan Hacıbəyovun, Cövdət Hacıyevin, sonrakı nəsillər bəstəkarlarımızın davam və inkişaf etdirdikləri bu yaradıcılıq ənənəsi bu gün artıq professional musiqi məktəbimizin estetik simasını müəyyənləşdirir", – deyər Elçin Əfəndiyev vurğulayıb.

Qara Qarayevin hələ yeniyetmə çağlarında Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını Üzeyir Hacıbəylidən öyrəndiyini, sonralar Dmitri Şostakoviçin sinfində təhsil aldığı bildirən xalq yazıçısı deyib ki, Qarayev sinfinin yetirmələri ondan aldıkları sənət estafetini sonrakı nəsillərə ötürüblər və ötürürlər. Həmin sənət estafeti nəsil-dən-nəslə keçərək daha artıq bəşəri vüsət əldə edir.

Baş nazirin müavini çıxışının sonunda ulu öndər Heydər Əliyevin qoyduğu ənənələri layiqincə davam etdirərək Qara Qarayevin 100 illiyi münasibətilə xüsusi sərəncam imzalayan prezident İlham Əliyevə dərin təşəkkürünü bildirib.

Yubiley mərasimində əməkdar incəsənət xadimi Elşad Bağirovun dirijorluğu ilə Üzeyir Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestri çıxış edib. Konsertdə Qara Qarayevin klassik "Süita" (4 hissədə), "2 sayılı "Simfoniya", "Violin və simfonik orkestr üçün "Konsert" (3 hissədə) və "Simfonik orkestr və xor üçün "Qoyya" simfoniyası" (3 hissədə) səsləndirilib.

В дни 100-летнего юбилея композитора состоялось два музыкальных мероприятия – 3 февраля в Оперном театре был представлен зрителям балет “Гойя”, а 5 февраля в Филармонии состоялся авторский концерт композитора.

По стечению обстоятельств, музыкальная составляющая спектакля и концерта имела много общего – в балете кроме музыки Симфонии “Гойя” прозвучали отрывки из Концерта для скрипки с оркестром. В филармонической же программе так же была исполнена Симфония “Гойя”, а Концерт для скрипки с оркестром прозвучал полностью.

Было интересно сравнить два исполнения, трактовки дирижеров двух поколений – молодого Эйюба Гулиева и патриарха азербайджанской музыкальной культуры Рауфа Абдуллаева.

Скажу сразу, что исполнение театральным оркестром и Симфонии, и Концерта меня полностью удовлетворило. Эйюб Гулиев справился с очень непростой задачей – ему удалось силами скромного по составу и по техническим возможностям оркестра поднять сложные и непривычные по языку сочинения. Музыка звучала вполне корректно и, я бы сказал, компактно, и у меня, как у соавтора, к дирижерской трактовке претензий абсолютно не было, как не был их ни к оркестру, ни к хору, который благодаря усилиям хормейстера Севиль Гаджиевой показал себя с хорошей стороны.

Хотелось бы отметить так же прекрасное исполнение фрагментов Концерта молодым скрипачом Ровшаном Амраховым. Уверенный штрих, четкая фразировка, отличное интонирование – вот, что сделало его исполнение привлекательным и запоминающимся.

Ну, а концерт в зале Филармонии... это было настоящее пиршество музыки! Уровень Азербайджанского Государственного симфонического оркестра им.Уз.Гаджибекова сегодня высок, как никогда прежде.

В первом отделении исполнение “Классической сюиты” дирижером Эльшадом Багировым было строгим и сдержанным, что вполне соответствовало духу музыки. Вторая симфония, дипломная работа композитора, за которую он на госэкзамене в Москве в 1946 году был удостоен оценки 5+, прозвучала свежо и своеобразно. Дирижер сконцентрировал внимание слушателей на тех музыкальных образах, из которых в дальнейшем проросло многое из того, что сегодня мы по праву считаем достижениями композитора. Вот мы слышим Адажио из “Красавиц”, вот – будущая поэма “Лейли и Меджнун”, вот – “Дон Кихот”... И таких моментов было немало.

Исполнение во втором отделении симфонии “Гойя”, посвященной авторами Рауфу Абдуллаеву, было лучшим из всех, которые мне довелось слышать в Санкт Петербурге, в Москве, в Баку с момента её создания в 1980 году. Музыканты – безупречны, они чутко откликаются на каждое движение Рауфа Абдуллаева, мгновенно реагируют на каждый, самый мельчайший его жест. Это коллектив единомышленников, которому под силу решать самые сложные исполнительские задачи, оркестр, слаженная игра которого может быть оценена по самым высоким европейским критериям. Прекрасно звучал хор, в чем несомненна заслуга Художественного руководителя Государственной капеллы Гюльбаджи Имановой.

Исполнение Концерта для скрипки с оркестром молодым скрипачом Эльвином Ходжа-Ганиевым стало для слушателей откровением. Удивительно гармоничное музицирование солиста и оркестра буквально заворожало зал. Вот дирижер берет бразды правления в свои руки, вот он следует за солистом, великолепная техническая свобода, полное погружение в музыку и поразительно чистая интонация которого восхищают. Трудно себе представить, что солирует совсем еще мальчишка, настолько зрелым и совершенным было его исполнение. Таких скрипачей у нас еще не было! И наша святая обязанность помогать ему сегодня, помогать завтра, помогать и поддерживать каждую минуту на трудном пути восхождения на Олимп.

Два концерта, два музыкальных праздника, каждый из которых имел свое необычное и своеобразное, а потому и надолго запоминающееся лицо.

И слова глубокой благодарности организаторам концертов, исполнителям и слушателям, до отказа заполнивших театральные и концертные залы.

Фарадж Караев

Rauf Abdullayev: “Yubiley konserti Qara Qarayev sənətinə layiq tərzdə keçdi. Orkestrimiz istedadlı və bacarıqlı dirijor Elşad Bağirovun idarəsi ilə “İkinci simfoniya”nı və “Klassik süita”nı gözəl tərzdə təqdim etdi. Konsertin ikinci hissəsində isə mahir violin ifaçısı Elvin Qəniyevin solo ifada olmaqla “Skripka və orkestr üçün konsert”ini və “Qoyya” simfoniyasını məmnuniyyətlə dinlədik. Konsertdə ifa olunan bütün əsərlər mürəkkəbliyi ilə fərqləndiyi üçün onlara yalnız əlamətdar günlərdə müraciət edilir. “Qoyya” simfoniyası isə 1986-cı ildən bəri ilk dəfə idi geniş dinləyici kütləsi üçün çalınırdı...”

Zemfira Haqverdiyeva-Qafarova: Qara Qarayevin violin konserti müasir musiqinin çox çətin konsertlərindən biridir. İlk dəfə olaraq keçmiş sovet musiqisində bəstəkar yeni texniki üslublardan istifadə edib. Konsertin ilk ifaçısı Koqan olub. Sonralar bu əsəri müxtəlif ifaçıların təqdimatında eşitmişəm. Düzü, anlaşılması çətin olan əsərlərdəndir. Amma gənc Elvin elə təqdim etdi ki, mən əsərdəki kədər, insan dramını çox asan dərk elədim. Çox möhtəşəm özünəməxsusluğu ilə fərqlənən ifa idi. Onun ifası deyə bilərəm ki, bütün eşitdiyim ifalardan mənə xoş gəldi. Texniki cəhətdən əsərin fəlsəfi ideyasını o gənc yaşı ilə daxildən hiss etdi. Bu da təbiidir, çünki böyük ustad Sərvər Qəniyevin nəvəsidir.

Elvin Qəniyev: “Qara Qarayev ən sevimli bəstəkarlarımdandır, onun musiqisini ifa etdikcə hər bir notu hiss edir və həm bu möhtəşəmliyi, həm də babam Sərvər Qəniyevlə əlaqəni duyuram. Axı məhz babam həmin əsərlərin ilk ifaçısı kimi tanınır. Qara müəllimin həyat və yaradıcılığı haqqında babam çox söhbətlər edib... Mən ilk dəfə 7 yaşında ikən “Yeddi gözəl” baletindən olan “Vals”ı Moskvada uşaqların beynəlxalq müsabiqəsində ifa edib birinci mükafatı qazanmışam. O müsabiqədən sonra müəllimlər də, məktəb yoldaşları da məndən Qarayevin əsərlərinin notlarını istəyirdilər...”

Böyük sənətkarın 100 illik yubiley konsertində çıxış etmək mənim üçün böyük şərəf və böyük məsuliyyətdir. Dünyanın bir çox səhnələrində təqdim etdiyim sevimli bəstəkarımın dahiyənə musiqisini bu gün onun vətəninə ifa edirəm. Məndən illər öncə bu əsəri ünlü musiqiçilərin ifası məsuliyyətimi daha da artırır. Emosiyalarım o dərəcəyə çatdı ki, Qara Qarayevin zalda olması hissi qəlbimə hakim kəsildi. Sanki mən çalırdım, o isə dinləyirdi. Konsertdən sonra Fərəc Qarayevdən, Arif Məlikovdan, Rauf Abdullayevdən və digər hörmətli musiqiçilərimizdən ruhlandırıcı sözlər eşitmək isə ən böyük mükafatım oldu...”

Ceyran Mahmudova: “Qara Qarayevin 100 illik yubileyi münasibətilə filarmoniyada baş tutan konsert çox uğurlu keçdi. Bir musiqişünas kimi bu konsertdən böyük zövq aldım. Musiqi axşamının ikinci hissəsi məndə daha dərin təəssürat doğurdu – bacarıqlı və gənc violin ifaçısı Elvin Qəniyevin yaradıcılığını izlədiyimə görə bu dəfə də onun virtuosluğunun özünəməxsusluğunu müşahidə etdim. Həmçinin “Qoyya” simfoniyasının yüksək səviyyədə ifasını da qeyd etməmək mümkün deyil...”

İlham Fətəliyev

QARA QARAYEVİN “PAYIZ” A CAPELLA XORUNDA MİLLİ LADLARDAN İSTİFADƏ

Leyla Muradzadə,
Azərbaycan Milli Konservatoriyasının doktorantı
E-mail: muradzadeh.l@hotmail.com

Dmitri Şostakoviç məktəbinin ən parlaq nümayəndələrindən olan görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayev hələ onun tələbəsi olmasdan öncə xalqımızın milli musiqisini dərindən mənimsəmişdi. Doğma folklorumuzun sirlərini, aşiq və muğam sənətini ona professional musiqimizin banisi, dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli aşılamaşdı. “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları”nı dərindən öyrəndikdən çox sonralar müəllimi haqda deyirdi: “Üzeyir bəy mənim milli ruhum uğrunda çarpışdı”. Q.Qarayev müəlliminə bəslədiyi sonsuz minnətdarlığını ömrünün sonunadək qoruyub saxlamışdı.

Bəstəkarın milli musiqiyə dayaqlanması və folklardan istifadəyə dair özünəməxsus yanaşması və dəyişməz prinsipləri vardı. Qeyd

edirdi ki, “mən tələbəni xalq yaradıcılığının hazır nümunələrindən sitat şəklində faydalanma yoluna yönəltməkdən uzağam. Xalq musiqisinə sırf qoruyuculuq baxımından yanaşma mühafizəkarlığa gətirib çıxarır, irəliləyiş və inkişafa maneçilik törədir, onu bir növ donmuş nəyəsə, daha doğrusu, muzey eksponatına çevirir. Burada, bütün yaradıcılıqla bağlı məsələlərdəki kimi, milli musiqi mədəniyyətinin geniş çevrəsində ən yaşamlı və dəyərlilərin seçimində gənc bəstəkarın yaradıcılıq təşəbbüsü və var qüvvəsi ilə işləmək bacarığı olmasa, uğur qazanıla bilməz...” (1).

Q.Qarayevin yaradıcı siması parlaq temperamentlə rəssam dəqiqliyinin, rəng müxtəlifliyi – emosional palitra zənginliyi ilə mənəvi-psixoloji dərinliyin ahəngiylə səciyyələnir. Bəstəkarın daxilində müasirliyin aktual mövzularına maraq tarixi keçmişə olan maraqla bərabər yaşayırdı. O, sevgi və mübarizə, insan təbiəti və qəlbi haqda yazır, musiqi səslərinin köməyi ilə fantastika dünyasını, xəyalları, yaşama sevinci və ölümün soyuğunu ifadə etməyi bacarırdı.

Musiqi kompozisiyasının qanunlarına böyük ustalıqla yiyələnən Q.Qarayev bütün yaradıcılığı boyu öz əsərlərinin forma və dilinin daim yenilənməsinə, müasir yazı texnikalarıyla işləməyə can atırdı. Hətta

məqalələrinin birində yazırdı: “Sənətkar dövrün nəfəsini duymursa, özünü vətəndaş, yeni cəmiyyət uğrunda tarixi döyüşlərin iştirakçısı kimi hiss etmirsə, istədiyi zirvəyə qalxa bilməz, çünki həyatın nəbzini tutmaq bacarığı istedadın əsas cəhətidir” (2).

Başqa bir məqaləsində qeyd edir ki: “...Bizim dövrümüzdə zamanın burulğanına düşmüş sənətkar bəzən özünün böyük zəhmətlə nail olduğu tapıntılardan imtina etməyi bacarmalıdır ki, dövrüylə daha çox səsleşən yeni ifadə vasitələrinin axtarışına başlasın” (3).

Bəstəkarın yaradıcılıq irsini ən müxtəlif janrlı əsərlər təşkil edir. Onun yaradıcılıq aktivinə musiqili teatr üçün bəstələr, simfonik və kamera instrumental əsərlər, romanslar, kantatalar, uşaq pyesləri, dram tamaşaları və kinofilmlərə yazılmış musiqi aiddir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Q.Qarayev yaradıcılığı boyu dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin ədəbi irsinə dəfələrlə müraciət etmiş, bununla da ölməz şairə öz dərin rəğbətini bildirmişdir. O deyirdi: “Nizaminin əsərləri ilə bu qədər orqanik səsleşən, sonsuz mövzu və boyaları musiqi qədər üzə çıxaran ikinci bir incəsənət sahəsi tapmaq çətindir...”

Həmçinin vurğulamaq lazımdır ki, Q.Qarayev Azərbaycan musiqi tarixinə qarışıq xor üçün *a capella* əsəri yazmış ilk bəstəkar kimi də daxil olub. 1947-ci ildə yazılmış “Payız” adlı bu əsərin mətni Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poemasından götürülüb. Məlum olduğu kimi, həmin il dahi şairin anadan olmasının 800-cü ildönümü idi. Bu münasibətlə Q.Qarayev “Leyli və Məcnun” simfonik poemasını, sonralar isə (1958) hətta özünün eyniadlı baletini də bəstələyir.

Təhlil edəcəyimiz lirik “Payız” xoru yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycanın xor musiqisi tarixinə ilk *a capella* əsəri kimi düşüb. Payızın yetişməsi və Leylinin ölümü səhnəsindən yaranan hüznü ab-hava bəstənin ümumi əhvali-ruhiyyəsini təşkil edir. Bu fəsilə bağların sarılması, ağaclardan tökülən yarpaqların məhv olaraq torpağa qarışması sanki insan həyatının sonuna bir analogiyadır.

“Qaydadır yarpaqlar tökülən zaman
Qanlı sular axar o yarpaqlardan.
Suyun şüşəsi də soyuyub donar,
Bağların üzünə sarılıq qonar.
Ölüm zərbəsilə qabarar budaq,
Torpağa pay olar hər qızıl yarpaq”.

Əsər qeyri-adi harmonik dili, dəyişkən və zamanla sərbəst inkişafı lad-intonasiya boyalarının zənginliyi ilə səciyyəvidir. Forma etibarilə üçhissəli quruluşa malik bu parça şərti olaraq ABB₁A₁|C|BA kimi sxemləşdirilə bilər.

Homofon-harmonik fakturada yazılmış I hissədə ilk xanələr kiçik sekunda münasibətli major-minor üçsəsliləri şəklində verilib. Soprano və alt səslərində keçən bu harmoniyalar elə ilk xanələrdən dinləyicini tutqun və kədərli səhnənin təsiri altına salır. Akkordlar burada irəlidəki əsas cümlənin səsaltısı kimi çıxış edir. “A” kimi işarə etdiyimiz, 2-ci xanədən başlayan, tenor partiyasında eşidilən mövzunun re mayalı “Şur” ladına aid olduğunu təyin etmək olar (№1).

Nümunə: №1

14-cü xanə xaricində sopranolarda divizi şəklində (tersiyalarla) “b” mövzusu başlayır. “Re” tonikalı bayatı-şiraz ladına aid bu mövzuya 14-cü xanədə altlar kontrapunkt təşkili ilə, sərbəst şəkildə inkişaf edir və 29-cu xanədə mayəyə gəlir. 26-cı xanə xaricində bas partiyasında yenidən “b” mövzusu keçir, lakin sopranolardan fərqli olaraq burada divizi yoxdur. 32-ci xanə xaricində sopranolar “a” mövzusunı yenidən ifa edirlər və beləliklə, biz “abba” sxemini alırıq.

II hissə polifonik quruluşa malik fəqatodur. 42-ci xanə xaricində tenor partiyasında başlayan, “c” kimi işarə etdiyimiz sərbəst inkişafı, lakin dilkeşə bənzər intonasional mövzu, 48-ci xanə xaricində altlarda

5 ↑ ↑ səslənir. Eyni şəkil 54-cü xanə xaricində sopranolarda, 60-da isə bas səslərində müşahidə olunur. Bir-birinə kontrapunkt təşkil edən bu mövzular aşağıdakı sxemi əmələ gətirir:

S C
AC
T C
BC

70–77-ci xanələrdə kiçik bir kulminasiya müşahidə olunur. 78-ci xanədən etibarən musiqi pp nyunasında, xromatizm şəkilli kiçik sekunda münasibətli kvart-sekstakordlarla aşağıya doğru hərəkət edir (№2).

Nümunə №2:

Şərti olaraq adlandırdığımız III hissə I hissənin xülasə şəklində, yəni yalnız “b-a” mövzuları olmaqla təkrarı, daha dəqiq desək, güzgüli repriza və kiçik kodadan ibarətdir. 90-cı xanədə soprano və altlarda başlayan “b” mövzusu yenə də sonrakı xanədə tenor partiyasının şur intonasionalı cümləsiylə davam edərək tamamlanır. Bundan sonra səslənən basların üç xanəlik solosu sanki ağacdan

düşən sonuncu yarpaqdır. Mayeyi-şur pərdəsinin kadensiyasını vurğulayan bu parça həm ondan əvvəlki cümlənin yekunu, həm də onu kodadan ayıran bir ştrixdir.

100–111-ci xanələr kodadır. Burada tenorlar zəncirvari nəfəslə mi səsinə saxlayır, baslarda pauzadır, alt və sopranolar isə böyük və kiçik tersiya münasibətli üçsəsliklərlə “A” hecası üzərində dalğavari hərəkət edərək musiqidə qeyri-adi bədii təsvir yaradır. Poetik dillə ifadə etsək, bu akkordlar payız küləyinin burulğantək havaya qaldıraraq endirdiyi xəzəli, eyni zamanda insanın son dəfə dərinədən nəfəs alaraq can verməsi səhnəsini canlandırır. Bir xanəlik pauzadan sonra son olaraq ikili tonikalı *d moll* üçsəslisi səslənərək əsərə yekun verir.

Beləliklə, bu məqalədə dahi Q. Qarayevin müasir harmoniyalar və qeyri-sabit tonallıqlı musiqi cümlələri daxilində xalq nümunələrindən qətiyyətlə sitat şəklində istifadə etmədən sırf milli ladlarımız əsasında necə müfəssəl bir kompozisiya yaratdığının qismən də olsa təhlilini verdik. Ümidvarıq ki, bu təcrübə çağdaş bəstəkarlıq məktəbinin yazı texnikasında da rol oynayacaq və muğamlarımızın müasir harmonik dillə ifadəsi yeni konsepsiyalarda öz təşəkkülünü tapacaq.

Ədəbiyyat:

1. “Советская культура” qəzeti, 29.XI.1962.
2. Aida Tağızadə. “XX əsr Azərbaycan musiqisi”. “Elm və təhsil”. Bakı–2011, səh. 32–33.
3. Кара Караев. Статьи, письма, высказывания. Москва–1978, с. 32.

Резюме

В представленной статье говорится о произведении К. Караева “Осень” для хора а капелла. В исследовании также проводится подробный анализ структуры и содержания данного произведения, определяется ладовая принадлежность.

Ключевые слова: Низами, композитор, мугам, хор.

Summary

The article is about creative ideas of prominent azerbaijani composer Gara Garayev, his innovation in music history and contribution of “Autumn” a capella chorus to the development of modern composers’ school. The structure of work, national fret identity, as well as comprehensive content analysis are provided in the article.

Key words: Nizami, composer, mugham, chorus.

Образ Кара Караева в азербайджанском изобразительном искусстве

“...Я не столь самонадеян, чтобы пользоваться выражением “мой ученик”, говоря, к примеру, о таком большом советском композиторе, как Кара Караев. Но я всегда буду гордиться тем, что этот замечательный музыкант занимался в Московской консерватории по классу композиции, руководить которым было доверено мне...”.

Эти слова принадлежат великому советскому композитору, одному из ключевых представителей мировой классической музыки XX века Дмитрию Шостаковичу. После такого комментария любые другие слова похвалы по отношению к выдающемуся азербайджанскому композитору кажутся простой формальностью. Ведь для самого К.Караева Дмитрий Дмитриевич Шостакович был авторитетом, как в музыке, так и по всем жизненным позициям, его учитель, друг, почитатель, судья.

На первый взгляд, судьба Кара Караева представляется большой и ровной дорогой, усыпанной цветами. И действительно: в 28 лет, в 1946 году, еще будучи студентом консерватории, он, вместе с Джевдетом Гаджиевым, уже был удостоен Сталинской премии за оперу “Вэтэн”, а в 30 лет, в 1948 году получил вторую Сталинскую премию за симфоническую поэму “Лейли и Меджнун” (1947). Вскоре после окончания Московской консерватории К.Караеву было доверено руководство Бакинской консерваторией. 1952 год

– блестящая премьера балета “Семь красавиц”, 1957 год – успех фильма “Дон Кихот” с музыкой К.Караева, в том же году – премьера балета “Тропой грома”, за который в 1967 году композитор был удостоен Ленинской премии, 1959 год – присвоение звания народного артиста СССР...И так далее, и так далее. Хронометраж жизни этого композитора напоминает все учащающийся пульс человека, как будто вышедшего на финишную прямую. Караев всегда берег свое время и свои силы, избегая пустых разговоров, объяснений, излишней суеты. Всю свою жизнь он как будто проживал год за два.

“...Вон в углу стоит рояль; ...короткие счастливые часы я испытал только сидя за ним”, – признался как-то композитор своему другу детства, писателю Имрану Касумову.

Уже при жизни ему довелось услышать немало восторженных слов о своих произведениях. И то были не просто отзывы любителей или вежливые реверансы со стороны коллег.

“Я считаю Вас одним из тех композиторов, которые могут и обязаны двигать вперед нашу музыку. Поэтому сочиняйте побольше...”, – писал еще совсем молодому К.Караеву Д.Шостакович.

“ Не каждый большой художник, новатор, каким, безусловно, был Кара Караев, встречал столько понимания и признания среди своих коллег и современников. Среди них – не только легендарные фигуры советской ком-

позиторской и исполнительской школ как Р.Щедрин, И.Безродный, Л.Коган, В.Крайнев, но и такие корифеи кино и театрального искусства, как Григорий Козинцев и Георгий Товстоногов.

“Я полюбил вашу работу еще больше. Чем больше слушал, тем более близкой казалась музыка. ...”, “...Ваша музыка. Я и прежде любил ее, а теперь – прошло уже много лет – она показалась мне еще лучшей. Есть под всем такая скорбь и ощущение глубокой печали этого зова, по которому человек отправляется не то дурака валять, не то на Голгофу.

Поразительной силы и точности ощущения самой сути романа в Вашей музыке. Ничего лучшего и не придумать. У Вас это совпало с чем-то своим; иначе так не сочиняется”, – услышать такое от режиссера-постановщика “Дон Кихота” и “Гамлета” дорогого стоит!

О Караеве – человеке и композиторе, выдающемся деятеле музыкальной культуры писали много и после его смерти. Интерес к личности этого большого композитора, безусловно представляющего собой одну из наиболее ярких фигур в азербайджанской и мировой музыке XX века, проявляли и азербайджанские художники, обращавшиеся к его образу в разные годы и запечатлевшие его в разных видах искусства.

Одним из первых портретов К.Караева, представляющим несомненный художественный интерес, является портрет композитора, созданный Таги Тагиевым в 1948 году.

Это был ранний период творчества не только композитора, но и художника. На портрете показан молодой Кара Караев, уже дважды лауреат Сталинской премии. Композитор показан сидящим в кресле, за просмотром партитуры. Лишь на минуту его задумчивый взгляд останавливается на зрителе. Обращает на себя внимание тонкая колористическая работа художника, умело оперирующего в пределах одного-двух цветов. Решенный в зелено-оливковых тонах, портрет как будто излучает серебристый свет, аккумулированный в белой обивке кресла и бликующий на отдельных деталях.

Поражает композиционная простота, с какой выполнен данный портрет. Здесь все соразмерно и гармонично. Ни один из художественных приемов не становится самоцелью, не отвлекает внимание зрителя от главного – образа самого композитора, уже тогда известного своей внутренней сдержанностью, интеллигентностью и высокой интеллектуальностью.

По-настоящему культурной работой не только в азербайджанской живо-

писи, но и во всей советской живописной школе является портрет Кара Караева работы Таира Салахова. Это – 1960 год, время, когда Караев уже был не только хорошо известным, но и широко признанным композитором и в стране, и за рубежом, автором двух знаменитых балетов, автором музыки к кинофильму “Дон Кихот” и целому ряду театральных спектаклей в ведущих театрах Москвы и Ленинграда, наконец – кавалером множества правительственных наград, Народным артистом СССР.

“Молодой Т.Салахов, один из лидеров зародившегося тогда нового направления в советском искусстве, безусловно, понимал и реальный масштаб своей “модели” и всю степень ответственности за создание ее образа. Это должен был быть образ человека нового времени, новой эпохи, образ художника-новатора, целеустремленного и чуждого компромиссам.

Лаконичный черно-белый колорит картины безусловно созвучен характеру самого композитора, о немногословности и внутренней сдержанности которого ходили легенды. Подобно нотному стану, в холсте прочитывается строгий ритм горизонталей. И тем динамичней воспринимается “дуэт” рояля и композитора, показанных во встречном друг другу движении. Эта “встреча” взаимодополняющих друг друга элементов подобна максимально сжатой пружине, подобна взаимодействию натянутой тетивы и лука. В любом случае, здесь представлен творческий потенциал колоссальной силы, облаченный в пластический мотив. Как тонко заметил Имран Касумов, “живописец уловил то понимание Караевым места художника в быстротекущем времени, которое давно стало его не знающим колебаний убеждением, – быть на шаг впереди, быть ведущим в бесконечном многообразии окружающей действительности”.

Здесь к месту вспомнить такое высказывание самого композитора: “...быть может, никакому другому искусству не дана такая могущественная, окрыляющая сила, возвышающая мысль и чув-

I съезд композиторов Азербайджана, 1956 год.
Слева направо (стоя): С.Алескеров, Ф.Амиров, Дж. Гаджиев, Р.Гаджиев, М.Вайнштейн.
Слева направо (сидя): Ниязи, Д.Шостакович, К.Караев

Таги Тагиев. Портрет композитора Кара Караева. 1948

ство, такая безграничная, в сущности, способность к тончайшему психологическому анализу и одновременно – к созданию эмоциональной атмосферы коллективного, массового, объединяющего”

Представляя образ композитора в обобщенной манере, подчиняя его пластическое решение скорее идее, чем правдоподобию, художник безусловно уловил этот созидательный пафос, перманентное состояние творчества, когда, даже находясь в какой-то нейтральной, житейской среде, композитор неустанно, внутренним взором и слухом был обращен к своему очередному творению.

“...Сидит на балконе, пьет чай, не отвечая на наши вопросы, и... сочиняет?...” Именно таким, немногословным, лаконичным, погруженным в свой внутренний мир показан композитор в скульптурном портрете Джалала Гарьягды.

Образ К.Караева здесь как будто рождается в недрах вязкой массы белого мрамора как результат динамичного вращения. Черты лица проработаны: скулы напряжены, мышцы лба и переносицы как будто вздымаются из-за пульсирующей внутри энергии, вены вздуты – все это создает весьма трагический образ, напрямую порождающий ассоциации и с “муками творчества”, и с “Голгофой”, которую расслышал в музыке К.Караева Гр.Козинцев. Каменная субстанция здесь – как саркофаг, сковывающий волю, инерция, подавляющая нереализованные планы композитора.

Глубоким философом, мыслителем, озабоченным “судьбами мира” предстает композитор в портрете Р.Гасымова.

Помимо необычной техники, примененной художником в этой работе – чайный порошок, напыленный на ткань, этот портрет привлекает и своим общим решением: полотно крупного формата – 100х150 – целиком заполнено изображением лица композитора. Пластически проработанный образ особенно притягателен за счет взгляда К.Караева. Как будто боль всего человечества сосредоточена в нем.

И вновь, поневоле, возвращаешься к словам Гр.Козинцева: “

Осталось в памяти ощущение необычайной поэтичности и человечности Вашего искусства”.

Поистине, велика была сила обаяния этого человека.

“Учителя редко пишут воспоминания об учениках (гораздо чаще вспоминают об учителях). Но в данном случае такой жанр естествен: очень уж значителен ученик...Я благодарен Караеву за многие минуты истинного наслаждения искусством...” – так писал Лео Мазель – профессор Московской консерватории, преподававший К.Караеву анализ музыкальной формы.

В марте 2014 года в Баку был открыт памятник Кара Караеву, созданный Фазилем Наджафовым. Учитывая характер композитора, и прежде всего – его упорство и неизменное желание идти непроторенными путями в искусстве, скульптор отказался от традиционного подхода к памятнику как реалистического воспроизведения знаменитой личности. Концептуальной и физической основой его стала глыба гранита, разные грани которой отражали различные стороны творчества этой поистине глобальной фигуры в мировой музыке XX века.

Фигура композитора, созданная в условно-абстрактной манере, вписана в плоскость, уподобленную крышке рояля. Обратная сторона памятника содержит воспроизведение знаменитых персонажей из произведений К.Караева – симфонические сюиты “Лейли и Меджнун” и “Дон Кихот”, балеты “Семь красавиц” и “Тропой грома”, а также собирательный образ города, в котором прошли детство и юность композитора, города, с которым неразрывными узами была связана вся жизнь К.Караева. Сложная конфигурация гранитного блока, в котором при внешней округлости начальной формы фактически отсутствуют плавные переходы, также не случайна. Внешне ровная дорога композитора – Народного артиста СССР, неоднократного лауреата государственных премий, Героя Социалистического Труда, кавалера орденов Ленина, Октябрьской Революции, Трудового Красного Знамени, депутата Верховного Совета СССР – только со стороны казалась таковой. К.Караев – автор многих сочинений поистине трагического звучания, и, как писали о нем современники, “Караев шел от победы к победе через страшную неудовлетворенность самим собой, через мучительный поиск...”.

“...Его боготворили и о нем злословили, его боялись и обожали одновременно, им восхищались, ему доверяли и в него верили... Его жизнь, наполненная творчеством, оказалась слишком короткой для реализации всего того, что еще мог бы сотворить этот человек.

Его несомненные моральные, деловые, интеллектуальные качества сделали его “заложником” всех тех многочисленных обязанностей, которые были наложены на него, помимо главного дела его жизни – сочинения музыки. Но он не роптал, ибо верил в реальную пользу всего того, чем ему приходилось заниматься: преподавание в Азербайджанской и Московской консерваториях, должностные обязанности в Союзе Композиторов Азербайджана и СССР, депутатская деятельность в Верховном Совете СССР, и т.д., и т.д.

Подобно яркой комете, его музыка, его личность вторглись в нашу повседневность, продолжая нести свет, духовную энергию и ощущение бесконечного наслаждения гармонией ритмов и красок его музыки.

В статье использованы фото-материалы из фондов Национального Управления Архивами, Азербайджанского Национального Музея Искусств, Государственного Музея Музыкальной Культуры, книги Фарах Таировой. ❖

Амина Меликова,
заведующая отделом Международных Отношений
Азербайджанского Национального Музея Искусств,
заслуженный работник культуры

Ədəbiyyat:

1. Д.Шостакович.- “Бакинский рабочий”, 1964, 7 мая.- В кн.: Кара Караев. Статьи.Письма.Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978, сс.62-63.
2. Имран Касумов. Бригантина Кара Караева. - В кн.: Кара Караев. Статьи.Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978, сс. 97-105, с.100.
3. Из письма от 22 января 1949 г.- В кн.: Кара Караев. Статьи.Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978,с.49.
4. Григорий Козинцев. Из письма от 13 марта 1957 г. - В кн.: Кара Караев. Статьи.Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978,с.69.
5. Григорий Козинцев. Из письма от 28 октября 1972 г. - В кн.: Кара Караев. Статьи.Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978,с.71.
6. Имран Касумов. Бригантина Кара Караева. - В кн.: Кара Караев. Ста-

ты.Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978, сс. 97-105, с.100.

7. “Советская музыка”, 1974, №1.- В кн.: Кара Караев. Статьи.Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978, сс. 9-10.

8. Из воспоминаний Фараджа Караева.- В кн.: Кара Караев. Статьи. Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978, с.225.

9. Григорий Козинцев. Из письма 13 июня 1969 г.- В кн.: Кара Караев. Статьи.Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978,с.70.

10. Кара Караев. Статьи.Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978,сс.81-82.

11. Имран Касумов. Бригантина Кара Караева. - В кн.: Кара Караев. Статьи.Письма. Высказывания. Всесоюзное издательство Советский композитор, М., 1978, сс. 97-105, с.99.

Xülasə

Bu məqalə görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevə, xüsusilə də onun Azərbaycan rəssamlarının əsərlərindəki obrazına həsr olunmuşdur. Qara Qarayev həm öz həmyaşıdları, həm pedaqoqları, ilk növbədə Moskva Konservatoriyasında ona dərs demiş Dmitri Dmitriyeviç Şostakoviçin yanında misilsiz nüfuz sahibi idi. Şostakoviç onun istedadını və peşəkarlıq xüsusiyyətlərini yüksək qiymətləndirirdi. Qara Qarayev bir sıra dövlət mükafatlarının sahibi idi. Onun karyerası hələ tələbəlik illərindən uğurlu olmuşdu. Həminin rəğbətini və hörmətini qazansa da, bu böyük musiqçinin daxili aləmi öz dramatikliyi ilə fərqlənirdi və bu da öz əksini onun musiqisində tapmışdır. Təmkinlilik, daxili gərginlik, özünə qapanma, xarakterinin ümumi fəlsəfi tərzinin onun musiqi dilinə də təsir etmişdi və bütün bunlar Qara Qarayevin müxtəlif illərdə təsviri və qrafik sənətdə, heykəltəraşlıqda yaradılmış portretlərində hiss olunur. Məqalədə bu portretlərin ən parlaq nümunələri nəzərdən keçirilmişdir. Bu portretlər T. Tağıyev (1948), T. Salahov (1960), R. Qasımov tərəfindən yaradılmışdır və nəhayət 2014-cü ildə F. Nəcəfovun Q. Qarayevə həsr etdiyi abidənin açılışı olmuşdur.

Açar sözlər: XX əsr Azərbaycan musiqisi, Qara Qarayev, XX əsr Azərbaycan təsviri sənəti, XX–XXI əsr Azərbaycan heykəltəraşlığı, Azərbaycan rəssamları Tağı Tağıyev, Tahir Salahov və Fəzil Nəcəfovun yaradıcılığı.

Summary

This article is dedicated to an outstanding Azerbaijani composer Gara Garayev, in particular, to his image in art created by Azerbaijani artists. Gara Garayev enjoyed authority among his coevals as well as his teachers, first of all, Dmitriy Dmitriyevich Shostakovich, who was a mentor to Gara Garayev at Moscow Conservatory, and was estimating his student's talent and professional skills too high. Gara Garayev was awarded many government medals and prizes, his career was successful since very his studenthood. Despite all successes inner word of this composer was full of drama and this is reflected in his music. Restraint, inner tensions, self-immersion, philosophical manner of his nature as his music, is felt very deeply in the portraits of Gara Garayev that were created by the artists in different periods of his life on paintings, paper drawings and sculptures. The brightest images are described in this article. Those are portraits by Tagi Tagiyev (1948), T. Salahov (1960), R. Gasimov, monument by F. Najafov erected in 2014.

Key words: Azerbaijani music 20th century, Gara Garayev, Azerbaijani art of 20th century, Azerbaijani sculptures of 20th –21st cc., Tagi Tagiyev, Tahir Salahov, Fazil Nəcəfov's art.

EKRANDAKI "ADAM"

Dünya kinosunun Sergey Gerasimov, Lev Kuleşov kimi korifeylərindən sənət dərsi alan rejissor, əməkdar incəsənət xadimi Şamil Mahmudbəyov ilk kursdaca kinoda təsadüfi adam olmadığını isbat etdi. O, ekrana ciddi münasibəti, özünəməxsus düşüncə tərzilə diqqəti çəkmişdir.

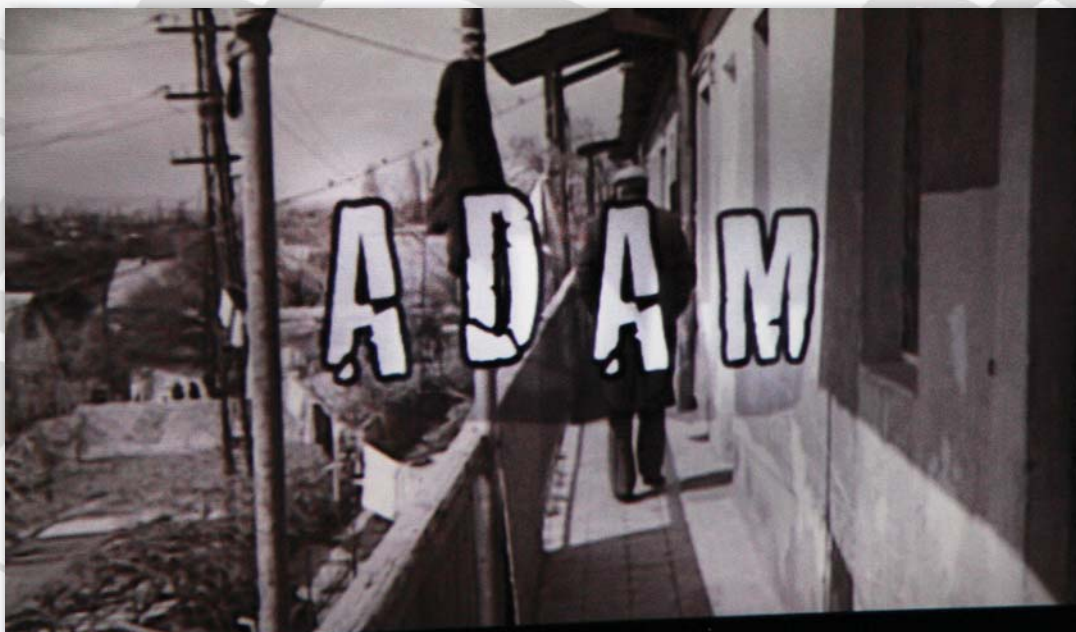
Unudulmaz kinorejissor 1924-cü ildə anadan olub. 1943-cü ildən II Dünya müharibəsinin bir sıra qanlı döyüşlərində iştirak edib, ağır yaralanıb. Ordudan tərxis ediləndən sonra Moskvada Ümumittifaq Dövlət Kinematografiya İnstitutuna daxil olub, görkəmli rejissor Sergey Gerasimovun və aktrisa Tatyana Makarovanın kursunda təhsil alıb. 1954-cü ildən Bakı kinostudiyasında, indiki Cəfər Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" Dövlət Kinostudiyasında rejissor vəzifəsində çalışıb, milli kinomuzun klassikasına çevrilmiş onlarca bədii film çəkib.

Şamil Mahmudbəyovun kinoda ilk işi 1960-cı ildə çəkdiyi "Əyri yolla qazanc" adlı qısametrajlı film olub. Sonrakı illərdə "Romeo mənim qonşumdur" lirik komediyasını, eyniadlı kinoalmanaxa daxil edilmiş "Qaraca qız" kinonovellasını, müxtəlif janrlara aid "Torpaq. Dəniz. Od. Səma", "Həyat bizi sınayır", "Skrupkanın sərgüzəşti", "Dörd bazar günü", "Dərviş Parisi partladır" (K.Rüstəmbəyovla birgə), "Bayquş gələndə", "Od

içində", "Tənha narın nağılı" (H.Turabovla birgə) və başqa filmləri ərsəyə gətirib.

1969-cu ildə çəkilmiş "Şərikli çörək" filmi rejissora böyük şöhrət qazandırır. Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı ilk illərdə Bakı və bakılılar haqqında səmimi söhbət açan bu film haqlı olaraq Azərbaycan kinosunun qızıl fonduna daxil edilib. Ş.Mahmudbəyov deyirdi: "Mən uşaq kinosu rejissoruyam. Lakin mənə belə gəlir ki, ekranı "yaşlılar üçün" və "uşaqlar üçün" nəzərdə tutulan hissələrə bölmək düzgün deyildir. Film vahid kino əsəridir". 1970-ci ildə rejissor "Şərikli çörək" filminə görə Dövlət mükafatına layiq görülüb.

Rejissor kinomuzda aktyor kimi də bir-birindən maraqlı rollar yaradıb. O, "Yenilməz batalyon" filmində Qaçaq Əlimərdan rolunu böyük ustalıqla oynayıb, Azərbaycan xalqının ən ağır problemi olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə həsr edil-

miş "Fəryad" bədii filmində isə erməni Samvelin mənfi obrazını inandırıcı canlandırıb. Şamil Mahmudbəyov ömrünün sonuna qədər öz yaradıcı peşəsinə sadıq qalıb. Ağır xəstələnmiş rejissor "Divar" və "İnsan" adlı sonuncu televiziya kinolentlərini tamamlamağa malcal tapmadan 1997-ci ildə Bakıda vəfat edib. Son dərəcə xeyirxah, təvazökar və özünə qarşı tələbkar rejissor bu gün filmlərində yaşayır.

REJİSSORUN SON FİLMİ...

2017-ci il dekabrın 22-də "Nizami" Kino Mərkəzində premyerası keçirilən "Adam" filmi Şamil Mahmudbəyovun son filmləri sırasında olan ekran əsəri idi. Məzmununu bir sözlə ifadə etsək, "darıxmaq" deyə bilərik. Bəli, məhz darıxmaq, etinasızlıq və insanların bir-birinə soyuq münasibəti. "Filmin mövzusu mərhum rejissorun həyatının son dövründə yaşadığı həqiqətlərlə üst-üstə düşür" deyirdi həmin gün sənət dostları. O dostlar ki sayələrində film tamamlanaraq təqdim edilirdi. "Adam"ın ssenari müəllifi yazıçı-tərcüməçi Nəriman Əbdülrəhmanlıdır. Balas Abbaszadənin hekayələrinin motivləri əsasında ekranlaşdırılan filmin prodüseri Rasim Həsənov, quruluşçu operatoru Nizami Abbasdır. Hələ 21 il öncə çəkilən ekran işi rejissorunun vaxtsız vəfatı və maliyyə vəsaitinin çatışmazlığı ucbatından yarımçıq saxlanılmışdı. 2010-cu ildə "Yeni dalğa" prodüser mərkəzində filmin quruluşçu operatoru Nizami Abbas tərəfindən Şamil müəllimin rejissor ssenarisi əsasında montaj olunaraq Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin dəstəyi ilə tamamlanıb.

"Adam" yalnız daxili təlatümündən başqa, həyatında heç bir səs

olmayan, dostları, yoldaşları tərəfindən etinasızlıqla qarşılaşan, darıxan, çox darıxan Əhmədin filmidir. Sevimli aktyorumuz Arif Kərimovun böyük məharətlə canlandığı Əhməd orta yaşlarda, ömrünü tənhalığına bürünüb sözün əsl mənasında yola verən biridir. Tamaşaçı elə ilk kadrlardan ora-bura şütüyən maşınların, harasa tələsən insanların, dəyişən zamanın mənzərəsini seyr edən adamın baxışlarındakı tənhalığı görə bilər. Təkliyi və darıxmağı rejissor çox sadə dildə 38 dəqiqəyə sığışdırıb. Bu qısa müddətdə isə tamaşaçı böyük faciəni bir alimin həyat hekayəsində yaşayır. Devildiyi kimi, ssenarist bu qədər insafsız davranma bilməzdi. O da qəhrəmanının bu tənhalığına acıyırmış kimi hərdən onu Bakının boz küçələrində köhnə tanışları ilə qarşılaşdırır. Bəlkə, bir-iki kəlmə söhbət edə, keçəni-keçmişini xatırlayıb yalqızlığını unuda deyər... Amma heyhat! İnsanların başı öz işlərinə, dərd-sərinə, problemlərinə o qədər qarışıb ki, nə yoldaş yada düşür, nə dost, nə qohum. İnsanlar bir-birinə qarşı o qədər etinasız, vəfasız, soyuq olublar ki, ətrafdakıların faciəsini görə bilmirlər. Bizim qəhrəmanın həyatındakı sükutu pozan kiçik radiosudur. Xırıltılı səslə, illərin yorğun radio onu heç yerdə yalqız buraxmayan tək varlıqdır.

Film nikbin notlarla bitmir. Yalqızlıqdan əziyyət çəkən insana ürəyi də naxələf çıxır.

2010-cu ildə dövlət sifarişli ilə "Yeni dalğa" prodüser mərkəzində tamamlanan filmin montaj və post-prodakşn işlərini filmin operatoru Nizami Abbas həyata keçirib. Rolları Arif Kərimov, Ruslan Nəsirov, Rahib Əliyev, Arif Qasımov və başqaları ifa edirlər və yaradıcı heyət cəmiyyətə 21 il ekran həsrəti çəkmiş "Adam"la kino dilində 38 dəqiqəlik "adamlıq dərəsi" keçir. ♦

Lalə Hüseyn

Ülvi hisslərin təcəssümü

(“Leyli və Məcnun” – 110)

Üzeyir Hacıbəyli

Üzeyir Hacıbəyli! Artıq bu əfsanəvi insanın, əvəzsiz bəstəkarın adı zamanın mehərindən çıxaraq əbədiyyətə qovuşub. Ulu təbiət özü əsrarəngiz musiqi səltənətinin xəzinə açarını məhz Üzeyir bəyin əllərinə etibar etmişdi. Onun yaratdığı “Leyli və Məcnun”, “Əsli və Kərəm”, “Koroğlu” kimi şedevrlər sanki bir bəstəkar təxəyyülünün məhsulu deyil, yüz illərdir insanlara tanış olan xalq musiqisidir.

Bu günlərdə 110 illik yubileyini qeyd etdiyimiz “Leyli və Məcnun” dahi sənətkarın ilk operasıdır. Üzeyir bəy bu əsəri 1907-ci ildə 22 yaşında ikən qələmə almış, opera ilk dəfə 1908-ci il yanvarın 25-də H.Z.Tağıyevin teatrında tamaşaya qoyulmuşdu. Əsər əvvəlcədən sonuna qədər gənc Üzeyir bəyin ülvi hisslərinin sonsuz təcəssümüdür.

“Leyli və Məcnun”un yaranması haqqında müəllif (Ü.Hacıbəyli) belə yazırdı: “O zaman mən – operanın müəllifi ancaq solfecionun əsaslarını bilirdim (bunu seminariyada öyrənmişdim), harmoniya, kontrapunkt, musiqi formaları, yəni bəstəkarın bilməli olduğu şeylər haqqında isə heç bir təsəvvürüm yox idi” (“Əsərləri”, II cild, səh. 275).

“Bütün çətinliklərə baxmayaraq, Üzeyir bəy bu operasında Şərq muğamları ilə Qərb simfonizminin vəhdətini böyük məharətlə yaratmış, möhtəşəm musiqisi hadisələrin gedişatına daha da təkan vermiş, bir dram bəstəkarı olaraq istedadı bu əsərdə daha parlaq təzahürünü tapmışdır. “Leyli və Məcnun” operasının böyük hüzn və kədər yüklü ayrı-ayrı musiqi parçaları xalq arasında geniş yayılmış və müstəqil əsərlər kimi bu gün də ifa olunmaqdadır.

İlk tamaşasından bu günədək Azərbaycan xalqının ülvi məhəbbət himninə çevrilmiş operanın libretto müəllifi də dahi bəstəkarın özüdür.

Qeyd etməliyik ki, bəstəkarın kiçik qardaşı Ceyhun bəy Hacıbəyli də “Leyli və Məcnun” operasının meydana gəlməsində, ədəbi mətnin tərtibində çox yaxından iştirak edib. Təsədüfi deyildir ki, “Leyli və Məcnun”un ilk afişasında Üzeyir bəylə yanaşı, onun da adı yazılmışdı. Əsərin ilk tamaşası haqqında Ceyhun bəyin xatirələrindən oxuyuruq: “...Nəhayət, o əlamətdar gün, daha doğrusu, əlamətdar axşam gəlib çatdı. Hamımız həyəcanlanırdıq. Tamaşanın, demək olar ki, bütün çətinliyi Üzeyirin üzərinə düşürdü. O hələ də yorulmaq bilmədən məşqlər keçirirdi.

Bu hadisənin hansı gün və hətta hansı fəsilə olduğu yadımda deyil. Bircə onu bilirəm ki, 1908-ci il idi...

Üzeyir dirijor çubuğunu qaldırdı və Tağıyev teatrının tamaşaçıları dolu zalı gərgin bir maraqla tamaşanın başlanmasının şahidi oldu.

Tamaşaçılar bütün tamaşaboyu susur, hətta aktyorları alqışlamağa da cəsarət etmirdilər. Təkcə xüsusilə sentimental tamaşaçıların gözlərindən axan yaş diqqəti cəlb edirdi. Leylinin atası öz qızını Məcnuna ərə verməkdən qəti imtina edəndə bütün tamaşaçılar həyəcanlanmışdı. Yalnız sonda alqış sədaları eşidildi və əvvəldən axıradək özünü təmkinli aparmış tamaşaçılar, nəhayət, məmnunluq duyğularını, bu vaxtadək görmədikləri tamaşadan aldıkları ləzzəti ifadə etdilər.

Həvəskarların quruluşunda ilk Azərbaycan operasının tamaşası belə başlandı və belə qurtardı".

SSRİ xalq artisti, bəstəkar, ictimai xadim, akademik Q.Qarayev yazırdı: "Üzeyir Hacıbəylinin həyatının məqsədi irəliyə doğru hərəkət,

ən yaxşı əsərlərindən biri olan "Leyli və Məcnun" təkcə Azərbaycanda deyil, bütün Yaxın Şərqdə ilk opera olmuşdur. Bu, Üzeyir Hacıbəylinin incəsənətimiz üçün misilsiz xidmətlərindən biridir".

Üzeyir bəyin qardaşı oğlu, SSRİ xalq artisti, dirijor Niyazi bəstəkarın ölməz əsərini XVII əsrdə Florensiya və Venesiya bəstəkarlıq məktəbləri nümayəndələrinin yaratdıqları ilk operalara bənzətmiş, keçmişin məşhur musiqi abidələri ilə bir sırada durduğunu söyləmişdir. Ü.Hacıbəylini həm də ustad dramaturq kimi səciyyələndirən Niyazi yazırdı: "... "Leyli və Məcnun" operasının yaradılmasında istedadlı bəstəkar Hacıbəyli gözəl dramaturq Hacıbəylinin köməyinə gəlmişdir".

"Leyli və Məcnun"un səhnə coğrafiyasının genişliyi başqa xalqların da operaya böyük marağından, məhəbbətindən xəbər verir. Ölkəmizin hüduqları daxilində bu əsər Ağdam, Ağdaş, Naxçıvan, Şəki, Füzuli, Mingəçevir, Lənkəran, Qazax,

ГОРОДЪ ТИФЛИСЪ.

ПРОГР АММА.

Казенный Театръ.

Въ Среду, 29-го Июня 1911 года

прибывшими изъ Баку мусульман. оперн. артистами

представлено будетъ

„Лейли и Меджнунъ“

опера въ 5-м. и 6 карт., изъ поэмъ Физули, перекл. и музыка
Вр. У.-б. и Д.-б. Гаджибековичъ.

Дѣйствующія лица:

Меджнунъ	г-нъ Сарабскій.
Лейли	г-жа Геогарчинъ.
Абдулъ-Манафъ, отецъ Лейли	г-нъ Д. Гаджибековъ
Уммуль-Лейли, мать Лейли	г-нъ Наримановъ.
Абдулъ Гейсъ, отецъ Меджнуна	г-нъ З. Гаджибековъ
Уммуль-Гейсъ, мать Меджнуна	г-нъ Наримановъ.
Нофелъ, амиръ Арабскій	г-нъ Г. Терегуловъ.
Ибнъ Саламъ	г-нъ Д. Гаджибековъ
Зейдъ	г-нъ З. Гаджибековъ

Араби, войско и др.

Начало въ 8½ ч. вечера.

Дирижёръ У.-б. Гаджибековъ. Режиссёръ Вели.

Помощ. режиссёра Гусейновъ.

Отв. распоряд. У.-б. Гаджибековъ.

Для публики которая не знаетъ татарскаго языка, имѣется
либретто на русскомъ языкѣ.

شهر ۱۱ ۱۹ تفریس

مرام نامه

(فلزیوننی تیارده)

چهارشنبه کونی ایون آیتک ۲۹ نده آخسام، باکودن
وارد اولمش مسلمان اوپرا آرتستلری طرفندن موقع
تاماشه قوبولاجقدر مسلمان اوپراسی

لیلی و مجنون

اوپرا ۵ مجلسده ۶ پردوده اثره فضولی اوپرا صورتیه
تبدیل ایدنلر عزیز بکت و حبیبون بکت حاجی بکت اوقلر

اقراد اعلی مجلس

مجنون (نسر)، لیلی بکت سورکلوئی جناب سراسکی
لیلی خانم کورچین
عبدالمناف، لیلی بکت آناسی حاجیبکوف
ام الیسی، لیلی بکت آناسی نریمانوف
ابوالقیس، مجنونک آناسی جناب دب. حاجیبکوف
ام القیس، مجنونک آناسی نریمانوف
نوفل، عرب امیری جناب تریقولیوف
ابن سلام، لیلی بکت اری جناب ج.ب. حاجیبکوف
زید، آروچی جناب دب. حاجیبکوف
عربلر، عسکرلر، خور و غیرلری
نریمور عزیز بکت حاجی بکوف
ریژسور سراسکی
معاون ریژسور خلیل حسین اوف
تاماشا باشلاناجقدر ساعت ۸½ یاریمنده

böyük, fundamental yaradıcılıq məsələlərini həll etmək olmuşdur. Bu yüksələn xətt üzrə tərəqqi "Leyli və Məcnun" ilə bəstəkarın yaradıcılığının zirvəsi olan "Koroğlu" arasındakı böyük fərqdə xüsusilə nəzərə çarpır. Lakin "Koroğlu" nə qədər zəngin, sənətkarlıq nöqteyi-nəzərindən yüksək olsa belə, yenə də "Leyli və Məcnun" operasını kölgədə qoymur. Azərbaycan xalqının ürəyində "Leyli və Məcnun"un xüsusi yeri vardır və bu yer əbədidir. Opera səhnəmizin

Şamaxı və başqa bölgələrdə dəfələrlə tamaşaya qoyulmuş, hər bir azərbaycanlının bu sənət incisini canlı səhnədə izləməsi üçün şərait yaradılmışdı. Hüduqlarımız xaricində isə "Leyli və Məcnun" operası Tehran, Təbriz, Aşqabad, Tiflis və digər şəhərlərdə böyük uğurla səhnələşdirildi, Şərqi "Romeo və Cülyetta"sı adını qazandı. Türk tamaşaçıları Üzeyir Hacıbəylinin əsərləri ilə hələ keçən əsrin əvvəllərindən tanışdılar. Belə ki, 1919-cu ildə Azərbaycan

artistləri Türkiyədə qastrol səfərində olmuş, “O olmasın, bu olsun”, “Arşın mal alan” operettalarını türk səhnəsində nümayiş etdirmişlər. Heç təsadüfi deyil ki, görkəmli türk yazıçısı, “Çalı quşu”, “Damğa”, “Dodaqdan qəlbə” əsərlərinin müəllifi Rəşad Nuri Güntəkin Üzeyir bəyin əsərləri ilə tanış olduqdan sonra “Azərbaycan teatri” adlı məqalə yazaraq bu əsərlərə ideya və sənətkarlıq baxımından yüksək qiymət verib. O, Üzeyir bəyin operettalarını yumor səviyyəsinə görə böyük fransız komediya ustası Molyerin əsərləri ilə müqayisə edirdi. Bu gün isə türk tamaşaçıları türk səhnəsində dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəylinin “Leyli və Məcnun” operasını heyranlıqla izləyirlər.

“ 2016-cı ilin yanvar ayında Üzeyir Hacıbəylinin olmağ əsəri Türkiyə Cümhuriyyətinin paytaxtı Ankara şəhərində Dövlət Opera və Balet Teatrında professor Əflatun Nemətzadənin quruluşunda uğurla təqdim olundu. Tamaşanın dirijoru professor Fəxrəddin Kərimov, baş rolların ifaçıları isə İlkin Əhmədov və Arzu Əliyeva idi. Qeyd edək ki, baş rol ifaçılarının səhnəyə hazırlanmasında respublikanın xalq artisti Mənsun İbrahimovun böyük əməyi vardır.

2018-ci ildə isə “Leyli və Məcnun” operası 110 illik yubileyi münasibətilə Rusiyanın paytaxtı Moskva

şəhərində “Siti Holl Krokus”da tamaşaya qoyulacaq. Konsert salonnun çoxmillətli auditoriyasını nəzərə alaraq tamaşaya əvvəlcədən böyük hazırlıq işləri görüldü. Əsərin təqdimatından öncə operanın məzmunu tamaşaçılara paylanmaq üçün müxtəlif dillərdə, kiçik informasiya şəklində dərc edilib.

Şərqi nadir incisi olan bu operadan dövlətimiz də öz qayğı və diqqətini heç zaman əsirgəməyib. Əsər bu gün də Opera və Balet Teatrının repertuarından düşmür.

Ötən il iyulun 30-da IX Qəbələ Beynəlxalq Musiqi Festivalının açılışında Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Opera və Balet Teatrının Simfonik Orkestrinin ifasında Üzeyir Hacıbəylinin “Leyli və Məcnun” operası da ifa olundu. Orkestri xalq artisti, dirijor Cavanşir Cəfərov müşayiət edirdi. Baş rolları isə Gülyaz Məmmədova və Elnur Zeynalov oynayırdılar. Rejissor, əməkdar incəsənət xadimi Hafiz Quliyevin quruluşunda səhnələşdirilmiş bu misilsiz operaya dünyanın bir çox ölkələrindən gəlmiş musiqişəvərlər öz heyranlıqlarını sürəkli alqışlarla bildirdilər.

Üzeyir bəyin yubileylərində, operanın yaranmasının ildönümlərində “Leyli və Məcnun”un partituraları, klavirləri dəfələrlə dərc olunub, valları, lent yazıları, diskləri vaxtaşırı işıq üzünə görüb. Bütün sadalanan nümunələrdən nüsxələr böyük bəstəkarın ev-muzeyində qorunub saxlanılır. Budur, qarşımızda əsərin yaranmasının 75 illik yubileyi münasibətilə nəşr olunmuş partitura vardır. Bəstəkar Nazim Əliverdiyevovun redaktəsi ilə 1983-cü ildə “İşıq” nəşriyyatı tərəfindən çap edilmiş partitura əsl sənət əsəridir. Qırmızı cildli kitabın üstü fil sümüyündən düzəldilmiş inkrustasiya, qızıl və

Leyli - Nəzakət Teymurova
Məcnun - Mənsun İbrahimov

gümüş lövhələrlə çox nəfis şəkildə bəzədilib. Kitab bəstəkarın ev-muzeyində nümayiş etdirilən ən qiymətli əşyalardan biridir.

Ev-muzeyində "Leyli və Məcnun" operasına həsr edilmiş daha bir sənət əsəri vardır. Bu, rəssam Nəcəfqulu İsmayılovun "İki dahi" adlandırdığı misdən hazırlanmış üçhissəli kompozisiyasıdır. Rəssam bu triptixdə XVI əsrin dahisi Məhəmməd Füzuli ilə XX əsrin dahisi Üzeyir Hacıbəyliyi birlikdə təsvir edib. Ortada onların müştərək əsəri "Leyli və Məcnun"-dan bir fraqment həkk olunub. Metal triptix də bəstəkarın ev-muzeyinin çox dəyərli əşyalarındandır.

"Leyli və Məcnun" operasına ayrılmış guşədə çəhrayı ipəkdən hazırlanmış bir proqram ev-muzeyini ziyarətə gələnlərin böyük marağına səbəb olur. Bu, 2 yanvar 1909-cu ildə H.Z.Tağıyevin teatrında tamaşaya qoyulmuş operanın proqramıdır. Proqram-afişə əski əlifba ilə Azərbaycan dilində və rus dilində çap edilib. Uzun illərin ruzigarları ipək afişanın rəngini bu gün də soldura bilməmişdir.

Hər zaman olduğu kimi, bu il də əsərin yubileyi ərəfəsində ev-muzeyində geniş hazırlıq işləri görülür, əsərin 110 illik tarixini əks etdirən sərgi hazırlanır. Yubiley münasibətilə keçiriləcək tədbirdə səslənəcək musiqi nömrələrinin məşqləri keçirilir.

110 il bundan öncə olduğu kimi, "Leyli və Məcnun" operası bu gün də öz sonsuz şöhrətini qoruyub saxlamaqdadır. İllər keçəcək, 22 yaşlı gənc Üzeyir qələminin məhsulu olan "Leyli və Məcnun" heç bir zaman öz tərəvətini itirməyəcək, azərbaycanlıların, eləcə də dünya xalqlarının musiqisəvrələrinin, sevib-sevilənlərinin qəlbini hər zaman rıqqətə gətirəcəkdir. ❖

Gülnarə Ələsgərova,
Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyinin
ekspozisiya və kütləvi işlər şöbəsinin müdiri

Estafeti gənclər davam etdirir:
Məcnun – İlkin Əhmədov
Leyli – Arzu Əliyeva

Azərbaycan teatrında Tofiq Kazimov fenomeni

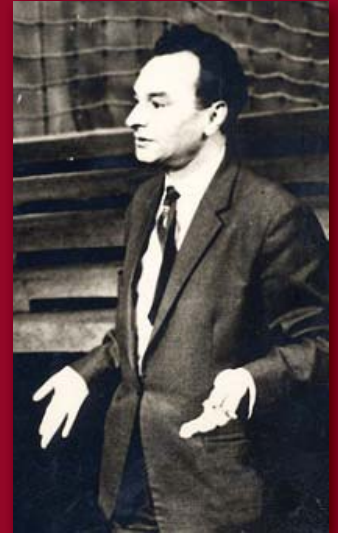
Tofiq Kazimov

"Tofiq Kazimov tanınmış şair Səməd Mənsurun ailəsində doğulub böyüyüb. Sənətdə öz dəstxəti olan böyük rejissor bir-birindən maraqlı səhnə əsərləri ilə tamaşaçılarını daim sevindirib. Çoxlu tələbələr yetişdirib, gözəl pyeslər, monoqrafiyalar yazıb. Bir şəxsiyyət kimi Azərbaycan teatrına, ümumən mədəniyyətinə mühüm töhfələr ərməğan edib..." Bu fikirləri Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrında görkəmli rejissor, pedaqoq, xalq artisti Tofiq Kazimovun anadan olmasının 95 illiyinə həsr edilmiş tədbirdə teatrın direktoru və bədii rəhbəri Azər Paşa Nemətov söyləyib. Bildirilib ki, Azərbaycanda lirik-psixoloji teatr məktəbinin yaranması onun adı ilə bağlıdır: "Tofiq Kazimovun quruluş verdiyi tamaşalarda XX əsrin hərəkət və təfəkkür sürəti, insan həyatının dinamikası, düşüncə tərzinin itiliyi müxtəlif bədii, estetik, psixoloji formalarda parlaq təəcəssümünü tapıb. Səhnə həyatı verdiyi tamaşaların finalı özlüyündə bir tamaşa idi".

Xalq artistləri Rafiq Əzimov və Hacı İsmayilov məşhur rejissorla ilk tanışlıqları, sənət sevgisi, professionallığı və aktyorlara qarşı tələbkərligi, quruluş verdiyi tamaşalardakı rolları barədə xatirələrini bölüşüblər.

Əməkdar incəsənət xadimi, professor İlham Rəhimli Tofiq Kazimovu milli teatr tariximizin nəhənglərindən biri səviyyəsində dəyərləndirib: "O, Azərbaycan teatr məkanında inqilab etdi. Səhnələşdirdiyi tamaşaların 90 faizi əsl hadisəyə dönürdü. Yeganə rejissordur ki, öz üslubunu məkan daxilində dövlət teatrının prinsipinə çevirməyi bacardı. 1964-cü ildə İlyas Əfəndiyevin "Sən həmişə mənimləsən" pyesi ilə lirik-psixoloji üslubun bünövrəsini qoydu".

Teatr sevənlər əvvəl Tofiq Kazimovun həyat və fəaliyyətindən bəhs edən videoçarxa, sonda isə xatirəsinə həsr olunmuş Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölülər" pyesi əsasında səhnələşdirilmiş eyniadlı tamaşaya baxıblar. Tamaşada böyük bəstəkar Qara Qarayevin yarım əsr öncə bu əsər üçün bəstələdiyi musiqi yeni versiyada təqdim olunub.

TOFİQ KAZIMOVun Azərbaycan milli sənət düşüncəsində qorunan irsi onu milli teatr sənətinin bənzərsiz fenomeni kimi qavramağa və bu baxımdan fərqli yaradıcı metodunu tədqiq etməyə əsas verir. Azərbaycan milli teatrşünaslığının bu aspektə bir növ "laqeyd" yanaşmasını anlamaq mümkündür: 145 illik milli teatr tariximizdə TOFİQ KAZIMOV kimi fenomen sayıla biləcək faktlar, demək olar, çox az sayda qeydə alınıb. "Tamaşanın müəllifi" yaradıcı iddiasında olan TOFİQ KAZIMOV müəlliflik anlayışının ehtiva etdiyi bütün məqamları "rejissor sənəti"yə gətirən ilk sənətkarımızdır desək, məsələnin ciddiliyini açıq-aydın görə bilərik. Təbii ki, Azərbaycan teatr sənətində yaradıcılıqla məşğul olan digər, sözün əsl mənasında böyük rejissorlar teatr sənətinin mövcud imkanla-

rından və fərdi istedadlarından qaynaqlanan şərtlərlə bədii səhnə əsərləri yaratmağa müyəssər olublar. Lakin həmin rejissorların yaradıcılığına konseptual mövqedən yanaşanda aydınlaşır ki, onlar şüurlu tərzdə "mediator" – ötürücü funksiyasını hərə öz bədii-estetik görüşləri zəminində yerinə yetiriblər. Sxematik təsvir etsək, ənənəvi rejissuranın konseptual modelini dramaturgiya-teatr-tamaşaçı şəklində göstərə bilərik. Sözügedən modelin başlıca şərti tamaşanın ədəbi əsası olan dramaturji əsərin – pyesin dominant roludur. Bu dominantlığı şəxsiz qəbul edən rejissor müraciət etdiyi pyesin səhnə təəcəssümünü gerçəkləşdirərkən yalnız yozum imkanlarından faydalana bilir. Yəni ki, dramaturqun mövqeyini bildirən əsərin ideyası səhnə təəcəssümündə bu və ya digər fərqlərlə tamaşanın ali

məqsədinə çevrilir. Rejissor ali məqsədini ideya ilə əsaslandıraraq onun emosional, bədii-estetik təzahürünü verməklə kifayətlənir. Aristotel poetikasının üzərində bərqərar olan məşhur “Stanislavski sistemi”nin konseptual çərçivələri səhnə yaradıcılığını ədəbiyyatın növlərindən biri sayılan dramaturji ədəbiyyatın – dramaturgiyanın təməli şərtlərinə bağladığından rejissura da bir yaradıcılıq növü kimi Aristotel poetikasına bənd olunur.

“Rejissor Tofiq Kazımov mövcud “teatr qanunları”nı ilk tamaşalarından yaradıcı həmlələri ilə öncə “təftiş”, getdikcə isə şüurlu surətdə inkar etməyə başladı. İndi, yaşadığımız zaman nöqtəsindən “Kazımov dövrü”nə nəzər salanda inqilabçı sənətkarın yaradıcı konsepsiyası açıq-aydın görünür və bugünkü elmi-nəzəri üsullarla kifayət qədər səlis tədqiq edilə bilər. Aydın məsələdir ki, yaradıcılığa başlayarkən Tofiq Kazımov günlərimizdə olan zəngin nəzəri konsepsiyalara malik deyildi. İndi kateqorial şəkildə açıqlaya bildiyimiz mənalara o hər yeni tamaşası ilə kəşf edir, onlara səhnə biçimi, səhnə forması verərək o qədər də səmərəli olmayan müzakirə-mübahisələrdə müdafiə edirdi.

Düzdür, bu fədakar sənətçi öz dövründə də tək deyildi, yanında onu başa düşən, dəstəkləyən ağıllı və istedadlı insanlar vardı. Təəssüf doğuran bircə odur ki, bədxaxların qoşduğu və ictimai rəydə bərkıtdıqları “reformator”, “eksperimentator” ayamaları nəticəsində Tofiq Kazımovun bütövlükdə sənət düşüncəmizə gətirdiyi təməli yeniliklər necə var, doğru-dürüst dərk olunmadı, ciddi tədqiqatə çəkilmədi və teatrşünaslığın elmi tədqiqat predmetinə çevrilmədi. Tofiq Kazımovla bir zamanda, ovaxtkı SSRİ teatr məkanında eyni “iş”i görən həmkarlarının hər yeni əsəri elə o andaca ciddi təhlilə, müzakirəyə çevrilərək “ümumittifaq teatr prosesi”nə güclü təkan verirdi. Tofiq Kazımovun yaradıcı fədakarlığına bu cür münasibət – milli teatr prosesinə göstərdiyi təsirin vaxtında dəyərləndirilməməsi yalnız və yalnız elmi-nəzəri düşüncəmizin konservatizmini açıqlamağa qadirdir.

Zaman isə öz “iş”ni görürdü: Tofiq Kazımovun yaradıcılığı öz-özlüyündə milli teatr prosesinin mühüm mərhələsini təşkil edərək milli rejissuranın inkişaf səmtlərini müəyyənləşdirirdi. Gec də olsa, elmi-nəzəri düşüncəmiz öz funksiyasını yerinə yetirərək “T.Kazımov fenomeni”ni anlamağa cəhd etdi, onun haqqında ciddi məqalələr və monoqrafiyalar yazıldı...

“Tofiq Kazımov” rejissor fenomeni, bizzə, ilk növbədə zaman anlayışına üzvi şəkildə

bağlıdır. Bu bağlılığı “düstur” şəklində açıqlamaq üçün aşağıdakı zaman təsnifatından istifadə etmək olar:

- virtual ZAMAN
- fərdi-psixoloji ZAMAN
- bədii-estetik ZAMAN
- səhnə məkanının ZAMANI
- qavrayış ZAMANI
- eydetik ZAMAN

Təqdim olunan təsnifatın açıqlaması Tofiq Kazımovun rejissor təxəyyülünün özəllikləri ilə müəyyənləşdirildiyinə görə aparacağımız təhlil onun yaradıcı irsinə əsaslanır.

Virtual zaman anlayışı teatrşünaslıqda mücərrəd, amma rejissor təxəyyülünə birbaşa təsir edən anlayış kimi qəbul olunur. K.Q.Yunqun “bilincsizlik nəzəriyyəsi”ndən qaynaqlanan virtual zaman bəşəriyyətin, millətin və ayrı-ayrı fərdlərin ortaq vahid zamanı kimi anlaşılır. Bu zaman fiziki zamandan fərqli olaraq xətvəri xassəli deyil, müxtəlif səmtlərdə hərəkətdədir, burada “keçmiş” və “gələcək” sərt şəkildə ayrılmayıb və hadisələrin alternativ inkişafına geniş imkan verir. Virtual zaman mifoloji düşüncədə və ilahi, sakral mətləbləri ehtiva edən “məkanlar”da daha bariz şəkildə müşahidə olunur. Yunqa görə, fitrən istedadlı fərdlər mifoloji və ilahi xassəli zaman formalarına son dərəcə həssas olaraq yaradıcılıqlarında ondan intuitiv formada faydalanırlar. Milli-etnik sənət düşüncəsinin nümayəndəsi olan sənətkar öz yaradıcılığında mənsub olduğu mədəniyyətin bədii-estetik formalarını ümumbəşəri, virtual zamanın enerjisi ilə cəmləndirərək yaratdığı əsər eyni dərəcədə ümumbəşəri və milli dəyər qazanır. Başqa sözlə, virtual zamana həssas sənətkar marginal (sərhəddə bərqərar olan) və milli mədəniyyətlə bəşəri mədəniyyətin arasında ötürücü funksiyasını yerinə yetirir.

Tofiq Kazımovun rejissor irsinə bu baxımdan nəzər salanda görürük ki, onun milli dramaturgiya əsasında hazırladığı tamaşalar, əslində, başqa mədəniyyətlər üçün rahat “oxunan” informativ mesajdır. Və əksinə, yabançı dramaturji əsərlər əsasında qurduğu tamaşalar milli mədəniyyətə yeni “bilgi”lər ötürməyə qadir səhnənamələrdir.

Tofiq Kazımovun bir sənətkar kimi fərdi-psixoloji zamanı-

nin parametrləri və keyfiyyəti onun mənşəyi, tərbiyəsi, təhsili və fərdi, məhrəm tərcihləri ilə müəyyənləşdirilir. Belə ki, zəfən xalis aydınlar, ziyalılar zümərəsinə mənsub Tofiq Kazimovun fərdi-psixoloji zamanına Azərbaycan ziyalılığının bütün səciyyələri ilə yanaşı, ümumbəşəri dəyərlərin də təsiri çox böyükdür. Həşiyə çıxaraq burada vurğulamalıyıq ki, məhz bu keyfiyyət sosialist realizmi təliminin və təcrübəsinin sərt çərçivələrinə sığmırdı və rejissoru hər zaman rejimlə konfliktlərə düçar edirdi. Burada məşhur "Prokrust yatağı" Tofiq Kazimovun vəziyyətinə bariz illüstrasiya ola bilər. Yunan mifologiyasından bildiyimiz kimi, Prokrust adlı zalım hökmdar elə bir yataq düzəltmişdi ki, üzərinə zorla uzatdığı insanların ya ayaqları, ya da başları yerləşmirdi. Qəddar Prokrust məsələni özünəməxsus "sədalət"lə həll edirmiş: yatağa yerləşməyən bədən üzvünü kəsdirib həmin adamı ya şikəst edir, ya da öldürürmüş. Sosialist realizminin "Prokrust yatağı"nda yaradıcılıqla məşğulluğa məhkum edilmiş Tofiq Kazimov fərdi-psixoloji zamanının təbəddülatlarını olduğu kimi səhnədə gerçəkləşdirməkdən ötrü min bir "fənd"ə əl atmağa və ya Ezop dili ilə danışmağa məcbur idi. Bəzən bu məcburi "fənd"lər səhnədən demək istədiklərini həddindən artıq mürəkkəbləşdirirdi. Və sosialist realizminin üzdənirəq təəssübkeşləri bundan yapışaraq səbəbin məğzinə varmadan nəticəni qamçılamağa qalxırdılar.

“ Tofiq Kazimovun fərdi-psixoloji zamanının formalaşmasına mükəmməl təhsili və ömrünün sonunacan qoruyub saxladığı, dünyaya bəslədiyi maraq güclü təsir göstərmişdi. Əslində, onun malik olduğu fərdi-psixoloji zaman Qərb-Şərq sosial-psixoloji özəlliklərini özündə birləşdirən kosmopolit – dünya vətəndaşının fərdi-psixoloji zamanı idi. Bu baxımdan belə bir qənaətə gəlmək olur: əgər o, əksər azərbaycanlılar kimi doğma məmləkətinə bu qədər qırılmaz tellərlə bağlanmasaydı, qürbətdə, deyək ki, Moskvada... Parisdə... İstanbulda, lap elə Kopenhagendə rahatca yaşayıb uğurlu yaradıcı fəaliyyətlə məşğul olacaqdı.

İstənilən sənətkarın təxəyyülünün və bədii-estetik zamanının formalaşmasından ötrü mühüm amillərin sırasında iki şərt daha vacib sayılır. Birinci şərt fitri estetik zövqdür. Bu keyfiyyət fitri olduğuna görə onu kiməsə aşılamaq mümkün deyil. Estetik zövq yalnız inkişaf etdirmək olar. İkinci şərt isə "bədiilik" başlanğıcını bir anlayışlar sistemi kimi konseptual şəkildə əxz etmək və bədiliyin bütün kateqoriyalarını ifadəli və təsirli səhnə obrazlarında canlandırmaqdır. Səhnə obrazları dedikdə yalnız aktyorun yaratdığı "obraz" nəzərdə tutulmur: sözügedən anlayış səhnədə yaradılan bədii sistemin bütün

elementlərini – işıqdan tutmuş əlbisələrə qədər, mizandan tutmuş intonasiyaya qədər, kompozisiyadan tutmuş bədii simvollar qədər əhatə edir. Bu mənada Tofiq Kazimov sənət psixologiyasında qəbul olunmuş model üzərində yaradıcılıqla məşğul idi. Bu model "intuisiya-analiz-intuisiya" düsturu ilə ifadə olunur. Belə ki, fitri istedad malik Tofiq Kazimovun estetik zövqü intuitiv, yəni sözə gəlməyən duyğular vasitəsilə özünü büruzə verirdi. Analitik düşüncəsi də güclü olan Tofiq Kazimov bu intuitiv duyğuları "tərkib hissələri"nə ayırır, onları əxz edir, dəqiq terminlərlə ifadələndirir və yalnız bundan sonra bədii yaradıcılığın intuitiv başlanğıcını yenidən "işə salır"dı. Yeri gəlmişkən, Tofiq Kazimova "niyə siz elmi iş yazıb alimlik dərəcəsi almaq istəmirsiniz?" sualını verəndə o, cavabında "hər tamaşam elə öz-özlüyündə bir dissertasiyadır!" deyər yarızarafat, yarıciddi tərzdə cavab verərdi. Cavabının zarafat hissəsi, təbii ki, təvəzökarlığından qaynaqlanırdı, ciddiliyi isə hazırladığı hər tamaşadan ötrü apardığı tədqiqatın elmi materiallarının həcminə və keyfiyyətinə söykənirdi.

Görkəmli rus mədəniyyətşünası M.M.Baxtinin elmi döviyyəyə buraxdığı "xronotop" (zaman-məkan vəhdəti) anlayışı Tofiq Kazimovdan ötrü lap əvvəldən canlı məzmunla "dolu" idi. Səhnə xronotopunun diferensiasiyası tamaşaçı-tamaşa münasibətlərini zaman baxımından tənzimləyir. Klassik formasında səhnə xronotopu tamaşaçılara aşağıdakı münasibət-əlaqəni təklif edir:

– burada, indi: yəni pərdə açılanacan tamaşaçı real fiziki zamanda bulunur;

– nə zamansa, haradasa: yəni pərdə açıldıqdan sonra tamaşaçıya nə zamansa və haradasa baş vermiş hadisənin gedişatı təqdim olunur. Bu hadisələrin gedişatında da xronotop dəyişə bilər, yəni reminsensiyalar (zaman üzrə geri qayıtmaq), entropiyalar (zamanın iqnorizə edilməsi və ya dağılması) baş verə bilər. Amma zamanla bu və bu kimi bədii-estetik "əməliyyat"lar təqdim olunmuş ilkin xronotopun kontekstində baş verir.

Tofiq Kazimovun rejissor poetikasındakı səhnə zamanı kateqoriyası, bir qayda olaraq, xronotopun birinci kontiniumuna, yəni "burada, indi" şərtinə əsaslanırdı. Rejissorun yaradıcı irsinə bu baxımdan nəzər salanda açıq-aydın görünür ki, ondan ötrü tamaşaçı

ilə eyni zamanda bulunmaq və tamaşaboyu fəal və açıq ünsiyyətdə olmaq hadisələrin tarixi zamana bağlı olmasından daha vacib idi. İstər müasir, istər tarixi, istər milli, istərsə də xarici əsəri tamaşaya hazırlayarkən Tofiq Kazimov bu gün üçün son dərəcə aktual, həlli vacib məsələləri qaldırmaq və tamaşaçıyı bu məsələlər üzərində düşünməyə vadar etmək yolunu tuturdu. Onun üçün "səhnə illüziyası"nı, heyratəmiz səhnə mənzərələrini yaratmaq məqsədi önəmsiz idi: tamaşa hər an tamaşaçıya "düşüncədən ötrü informasiya" ötürməli idi. Aydın məsələdir ki, mühüm bilinən məqsəd tamaşanın real xronometrajını sərt şəkildə müəyyənləşdirirdi. Odur ki Tofiq Kazimovun tamaşaları, bir qayda olaraq, qısa, lakonik və buna görə də son dərəcə informativ idi. Tofiq Kazimovun milli sənət düşüncəsinə və teatr təcrübəsinə gətirdiyi yeniliklərdən biri də məhz ikihissəli və vaxt etibarilə iki saati aşmayan tamaşalar oldu. Həssas musiqi duyumuna malik Tofiq Kazimov tamaşanın xronometrajını klavir dəqiqliyi ilə quraşdırırdı və informasiyanın aşırı gərginliyini bir qədər zəiflətmək üçün o, tamaşalarında "musiqi pauzaları" kimi müəyyənləşdirə biləcəyimiz üsuldan istifadə edirdi. Canlı orkestrin səslənməsinə üstünlük verən Tofiq Kazimov ötürmək istədiyi informasiyanı emosional başlanğıcla gücləndirirdi. Müləhizələrimizin bu hissəsini yekunlaşdırarkən, demək olar ki, Tofiq Kazimov üçün səhnə zamanı onun bir mütəfəkkir kimi müasirləri ilə birbaşa ünsiyyət zamanının ekvivalenti idi.

Aristotel poetikasına bağlı "Stanislavski sistemi"ndən qaynaqlanmış teatr poetikasında "katarsis" anlayışı mühüm, bəlkə də həlledici yer tutur. Belə ki, tamaşaçıya təqdim olunan səhnə hadisələrinin inkişafı kulminasiya nöqtəsində baş verən "mənəvi təmizlənmə" nöqtəsinə yönəlir. Aydın məsələdir ki, sözügedən bu "mənəvi təmizlənmə" gərgin mənəvi-psixoloji sarsıntının nəticəsində baş verə bilər. Odur ki emosional qavrayışın psixoloji şərtlərini nəzərə alaraq ənənəvi teatr tamaşası qavrayış zamanı kifayət qədər uzun və emosionallıq baxımından yüksələn pillələri şəkildə təşkil olunmalıdır. Bədii-estetik informasiyanı duyğuları ilə qavrayan tamaşa-

çı ilk növbədə ekspressiv, haradasa aqressiv təsirə məruz qalaraq təqdimlənən informasiyanı özgürcəsinə, müstəqil formada qavrayıb qənaətlərə gəlmək imkanından məhrum qalır. Başqa sözlə, səhnədən ötürülən bu və ya digər ideyanın alternativ qavrayışı istisna olunur.

“Tofiq Kazimovun öz tamaşaçısına ötürmək istədiyi hər hansı məzmunlu informasiya (ideya) emosional başlanğıcla mütənəşib şəkildə təqdim edilir. Belə ki, emosional sarsıntı vacib bir şərt kimi öz funksiyasını yerinə yetirərək başlıca amil dərəcəsinə yüksəlir. Öz növbəsində ideya da dominant xarakter daşımır. Bununla da tamaşaçının qavrayış zamanı, intellektual və emosional qavrayışlarının harmoniyası, ahəngi ilə səciyyələnir.

İstənilən bədii əsərin dəyəri həm də onun eydetikası (uzun müddət təsir qüvvəsini saxlaması) ilə səciyyələnir. Sözügedən "müddət" saatlarla, günlərlə, aylarla, bəzən isə illərlə ölçülə bilər. Ənənəvi teatr tamaşasının eydetikası, bir qayda olaraq, duyğuların yaddaşı ilə müəyyənləşdirilir. "Affektiv yaddaş"ın psixoloji sahəsində qorunan duyğular, sözsüz ki, kifayət qədər uzun müddət anılaraq öz müsbət təsirini göstərməyə qadirdir. Tofiq Kazimovun yaradıcı irsinin eydetik zamanı isə intellektual, dünyagörüşü, publisistik və elmi-nəzəri başlanğıcların özünəməxsus təsiri ilə ölçülür. Bu zaman milli teatr prosesinin Tofiq Kazimovun yaradıcılığı ilə "möhtərlənən" mərhələsinə, onun ideyalarının sonrakı inkişafını, rejissorun fərdi metodunun davamçıları tərəfindən ekstrapolyasiyasını və çağdaş dövrün tələblərindən yanaşılan elmi-nəzəri tədqiqini tələb edir. ♦

Məryəm Əlizadə,
Əməkdar incəsənət xadimi,
sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor

KUKLA PARADI, YAXUD NAĞILLARIN GERÇƏKLİYİ

"Aşiq təyyarəcik"
DENİS QONBOLLİN

Kukla büt və mərasim, eyni zamanda əyləncə elementi missiyasını yerinə yetirəndən sonra yeni estetik funksiyaya qədəm qoydu. Kuklanın taleyi və təyinatı onun çoxsaylı növ və formalarını meydana gətirdi. Lakin elə kuklalar var ki, onların funksionallığı və praktiki cəhətdən yararlılığı əhəmiyyət kəsb etmir: onlar özlərində formaların dərin mənasını, gözəlliyini və ifadəliliyini daşıyaraq yüksək sənət qanunları ilə yaşayırlar. Belə kuklalar əsl sənət nümunələridirlər – düşünülərək və yalnız bir nüsxədə hazırlanırlar. Eynilə rəngkarlıq və musiqi əsərləri kimi. Ən əsası isə onların təbiəti bədii obrazla "yoğrulub".

MÜƏLLİF KUKLASI NƏDİR?

Məhz bədii müəllif yaradıcılığının təzahürü olan belə nümunələr kuklanın yeri və rolu haqqındakı oturuşmuş təsəvvürü genişləndirməyə qadirdir. XX əsrin ortalarında, başqa sözlə, yeni texnologiyalar və incəsənət növlərinin sintezi əsərində sənət dünyasında yeni, qəribə və sirli janr meydana gəlir – bədii kukla.

Bu əsərlər yalnız seyr etmək üçündür. Və bir çox hallarda özünün qeyri-oyuncaq mahiyyətinin dərinliyi ilə heyranlıq və heyrat doğurur. Müasir dövrdə incəsənətin bu növü tamamilə formalaşmış, özünün istiqamətlərini və cərəyanlarını əldə edib, hətta klassiklərini və avangardlarını müəyyənləşdirib. Müəllif kuklası aləmi özgün emalatxanadır. Burada ən qeyri-adi, heyratamiz obrazlar ərsəyə gəlir. Kukla insanın surəti, oxşarı olmaqla kifayətlənmir, onun təbiətində insanın ağılına belə gəlməyən ba-

carıqlar var. Çağdaş kuklaçılar artıq elə əsərlər yaradırlar ki, onları kukla adlandırmağa adamın dili gəlmir. Baxmayaraq ki kukla texnologiyası üzrə hazırlanıblar. Belə yaradıcılıq təzahürləri daha çox fiqur, obyekt adlana bilər, çünki butaforiyadan, kiçikhəcmli və ya libaslı heykəlcik anlamından uzaqdırlar. Hər bir müəllif kuklası rəssamdan gərgin əmək, təxəyyül pərvazı ilə yanaşı, həm də sənəballı heykəltəraş ustalıq, anatomik biliklər və böyük səbir tələb edən təkrarsız sənət əsəridir. Müəllif kuklalarının unikalılığı bircə nüsxədə hazırlanması ilə məhdudlaşmır – bu əsərlər rəssamın ruhunun bir hissəsini özündə yaşadaraq sənət nümunəsi hüququ qazanır. Son illər müəllif kuklaları təkcə kolleksiyaçılar arasında deyil, sənətsünəslər, interyer və geyim dizaynerləri və hətta memarlar arasında böyük tələbat doğurub. Hər hansı interyerdə müəllif kuklasının olması təqdirəlayiq tərzdən və nəfis zövqdən xəbər verən əlamət kimi qiymətləndirilir.

KUKLALAR DANIŞANDA...

Bu, bir ayrı kukla sərgisi idi. O dərəcədə fərqli idi ki, ekspozisiya zallarını üç dəfə ziyarət etdim. Sərgidən xəbəri olanlar deyər bilərlər ki, nümayişlənən əsərlərin miqyasının böyük-

"Ədalət ilahəsi"
ŞAHİN ƏLİBƏYLİ

lüyü (400 ədəd) buna şərait yaradıb. Əlbəttə, kəmiyyət kiçik, əhəmiyyətsiz amil deyil. Amma keyfiyyətin önəminin yanında ən böyük kəmiyyət belə nüfuzsuz olur. 32 Gürcüstan rəssamının 300 və tanınmış kuklaçılarımızla bərabər, Diləmə Atakişiyevanın rəhbərlik etdiyi "D'Art" studiyasının iştirakçılarını təmsil edən 20 Azərbaycan rəssamının 100 ədəd əsərindən ibarət "Mələyin qanadları altında" adlı kukla sərgisi ilayrici ərafəsində, başqa sözlə, hər kəsin fərqli təəssüratlar intizarında olduğu zaman kəsiyində əsl möcüzə bayramı müjdəçisinə çevrildi. Bəşər tarixində kuklaların özünün ayrıca tarixi var. O sanki hər zaman insanın yanında olmağa can atıb, ya da bu istək qarşılıqlı olub – sakral yükün teatr elementi, daha sonra əyləncə vasitəsi və nəhayət müəllif kuklası olaraq yüksək sənət nümunəsi kimi zəngin yol keçən kuklalar bütün təyinatlarında diqqət mərkəzində olublar. Haqqında bəhs etdiyimiz sərgi kukla sənətinin bütün mərhələlərinin layiqli ehtivası idi desək, yanlışmarıq. Dekabrın 15-dən 30-dək kukla yaradıcılığı paytaxtımızda sanki parada çıxmışdı – "Mələyin qanadları altında" adlı sərgi məhz belə təəssürat doğurdu. Həqiqətən də, bu sərgini müəllif kuklası sərgiləri sırasında ən parlaqlarından biri hesab etmək olar – burdakı 400 əsərin istisnasız olaraq hər biri – bədii kuklalar, suvenirilər, oyuncaqlar, marionetlər, etnoqrafik kuklalar

"Aytutan"
PƏRVİZ HÜSEYNOV VƏ
İRİNA QUNDORİNA

"Qoca kişi"
MƏRYƏM ŞVELİDZE

seyrçi ilə sanki söhbətləşir: əvvəl özünü təqdim edir, sonra isə tarixçəsini danışır; məsələn, "Bulyon" qrupunun təmsilçisi Denis Qonobolinin "Aşiq təyyarəcik" adlı papye-maşe üslubunda metal və tekstildən hazırlanmış mexaniki oyuncaq əsəri tamaşaçı kinematoqrafik təxəyyülün qanadlarına alır – gözlərimiz önündə ya gerçək təyyarəçi, ya da animasiya qəhrəmanı və onun qəlbinə hakim kəsilən sevgilisi canlanır. Yaxud Baçana Xalvaşının Bakı Marionetlər Teatrının "Leyli və Məcnun" tamaşası üçün hazırladığı "Marionetlər" bu ülvəi sevgi əhvalatının bəşərililiyini, dünyəviliyini bir daha və həm də yeni bir nəfis baxış bucağından təqdimatı ilə yaddaşları təzələdi. Asmat Sagiridzenin "Azərbaycanlı qadın", "Bakıdan azərbaycanlı qadın", "Nuxadan olan udu qadın", "Dağıstanlı qadın", "Dağıstandan yəhudi qadın", "Kürd qadını", "Osetin qadın", "Çerkəz qadın", "Kabardin qadın", "Acar qadın", "Abxaz qadın", "Svanetidən olan qadın" və digər coğrafi məkanların qadın simalarını canlandıran silsiləsi isə ikiqat fərdi yanaşması ilə

seçilir: müəllif burda həm rəssam, həm də tədqiqatçı kimi çıxış edir və bu iki cəhətin biri o birinə uduzmur – müxtəlif xalqların, millətlərin təmsilçiləri olan bu qadın fiqurları estetik meyarlara uyğun gəldikləri qədər hər hansı tarixi məlumat vəsaiti kimi də dəyər kəsb edir.

Kuklalar və ya kompozisiyalar, hətta abstrakt fiqurlar o dərəcədə məzmunlu və canlı idilər ki, sanki öz aralarında da ünsiyyət qurmuşdular... Məsələn, Məryam Svelidzenin "Uçuş"u ilə Pərviz Hüseynovun "Donmuş mələk" əsəri. Və ya Fərəh Əliyevanın "Nargilə"si ilə Nana Okruaşvilinin "Gürcü knyazı", Şahin Əlibəylinin "Ədalət ilahəsi" ilə Ketİ Dzidziqurinin "Balerina"sı, Pərviz Hüseynovla İrina Qundorinanın "Daimi yoldaşlar"ı ilə Nana Kaulaşvilinin "Venesiyalı qız"ı, Pərviz Hüseynovla İrina Qundorinanın "Aytutan"ı ilə Yelena Tsitlanadzenin "Yelpikli xanım"ı, Anara Salmanovanın "Mələk"i ilə Məryam Svelidzenin "Qoca kişi"si...

"Nargila"
FƏRƏH ƏLİYEVƏ

LAYİQLİ TÖHFƏ

Layihənin rəhbərləri ölkəmizdə "KUKLA" Art-qalereyasının təsisçisi Lalə Kazımova, Gürcüstanın Kukla Sənəti Beynəlxalq Mərkəzinin direktoru Nana Okruaşvili və Muzey Mərkəzinin direktoru Li-ana Vəzirovanın səyləri sayəsində bir araya toplaşan kukllar və onları seyr etməyə gəlmiş sənətsevərlər özlərini tamamilə rahat, doğma dairədəki kimi hiss edirdilər. Əlbəttə, bu xoş əhvalın, ürəkaçan ovqatın sirayətedici gücə malik olmasına bayram ərəfəsi kimi ən duyğusal dövrün təsiri şübhəsizdir. İnsanın belə bir əsrarəngiz zaman parçasında sənət və ictimai-siyasi yükü ("Mələyin qanadları altında" sərgisi eyni zamanda Azərbaycanla Gürcüstanla arasında diplomatik əlaqələrin qurulmasının 25 illiyinə layiqli töhfə kimi də tarixə düşdü) tən-bərabər tərəzidə olan bu cür tədbirə gəlib törənin yalnız adının bu ovqatla səsləşmədiyini, təsirinin o əhvalla tamamilən hamaşığı olduğunu dərhal hiss etməsi necə gözəl və həm də uzunömürlü bir təəssürətdir!.. Bir iqtibasda deyiləyi kimi, "hər bir kukla öz nağılını söyləyir və hər kəs üçün bu nağıl özəldir". ♦

Samirə Behbudqızı

"Bakıdan olan azərbaycanlı qadınlar"
ASMAT SAGİRİDZE

"Uçuş"
MƏRYƏM ŞVƏLİDZE

ДЛЯ ДЕТЕЙ-КНИГОЛЮБОВ АЗЕРБАЙДЖАНА

(О ПРОЕКТАХ В СФЕРЕ РАЗВИТИЯ И ПОДДЕРЖКИ ДЕТСКОГО ЧТЕНИЯ)

Развитие детского и юношеского чтения является одним из приоритетных направлений деятельности Министерства Культуры и Туризма Азербайджанской Республики. Мы расскажем читателям о работе, проводимой министерством и библиотеками страны в этой сфере, а также познакомим читателей с будущими проектами министерства в этой сфере.

**“Дом, в котором нет книг,
подобен телу, лишенному души”
Цицерон**

Чтение – индикатор не только состояния общества, но и отношения общества к своему будущему. К сожалению, в современном мире ценность книги и чтения значительно снизились. Чтение в списке занятий, которыми наши современники заполняют свой досуг, находится далеко не на первом месте. Его все больше вытесняют телевидение и компьютеры. Так, по данным исследовательской компании Mediascope, в 2016 году в общем объеме медиапотребления просмотр телепередач в странах СНГ гражданами в возрасте старше 16 лет составил 49,8 % (4 часа 17 минут в сутки), “выход” в Интернет – 11,6% (1 час), при этом чтению (включая книги, газеты и журналы) уделялась ежедневно всего 21 минута (4,2%). Другое исследование медиапотребления, проведенное Исследовательским центром компании “Делойт” в СНГ, показало, что

чтение печатных книг и печатных СМИ снизилось в 2016 г. по сравнению с предыдущим годом. Если в среднем частота просмотра телевидения составила в среднем 5,4 раза в неделю, использования Интернета – 4,1 раз, то к чтению книг граждане СНГ обращались лишь 1,5 раза в неделю.

Однако важность чтения недооценивать нельзя. Читающие люди быстрее

схватывают целое, лучше и полнее выявляют противоречия и связь явлений, более адекватно оценивают ситуацию, быстрее анализируют информацию, находят и принимают правильные решения, имеют больший объем памяти и активное творческое воображение, точно и ясно формулируют и излагают свои мысли, более самостоятельны в суждениях и поведении. Иными словами, чтение формирует духовно зрелую, образованную и социально ценную личность.

Публичные библиотеки, где посетители знакомятся с новыми изданиями одновременно являются и культурными центрами, в которых можно увлекательно провести досуг всей семьей, почитать книги, пообщаться с их авторами, узнать много интересного и полезного.

Мероприятия, проводимые публичными библиотеками, не только нацелены на поддержание интереса к книгам, пропаганду новинок, популяризацию творчества писателей, но и помогают в занимательной форме приобщать молодое поколение к чтению литературных текстов, развивать их творческие способности и интеллект, а в конечном итоге изменить в обществе отношение к чтению и книге.

Как известно, все мы родом из детства, поэтому и начинать прививать любовь к книге и чтению необходимо “с младых ногтей”. Именно с этой целью в ряде библиотек реализуется уникальный благотворительный про-

ект для молодых семей “Книга – колыбель хорошего человека”. В России, например, в родильных домах молодым мамам при выписке библиотеки вручают список литературы для молодых мам, а также перечень детских книг для малышей от 1-го года до 3 - х лет.

Деятельность библиотек по продвижению чтения нацелена, конечно, в первую очередь на детскую аудиторию. Одной из многочисленных и разнообразных форм такой работы является создание при библиотеках детских клубов. В библиотеках Финляндии таким является Детский клуб “Веселый Совёнок”, девизом которого стал слоган “Вся власть совятам”. Здесь по субботам ребят и их родителей ждут различные мероприятия. Это игровые сеансы для детей разного возраста, тематические квесты по новым книгам или выбранной теме для школьников, мини-спектакли в арт-зоне для совсем маленьких посетителей, чтение книжных новинок в Литературном кафе, лекции для мам и детей ведущих педагогов, психологов. В перспективе в таких клубах предполагается создание “Клуба школьников”, где дети-блогеры сами будут рассказывать о любимых книгах.

Продвижение чтения является одним из приоритетных направлений деятельности наших публичных библиотек.

С нетерпением ждут читатели и общественность республики Праздник книги, посвященный годовщине со дня рождения общенационального лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева, который проводится ежегодно в мае месяце в городах и районах республики вот уже девятый раз.

Одним из важнейших проектов министерства в сфере продвижения чтения стал проект “Виртуальная библиотека азербайджанской литературы”. Виртуальная библиотека создана в целях исполнения Распоряжения Президента Азербайджанской Республики от 20 апреля 2007 года “Об улучшении деятельности азербайджанских библиотек”. В библиотеке размещено свыше 5 тысяч книг, база постоянно пополняется. Для удобства пользователей этой библиотеки книги размещены по 14 категориям: политика и юриспруденция, экономика, научно-

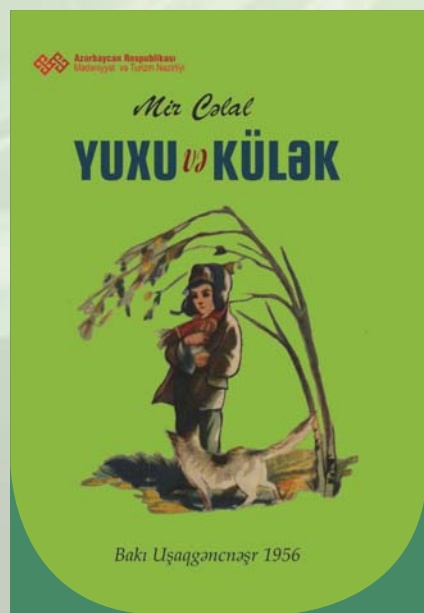
популярная, научно-техническая, история, армяно-азербайджанский, Нагорно-Карабахский конфликт, культура и туризм, учебники, детская литература, справочники, мемуары, художественная литература, переводы на азербайджанский язык. Учитывая спрос и пожелания виртуальных читателей в библиотеке недавно была создана рубрика

“Литература по различным категориям”, а также “Медиатека”. На главной странице виртуальной библиотеки при каждом ее посещении читатель видит новые добавления (книги), а также наиболее читаемые книги. В удобном для пользователей интерфейсе можно легко и быстро найти любую книгу по названию и автору, а также ключевым словам.

На базе виртуальной библиотеки с целью оказания различным группам пользователей оперативных и качественных библиотечно-информационных услуг министерство заказало подготовку программы “Мобильная библиотека”.

В ее базу помещена политическая, юридическая, экономическая, историческая, художественная, детская литература, книги по маркетингу, менеджменту, бизнесу, сельскому хозяйству и т. д. (всего свыше 5 тысяч книг). Здесь также возможен поиск по автору, названию и ключевым словам. Пользователь имеет возможность скопировать любую часть (или фрагмент), отправить его другому пользователю. Сделать закладку в нужном месте для удобства при проведении повторного поиска. Программа работает и в локальном (offline -автономном) режиме, т.е. без наличия Интернета.

Повышению интереса к чтению у детей и подростков, а также продвижению чтения в родительской среде способствовал еще один проект министерства “Дети – книголюбы” (“Kitabsevər uşaqlar”). Проект был инициирован в 2017 году. Главная цель проекта - правильная, разумная адаптация детей в виртуальное пространство, формирование эстетического вкуса маленьких читателей, а также высокого интеллекта, обучение рациональному пользованию Интернетом, своевременное избавление от информационного шума, продвижение и пропаганда лучших (классика), а также современных образцов детской литературы. С этой целью в Facebooke создана страница, где размещены сказки, рассказы, юморески, мультики, формирующие мировоззрение и расширяющие кругозор детей. На сегодняшний день страницу посетили 8177 человек. Это единственная страница в социальных сетях нашей республики, пропагандирующая детскую литературу, формирующая у детей навыки чтения и освоения прочитанного материала. На канале You Tube этого проекта 2351 абонент, 21514 просмотров. Цифры находятся в постоянной динамике.

Очень интересным проектом нашего министерства в 2017 году стало турне популярных детских писателей в библиотеки. Это был эксклюзивный пилотный проект. Писатели Гюльзар Ибрагимова, Солмаз Аманова, Севиндж Нуругызы побывали в городах Лянкяран и Ширван, Хачмазском, Агдашском, Губинском, Бардинском, Тяртярском, Исмайллинском, Са

льянском, Физулинском, Шямкирском и др. районах, а также в Хазарском и Сабунчинском районах города Баку.

В ряде библиотек республики созданы детские клубы “Буквоежка”, которые предлагают множество опций для интеллектуального и творческого развития детей: встречи с детскими писателями, иллюстраторами и аниматорами, книжные чтения, развивающие игры, праздники, конкурсы, мастер-классы для детей от 5 лет. Вход на все мероприятия клубов свободный. Каждый месяц в “Буквоежках” проходит 20-25 мероприятий.

Центральная библиотека Губинского района организовала большой детский праздник по мотивам книги Льюиса Кэрролла “Алиса в стране чудес”. Встретиться с маленькими читателями пришли герои любимой книги, которые провели праздничную программу.

А Центральная библиотека г. Гянджи в этот год провела акцию “Рецензия на детскую книгу”. Дети написали свои отзывы на книги и оформили их в виде открыток. Лучшие открытки-рецензии были выставлены в читальном зале вместе с рекомендованными книгами. Все участники получили подарки от библиотеки.

Читателям интересно узнать о новом проекте “Гянджа! Читаем вместе”. Встречи с прекрасной и разнообразной литературой в библиотеке проходят каждую неделю в течение всей зимы и весны: по пятницам – для взрослых, по воскресениям – для детей от 6 до 12 лет. Книги читают актеры театра, писатели и поэты, студенты, школьники, словом, все желающие. Кроме главного – чтения книги – организаторы предлагают для участников анонсы новой литературы, викторины, музыкальные выступления, дегустации блюд, подвижные игры для детей и знакомство с домашними питомцами – различные события, создающие теплую, домашнюю атмосферу чтения. Программа чтения на каждый месяц разная. Слушателям предлагаются произведения азербайджанских и зарубежных авторов, те, что на слуху, и совершенно новые. С 2018 года по субботам все же-

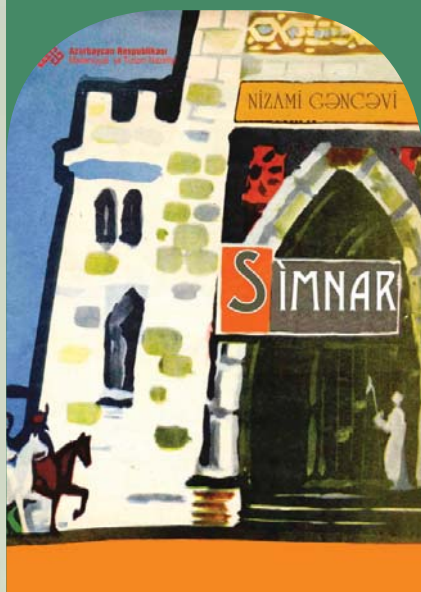
лающие будут приглашаться на СЕМЕЙНЫЕ ЧТЕНИЯ.

“Книжная Полянка” – это своеобразный книжный клуб для детей младшего возраста, созданный в Центральной библиотеке Физулинского района. В основу этой уникальной программы положена традиция семейного чтения, долгие годы являвшаяся неотъемлемой частью досуга и воспитания в семьях азербайджанской интеллигенции. По субботам в детском отделе Центральной библиотеки происходят настоящие чудеса: возле сказочной избушки словно по мановению волшебной палочки появляется ковер, украшенный великолепными цветами, словно грибы, невесты откуда вырастают маленькие разноцветные стульчики. Здесь играют, слушают музыку, смотрят детские кинофильмы и мультики, и, самое главное, здесь читают вслух замечательные детские книги! В проекте “Книжная Полянка” принимает участие популярная детская писательница Гюльзар Ибрагимова, которая нередко навещает своих маленьких подопечных и с удовольствием читает им вслух свои любимые детские книжки (сказки и стихи, юморески)

В 2018 году мы планируем реализовать для детей и подростков, которые остались в городах и не хотят скучать летом, проект “НЕОлимпийские игры”. Это будет комплексное мероприятие, во время которого ребята различных возрастных категорий будут соревноваться в творческих заданиях, логических и развивающих играх, изучать языки, собирать пазлы на скорость, участвовать в литературных викторинах и других увлекательных конкурсах. Участниками проекта будут дети от 3 до 14 лет, а их родители в качестве команды поддержки “болеть” за своих чемпионов. Юные спортсмены проявят не только ловкость, но и сообразительность, эрудицию.

Планируется также проведение масштабного фестиваля “Снова в школу. Безумная переменка”, приуроченного к началу нового учебного года. Цель этого проекта – привлечь внимание самых широких слоев общества к пропаганде детского чтения и прикладного творчества, развитие у ребенка желания учиться и совершенствоваться, формирование юного гражданина как настоящего творца своей жизни. Вместе с профессиональными артистами, психологами, педагогами, художниками ребята будут учиться рисовать, лепить, спасать сказочный мир, правильно выплескивать свои эмоции. В программе фестиваля будет и конкурс чтецов, и мастер-классы по профориентации, и

познавательные викторины с призами и, конечно, не обойдется без встреч с авторами и презентаций детских книжных новинок.

Одна из удачных форм работы по поддержке детского и семейного чтения – это проведение Фестиваля детской книги “Ты и я с книгой лучшие друзья”. Здесь свою главную задачу мы видим в формировании устойчивого инте-

реса детей и подростков к русскому языку, чтению и книге. Возрастная категория участников – от 4 до 16 лет. Ядром проекта станет проведение более десятка различных конкурсов: чтецов “Мое любимое стихотворение”, знатоков детской литературы “Люблю читать”, первых литературных произведений “Розовый слон”, буктрейлеров “Смотрим и читаем книгу!”, рисунков “Мир чтения и фантазии”, фотографий “В объективе чтение”, на лучшую рецензию на детскую книгу, “Лучшая детская книга” под судейством детского жюри и др. В рамках фестиваля будет организован тематический конкурс детских рисунков.

Впервые планируем организовать фестиваль “Вместе с книгой мы растем!” Этот масштабный социальный проект направлен на популяризацию чтения традиционных (бумажных) книг среди детей всех возрастов. Дети – не просто зрители, они станут активными участниками всех мероприятий.

Для детей младшего школьного возраста планируем реализовать проект- праздник “Book квест”, в программе которого будут путешествия по стране книг, демонстрация слайдов о “рождении” книги, игры, конкурсы, голосование за любимую книгу и, конечно, не без сюрпризов!

Чтобы развить интерес к чтению у детей, которые проводят все дни напролет за компьютером и не любят читать, библиотеки совместно с программистами создадут увлекательную компьютерную игру “Приведения из Букленда”. Это захватывающее приключение в городе, наполненном опасными злодеями и добрыми героями, встречи с персонажами любимых книг: Маликмаммедом, Гаджи Гарой, Сирусом, Симнаром, Гараджа гыз, Гейчек Фатмой, Тык-тык ханум, Кечалем, Шянгюлюмом, Джыртданом, Томом Соьером,

Шерлоком Холмсом, рыцарем Айвенго, Оливером Твистом, капитаном Немо и многими другими, выдержки из книг и даже целые книги из золотой коллекции приключений литературы (“Горхулу нагыллар”, “Мейвялярин сохбети”, “Сон и ветер”, “Симнар”, “Овчу Гасым”, “Маликмаммяд”, “Гараджа гыз”, “Тюлюкю хаджа гедир”, “Три мушкетера”, “Алые паруса”, “Остров сокровищ”, “Руслан и Людмила” и др.).

Следующим интересным проектом будущего года для продвижения и повышения интереса к чтению будет проведение конкурса буктрейлеров. Буктрейлер – это видеоролик о книге, ещё один способ признаться книге в любви, рассказать о ней, заинтриговать тех, кто её ещё не читал. Участниками проекта будут учащиеся образовательных школ – активные читатели, а также студенты.

Министерство Культуры и Туризма уделяет большое внимание популяризации детских произведений, изданных на кириллице. По проекту “Бярпаняшр” ежегодно издается определенное количество книг, конвертируемых на латинскую графику и все эти книги передаются в дар библиотекам. Только в 2017 году министерством были изданы следующие книги, которые обрели вторую жизнь: Nizami Gəncəvi “İsgəndərin Bərdəyə gəlməsi və Nüşabə ilə görüşməsi”, “Şah və xidmətçi”, “Kərpickəsən”, Mir Cəlal “İki rəssam”, Qrimm qardaşları “Bremen musiqiçiləri”, Fikrət Sadiq “Bala kirpi”, rus xalq nağılı “Gözəl Vasilisa”, B.Suteyev “Miyo” eləyən kim idi?, “Məlikməmmədlə vəfali atın nağılı”, Ə.Haqverdiyev “Ovçu Qasım”, A.Axundova “Skazka o tsarevne nefiti”, S.M.Qənizadə “Nağıl”, R.Rza “Təranənin oyuncaqları”, “Qarışqa və göyərçin”, “Xoruz”. Все эти книги были лишь в Республиканской детской библиотеке, где сохранились только в единственном экземпляре.

Любимая книга детей Redyard Kiplinq “Mauqli” также вышла в свет при организационной и финансовой поддержке нашего министерства.

К сожалению, обо всех проектах министерства и библиотек, направленных на поддержание и развитие чтения среди населения нашей республики, рассказать в небольшой статье невозможно. Мы призываем все библиотеки, интеллигенцию, общественность, несмотря на имеющиеся трудности, не останавливаться на достигнутом, и надеемся, что в будущем появится много новых, свежих, необычных идей, которые воплотятся в жизнь. Эти проекты позволят молодому поколению независимого Азербайджана сохранить любовь к книге и чтению, которая поможет им развивать свое воображение, память, интеллект и стать духовно зрелыми и социально ценными личностями. ❖

Лятифа Мамедова,
зав.сектором Книгооборота
Министерства Культуры и Туризма

HÜSEYN CAVIDİN TARİXİ və MİFOLOJİ PERSONAJLARI ÜMUMBƏŞƏRİ PROBLEMLƏR MÜSTƏVİSİNDƏ

Rəhim Həsənov,
AMEA Fəlsəfə İnstitutunun doktorantı
E-mail: hesenli.82@inbox.ru

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında xalqımızın çoxəsrlik ədəbi-bədii ənənələrini təcəssüm etdirən Hüseyn Cavid (1882–1941) yaradıcılığının özünəməxsus yeri var. Bu baxımdan ədibin zəngin irsində hər zaman aktuallığını qoruyub saxlamağı bacaran tarixi-mifoloji qəhrəmanlar və ünsürlər də inandırıcı şəkildə əksini tapıb.

Şair, dramaturq və mütəfəkkir romantizm cərəyanının nəhəng nümayəndələrindən biri kimi ədəbiyyat tariximizdə parlaq bir səhifə yaratmışdır. Ümumiyyətlə, XVIII yüzilliyin sonlarında Avropada meydana gəlməyə başlayan romantizm cərəyanının nümayəndələri hər zaman çoxsaylı oxucu kütləsinin böyük rəğbətini qazanıb. Onunla eyni dövrdə yaşayıb-yaratmış romantizm cərəyanının davamçıları içərisində Məhəmməd Hadi (1879–1920), Abbas Səhhət (1874–1918) və Abdulla Şaiqin (1881–1959) də adını vurğulamaq yerinə düşərdi.

Ədəbi-bədii yaradıcılığa şeir yazmaqla başlayan Hüseyn Cavidin hələ ilk yaradıcılıq nümunələrində keçmişə və əfsanəvi obrazlara meyil etməsi diqqət çəkir. "Hələ şeir yaradıcılığı dövründə biz Cavidin keçmişə meyil etdiyini, əsərlərinə keçmişdən mövzu seçdiyini görmüşdük. Onun romantik sənətkar kimi keçmişə marağının təsadüfi deyil, bütün romantiklərə xas keyfiyyət olduğunu demişdik. Şairin keçmişdən bəhs edən şeirlərində hətta əfsanə əlamətlərinə rast gəlmişdik. Həmin əlamətlər onun dramaturgiyasına da keçmişdir. Özü də daha geniş, daha əsaslı şəkildə. Ümumiyyətlə, Cavid romantizmə yaxınlaşdıqca, bu sənətin dərinliklərinə vardığıca oradan əfsanələrə, sehrə gəlib çıxır, əfsanələr aləminə dərinlən bağlanırdı" (1, *səh.* 80).

Mənzum faciələrin müəllifi olan Hüseyn Cavid eyni zamanda ədəbiyyatımızda milli romantik nəzmin də banisidir. Şairin hələ 1913-cü ildə çap olunmuş "Keçmiş günlər" adlı ilk kitabında dini-mifoloji obrazlar görmək mümkün idi. Bu kitabda ehtiva olunmuş "Hübuti-Adəm" ("Adəmin (cənnətdən) enməsi") adlı poemasında Adəm və Həvva haqqında dini hekayələri nəzmə çəkər, Adəmin Həqq tərəfindən cənnətdən qovulmasını təsvir edirdi.

"Gəlib Həq canibindən əldə fərman,
Demiş: – Çıq, ey səfalətpərvər insan!
Çıq, ey qafil başər!

Dəf ol, çəkil, get!
Bu lahuti təfərrücgahı tərk et!
Dəgil layiq sana gülzari-cənnət...
O süfliyyətlə hissi-adəmiyyət
Bu ülvyyəti hiç eylərmə idrak?" (2, *səh.* 28).

Cavidin 1918-ci ildə qələmə aldığı "İblis" əsərindəki İblis, Mələk və Teyf kimi obrazlar da mifoloji zəmində hazırlanıb. Bununla yanaşı, əsərdə I Dünya müharibəsinin iştirakçıları olan zabıtlar və əsgərlər də tarixi obraz kimi əks olunmuşdur. Dörd pərdədən ibarət faciənin ilk pərdəsində ədib İblis və Mələk obrazlarının dilindən bəşəri problemlərdən, Adəm övladının törətdiyi

dəhşətdən söbət açır, insanlar arasında zəlalətin baş alıb getdiyini vurğulayır. Əsərdə verilmiş Mələk obrazının insanların bir-birinə qarşı törətdiyi vəhşiliklərin, bütün bəşəriyyəti saran qırğınların səbəbini İblisdə görməsinə baxmayaraq İblis bunu inkar edir və özünün də bir zamanlar mələk qismində yaradıldığını oxuculara xatırladır:

“Bən şimdi bir atəş, fəqət əvvəlcə mələkdim,
Həp Xaliqə təsbih idi, təhlil idi virdim,
İlk öncə mələklər bəni təqdis ediyordu,
Adəm kibi bir sayğısız axır ləkə vurdu.
Alçalmadı, yüksəldi fəqət şöhrətü şanı,ım,
Allah ilə bir zikr edilir namü nişanı” (3, sah. 12).

Ədibin əsərdə toxunduğu tarixi obrazlardan biri Zərdüşt peyğəmbər (e.ə. 628–551) obrazıdır. Atəşi mədh edən İblis, Zərdüştün fəlsəfi sisteminin də əsasının atəş olduğuna işarə vurur. Cavidin Zərdüştün atəşpərəstlik ideologiyasından bəhs etməsi onun fəlsəfi təfəkküründə Şərq mifologiyasının və Şərq etiqaının əsaslı mövqə tutmasından xəbər verir. Bildiyimiz kimi, zərdüştilik təliminə görə, xeyir və şər arasında gedən mübarizə odu təmsil edən xeyir allahı Hörmüzdün (Ahura Məzda) qələbəsi ilə başa çatır. Ümumiyyətlə, xeyir və şər obrazlarının təzadlı bir biçimdə canlandırılması da Cavid yaradıcılığının mühüm qayələrindən birini təşkil edir.

İblis insanların Allaha daha yaxın və ilahi qüdrətin əks olunduğu cəbərut (ibranicə: “qüdrət”) məqamından enməsinə də istehza ilə gülür, mənəvi kamillik yolundan azmalarına tənə edir. Ümumiyyətlə, şifahi ədəbiyyatdan, mifologiyadan qaynaqlanan İblis obrazı yazılı ədəbiyyatda da olduqca çox işlənmiş bir mövzudur. Lakin Cavidin yaratdığı İblis bir sıra xüsusiyyətlərinə görə digərlərindən fərqlənir. “Qeyd edək ki, dünya ədəbiyyatında demonizm ideyasına istər Şərq, istərsə də Qərb müəllifləri tərəfindən dəfələrlə müraciət olunub. Dantenin “İlahi komediya”, Belmontun “Təbliğçi İblis”, Kalderonun “Ecazkar sehrbaz”, B.Cononun “Şeytan”, Marlonun “Doktor Faust”, Hötenin “Faust”, Bayronun “Qabil”, Lermontovun “Demon”, F.M.Klingerin “Faust, onun həyatı, fəaliyyəti və cəhənnəmə atılması” və b. əsərlərdə müəlliflər əzəli Xeyir–Şər mübarizəsi tematikasına müraciətlə bir çox həyatı həqiqətlərə cavab tapmağa çalışmışlar. Məhcər ədəbiyyatının digər görkəmli nümayəndəsi Cübran Xəlil də bu obraza müraciət edib. Azərbaycan ədəbiyyatında həmin mövzuda yazan bir çox müəlliflər var: Ə.Haqverdiyev, M.Hadi, M.Sabir və b. Lakin onların əsərlərində yaradılan İblis surətlərinin heç biri sənətkarlıq və bədii təsir qüvvəsinə görə H.Cavidin İblisi ilə müqayisə edilə bilməz” (4, sah. 79).

Cavidin 1922-ci ildə ərsəyə gətirdiyi dörd pərdədən ibarət olan “Peyğəmbər” dramı da tarixi məzmununda yazılıb. İslam dininin banisi Məhəmməd peyğəmbərə (570–632) ithaf olunmuş

bu əsərdə həm tarixi, həm də mifoloji personajlar öz əksini tapmışdır. Dramda Məhəmməd peyğəmbərlə yanaşı, Əbu Taliboğlu, yəni Əli ibn Əbu Talib (599–661), Xəttaboğlu, yəni Ömər ibn Xəttab (581–644) kimi mühüm tarixi obrazlar da verilib. Mifolojiyə isə Mələk, İskelet kimi personajlara misal göstərmək olar. Bəzi tədqiqatçılar Peyğəmbər, Mələk və İskelet obrazlarının eyni olduğunu iddia edirlər. “Əslində, bunların üçü də Peyğəmbərdir. Mələk və İskelet onun düşüncələridir. Mələk Peyğəmbərin Allah tərəfindən rəsul seçildəndən sonra onu ilahi ilə bağlayan ruhi aləmi, İskelet isə Məhəmmədi maddi aləmə bağlayan və son nəhayətdə təklifi, qərarı, fikri ilə razılaşmalı olan reallıqdır” (5, sah. 294).

Əsərdə Cavid cəbərut, yəni mücərrədliklər aləmi və mələkut, yəni ruhlar aləminə də toxunur və onun şeirinin mələkut aləmində dinləndiyini peyğəmbərin dilindən ifadə edir. Xatırladaq ki, mələkut aləmi ruh və mələklərlə ehtiva olunan dördüncü səma qatıdır ki, dini əqidəyə görə, bu aləm nurdan yaranmışdır.

“Daima ruhumu oqşar cəbərut,

Şəru ilhamımı dinlər mələkut” (3, sah. 161).

Hüseyn Cavid 1925-ci ildə qələmə aldığı “Topal Teymur” tarixi dramı ilə böyük türk hökmdarı, məğlubedilməz sərkərdə Əmir Teymuru (1336–1405) sonsuz rəğbətlə mədh edir. Dramaturqun “Topal Teymur” əsərində yaratdığı Əmir Teymur obrazı təkcə dövlət adamlarının qayğısına qalmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda yazıçı və şairlərə də böyük qayğı göstərir. Əmir Teymur dövlətin rifahı və inkişafı üçün əlindən gələnləri əsirgəmir, sadə və yoxsul adamları da qəbul edir, onların şikayətlərini dinləyir və hüzuruna qəza hakimi Mamay xandan şikayətə gəlmiş kasıb rəncbərin halına da acıyır.

“Topal Teymur” əsərində verilmiş tarixi personajlardan biri də Osmanlı sultanı İldırım Bəyazid (1360–1403) obrazıdır. Soy-kökünə və Şərq ənənələrinə sadıq Əmir Teymurdan fərqli olaraq İldırım Bəyazid şərab və qadın düşkünüdür. İldırım Bəyazidin sarayında türk kimliyindən, milli-mənəvi dəyərlərdən, Şərq mühitindən əsər-ələmət yoxdur. On iki qadınla ailə qurmuş İldırım Bəyazidin həyat yoldaşlarının əksəriyyəti serb və yunan mənşəli idilər. Ümumiyyətlə, Serbiya şərabının tərifləndiyi Osmanlı sarayında türk ruhundan çox, xristian ruhu hakimdir və xristian mənşəli qadınlar hökmranlıq edirlər. Meliça obrazında deyilənlər tam təfərrüatı ilə əks olunub.

Əmir Teymurun məktublarına istehzal və təhqiramız cavablar yazan İldırım Bəyazidin belə lüzumsuz hərəkətləri Meliçanın təhriki ilə etdiyi göz qabağındadır. Təlxək kinayəli sözlərlə Əmir Teymuru gülünc vəziyyətdə yamsılayır. Bəyazidə “Tanrı qulu Teymurdan Sultani-Rum Yıldırım Bəyazidə” sözləri ilə başlayan məktubunda Əmir Teymur Osmanlı sultanını sülhə və birliyə çağırır: “Bən sizi bir türk xaqanı olaraq sayarım və zətinizə qarşı

hörmət bəslərim, fəqət siz bəni saymazsanız, aramız soğuyar və bu soğuluğun nəticəsi pək acı olur” (3, *sah.* 290).

“Topal Teymur” əsərinin sonunda iki güc arasında keçən dialoqda Osmanlı sultanı səhv etdiyini anlayır və Bəyazid qərībə də olsa, Teymurun qələbəsi sayəsində artıq türk-islam dünyasının başsız qaldığını etiraf edir. Əmir Teymur isə qalibiyyətinə baxmayaraq təvəzökarlıq nümayiş etdirir və Osmanlı sultanına hörmət göstərir. Bir zamanlar Abbasi xəlifəsinin “Sultan-ı İqlim-i Rum” (“Anadolu ölkəsi sultanı”) deyə müraciət etdiyi İldırım Bəyazid Əmir Teymurun verdiyi məktubu oxumaqdan imtina edir. Həmin məktuba İldırım Bəyazid təhqiramiz cavablar yazmışdı, Əmir yenə də adil davranaraq sultanı bağışladığını bildirir.

Ümumiyyətlə, Teymurilər imperiyasının (1370–1507) banisi olan Əmir Teymur əsərdə adil və müzəffər bir obraz kimi verilib, o, hökmranlığı altında olan kəndlilərə, əsgərlərə, zabitlərə qarşı mülayim davranır. Cavid, heç şübhəsiz ki, Əmir Teymuru ideallaşdırmışdır, bu isə ədibin romantizm cərəyanına meyil etməsi ilə həmahəngdir. Hər kəsə qarşı ədalətli davranan hökmdar minbaşı Orxana müraciət edərək vurğulayır ki, “Teymur şahmat oynarkən belə, taxtadan yapılmış kiçik bir piyadayı qeyb etmək istəməz” (3, *sah.* 299).

Əsərdə eyni zamanda Əmir Teymurun hələmi olan Dilşad ağa, “Teymurnamə” əsərinin müəllifi Kirmani, Əmir Teymurun vəziri Divanbəyi, Osmanlı sarayının sədrəzəmi Əli Paşa, Şeyx Buxari kimi obrazlar da verilmişdir. Şeyx Buxari Məhəmməd ibn Abdulla (1368–143) isə islam və təsəvvüf fəlsəfəsi ilə məşğul olan din alimidir. Şeyx Buxari 1390-cı ildə Osmanlı sultanı İldırım Bəyazidin qızı Hundi Fatma Xatunla evləndikdən sonra Əmir Sultan kimi tanınmağa başlayır. İldırım Bəyazid müdrik və ağıllı Şeyx Buxarinin nəsihətlərini qulaqardına vuraraq müharibəyə can atır.

Çandaralı Əli Paşa 1387–1406-cı illərdə Osmanlı sarayında sədrəzəm kimi çalışmış real tarixi şəxsiyyətlərdəndir. Osmanlılarla Teymurilər arasında 1402-ci ildə baş vermiş Ankara döyüşündə Çandaralı Əli Paşa da sol cinahda iştirak edirdi. Döyüşdən əvvəl bəzi məsləhətlər versə də, İldırım Bəyazid ona qətiyyətlə əhəmiyyət vermir. Ümumiyyətlə, Çandaralı Əli Paşanı alim, dəyərli və tədbirli bir vəzir, təşkilatçı, sərkərdə, qüdrətli dövlət adamı, mahir diplomat kimi xarakterizə edən Osmanlı tarixçiləri onun eyni zamanda eys-ışrət düşkünü olduğunu da vurğulayırlar. Çandaralı Əli Paşanın bu sonuncu mənfi keyfiyyəti isə Osmanlı sultanı İldırım Bəyazidin xüsusiyyətləri ilə üst-üstə düşürdü.

Ədib həmçinin Əmir Teymurun oğlu Cəlaləddin Sultan Miranşah (1368–1408), Qaraqoyunlu dövlətinin banisi Qara Yusif (1389–1420) kimi tarixi şəxsiyyətləri ayrıca ədəbi obraz kimi verməsə də, onların da fəaliyyətinə toxunur. Xüsusilə Əmir Tey-

mur ilə Divanbəyi arasında gedən dialoqda bu iki şəxs – Miranşahla Qara Yusifin ictimai-siyasi fəaliyyəti müzakirə edilir, Bəyazidlə Qara Yusif arasındakı yaxınlaşmadan söhbət açılır.

Əmir Teymurun sarayında ictimai-siyasi vəziyyət müzakirə edildiyi bir vaxtda Osmanlı sarayında eys-ışrət hökm sürürdü. Cücə adlı təlxək sultanın göstərişi ilə Əmir Teymuru kinayəli şəkildə istehza obyektinə çevirir. Əslində, Cavid bu obrazın dilində Əmir Teymurun həyatının bəzi önəmli məqamlarını qələmə alır: “Bən həqq və ədalət nümayəndəsiyim. Əgər bir məmləkətdə zülm və istibdad güclənirsə, kənardan baqıb duramam. Xəlqin əmniyyəti üçün zülmün kökünü qazımaq və o məmləkəti uslandırmmaq istərim. İştə buna görədir ki, Xorasana girdim, bütün İrənı devirdim, Moskof tərəflərini sardım, Hindistana vardım. Əvət, bənım böyük Teymur... Bənım sarsılmaz imperator!..” (3, *sah.* 279).

Hüseyn Cavidin 1928–29-cu illərdə qələmə aldığı “Knyaz” adlı beşpərdəli faciədə də tarixi məqamlar öz əksini tapıb. Əsərdə 1920-ci ildə Gürcüstanda baş verən bolşevik inqilabından söhbət açılır. Real tarixi obrazlar verilməsinə baxmayaraq “Knyaz” faciəsinin mövzusu da tarixdən götürülüb.

Müəllifi 1932-ci ildə yekunlaşdırdığı “Səyavuş” əsərinin epiqrafında onu “Şərqi böyük dahilərindən Firdovsinin min illiyinə itəhf” (6, *sah.* 119) etdiyini vurğulayırdı. Beşpərdəli mənzum faciə İran–Turan müharibələrinə həsr olunmuşdur. Əsərin mövzusu böyük fars-tacik şairi Əbülqasim Firdovsinin “Şahnamə” epopeyasından götürülüb. Bu nöqtəyi-nəzərdən də ədibin qələmə aldığı “Səyavuş” əsərindəki obrazlar yarı tarixi, yarı əfsanəvi surətlərdir.

Zaman etibarilə “Səyavuş” əsərində cərəyan edən hadisələr təxminən VII əsrin ortalarında baş verir. Əsərdə adı Şərq dünyasında dillərdə dastan olan məşhur qəhrəman Zal oğlu Rüstəmdən, türk xaqanı Əfrasiyabdan, Səyavuşun atası Keykavusdan və ögey anası Südəbədən söhbət açılır. Zal oğlu Rüstəm kimi cəngavər böyüyən qorxmaz və mübariz Səyavuş tez bir zamanda saray çəkişmələrinin qurbanına çevrilir; saray intriqaları fonunda ona atılan iftiranı səbirlə qarşılaması əsərin baş qəhrəmanının mənəvi-psixoloji cəhətdən də kamil insan olmasına bariz nümunədir. Mənfi fonda verilmiş Suriya kralının qızı Südəbənin günahsız və məsum Səyavuşa iftira atmasına baxmayaraq Səyavuş bu əxlaqsız qadını bağışlayır. “Səyavuşdan rədd cavabı alan Südəbə böhtana əl atır, yaxasını cırıb sinəsini çölə çıxarır və bunu Səyavuşun ona təcavüzü kimi qələmə verir. Belə olanda ağıllı və hiyləgər Keykavus münəccimi çağırır məsləhət istəyir. Burada H.Cavid ataspərsəstlikdən bəhrələnir. Münəccim təklif edir ki, atəş çatılsın, hər ikisi atasından keçsin, günahkar yanacaq, günahsız qalacaq. Belə olduqda Südəbənin fitnəsi açılır. Keykavus onun edamına sərəncam verir, fəqət hu-

manist və xeyirxah Səyavuş atasından onu zindana salmağı xəş edir" (7, səh. 26).

Dramaturqun 1935-ci ildə yazdığı "Xəyyam" tragediyasında fars şairi, riyaziyyatçı və filosof Ömər Xəyyam (1048–1131), Böyük Səlcuq imperiyasının sultanları Alparslan (1029–1072) və Məlikşah (1055–1092), Səlcuqların vəziri Nizamülmülk (1018–1092), İsmaililərin lideri Həssan Sabbah (1055–1124), XXVII Abbasi xəlifəsi Müqtədirbillah (1056–1094) və bu kimi real tarixi obrazlar əks olunmuşdur. Bu baxımdan "Xəyyam" əsərində verilən real tarixi obrazlar say nisbəti ilə digər əsərlərdən üstünlük təşkil edir desək, daha doğru çıxar. "Xəyyam" əsərində verilən dramatik konflikt xəlifə və şair arasında öz zirvəsinə çatır, xəlifə şairdəki cəsarətə heyran qalsa da, onun edam olunması barədə fərman verir. Əsərdə "Siyasətnamə" kimi sanballı əsərin müəllifi, məşhur siyasətçi Nizamülmülkün İsmaililər tərəfindən sui-qəsdə məruz qalması səhnəsi də verilib.

Əvvəldə Ömər Xəyyam, Nizamülmülk və Həssan Sabbah bir-birinə arxa olacaqlarına and içirlər. Lakin Nizamülmülkün təkidilə içilən bu anda Həssan Sabbah sadıq qalmır. Və əhdinə xilaf çıxaraq Əbu Tahirin vasitəsilə Nizamülmülkü qətlə yetirir. Nizamülmülk özü kimi müdrik olan Ömər Xəyyamın zəkasına pərəstiş edir, vəzir cəhalət çənbərində çapalayan insanların içərisində, qaranlıq və zillətdə olan dünyada şairi parlaq günəşə bənzədir və onu aşağıdakı sözlərlə mədh edir:

"X ə y y a m

Varlığım bir hiçə bənzər mübhəm,

"Hiç var olmaz, buna yoqdur şübhəm".

Bana yan baqsa əgər anlamayan,

Sanma eylər buna ruhum isyan.

Anlayanlar belə yan gözlə süzər,

O baqışlar bəni üzdükcə üzər.

X a c ə N i z a m

Saqın, aldırma kor olsun da cihan,

Günəşin nuruna gəlməz nöqsan.

Sən küçülsən də, böyüksən, hətta

Qopsa zülmət, yenə parlar o zəka!.." (6, səh. 41).

Ümumiyyətlə, Hüseyn Cavidin zəngin və rəngarəng məzmunu malik yaradıcılığında tarixi və mifoloji personajlar üstünlükdədir. Ədibin yaradıcılığında mühüm yer tutan tarixi və mifoloji obrazlar əsasən romantizm cərəyanı fəvqündə əks olunmuşdur. Cavidin tarixi hadisələri ədəbi-bədii əsərlərində düzgün şəkildə realizə etməsi dünyagörüşünün zənginliyindən, bilikli və məlumatlılığından xəbər verir.

Dini-mifoloji spektrdə də kamil və sanballı əsərlər ərsəyə gətirməsi onun zəngin Şərq bədii-fəlsəfi mühitindən xəbərdarlığına əyani sübutdur. Həmçinin onu da vurğulamaq yerinə düşər ki, yaradıcılığında mistisizm və sufizm elementləri də öz əksini tapmışdır. Bu baxımdan Cavid irsinin ədəbi-bədii, tarixi, dini, fəlsəfi spektrdən də araşdırılması məqsədə müvafiqdir. Dahi ədibin 135 illiyinin qeyd edilməsi heç də təsadüfi deyil, dövrün, zamanın tələbidir. Biz inanırıq ki, bütün dövrlər üçün aktual olan Cavid yaradıcılığı gələcəkdə də öz layiqli qiymətini alacaqdır. ♦

Ədəbiyyat:

1. Vəli Osmanlı. Azərbaycan romantizmi. I cild, Bakı, "Elm"—2010.
2. Hüseyn Cavid. Əsərləri. Beş cildə. I cild. Bakı, "Lider nəşriyyat"—2005.
3. Hüseyn Cavid. Əsərləri. Beş cildə. III cild. Bakı, "Lider nəşriyyat"—2005.
4. Türk dünyasını işıqlandıranlar: M.Akif Ersoy, Hüseyn Cavid. Beynəlxalq konfransın materialları. Bakı—2013.
5. Şəmil Sadıqov. Hüseyn Cavid yaradıcılığında qəhrəman konsepsiyası. Bakı—2011.
6. Hüseyn Cavid. Əsərləri. Beş cildə. V cild. Bakı, "Lider nəşriyyat"—2005.
7. Gülşən Əliyeva-Kəngərli. Şeirlə yazılmış türk tarixi: "Səyavuş". 525-ci qəzet. 2015, 10 yanvar.

Резюме

Исторические и мифологические персонажи преобладают в творчестве Гусейна Джавида, имеющее богатое и многогранное содержание. Именно этой черте творчества Джавида посвящена статья.

Ключевые слова: творчество Джавида, исторические персонажи, мифологические персонажи, направления романтизма, дворцовые интриги, общечеловеческие проблемы.

Summary

Historical and mythological characters with rich and colourful content prevail in Huseyn Javid's creativity.

Key words: Javid creativity, historical characters, mythological characters, romanticism movement, palace intrigues, universal problems.

AZƏRBAYCAN TARİXİ MUZEYİNİN İLK ARXEOLoji EKSPEDİSİYALARI

Elnarə Kərimova,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
muzeyşünaslıq ixtisası üzrə II kurs magistratura tələbəsi
E-mail: elnarakerimli166@gmail.com

Arxeoloji abidələrin tədqiqi Azərbaycanın qədim dövr tarixini öyrənmək üçün mühüm mənbə rolunu oynayır. Arxeoloji abidələrdən aşkarlanan arxeoloji artefakt nümunələri qədim daş dövründən başlayaraq son orta əsrlərədək böyük bir dövrü əhatə edir. Arxeoloji abidələrin tədqiqi Azərbaycanın həm yazıya qədər, həm də yazının meydana çıxmasından sonrakı tarixini öyrənmək üçün əvəzəlməz dəlillər vermişdir. İlk vaxtlar arxeoloji abidələrdə ölkəmizdə olan rus və alman mənşəli həvəskar araşdırıcılar qazıntıları aparıblar. Onların əldə etdiyi zəngin arxeoloji artefakt nümunələri qədim mədəniyyətimizə marağın artmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycanda aparılan bu tədqiqat işləri rus alimlərinin əsərlərində öz əksini tapıb. Lakin 1873-cü ildə təşkil edilmiş, Qafqazın məşhur abidələrini dağıtmaq və qarətdən qorumaq, qədim abidələri tədqiq etməklə arxeoloji materiallar toplamaq kimi bir missiyanı qarşıya məqsəd qoyan Qafqaz arxeologiyası həvəskarlar cəmiyyətinin Azərbaycan arxeoloji irsinə münasibəti təəssüf hissi doğurur. Cəmiyyətin açılışında çıxış edən sədrin köməkçisi Berje bildirir ki, Lənkəran, Gəncə və Nuxa qəzalari arxeoloji baxımdan maraqlı deyil. Beləliklə, 1918-ci ilə, cümhuriyyətin qurulmasına qədər Azərbaycanın arxeoloji abidələrinin tədqiqi ardıcıl xarakter daşımayıb, arxeoloji mənbələr tarix elminin ümdə problemlərinin həlli üçün mühüm mənbəyə çevrilməmiş, A.A.Bakıxanov istisna olmaqla bu heç kim tərəfindən bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmamışdır. Orta əsr şəhərgahları, istehkamları, yaşayış yerləri haqqında məlumat toplayan, onları şərh etməyə cəhd göstərən ilk ölkəşünas tədqiqatçılardan biri A.A.Bakıxanovdur. O, Azərbaycan tarixşünaslığında ilk dəfə olaraq "Gülüstanı-İrəm" əsərində orta əsr problemlərini araşdırarkən yazılı qaynaqlarla yanaşı, zəngin informasiya potensialına malik arxeoloji artefaktlardan dəyərli mənbə kimi istifadə etmişdir. Bəzi müəlliflər hətta Azərbaycanın səciyyəvi orta əsr arxeoloji abidələrini özgəninkiləşdirməyə cəhd göstərmişlər (Y.Lalayan, S.V.Ter-Avetisyan). Çöl arxeoloji tədqiqatları nəticəsində əldə olunan arxeoloji artefakt nümunələri isə Azərbaycandan kənara daşınırdı, bir sözlə, xalqın mədəni irsi qarət olunurdu (1, 11–14).

Azərbaycan xalqının maddi-mədəniyyət tarixinin öyrənilməsi nöqtəyi-nəzərindən mühüm hadisələrdən biri 1919-cu il dekabrın 7-də Azərbaycan parlamentinin ildönümü günü İstiqlal muzeyinin təsis edilməsi idi. Azərbaycan parlamentinin binasında açılan muzeyin eksponatlarının mühüm hissəsini arxeoloji artefaktlar təşkil edirdi.

1920-ci ilin aprelindeki məlum siyasi hadisələr Azərbaycan Cümhuriyyətinin qarşıya qoyduğu vəzifələri gerçəkləşdirməsinə imkan vermədi.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərindən arxeoloji abidələrin tədqiqi, qeydə alınması və qorunmasını həyata keçirən elmi qurumlar təşkil olundu. 1920-ci ildə İstiqlal muzeyi bazasında Azərbaycan Dövlət Muzeyi yaradıldı. Azərbaycan Tarixi Muzeyinin yaradılması muzey işinin uğurlu başlanğıcı oldu. Belə ki, Davud bəy Şərifovun rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Tarixi Muzeyində tariximizin hələ tanınmamış incələrinin toplanmasına başlandı. Bu zaman böyük ehtiyac duyulan Arxeologiya fondu da yaradıldı.

Arxeologiya fondunun inventar kitabında ilk arxeoloji artefakt nümunəsi kimi qədim daş dövrünə aid çaxmaqdaşından əmək aləti qeyd olunub. Həmin əmək aləti 1920-ci il mayın 25-də Benkendorfun evindən qəbul edilmişdir. Bunun ardınca Birlinskinin (1920), Uşakovun (1920), Abezkuzun (1920), Skinderin (1921), Yevgeni Paxomovun (1921) kolleksiyalarındakı arxeoloji artefakt nümunələri fondun bünövrəsini təşkil etdi və uğurlu oldu.

Azərbaycan Tarixi Muzeyi yarandığı ilk illərdə arxeoloji artefakt nümunələrinin muzeyə ayrı-ayrı şəxslərin hədiyyə və əvəzi ödənilməklə təqdimatının azlığı arxeoloji qazıntıların aparılmasını da zəruri etmişdir. Elmi cəhətdən daha əhəmiyyətli olan arxeoloji ekspedisiyaların materiallarının Azərbaycan Tarixi Muzeyinə cəlb edilməsi də asan başa gəlmir. Həmin dövrdə arxeoloji qazıntıların aparılması ilə məşğul olacaq hər hansı qurum olmadığından Azərbaycan Tarixi Muzeyi bu işi öz üzərinə götürmüşdü. Muzey arxeoloji artefakt nümunələrinin elmi baxımdan öyrənilməsinin əsasını qoydu.

Bu məqsədlə muzey 1921-ci ilin iyun ayında Şirvanşahlar sarayına ilk arxeoloji kəşfiyyat səfərini, elə həmin ayda Gəncə qəzasına ilk arxeoloji qazıntı səfərini rəsmən təşkil etdi. Bu iş 1922-ci ildə də davam etdirildi. Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Komissarlığı "Muzarxiv" bölməsinin 1922-ci ilin may ayında təqdim etdiyi 234 sayılı mandatda qeyd olunur: "Azərbaycan SSR Dövlət Muzeyi tərəfindən Gəncə qəzasına qədim abidələrin olduğu yerləri yoxlamaq və arxeoloji kəşfiyyat aparmaq üçün ezam olunur" (2, 3).

1921-ci ilə "Muzarxiv" in əməkdaşları (Yevgeni Paxomov) Şirvanşahlar sarayına arxeoloji baxış keçirmişlər. Hətta buradakı bəzi tarixi obyektlər təmizlənmiş, yerüstü materiallar toplanmışdır (3). Belə materiallardan biri – qırmızı rəngli gildən hazırlanmış, içərişi və bayırı sarı şir ilə örtülmüş piyalə səkkizguşəli hücrənin zirzəmisini təmizlənərkən aşkarlanıb (inv. №62).

"Muzarxiv" tərəfindən Şirvanşahlar sarayına arxeoloji səfərlərin təşkili mütəmadi hal almış, 1922-ci ildə də davam etdirilmişdir. Tapılan nümunələrdən birinin – qırmızı gildən dulus çarxında hazırlanmış saxsı parçasının iç qismində mürəkkəblə dua yazılıb (inv. № 64).

Şirvanşahlar sarayına təşkil edilmiş belə məhdud arxeoloji səfərlərin elmi əhəmiyyəti sonralar burada genişlənməli qazıntıların aparılması haqqında fikirləri qüvvətləndirdi.

1921-ci ildə "Muzeydən ezamiyyə və Gəncə quberniyasının Gəncə qəzasındakı kurqanlarda qazıntı aparmaq hüququ" alan Azərbaycan Dövlət Muzeyinin əməkdaşı V.Qukasov iyunun 1-də Gəncə qəzasının Nüzgər kəndində (indiki Şəmkir rayonu), Şamir dərəsi adlanan yerdə Azərbaycan Tarixi Muzeyinin ilk arxeoloji qazıntısına başlayıb (Nüzgər, I kurqan). Nüzgər kəndində tədqiq edilən kurqanın uzunluğu 10 arşın (7,2 m), eni 5 arşın (3,6 m), hündürlüyü 2,5 arşın (1,8 m) idi. Ətrafına xırda daşlar düzülmüş qəbrin üstü plitə şəklində üç böyük yastı daşla örtülmüşdür. Qəbirdən aşkarlanan skeletin başı şərqə tərəf uzadılmış vəziyyətdə idi. Qəbir avadanlığı içərisində qolbaq, bıçaq, üç ədəd saç borusu və gil qab əldə olunub (inv. №79). Qazıntının müəllifi skeletin tapılmış əşyaların xüsusiyyətinə görə kişiyə məxsusluğunu ehtimal etmişdir (2, 5).

Nüzgər kəndində ikinci kurqan Kəkəli adlı yerdə tədqiq olunub (2, 5). Kurqanın uzunluğu 7 arşın (5 m), eni 3 arşın (2,13 m), hündürlüyü 2 arşın (1,42 m) olmuşdur. Ancaq qəbrin üzərini örtən böyük yastı daşların yerləşməsi birinci kurqandan fərqlənirdi. Belə ki, üç böyük yastı daş, demək olar ki, qəbrin üstünü bağlamış və dördüncü yastı daş da qəsdən açıq saxlanmış yeri örtmüşdür. Bu kurqandakı skeletin başı da şərqə tərəf idi. Qəbirdən qolbaq, üzük və sinə bəzəkləri əldə edilmişdir (inv. №75).

Üçüncü kurqan Gəncə qəzasının Qotul kəndində (indiki Göygöl rayonu) öyrənilib (1, 6). Kurqanın uzunluğu 12 arşın (8,5 m), eni 6 arşın (4,2 m), hündürlüyü 2 arşın (1,42 m) böyüklükdə idi. Bu kurqanın qəbiristanlığı iki təbəqədən ibarət olub. Birinci təbəqədə kiçik skelet aşkarlanıb. Ətrafında heç bir əşya yox idi. Alt təbəqədə isə uzunluğu 2,5 arşın (1,8 m), eni 1,5 arşın (1 m), dərinliyi 2 arşın (1,42 m) qübbəli qəbir vardı. Bütün qübbə daşlarla örtülmüşdür. Qazıntı müəllifinə görə, qəbir qadına məxsus olmuşdur. Qəbirdən qolbaq və nizə əldə edilmişdir (inv. №74). Qotul kəndindəki başqa kurqanlarda qazıntı aparılırsa da, iş nəticəsiz qalıb.

Dördüncü kurqan Gəncə qəzasının Çovdar kəndində (indiki Daşkəsən rayonu) tədqiq edilib (1, 7). Kurqanın uzunluğu 2,5 arşın (1,8 m), eni 1,5 arşın (1m), dərinliyi 2 arşın (1,42 m) idi (Çovdar, I kurqan). Qəbrin quruluşu yuxarıdakılara oxşar, daxildən xırda yastı daşlarla örtülüb, yuxarıdan isə plitə şəklində böyük yastı daşlarla bağlanmış. Skeletin başı şərqə uzadılmışdır. Qəbirdən baş üçün qurşaq, boyunbağı, dörd toqqa, iki sırğa, baş sancağı, baş bəzəyi, sinə bəzəyi, qolbaq və gil qab əldə edilmişdir. Qazıntı müəllifinə görə, qəbir qadına məxsus imiş (inv. №67).

Beşinci kurqanda da oxşar quruluşlu qəbrə təsadüf olunub (Çovdar, II kurqan). Qəbirdən qolbaq, muncuqlar, düymələr, sırğa və kiçikxəcmli gil qab əldə edilmişdir (inv. № 68).

Altıncı kurqanın (Çovdar, III kurqan) inventarı qolbaq, muncuqlar, toqqa, üzük, iki sinə bəzəyi və iki sırğadan (inv. №73), yeddiinci kurqanın (Çovdar, IV kurqan) inventarı isə qolbaq, iki üzük, muncuqlar, toqqa, dəvəgözündən dörd ədəd ox ucu və gil qabdan (inv. №71) ibarət olmuşdur (2, 7).

Muzeyin ekspedisiyası Nüzgər kəndində yerli sakinlərdən təsadüfi tapıntılar nəticəsində aşkarlanmış artefakt nümunələrini də toplayıb (31,7; inv. № 82–83). Həmçinin V.Qukasov hələ 1908-

ci ildə adıçəkilən abidələrdə apardığı arxeoloji qazıntılar zamanı tapdığı və Arxeologiya fondunun inventar kitabında Lus kolleksiyasından daxil olduğu qeyd edilən tunc və gil məmulatından ibarət artefakt nümunələrini də muzeyə təhvil vermişdir.

1921-ci ildə Gəncə qəzasının Nüzgər, Qotul və Çovdar kəndlərindən aşkarlanan arxeoloji artefaktlar arxeoloji ədəbiyyatda Gəncə–Çovdar adı ilə vurğulanıb, heç vaxt onların müxtəlif abidələrdən əldə edildiyi qeyd olunmayıb. Qazıntı hesabatının muzeyin "Sənədli mənbələr fondu"nda olmasına baxmayaraq qazıntı materiallarının qeydə alındığı Arxeologiya fondunun I inventar kitabındakı məlumatlar dəqiqləşdirilməyib. Arxeoloji artefaktların hamısı Gəncə qəzası ümumi adı ilə verildiyindən tədqiqatçılar buna diqqət yetirməmiş, bütün materialların Çovdardan olduğunu zənn etmişlər.

1921-ci il Gəncə qəzası (Nüzgər, Qotul və Çovdar) arxeoloji artefaktları V.Qukasovun qeyd etdiyi kimi, kurqanlardan deyil, əslində, daş qutu qəbirlərdən aşkarlanıb. Onun qəbirlərin qazıntısını təsvir etməsindən və həmin abidələrdə sonralar aparılan arxeoloji qazıntılardan bu aydın görünür.

Nüzgər, Qotul və Çovdar abidələri Xocalı–Gədəbəy mədəniyyəti arealına daxildir. Buradan tapılmış arxeoloji artefakt nümunələri son tunc və ilk dəmir dövründə ərazidə yaşamış qədim azərbaycanlıların dünyagörüşünü (axirət dünyasına inamını, qəbir tiplərinə və mərhumun basdırma vəziyyətinə münasibətini), aralarında hiss edilən sosial bərabərsizliyi (varlı, kasıb), zövqünü (müxtəlif tunc bəzək əşyaları, muncuqlar), sənətkarlığının (metalləşmə, daşıqlama, dulusçuluq), hərbi sənətinin (tunc, nizə, dəvəgözündən ox ucluqları) inkişaf səviyyəsini öyrənməyə imkan verir.

Azərbaycan Dövlət Muzeyinin Gəncə qəzasına ezam etdiyi V.Qukasov 1922-ci ilin iyun ayında Gəncə qəzasının Qızılhacılı kəndində (indiki Goranboy rayonu) "Həsən təpəsi " adlı yerdə 10 sajen (21,3 m) uzunluğunda, təxminən 5 sajen (10,65 m) enində kurqanın olduğunu müəyyənləşdirib (2,1). Hündürlüyü təxminən 3 sajənə (6,4 m) bərabər hesab edilir.

Qızılhacılıdan qərbdə, Səfikürsü kəndi (indiki Goranboy rayonu) ilə aralıqda "Xanlar təpəsi " adlı yerdə başqa bir kurqana rast gəlinmişdir. Bu kurqan təxminən 3 sajen (6,4 m) uzunluğunda, 2 sajen (4,26 m) enindədir. Hündürlüyü təxmini olaraq 1,5 sajənə (3,2 m) bərabər hesab edilir. Yerli əhali təsadüfən əkin işləri zamanı buradan gil qab və skelet

tapmışdır.

Qızılhacılıdan cənubda yerləşən Xan Qərvənd kəndində (indiki Goranboy rayonu) xaraba vəziyyətdə olan qədim istehkam “Qala yeri” abidəsi müəyyənləşdirilmiş, orada da kiçik bir kurqanın yeri dəqiqləşdirilmişdir (2, 2).

1923-cü ildə Azərbaycan arxeologiya məktəbinin ilk nümayəndəsi və yaradıcılarından, onu təşkil və tədris edənlərdən biri, arxeoloq, etnoqraf, muzeyşünas və coğrafiyaşünas alim, tarix elmləri namizədi Davud bəy Mikayıl oğlu Şərifov Azərbaycan Tarixi Muzeyinə direktor təyin olundu (53, 146). Onun təyinatından sonra muzeydə həm tədqiq, həm də təbliğ sahəsində xeyli irəliləyişlər nəzərə çarpdı.

Davud Şərifovun bilavasitə səyi nəticəsində 1924-cü ildə Azərbaycan Dövlət Muzeyinə sərgilərdə qədim insanların həyat tərzini dolğun göstərə bilmək üçün Dövlət Ermitajı emalatxanasından Rusiyanın müxtəlif ərazilərində tapılmış unikal arxeoloji artefaktların mulyajları (30, inv. №907–970; 1254–1302), 1925-ci ildə isə Qafqaz Muzeyindən Redkin lager, Şuşa, Anenfeld, Çomaqlı, Zəylək, Yenikənd və Bakıda aparılan qazıntılar nəticəsində aşkarlanmış əksəriyyəti son tunc və ilk dəmir dövrünə aid arxeoloji artefakt nümunələri daxil oldu.

1926–28-ci illərdə muzeyin 1921–22-ci illərdə Gəncə qəzasında apardığı arxeoloji qazıntıların bir növ davamı kimi Davud Şərifov yenə də həmin qəzada arxeoloji tədqiqat işləri aparıb. O vaxt tələbə olan və muzeydə yenidən işləməyə başlayan İshaq Cəfərzadə də həmin arxeoloji qazıntılarda iştirak etmişdir (36, 4). 1926-cı il ekspedisiyası zamanı təkcə Çovdar kəndində 19 daş qutu qəbir açılmış, son tunc və ilk dəmir dövrünə aid çoxlu sayda tunc silahlar, bəzək nümunələri və gil qablar aşkarlanmışdır (7).

Davud Şərifovun hesabatlarında maraqlı cəhətlərdən biri qəbirləri nisbi sıralamasında sıfırdan başlamasıdır. Buna diqqət yetirməyən tədqiqatçılar onun 18 qəbir açdığını göstərirlər. Əslində, qəbirlərin sayı

19-dur. Qəbir avadanlıqları toplanaraq muzeyə gətirilmiş, Arxeologiya fondunun I inventar kitabında 102–316 inventar sayı altında qeyd edilmişdir. 1926-cı il Çovdar arxeoloji materiallarına qara, boz və qırmızı rəngli müxtəlif qablar, tunc əşyalar – xəncər, xəncər başlıqları, iki tərəfli kəsərlilik bıçaq, dördkünc bizlər, düymələr, pələk dəsti, dincələr, sancaq, ayparaşəkilli və düyməvari sancaq başları, üzərində şəbəkəli naxışlar verilmiş quşformalı asmalar, spiralşəkilli və adi üzüklər, qolbaqlar, dairəvi və yastı təbəqədən sinə bəzəkləri, dəmir əşya və parçaları, əlvan metaldan düymə və muncuq, sinə bəzəkləri, dəmir əşya və parçaları, əlvan metaldan düymə və muncuq, balıqqulağı, əqiq, pasta və tunc muncuqlar, daş əyircəklər, dəvəgözdən ox ucları, dəvəgözü və çaxmaqdaşı daxildir.

1921-ci il arxeoloji qazıntıları Gəncə–Çovdar abidələrinin öyrənilməsində əsas mərhələ sayılaraq 1926-cı ilin Gəncə–Çovdar qazıntılarından hesabata da göründüyü kimi, burada tədqiqat işlərinin genişləndirilməsinə imkan verib.

1921-ci ilin arxeoloji qazıntı tapıntılarının təsnifatından qabaq qeyd etmək lazımdır ki, Arxeologiya fondunun inventar kitabında həmin qazıntıdan hesabatda verildəndə daha çox arxeoloji material var; məsələn: saxsı məmulatı hesabatda az göstərilir, kitabda isə daha çoxdur. Həmçinin bütün ekspozisiyalarda 1921-ci ilin arxeoloji qazıntı materialları nümayiş etdirildiyindən bəzi hallarda onların göstəriciləri (inventar nömrələri) qarışıq düşüb. Göstərilən nöqsanlar muzeyin ilk arxeoloji ekspedisiyası haqqında araşdırmalarımız üçün çətinlik yaradır.

Qazıntı müəllifi hesabatda bir qədər mücərrədliklə əldə etdiyi materialları tunc dövrünə aid etsə də, sonrakı tədqiqatların da göstərdiyi kimi Çovdar və ətrafındakı arxeoloji mədəniyyət son tunc və ilk dəmir dövrünə e.ə XIII–IX əsrlərə məxsusdur (5, 124). ♦

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan arxeologiyası, 6 cildə, VI cild. Bakı, “Şərq–Qərb”, 2008, 632 səh.
2. Azərbaycan Dövlət Muzeyinin 1921-ci ilin iyununda Gəncə qəzasında apardığı kurqanların qazıntısı haqqında hesabat. AMEA-nın Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Elmi Arxiv, inv. №36.
3. Azərbaycan Dövlət Muzeyinin 1922-ci ilin iyununda Gəncə qəzasında kəşfiyyat işləri haqqında hesabat. AMEA-nın Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Elmi Arxiv, inv. №36.
4. Асланов Г.М., Ваидов Р.М., Ионе Г.И. Древний Мингечаур – Баку, 1959.
5. Минкевич–Мустафаева Н.В. О датировке и хронологических этапах некоторых памятников Азербайджана эпохи поздней бронзы и раннего железа. МКА. м. IV–Баку, 1962, стр. 109–139.
6. Минкевич–Мустафаева Н.В. Об археологических находках из сел. Доланлар. МКА, т. I –Баку, 1949, стр. 50–70.
7. Sadiqzadə Ş.H. Qədim Azərbaycan bəzəkləri. Bakı, İşiq–1971.

Резюме

В статье представлена общая информация о первых археологических экспедициях Национального Исторического Музея Азербайджана. Кратко рассматривается классификация археологических артефактов из первых археологических экспедиций.

Ключевые слова: Музей Истории Азербайджана, археологические экспедиции, артефакты.

Summary

The article gives general information about the first archaeological expeditions of the National History Museum of Azerbaijan. The classification of archaeological artifacts from the first archaeological expeditions is briefly considered.

Key words: Azerbaijan History Museum, archaeological expeditions, artifacts.

Qafqaz Albaniyası ərazisində aşkarlanmış Roma və Sasani mənşəli torevtika nümunələri

Aysel Əsgərli,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq
Akademiyası sənətsünaslıq fakültəsinin magistri
E-mail: ayselasgerli@gmail.com

Qafqaz Albaniyasının antik və Ellin dünyası ilə ticarət-iqtisadi və mədəni əlaqələri mövcud idi. Bu, qədim dövrdə ticarətin ən yüksək inkişaf mərhələlərindən biri kimi Albaniyanın beynəlxalq ticarət və mədəni münasibətlərə qoşulmasına şərait yaratmışdı. Adıçəkilən məkanın Qərb–Şərq və Şimal–Cənub dünya tranzit-ticarət yollarının kəsişməsində yerləşməsi əlverişli cəhətlərdən sayılırdı. Həmin istiqamətlər üzrə təkcə müəyyən ticarət məhsulları daşınmır, eyni zamanda ideyalar, elm, din, mədəniyyət də yayılırdı. Bütün bunlar Qafqaz Albaniyasının antik və Ellin dövrləri tarixində, beynəlxalq ticarət və mədəni əlaqələrində özünü aydın şəkildə göstərirdi.

Makedoniyalı İsgəndərin işğalları Şərq ölkələrinin tarixi və incəsənətində yeni səhifə açmışdı. Məhz o dövrdən etibarən Albaniyanın Ellin, daha sonralar isə Roma dünyası ilə sıx əlaqələri meydana gəldi. Hansı ki Qafqaz Albaniyasının qədim şəhərlərində aşkar olunmuş çoxsaylı sənət nümunələri ilə təsdiqlənir. Ərazidə arxeoloji tədqiqatlar zamanı və təsadüfən tapılmış çoxsaylı sikkələr, şüşə məmulatlar, üzük-möhürlər və digər tapıntılar buna sübutdur. Tədqiqatlar göstərmişdir ki, sözügedən əlaqələr antik ənənələrin Qafqaz Albaniyası maddi mədəniyyətinə nüfuz etməsi ilə nəticələnmişdir.

Antik bədii zövq əsasən yerli əhalinin hakim zümərəsi arasında geniş yayılmışdı. Bu haqda Azərbaycan ərazisində aşkarlanmış müxtəlif bəzək əşyaları, o cümlədən torevtika məmulatlarına əsasən təsəvvür yaratmaq olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu dövrə aid torevtika məmulatları əsasən Roma mənşəli nümunələrdir. Bu onunla əlaqədardır ki, məhz Roma imperiyası dövründə torevtika yüksək səviyyədə inkişaf edərək daha geniş yayılmış və antik dünyanın aparıcı sənət sahələrindən birinə çevrilmişdir (2, səh. 40).

Azərbaycan ərazisində tapılmış Roma mənşəli torevtika nümunələrindən qippokamp üzərində üzən Nereida təsvirli gümüş qab diqqətəlayiqdir. Tədqiqatçıların böyük marağına səbəb olan bu nümunə Qafqaz Albaniyasının Roma imperiyası ilə ticarət-iqtisadi və mədəni əlaqələrinin sübutu kimi göstərilir. Gümüş qabı araşdıran K.V.Trever nümunənin tapıldığı Yenikəndin yerləşdiyi ərazinin “ticarət yolu”, “elçi yolu” adlandırılan və cənubdan Albaniyanın paytaxtı Qəbələ şəhərinə aparan ənənəvi yolun yaxınlığında yerləşdiyini qeyd etmişdir. Treverin yazdığına əsasən, Qafqazda bu nümunəyə həm texniki, həm də bədii cəhətdən bərabər başqa bir qab tapılmamışdır (1, səh. 62). İlk öncə Trever gümüş qabı Kiçik Asiya incəsənət nümunəsi ehtimal etsə də, sonrakı araşdırmalar onu abidənin II–III əsrlərə aid Roma to-

revtikasının unikal əşyası olması nəticəsinə gətirmişdir. Bu tipli qablar alban cəmiyyətinin yüksək təbəqə nümayəndələrinin məişətində geniş şəkildə istifadə olunurdu.

Qafqaz Albaniyasının I–III əsrlərdəki ticarət əlaqələrini araşdıran M.Rəsulova qeyd edir ki: “Qab texniki səviyyəsinə və bədii təsir gücünə görə antik torevtikanın ən yaxşı nümunələrindən biridir. Çox ehtimal ki, Roma paytaxtında mövcud torevtika emalatxanalarından birində cəmiyyətin yüksək təbəqə nümayəndələrinin bədii zövqünə hesablanaraq hazırlanmışdır. O belə bir fikir irəli sürmüşdür ki, qab xarici tacirlərin yerli hakimlərə təqdim etdiyi bəxşiş və yaxud Roma imperatorunun alban çarına hədiyyəsi də ola bilərdi (2, səh. 18).

Novoçerkaskda arxeoloji qazıntılar zamanı qəbirlərdən birində üzərindəki medalyonda mifoloji təsvirlər olan səkkiz gümüş yarımşferik badə aşkarlanmışdır. Badələrdən biri forması və üzərindəki təsvirə görə Yenikənddən tapılmış qaba yaxındır. Belə bir əşyanın Azərbaycan ərazisində müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı Qafqaz Albaniyasının sosial-iqtisadi və mədəni inkişafının yüksək səviyyəsini qeyd edən Q.O.Qoşqarlının fikrincə, ellinistik-Roma bədii zövqü yerli əhalinin hakim təbəqəsi arasında geniş yayılmışdır. Bununla yanaşı, Qoşqarlı qeyd edirdi ki: “Bu qab antik torevtikanın həm texniki, həm bədii cəhətdən ən yaxşı nümunələrindən biridir” (2, səh. 19).

Hazırda bu unikal qab Sankt-Peterburq Dövlət Ermitajı muzeyinin ekspozisiyasında yerləşir.

Diametri 24 sm, hündür olmayan dairəvi oturacağa malik qab döymə üsulu ilə iki gümüş lövhədən hazırlanıb. Qabın daxili lövhəsinin xarici hissəsində çəkanka texnikasıyla çoxfıqurlu səhnə işlənmiş, daha sonra bu lövhə daha böyük diametrə malik alt səthi lövhə üzərinə yerləşdirilmişdir. Alt lövhənin kənarları elə qatlanmışdır ki, daxili kənarları gizlətsin və bütövlük təəssüratı yaratsın. Belə ikiqatlı qablarda əks tərəfdə relyef yaratmış çəkanka olunmuş təsvirləri möhkəmləndirmək məqsədilə lövhələr arasındakı boşluq qurğusun və ya macunla doldurulurdu.

Qabın üzərindəki təsvir yunan mifologiyasından götürülmüşdür. Dairəvi formaya malik qabın daxilində dəniz ilahəsi Nereida dəniz atı – qippokamp üzərində oturaraq tritonların, erotların və delfinlərin əhatəsində dənizdə üzür. Qabın kompozisiyası çoxfıqurlu olmaqla yanaşı, həmçinin çoxplanlıdır. Birinci planda əlini önə doğru uzatmış triton, ikinci planda qippokamp üzərində oturmış qız, üçüncü planda isə atı aparən digər triton təsvir edilib. Bütün kompozisiyanın mərkəzi fiquru Nereidadır. İlahə fiqurunda müəllif çıpaq bədənə müxtəlif hissələrinin proporsiyalarını olduqca dəqiqliklə işləyib. Saçlarını arxaya doğru yığan Nereidanın başı bir qədər yana əyilmişdir. İlahənin üzü profildən işlənib. Sifət cizgiləri – düz incə formaya malik burnu, gözü, dodaqları, çənəsi dəqiqliklə ifadə olunmuşdur. Nereidanın zərif, nəfis gözəlliyi sanki nəhəng qippokamp fiqurunun fonunda daha yaxşı ifadə olunur.

Qippokamp dinamik işlənmişdir. O sanki çaparaq ayaqları ilə su səthini itələyir. Ümumilikdə süjetin əsas kompozisiyasını tritonların təsvirləri tamamlayır. Tritonlar kişi gözəlliyinin antik kanonlar əsasında idmançı əzələli bədənə malik formada təsvirləniblər. Qeyd etmək lazımdır ki, ön plandakı triton ön hissədən, arxa plandakı triton isə kürək hissədən işlənmişdir. Hər iki tritonun üzü profildəndir. Dörd fiqurdan ibarət əsas kompozisiya erot və delfinlərin kiçik planlı təsviri ilə başa çatır. Bu səhnənin təsiri qızıl effekti ilə daha da güclənir. Antik torevtika ustaları tez-tez qızıl və gümüşü vəhdətdə verərək estetik təsiri daha da gücləndirirdilər. Bu halda medalyon və ya fon tamamilə qızıl qatla işlənir, yaxud da bədənə, geyimin, baş geyimlərinin ayrı-ayrı hissələri qızıldan hazırlanırdı. Bu qabda gümüş bədənə qızılı fonla vəhdətdə verilib. Qızıl qat antik incəsənət üçün xarakterik olaraq böyük zövqlə təsvirin ümumi harmoniyası pozulmadan tətbiq edilmişdir.

Nereidalar dalğalarda üzmək üçün dənizin səthinə çıxır və çətinliklərlə üzləşən dənizçilərə kömək edirdi. Oxşar motiv yunan mifologiyasında geniş yayılmışdır, hansı ki bu dövrdə mifoloji mövzular təsviri sənətin əsasını təşkil edirdi (2, sah. 20).

Mingəçevirdə aparılmış arxeoloji tədqiqatlar zamanı aşkarlanan Roma mənşəli torevtika nümunələrindən biri də gümüş qabdır. Silindrik formaya malik qab halqavari oturacaqla təchiz olunub. Qabın dairəvi hamar ağız hissəsi qalınlaşdırılmış və yuxarı kənarları 3–4 mm genişləndirilmişdir. Xarici hissəsində kənarlar 3 mm-lik zolaqla əhatələnib. Daxilində kənarlardan iki üfqi zolaq keçir. Zolaqlar birbirindən 0,5 sm aralıdır. Aşağı zolaq bir qədər dərinidir. Dib hissəsində qurğuşundan olan mərkəz və konsentrik dairələr var. Qabın hündürlüyü 7,2 sm, yuxarı diametri 11,8 sm, halqavari oturacağın diametri 5,6 sm-dir. Bu formaya malik nümunələr erkən dövr Roma torevtikasında məşhur idi. 1949-cu ildə Q.M.Aslanov tərəfindən arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış

qab eramızın I–II əsrlərinə aid edilir.

Qafqaz Albaniyasının Roma imperiyası və onun vilayətləri ilə iqtisadi, siyasi əlaqələri III əsrdən başlayaraq zəifləyir. III əsrin ikinci yarısında bu əlaqələr tamamilə kəsilir. Bunun əsas səbəbi Roma imperiyasının zəifləməsi və İranda Sasanilər imperiyasının formalaşması idi. Sasanilər imperiyası Şərq xalqlarının Roma bağlılığına son qoyaraq qısa müddət ərzində Misirin, Hindistanın böyük hissəsini öz hakimiyyəti altına alır. Həmin dövrdə digər Şərq ölkələri kimi Qafqaz Albaniyasının da tarixi və mədəniyyəti Sasanilər mədəniyyəti ilə sıx əlaqədə olur. Sasanilər incəsənətinin xarakterik cəhətlərindən biri Əhəməni incəsənəti elementlərinin antik incəsənət cizgiləri ilə vəhdətdə verilməsi idi. Sasani incəsənətində torevtika sənəti kanonlar əsasında inkişaf edirdi. Demək olar ki, bütün erkən orta əsrlərdə torevtikada eyni formalar, ölçülər, ornamental motivlər hakimlik edirdi. Eyni texnikada hazırlanmış, bənzər ornamental süjetlərə malik gümüş, qızıl, bürünc qablar bir çox ərazilərdə, o cümlədən Qafqaz Albaniyasında da aşkarlanıb. Qeyd etmək lazımdır ki, elmdə uzun müddət bu əşyaların hansı sənətkarlıq mərkəzinə aidiyyətini müəyyənləşdirən elmi meyarlar olmadığına görə ümumilikdə dövrün qiymətli sənətkarlıq nümunələri “sasani metalı” adını almışdır. Sasanilər imperiyasından gətirilən bədii metal nümunələrinin çox hissəsi alban cəmiyyətinin hakim təbəqə nümayəndələri üçün hədiyyə xarakteri daşıyırdı. Onlar arasında gümüş qablar üstünlük təşkil edirdi. Məhz bu qablar alban torevtika ustaları üçün nümunə olub (3, sah. 62).

Sasani mənşəli torevtika nümunələrindən Bakıdan tapılmış VI–VII əsrlərə aid edilən gümüş səhəng diqqətəlayiqdir. Qabın forması və dekorativ tərtibatı sasani qabları üçün xarakterikdir. Səhəngin hündürlüyü 19 sm, gövdənin diametri 10 sm-dir. Qab hündür olmayan dairəvi əsasdan, oval armudvari səthli gövdədən və bir-birinin ardınca muncuqlar düzülmüş boyun hissədən ibarətdir. Səhəngin gövdəsi zəngin ornamentlərlə tərtib edilmişdir. Qızılı fon bitki ornamentləri şəklində qravür olunmuş zolaqlar vasitəsilə dörd romba bölünmüşdür. Rombaların içində xoruzun, fazanın, qartal tərəfindən iztirab verilən otlayan heyvanın və Senmurvun təsviri verilib. Yuxarı hissədə romblar arasında altıbucaq ulduzlu rozetkaların, aşağıda isə heyvanların təsviri işlənmişdir. Bununla yanaşı, qravür olunmuş zolaqların kəsişmə nöqtəsində içərisində altılıcaqlı gül təsvirli rozetkalar var.

VI–VII əsrlərə aid Sasani torevtika nümunələri arasında bu tipli səhənglər çoxluq təşkil edir; misal üçün, Ermitaj muzeyinin kolleksiyasına daxil olan dörd səhəngi, Kurqan vilayətindən tapılmış səhəngi, Britaniya muzeyindəki səhəngi və Tehran muzeyində saxlanılan iki səhəngi göstərmək mümkündür. Bütün bu səhənglər Bakıdan tapılmış səhənglə birlikdə eyni tipə aiddir. Eyni materialdan olan nümunələr yaxın ölçülərə, identik formalara malikdir. Səhənglərin qulpları yoxdur. Bu qrupu yaxınlaşdırən prinsiplərdən biri də qabların dekorativ tərtibatıdır. Erkən Sasani dövrü torevtika sənəti üçün təsvirlərin ornamental dairələrdə, romblarda və yaxud ovallarda təsviri xarakterikdir. Bu medalyonlu qablar erkən dövr Sasani incəsənəti ənənələri əsasında yaradılıb, hansı ki bədii metal emalı ənənəsi ilə əlaqədardır.

Səhənglərin üzərində heyvanların və quşların təsviri, ov səhnələri, üzüm yığımı səhnələri, bəzi səhənglərdə isə rəqs edən çıpaq qadın fiqurlarının təsviri vardı. Bu nümunələrdəki təsvirlər onları analogi obrazlar və səhnələrin cızıldığı bəzi qaşiqvari ornamentli badələr, vazlar, qablarla yaxınlaşdırır. Bir çox tədqiqatçıların fikrincə, bu süjetlər

Sasanilərdə geniş yayılmış Anahit və Dionisin kultu ilə sıx bağlıdır.

Dionis səhnələri rəsmi dini bayramlar, Novruz (baharın gəlişi və əkin işlərinə start) və Mihranın (payızın gəlişi, yığım işlərinin başlanması) qeyd olunması ilə müşayiət edilirdi. Bu bayramlar sistem şəklindəki ritual mərasimlərlə keçirilirdi. Mərasimlər zamanı xüsusi formaya malik, uyğun ornamentli qablardan istifadə olunurdu. Bu qrup səhənglər də, çox ehtimal ki, ritual məqsədlər üçün idi (2, səh. 73).

Sasanilərdə Novruz bayramının keçirilməsi ilə bağlı maraqlı məlumatları ərəb mənbələri verir: "Novruzun hər günündə hökmdar üçün dəmir və yaxud gümüş səhəngdə su oğurlanırdı. Su xoşbəxt və xeyirxah insandan oğurlanmalı idi. Bunun üçün boynuna qızıl sapa düzülmüş yaşıl yaqut muncuqlardan ibarət boyunbağılı səhənglərdən istifadə olunurdu. Qızlar suyu dəyirmandan götürürdülər" (2, səh. 73).

Bu Sasani səhənglərindəki muncuqlardan ibarət boyunbağı müəyyən funksiyalarından xəbər verir. Onlarda ritual mərasimlər zamanı istifadə olunan müqəddəs içki saxlanılırdı.

Qoşqar Qoşqarlı Bakıdan tapılmış səhəngin üzərindəki qravür olunmuş süjetlərlə bağlı qeyd edir ki, həmin obrazlar Sasani torevtikasının son inkişaf dövrlərində geniş yayılmışdır. Bu dövrdə real və fantastik heyvan və quş obrazları bitki ornamentləri ilə vahətdə verilir. Təsvir Sasani torevtikasının ornamental tərtibatında əsas motivlərdən birinə çevrilir. Qeyd etmək lazımdır ki, burada bitki toru sərbəst ornamental bəzək olmayıb əsas bəzək elementlərini yerləşdirmək üçün çərçivə rolunu oynayır.

Sasani incəsənətində heyvanların obrazları Zərdüşt allahlarının inkarnasiyaları idi. Bakı səhəngində olan təsvirlərlə əlaqədar K.V.Trever qeyd edir: "İran, Qafqaz, Orta Asiya, ümumiyyətlə, bütün Şərqi heyvanlar aləmi real və fantastik heyvanlar dünyasıdır. Hər obrazın zərdüştliyin mürəkkəb dini-kosmoqonik sistemində öz təyinatı, öz yeri mövcuddur (1, səh. 62). "Avesta"da yazılanlara əsasən, quşlar Ahura Mazda tərəfindən yaradılmış məntiqli və ağıllı varlıqlardır. Onlar Ahura Mazdanın digər yaratdıqları kimi şər allahı Əhrimən tərəfindən yaradılmış bütün pis varlıqlara qarşı mübarizə aparmaq funksiyasına malikdirlər. Sasani incəsənətində quş təsviri xeyir motivlərindən biridir.

Sraoşun simvolu sayılan xoruz insanlığı pis qüvvələrdən qoruyur. "Avesta"da xoruzun müqəddəsliyi xüsusilə qeyd olunur, hansı ki "dünyanın barabanı" adlanır. O, ilk olaraq insanlara səhərin gəlişindən xəbər verərək onları səhər duasını etməyə oyadır. Xoruz təsvirlərinə son Sasani dövrü torevtikasında, gemmalarda və qayaüstü relyeflərdə rast gəlinir. Sasani incəsənətində geniş yayılmış fazanın obrazı çox zaman boynunda lentlərlə birlikdə təsvir olunur. Fazanın təsvirinə bir sıra qablarda, gemmalarda, möhürlərdə, parçalarda, qayaüstü relyeflərdə rast gəlinir.

Səhəngin üzərindəki qartal tərəfindən iztirab verilən otyeyən heyvanın təsviri Sasani incəsənətində məşhur süjetlərdən biridir. Süjet mürəkkəb semantik məzmunla malikdir, hansı ki onun interpretasiyasında bir neçə baxış nöqtəsi mövcuddur. Ən geniş yayılan bu səhnəyə payız və yaz bərabərliyinin simvolu kimi baxır. Sasani torevtika nümunələri arasında həmin süjetə Ufim xəzinəsindən tapılmış badədə, Perm qalereyasından olan qabda və Ermitajda yerləşən səhənglərdə rast gəlinir.

Senmurvun obrazı Sasani incəsənətindəki kimi, onunla mədəni əlaqə quran digər ölkələrin incəsənətində də geniş şəkildə istifadə olunan təsvir motivlərindən biridir. Senmurv "Avesta"da müqəddəs varlıq kimi verilir. Mifoloji obraz özündə təbiətə xas olan elementləri – torpağı, suyu, səmanı birləşdirir.

Bakı səhənginin üzərindəki qravür olunmuş təsvirlərin texnikası ilə əlaqədar qeyd etmək olar ki, onlar səthi xarakter daşıyır. Yəni burada həcm və dərinlik yoxdur. Qoşqar Qoşqarlı qeyd edir ki, belə qablara Sasani torevtikasının son dövrə aid nümunələrində rast gəlinir və tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, metal üçün xarakterik olmayan texnikanın təsiri duyulur. Səhəngin üzərindəki təsvirlərə bədii tikmə nümunələrinin üzərində də rast gəlinir. K.V.Treverin fikrinə əsaslanaraq məhz tikmə texnikasında heyvan obrazları cansız tərzdə təsvir olunurdu (1, səh. 63). Bu bir çox Sasani torevtika əşyalarının üslubunda özünü əsaslı şəkildə göstərmişdir.

Bədii tikmə texnikasının Sasani torevtikasına təsiri V əsrdən başlayır. Məhz bu dövrdə ipək Şərq və Qərbin ticarətində əhəmiyyətli yerlərdən birini tuturdu. Bakıdan tapılmış səhəng də daxil olmaqla bu dövrün bir çox səhənglərinin ornamentləri ipək parçanı imitasiya edirdi. ❖

Ədəbiyyat:

1. К.В.Тревер. Очерки по истории и культуре Кавказской Албании IV в. до н. э. – VII в. н. э. М.-Л., Издательство АН СССР, 1959, 391 стр.
2. Кошкарлы К.О. Античная и раннесредневековая торевтика из Азербайджана. Баку–1985.
3. Нуриев, Алем Байрам оглы. Ремесло Кавказской Албании (III–VIII вв.) Баку– 2009. 433 с.

Резюме

Автор статьи анализирует художественные и технические особенности образцов римской и сасанидской торевтики, обнаруженные на территории Кавказской Албании.

Ключевые слова: Кавказ, Албания, торевтика, Сасанидов, Рим.

Summary

Roman and Sasanian samples of toreutics found in the territory of Caucasian Albania

The article reflects the analysis of artistic and technical features of Roman and Sasanian toreutics specimens that were discovered in the territory of Caucasian Albania .

Key words: Caucasus, Albania, toreutic, Sasanids, Rome.

AZƏRBAYCANDA KAŞI SƏNƏTİ

Ülkər Ömərova,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq
Akademiyaşının magistrantı
E-mail: ulker.omerzade@mail.ru

Kökü qədim dövrlərə dayanan keramika sənəti uzun bir tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Aparılan arxeoloji qazıntılar sübut edir ki, orta əsrdə Azərbaycanda keramika sənəti geniş yayılıb. Keramikadan təkcə məişətdə yox, həmçinin memarlıq abidələrində də geniş istifadə olunurdu. Bu dövrdə memarlıq abidələrinin dekorunda kaşı xüsusi yer tuturdu. Əsasən məscidlərin, hamamların, sərayların bəzədilməsində əvəzsiz idi. Kaşılar abidənin estetik gözəlliyini artırmaqla yanaşı, eyni zamanda onu xarici təsirlərdən də (yağış, qar) qoruyurdu.

Azərbaycan memarlıq abidələrinin bədii tərtibatında tətbiq olunan kaşılar öz formalarına görə iki böyük qrupa bölünür: dördküncü, adətən frizlərdə haşiyə kimi istifadə edilən kaşılar və divarın geniş hissəsini xalçatək örtən səkkizguşəli ulduz və ulduzlararası boşluqları dolduran xaçvari kaşılar (1, *səh.* 43).

Kaşı bəzəklərində adətən nəbati, həndəsi və kalliqrafik naxışlar üstünlük təşkil edir. Azərbaycan memarlığında kaşılarda XII əsrin ortalarından XIII əsrin əvvəllərinə qədər firuzəyi rənglərdən, XIII əsrin axırı – XIV əsrin əvvəllərində isə tünd-göy, ağ, qara rəngli şirələrdən istifadəyə başlandı. Bununla kaşılarda rəngarənglik artmışdır.

Azərbaycan memarlığında kaşidan istifadənin ilk nümunəsi Qırmızı günbəz türbəsidir. Abidə qırmızı kərpicdən tikildiyinə görə belə adlandırılır. Türbə 1148-ci ildə Marağa şəhərində tikilib. Türbədə kaşılardan fasadda həndəsi naxışlarda və kitabələrdə istifadə olunurdu. Türbənin baş fasadında işlənmiş firuzəyi rəngli kaşılar abidənin qırmızı yerliyinə təsir göstərməyib. Əksinə, abidəyə canlılıq gətirmiş, bəzəkli səthlərə əlavə dərinlik vermişdir.

Rəngli kərpic bəzəyinə Səlcuq imperiyasının çox yerində rast gəlinə də, avropalı araşdırıcı C.M.Rocersin müşahidəsinə görə, "bu dekorativ biçimin inkişafına XII yüzilin sonlarında yalnız Azərbaycanda cəhd edilmişdir". Doğrudan da, tutuşdurmalar göstərir ki, həmin çağda Orta Asiya və İran memarlığında bu sahədə elə bir irəliləyiş olmadığı halda, Azərbaycanda XII yüzilin sonlarında kaşı dekorunun texniki və bədii təkamülü baş verir (2, *səh.* 189).

Kaşının tətbiq edildiyi orta əsr incilərindən biri Mömünə xatın türbəsidir. Naxçıvanda ucaldılmış abidə 1186-cı ildə Məhəmməd Cahan Pəhləvanın sifarişi ilə arvadı Mömünə xatının şərəfinə tikilmişdir. Abidə monumental bir tikili olub özünün mürəkkəb həndəsi-ornamental dekoruna görə xarakterikdir. Türbə üzərindəki ornament abidənin bütün səthini əhatə edir. Naxış şəbəkələri arasındakı boşluqlar belə gəclə doldurulub içində nəbati ornamentlər yonulmuşdur. Türbənin memarı olan Əcəmi Əbubəkr oğlu ornamentlərdə təkrara yol verməmişdir. Səthlərdəki ornamentlər bir-birindən fərqlənir.

Səthlərin həndəsi ornamentinin əsasını çoxuclu ulduz və ondan gedən süvari xətlər təşkil edir. Burada 5, 6, 8 uclu ulduzlara və 6, 8 bucaqlı quruluşlara təsadüf edirik (1, *səh.* 31).

Türbənin günbəz səthini kaşılar tamamilə örtüb. Memarın adını və inşaat tarixini göstərən kitabələr türbənin qərb səthində, portaldan yuxarıda göstərilmişdir (1, *səh.* 32).

Tikilidə bütün tağların ətrafı kərpicdən yığılmış kufi xətlə yazılarla tamamlanmışdır. Yazılar həndəsi ornamentlərlə qarışıq işləndiyindən onlardan seçilmir. Türbənin bütün üzləri "Yasin" surəsi ilə əhatələnib. Türbənin yuxarı hissəsindəki qurşaq bütün səthləri əlaqələndirir və orada yerləşdirilmiş kufi xəttin firuzəyi kaşı yerlik üzərində olması kitabə qurşağını binanın əhəmiyyətli bir kompozisiya elementinə çevirir. Buradakı yazıda 2 misralıq sözlər böyük məna kəsb edir:

Biz gedirik, ancaq qalır ruzigar,

Biz ölüük, əsər qalır yadigar!

Firuzəyi kaşılar qırmızı yerlikdə çox effektiv, gözəçarpan görünür.

Orta əsr kaşı ilə bəzədilmiş digər abidələrimizə Pirsaaçay üzərindəki Pırhüseyn xanəqahını (XIII–XV əsrlər), Təbrizdəki Göy məscidi, Bərdə türbəsinə misal göstərmək olar. Bu abidələr içərisində Pırhüseyn xanəqahının kaşıları xüsusilə diqqəti cəlb edir. Abidənin kaşılarının bir hissəsi Ermitajda, bir hissəsi Nizami muzeyində saxlanılır.

Xanəqahın kaşı bəzəklərinin ən gözəl hissəsini panelin yuxarısını (yerdən 1,6 sm hündürlükdə) 11 metr uzunluğunda haşiyələnən 30 dördbucaqlı kaşı hissələri təşkil edir (4, *səh.* 22).

Kaşılar rənginə görə ağ, yaşıl, firuzəyi, mavi rənglərlə şirələnib. Üzərində müxtəlif nəbati naxışlar, həmçinin kalliqrafik yazılar həkk edilmişdir. Kaşılarda dini yazılarla bərabər, şeirlərə də rast gəlinir. Şərqşünaslar bu şeirlərin Xaqani Şirvaniyə və Cəlaləddin Rumiyyə məxsusluğunu təsdiqləyirlər (4, *səh.* 22).

Həmçinin bu kaşılar üzərində bir çox heyvan fiqurları da yerləşdirilmişdir. Diqqətlə nəzər yetirsək, hər kaşının necə gözəl və zövqlü bir şəkildə işləndiyinin şahidi olarıq. Rəssamın işlədiyi kaşılarda forması, kompozisiyası, istifadə etdiyi boyalar bir-biri ilə tam uyğunluq təşkil edir.

Pırhüseyn xanəqahının kaşılarının bir xüsusiyyəti də ondan ibarətdir ki, o zaman Azərbaycanda əsas etibarilə kəsmə kaşı tətbiq edildiyi halda, bu binanın kaşı bəzəyi əvvəlcə müəyyən naxışlar formasında çəkilib üzəri şirələndikdən sonra böyük təbəqələr şəklində bişirilmiş kaşı növündəndir. Belə kaşılar böyük parçalar halında olduğu üçün quraşdırılması kəsmə kaşıya nisbətən daha asanlıqla başa gəlirdi (1, *səh.* 38).

Xanəqahın kaşı bəzəklərinin öyrənilməsində görkəmli rus

şərqşünası V.A.Kraçkovskayanın böyük rolu olmuşdur (3, sah. 142).

Kaşıları ilə göz oxşayan digər məşhur abidələrimizdən biri də Təbrizdəki Göy məsciddir. Bu məscid 1465-ci ildə Təbrizdə Nəmətulla Bəvvab oğlu tərəfindən tikilib.

Göy məscid başlıca olaraq özünün fasad və interyerlərinin nəfis və ecəzkar bəzəkləri ilə şöhrət tapmışdır. Abidənin dekorunda keramik bəzəklərdən istifadə edilmişdir. Hansı ki bu bəzəklərin iki növü vardır. Onlardan birincisi kaşı lövhələr, ikincisi isə xırda, standart formada kəşilmiş mozaika tipli kaşı bəzəyindən ibarətdir (1, sah. 37).

Əvvəlki dövrün kaşıları ilə müqayisədə burada kaşılarda nəbati naxışları tünd-göy yerlik üzərində verilmişdir. Məscidin tərtibatında tünd-göy rəngin bütün çalarlarına müraciət olunub.

Həmçinin məscidin kaşı bəzəklərində saxsı qabların üzərində tətbiq olunan cizma texnikasından istifadə edilib (4, sah. 22).

Bundan əlavə, kaşılar üzərində nəbati naxışlarla bərabər, bir çox yazılara da rast gəlmək mümkündür. İlk baxışdan bu yazılar nəbati naxışlardan seçilmir.

XIV əsrdə Təbrizdə olmuş İbn Batuta bu şəhərdəki abidələrin bədii keramik dekorlarının Əndəlisin və Şimali Afrika memarlığındakı kaşı bəzəklərindən üstünlüyünü qeyd edib (1, sah. 37).

Göy məscidin kaşıları ona dünya şöhrəti gətirmişdir.

XIV əsrə aid məşhur abidələrdən biri də Bərdə türbəsidir. İkiqülləli türbənin günümüzə ancaq bir qülləsi gəlib çatmışdır. Türbə yeraltı və yerüstü hissələrdən ibarətdir. Yerüstü hissə 3 əsas memarlıq bölgüsündən ibarətdir: daşdan hörülmüş kürsülük, dairəvi gövdə və çadırvarı günbəz. Kürsülükdən başlayaraq yuxarıdakı haşiyəyə qədər 8 metr yarımlıq bir hissəni örtən və firuzəyi kaşı ilə kərpicin əlaqələndirilməsindən yaranan bir kompozisiyadan əmələ gələn kitabə 200 dəfədən artıq "Allah" sözünü naxış şəklində təkrarlayır. Türbənin gövdəsini örtən yazılı səthdən sonra ornament, daha sonra bir metr hündürlüyündə geniş kitabə qurşağı yerləşir. Kitabənin yeri qara rəngli kaşılardan, yazılar isə ağ rəngli kaşılardan quraşdırılmışdır

(1, sah. 35).

Sultaniyyədə yerləşən Olcaytu Xudabəndə türbəsi də öz kaşı bəzəkləri ilə nəzəri cəlb edir. 1307–1313-cü illərə aid türbənin memarı təbrizli Əli şah olmuşdur. Olcaytu Xudabəndə türbəsinin daxili bəzəklərində gəcdən oyma və kaşı ilə örtülmüş son dərəcə zəngin təsvirlərə malik ornament quruluşu ilə diqqət çəkir. Kaşı mozaikasıdan baştağın fasad hissələrində, tağların timpan girintilərində, staktik üstü frizlərdə istifadə edilib.

Orta əsrlərdə kaşı bəzəklərinin müxtəlifliyinə görə Şeyx Səfi kompleksində xüsusi yer tutur. Kompleks memarlıq quruluşunun yüksək bədii xüsusiyyətləri ilə bərabər, kaşılardan düzəldilmiş nəbati ornamentlərinin və daxili tərtibatının zənginliyi ilə də müstəsna abidədir. Abidənin bəzəklərinin müxtəlifliyi digərlərindən fərqlənir. Kaşılar gül-çiçək, heyvan və quş rəsmləri ilə bəzədilmişdir.

Kaşılar içərisində güldən ətrafında simmetrik bir halda üz-üzə dayanmış iki tovuz quşu rəsmi diqqəti cəlb edir. Kompleksdəki kaşılarda rəsmləri dekorativ bir üsulla ifadə edilərək daha çox boyakarlıq sənətini andırır (4, sah. 74).

Bu kompleks bir neçə əsr ərzində təmirə və yenidənqurmaya məruz qalıb.

Orta əsr Azərbaycan keramikasında islam dininin təsiri ilə kaşılar üzərində həndəsi-nəbati, kalligrafik təsvirlər geniş yer almışdır. Təbii ki, Quranın canlıların təsvirini qadağan etməsi buna böyük təsir göstərmişdir. Azərbaycan memarlığı təkcə formasına görə yox, eyni zamanda dekorun zənginliyi və özünəməxsusluğu ilə digər ölkələrin abidələrindən fərqlənir. Memarlıq abidələrində kaşı bəzəklərindəki ornamentlər ümumi kompozisiya ilə uyğunluq təşkil edir. Həmin səbəbdən bəzəklərə müxtəlif nöqtələrdən, məsafələrdən baxdıqda kompozisiya öz bütövlüyünü, rəngarəngliyini itirmir. Bu da bir daha sübut edir ki, abidələrdəki kaşılarda hazırlayan rəssamlar olduqca təcrübəli, incə zövqə malik sənətkarlar olmuşlar. ♦

Ədəbiyyat:

1. Rasim Əfəndiyev. Azərbaycan incəsənəti. Bakı—2007.
2. Qiyasi C. Nizami dövrü memarlıq abidələri. Bakı—1991.
3. Rasim Əfəndiyev. Azərbaycan incəsənəti dünya muzeylərində. Bakı—2009.
4. Rasim Əfəndiyev. Azərbaycan dekorativ tətbiqi sənətləri. Bakı—1976.

Резюме

В Азербайджане керамика широко используется не только в быту, но также при украшении архитектурных памятников. В средние века особое место в декоре памятников занимал глазурованный кирпич. В качестве примера можно показать знаменитые памятники того периода с применением глазурного кирпича – это Бардинский мавзолей, Мавзолей Момине Хатун, Мавзолей Пиргусейна, Голубая мечеть. В качестве орнамента на глазурованном кирпиче широко использовались геометрические фигуры, росписи, каллиграфические надписи.

Ключевые слова: глазурованный кирпич, декор, памятник, мавзолей.

Summary

Ceramics was not only used in the family life, but also in decorating the architectural monuments in Azerbaijan. During medieval times, glazed brick played a special role in decorating. The following are examples which glazed brick was used for: Momine Khatun Mausoleum, Bards Mausoleum, Pir Huseyn Khanqah, Blue Mosque etc. Glazed brick was mainly used for geometric and calligraphic ornaments.

Key words: glazed brick, decor, monument, mausoleum.

Elektron informasiya xidməti vasitələri ilə musiqi irsimizin təbliğində Milli Kitabxananın rolu

Ədibə İsmayilova

Azərbaycan Milli Kitabxanasının Xidmət işləri üzrə direktor müavini,
Əməkdar mədəniyyət işçisi, AMEA-nın doktorantı

E-mail: oxucu_xidmet@anl.az

Dünya musiqi mədəniyyəti xəzinəsini öz nadir inciləri ilə zənginləşdirən Azərbaycan musiqisinin çoxəsrlik ənənələri vardır. Bu ənənələr əsasında formalaşmış inkişaf edən Azərbaycan mədəniyyəti həmin xəzinəyə Üzeyir Hacıbəyli, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Niyazi, Bülbül, Rəşid Behbudov və digər musiqi korifeylərini bəxş etmişdir. Dahi bəstəkarımız, professional klassik musiqimizin banisi Üzeyir Hacıbəyli 1908-ci ildə "Leyli və Məcnun" muğam operası ilə milli opera sənətinin və Azərbaycan professional bəstəkarlıq məktəbinin əsasını qoymuşdur. Şərq musiqisinin məşhur tədqiqatçısı V.Vinoqradov hələ 1938-ci ildə Üzeyir bəy haqqında yazırdı: "Şuşa qədim zamanlardan musiqinin beşiyi kimi məşhurdur və bütün Zaqafqaziyada xalq musiqisi istedadlarının tükənməz bulağı kimi şöhrət qazanmışdır. "Şuşa musiqiçiləri" Azərbaycan musiqisinin tarixini yaradır və onu yalnız vətənlərində deyil, digər Şərq ölkələrində də təqdim edirdilər" (6, səh. 9).

Xalqımızın əsrlərboyu yaratdığı musiqi sərvətlərinin qorunub saxlanması və nəsildən-nəslə ötürülməsində M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın rolu böyükdür. Respublikamızda qiymətli mədəniyyət nümunələrinin zəngin arxivini yaradaraq gələcək nəsillər üçün mühafizə edən zəngin kitab fonduna malik Milli Kitabxanada Azərbaycan kitab mədəniyyətinin ilk nümunələri – daşbasma üsulu ilə çap olunmuş və ilk çap kitabları, mətbuat tariximizin misilsiz hissəsini təşkil edən 1875–1930-cu illəri əhatələyən 91

adda qəzetin tam komplektləri, milli musiqimizin qiymətli inciləri, unikal "Səsyazıları Fondu" və eləcə də Azərbaycan bəstəkarlarının əlyazmalarının "Qızıl Fondu" mövcuddur.

Azərbaycanın musiqi irsinin mühafizə olunduğu Milli Kitabxananın "Not nəşrləri və səsyazmaları" şöbəsi 1961-cı ildə yaradılıb və ilk öncə "Not – musiqi ədəbiyyatı kabineti" adı altında fəaliyyətə başlayıb (4, səh. 7). Fəaliyyətə başladığı ildən etibarən şöbə əsas fondan musiqi ədəbiyyatını, notları, qrammofon vallarını seçərək toplamış, yardımçı fondunu və fonoteka bölməsini təşkil etmişdir. Zaman keçdikcə şöbənin fondları xeyli zənginləşdiyindən dövrün, zamanın tələbinə uyğun olaraq musiqi əsərlərinin və səs yazılarının elektron daşıyıcılara köçürülməsinə ehtiyac yaranıb, musiqi nəşrlərinin "Elektron resursları fondu" formalaşdırılıb.

2006-cı ildən "Not nəşrləri və səsyazmaları" şöbəsinin nadir və zəngin qrammofon valları fondunda mühafizə olunan 30 mindən artıq unikal qrammofon vallarının elektron daşıyıcılara köçürülməsi və CD disklərə yazılması işlərinə start verildi. Həmin ilin sonunda bu məsələ ilə bağlı Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Yaponiyanın Azərbaycandakı səfirliyi və Milli Kitabxananın həyata keçirdiyi birgə layihənin ilk nümunəsi olan "Musiqi irsimizin mühafizəsi və təbliği" elektron məlumat bazasının təqdimatı keçirildi. Layihənin rəhbəri hörmətli nazirimiz Ə.Qarayevin və Yaponiya səfirinin iştirakı ilə ilk elektron daşıyıcılara köçürülmüş 10 min qrammofon valının elektron-məlumat bazası oxuculara təqdim olundu. Respublika-

mızda yeganə olan bu nadir səs yazıları fondunun mühafizəsində və gələcək nəsillərə çatdırılmasında mühüm rol oynayan layihə əsasında Milli Kitabxananın arxiv fondunda saxlanılan səs yazılarının elektron bazasının yaradılması işinin davamı kimi bu gün 30 min qrammofon valı CD disklərə köçürülərək kitabxananın daxili intranet şəbəkəsində yerləşdirilmişdir (1, səh. 177).

Eyni zamanda milli musiqi xəzinəmizin unikal nümunələrini özündə birləşdirən bu məlumat bazasına daxil səs yazılarının daha geniş təbliğinə nail olmaq məqsədilə Milli Kitabxana tərəfindən onların kataloqlarının tərtibi işlərinə başlanılıb. Musiqişünaslar, ali, orta ixtisas və musiqi məktəblərinin tələbə və müəllimləri üçün nəzərdə tutulmuş kataloqun 2 buraxılışı nəşr olunaraq yayılıb və onların elektron resursu isə kitabxananın saytında yerləşdirilərək dünya oxucularına çatdırılması təmin olunub. Musiqi materiallarının elektron resurslarından oxucuların səmərəli istifadəsinin təmini məqsədilə eyni zamanda 15 oxucunun səs yazılarını dinləyə bilməsinə imkan yaradan yapon istehsalı xüsusi avadanlıqlar quraşdırılıb, fonoteka zalı da təşkil edilib.

Milli musiqi irsimizin təbliği məqsədilə əməkdaşlarımız tərəfindən "Musiqi kitabxanası" layihəsi həyata keçirilib. Kitabxana-nın saytında bütün dünya oxucularına təqdim olunan "Musiqi kitabxanası" "Musiqi ədəbiyyatı", "Not nəşrləri", "Səsyazmaları", "Not əlyazmaları" bölmələrindən ibarətdir.

"Musiqi ədəbiyyatı" bölməsində Milli Kitabxananın fon-unda olan və elektron versiyası hazırlanmış 2817 ədəbiy-yatın təsviri əlifba sırası ilə verilib. Burada Milli Kitabxana-nın əsas fondlarında mühafizə edilən və müəllif hüquqları haqqında qanunun imkan verdiyi bütün musiqi ədəbiy-yatının tammətnli elektron versiyası virtual şəkildə oxuculara təqdim olunur.

"Not nəşrləri" bölməsində dünya və Azərbaycan klassik və müasir bəstəkarlarının musiqi əsərlərinin, xalq musiqisinin not məcmuələrində nəşr olunan nümunələrinin tam mətnləri yerləşdirilib.

3-cü bölmə "Səsyazmaları" adlanır ki, burada XIX-XX əsrlərdə buraxılan və Milli Kitabxananın qızıl fondunda mühafizə olunan 30 mindən artıq qrammofon valının xüsusi avadanlıqlar vasitəsilə kompüter yaddaşına köçürülmüş elektron versiyası, ayrı-ayrı korifey sənətkarlarımızın ifalarının-da "MP-3" formatında öz əksini tapıb. Bölmədə qiymətli qrammofon vallarının rəqəmsallaşdırılmış səs yazıları, həmçinin muğamları-mız, xalq mahnılarımız və aşiq musiqisi nümunələri də saxlanılır.

"Not əlyazmaları" bölməsində son 40 ildən artıq bir dövr ərzində Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi və sonralar Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən ayrı-ayrı bəstəkarlardan satın alınmış 2 minə yaxın musiqi əsərinin not əlyazmaları rəqəmsallaşdırılaraq təqdim olunur. Bu materialların musiqişünas mütəxəssislər üçün çox vacib əhəmiyyət daşıdığı nəzərə alınaraq onların bütün iri konsert müəssisələri üzrə toplu məlumat bazaları da yaradılıb.

Bütövlükdə "Musiqi kitabxanası" vasitəsilə respublikamızın və dünyanın hər bir yerindən internetə çıxışa malik oxucular Azərbaycan musiqisinin bütün incilərindən virtual şəkildə istifadə və

bəhrələnmək imkanı qazanmışlar (6, səh.15–16).

Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət və turizm nazirliyinin müvafiq əmrinə əsasən, digər teatr və konsert müəssisələrində mühafizə olunan Azərbaycan musiqisinin not əlyazmaları Milli Kitabxananın "Not nəşrləri və səsyazmalar" şöbəsində toplanaraq not əlyazmalarının milli arxiv fondu yaradılıb. Kitabxanada qiymətli not əlyazmalarının etibarlı mühafizəsi üçün hər cür şərait var, onlar rütubət və temperatur rejimini tənzimləyən, günəş işığından, tozdan, rütubətdən, yanğından və digər kənar təsirlərdən qorumasına tam təminat verən germetik mobil kitab rəflərin-də yerləşdirilib.

2016-cı ildə Azərbaycan musiqisini dünyada daha geniş yaymaq məqsədilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Milli Kitabxana tərəfindən "Azərbaycan musiqi irsinin dünyada təbliği" adlı birgə layihənin reallaşdırılmasına başlandı (3, səh. 6). Xalqımızın musiqi irsinin, klassik və müasir Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinin, xalq musiqimizin, folklorumuzun dünyada ən çox tanınan və populyar olan beynəlxalq musiqi saytları və portalları, habelə Milli Kitabxananın saytı vasitəsilə daha geniş təbliği məqsədilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Müəllif Hüquqları Agentliyi və Milli Kitabxananın "Azərbaycan musiqi irsinin dünyada təbliği" adlı birgə layihəsinin 2016-cı il mart ayının 4-də Milli Kitabxanada təqdimat mərasimi keçirildi. Beynəlxalq Musiqi Kitabxanası layihəsi "Petruççi Musiqi Kitabxanası"nın qaydalarına müvafiq olaraq "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" qanunun imkan verdiyi və ya müəlliflərin özləri tərəfindən rəsmi icazəli əsərlər sayta yerləşdirilib. 81 ölkəni özündə birləşdirən Beynəlxalq Musiqi Kitabxanası layihəsinin Petruççi Musiqi Kitabxanasının Azərbaycan bölməsində milli musiqi irsimizin nümunələri 65 kateqoriya (Azərbaycan xalq mahnıları, xalq rəqsləri, bəstəkarlar, redaktorlar, aranjimançılar, librettoçular, ifaçılar, xanəndələr, dirijorlar, orkestrlər, ansambllar və s.) üzrə yer almışdır (5, səh. 4).

Azərbaycan Milli Kitabxanasının əməkdaşları Azərbaycan xalq mahnıları və bəstəkarlarının 300-dən çox musiqi əsərinin notlarını, habelə Azərbaycanın korifey ifaçılarının səs yazılarını MP-3 formatında "Petruççi Musiqi Kitabxanası"nda (www.imsip.org) yerləşdiriblər. Burada Azərbaycanın Dövlət Himni, "Sarı gəlin", "Qarabağ şikəstəsi" kimi şedevrlərin həm notu, həm də səs yazıları, korifey ifaçılarımızdan ölməz Bülbülün, Xan Şuşinskinin, musiqimizi dünyaya tanıdan unudulmaz Rəşid Behbudovun, Lütfiyar İmanovun, Həbib Əliyevin və digər görkəmli sənətkarlarımızın ifasında xalq mahnılarımızın və bəstəkar mahnılarımızın lent yazıları mövcuddur. Azərbaycan musiqisinin dünya miqyasında təbliği məqsədilə təqdim olunan hər bir material, yazı, bəstəkar işi saytda tam açıqlığı ilə öz əksini tapır, yaradıcı şəxs, not haqqında açıqlama, musiqi alətlərimiz barədə informasiya istifadəçiyə çatdırılır.

Kitabxanamız milli musiqi irsimizin təbliği məqsədilə xarici ölkələrdə görkəmli mədəniyyət xadimlərimizə dair keçirilən tədbirlər çərçivəsində kitab sərgiləri ilə yanaşı, müvafiq elektron məlumat bazalarının nümayişini də həyata keçirir. Belə ki, bu ilin fevralında dünya şöhrətli dahi Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevin 100 illik yubileyi münasibətilə Ankarada Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti

Təşkilatı TÜRKSÖY-un iqamətgahında və Qazi universitetində keçirilən tədbirlər çərçivəsində korifey sənətkara dair “Qara Qarayev–100” elektron məlumat bazası uğurla nümayiş olunmuş və Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanan Q.Qarayevin musiqi əsərlərindən ibarət 5 ədəd CD diskin nüsxələri tədbir iştirakçılarına paylanmışdır. Yubileyə əlaqədar il ərzində Los-Ancelesdə, İstanbulda, Frankfurt, Astanada nəzərdə tutulan tədbirlərdə də musiqi irsimizin təbliği ilə əlaqədar elektron məlumat bazaları nümayiş olunacaq, CD disklər paylanacaqdır.

Azərbaycan Milli Kitabxanası musiqi irsimizin təbliği istiqamətində işini davam etdirərək son illər ərzində “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyasından məşhur bəstəkarlarımızdan Üzeyir Hacıbəylinin, Qara Qarayevin, Fikrət Əmirovun, Müslüm Maqomayevin, Cahangir Cahangirovun, Rəşid Behbudovun, Bülbülün, Niyazinin fundamental bibliografiyalarını hazırlayaraq nəşr etmişdir. Eyni zamanda bu bibliografiyaların elektron versiyala-

rı elektron məlumat bazaları formatında kitabxananın saytındakı “Elektron məlumat bazaları” bölməsində, “Elektron kitabxana”da və “Kitabxanamızın nəşrləri” bölməsində yerləşdirilib. Kitabxananın əməkdaşları tərəfindən görkəmli bəstəkarlarımız haqqında “Üzeyir Hacıbəyli – müasir Azərbaycan və milli operamızın banisi”, “Qara Qarayev–100”, “Bülbül – əbədiyaşar sənətkar”, “Fikrət Əmirov” və sair rəsmi sənədlərdən, bəstəkarların həyat və yaradıcılığına dair materiallardan, fotoqalereya, videoqalereya, audioqalereya və s. bölmələrdən ibarət elektron məlumat bazaları hazırlanıb və Milli Kitabxananın saytı vasitəsilə bütün dünyaya yayılmaqdadır. ♦

Ədəbiyyat:

1. Təhrov K. Dünya milli kitabxanaları. M.F.Axundzadə adına Azər-bay-—can Milli Kitabxanası: dərs vəsaiti /Kərim Təhrov; elmi red. A.Xələfov; Azərb. Resp. Təh-sil Nazirliyi, BDU. Bakı: Bakı Universiteti, 2013. 212 s.
2. Təhrov K. Azərbaycan Milli Kitabxanasının fəaliyyətində elektron sistemə keçid ötən il prioritet istiqamət olmuşdur //Xalq qəzeti. 2016. 26 yanvar. S. 6.
3. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının 1961-ci il üçün hesabatı.
4. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının 2016-cı il üçün hesabatı.
5. İsmaylova Ə. Oxuculara xidmətin əsas istiqamətləri, innovativ yeniliklərin tətbiqi təcrübəsi. /Ə.İsmaylova; red. K.Təhrov; rəyçi: G.Səfəraliyeva; Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2016. 55 s.
6. Виноградов В. Узеир Гаджибеков и азербайджанская музыка. М., 1938. 79 с.

Резюме

В статье говорится о роли Азербайджанской Национальной Библиотеки в популяризации музыкального наследия Азербайджана, и о непосредственном участии в этой работе электронно-информационного обслуживания, а также об осуществлении различных библиотечных проектов.

Ключевые слова: нотные издания, электронная библиотека, электронный ресурс, музыкальная библиотека Петруччи, электронно-информационная база.

Summary

The article provides information about the role of the Azerbaijan National Library in the promotion of our musical heritage through e-information service and about the projects implemented by the library.

Key words: note publications, e-library, e-resource, Petrucci Music Library, e-database.

Fəxrəddin Məmmədvaliyevin yaradıcılığında “Kitabi-Dədə Qorqud” ədəbi irsi

Nərmin Kərimli,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının magistrantı
E-mail: narmin.kerimli.93@mail.ru

Hər bir xalqın tarixində elə hadisələr, elə dəyərlər olur ki, üzərindən nə qədər rüzgarlar əssə də, mənası, qiyməti azalmır, hər yeni nəsil ona zamanın realıqları baxımından yenidən nəzər salır, öz dövrünün meyarları mövqeyindən yenidən qiymət verir. Mədəniyyət, mədəniyyət tariximizdə bu cür ədəbi dəyərlərdən biri, bəlkə də birincisi “Kitabi-Dədə Qorqud” eposudur (1).

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı türk əxlaq və qanunlarının, inanclarının, qəhrəmanlıqlarının bəhs olunduğu əsər kimi ədəbiyyatımızın təməl daşlarından birini təşkil edir. Ədəbiyyatımızın qədim və qiymətli incilərindən sayılan epos onu yaratmış xalqın mədəni zənginliyinin, on beş əsr əvvəlki dilinin, geniş dünyagörüşünün, dərin ədəbi-bədii təfəkkürünün, yüksək səviyyədə müdrikliyinin məhsuludur. “Kitabi-Dədə Qorqud” ümumtürk ədəbi əhəmiyyətə malik möhtəşəm söz ensiklopediyasıdır.

Xalqımızın tarixi və bədii dəyəri sayılan bu möhtəşəm milli abidə mədəniyyətimizin əhəmiyyətli mövzularını ehtiva etdiyindən ən erkən dövrlərdən bu günə qədər təsviri sənətimizdə sənətkarların müraciət ünvanına çevrilib. “Kitabi-Dədə Qorqud”un görkəmli tədqiqatçısı Tofiq Hacıyev haqlı olaraq yazır ki: “Qədim adətlərimizi, maddi və mədəni mədəniyyətimizin tarixini öyrənmək üçün “Dədə Qorqud kitabı”na döən-döən qayıtmaq lazımdır”. Milli eposumuz hələ iyirmi iki yaşından etibarən rəssam Fəxrəddin Məmmədvaliyevin yaradıcılığına ilham qaynağı olmuşdur. Bu yaşda belə məsuliyyətli işin öhdəsindən gələ bilmək bacarığı onun mənbələrdən əldə etdiyi bilgilərlə bağlı idi. Fərqli sənətkarların yaradıcılığında müxtəlif üslublarda və texnikalarda əks olunmuş bu möhtəşəm əsər hərtərəfli öyrənilməsi, daha dərinədən dərkə nəticəsində sənətkarın sənət dünyasıyla qovuşaraq yeni nəfəs qazanır.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının rəssamın fırçasında canlandırılması, mahiyyətinin açılması qorqudşünaslıqda yeni mərhələ kimi qiymətləndirilə bilər. Onun yaradıcılığında “Kitabi-Dədə Qorqud”a dönüşlə birlikdə, bütün standartlardan və şablonlardan arınmış şəkildə yanaşmayla qovuşaraq xalqımızın yüksək milli-mədəni dəyərlərini yenidən dirçəldir. “Gəlimli, gedimli dünya”, “Dədə Qorqudun elçiliyə getməsi” (“Dəli Qarcarın Dədə Qorquda əl qaldırması”), “Oğuz elinin bir günü”, “Təpəgözün dünyaya gəlməsi”, “Qazan xanın evinin yağmalanması” və “Qazan xanın səfərə çıxması” miniatürləri öz vahid üslub birliyi, dolğun və mürəkkəb kompozisiya quruluşu, zəngin rəng palitrası ilə sənətsevərləri xoş duyğularla heyrləndirməyi bacarır. Bu əsərlərdə xalqımıza xas azadlıqsevərlik, mərdlik, cəsarət kimi milli xüsusiyyətlər heyrlətamiz bədii təsvir dili ilə tərənnüm olunur. Qeyd edək ki, dastanın zəngin və tükənməz fəlsəfi məzmunu, ölməz obrazlar qalereyası rəssamın yaradıcılığında yeni axtarışlar və bədii tapıntı-

lar üçün geniş imkanlar açmışdır.

Fəxrəddin 1984-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Əlyazmalar İnstitutunda rəssam işlədiyi vaxt “Kitabi-Dədə Qorqud”un Bakı nüsxəsi hazırlanırdı. Dastana qədim miniatur üslubunda çəkdiyi rəsmlər onun milli incəsənətimizin tarixini gözəl bildiyindən xəbər verir. Ümumiyyətlə, “Dədə Qorqud” dastanı, epos qəhrəmanları heç vaxt onun rəssam təəyyülündən kənarda qalmamışdır (5).

Tarixin dərinliklərindən gələn və türk yaşantısının, demək olar ki, aynası kimi formalaşan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Fəxrəddin Məmmədvaliyevin yaradıcılığında milli köklərə əsaslanaraq mədəniyyətimizi, milli zövqümüzü, ruhumuzu, ənənələrimizi və qəhrəmanlığımızı əks etdirir. Dədə Qorqud irsini dərinədən öyrənən və araşdıran sənətkarımız böyük əmək nəticəsində 50-dən çox eskizdən on bir irihəcmli kompozisiyanı tamamlamış, onlardan altısını yağlı boya ilə kətan üzərində işləmişdir. “Kitabi-Dədə Qorqud” ədəbi irsinin ruhunu yaxşı duyan sənətkar cəsarətli improvizə ilə konkret bədii lövhələr yaratmış, hər şeydən əvvəl bu böyük söz xəzinəsinə öz məhəbbətini əks etdirə bilməmişdir.

F.Məmmədvaliyevin Dədə Qorqud bədii irsinə həsr etdiyi əsərlərə maraq hər zaman böyük olub. Belə ki, professor, görkəmli alman türkoloq-alimi N.Əhməd Şimidenin İstanbulda nəşr olunan nüfuzlu türk dünyası “Tarix” dərgisinin aralıq 1996-cı il tarixli 120-ci sayında (dekabr, 1996) işıq üzü görən “Korkut evreninindən mesajlar” adlı irihəcmli yazısına “Dədə Qorqud silsiləsi”ndən altı rəsm əsəri daxil edib. Əlbəttə, ümumən qədim türk tarixi və toplumlarından danışan müəllifin məqalədə yalnız Azərbaycan rəssamının “Dədə Qorqud silsiləsindən” bəhrələnməsi təsadüfi deyil.

“Salur Qazanın evinin yağmalanması” dastanının ən maraqlı və mərdlik, cəsarət, qorxmazlıq, düşməne nifrət, düşməni qarşısında əyilməzlik kimi xüsusiyyətlərin canlandırıldığı böyük təbiiyəvi əhəmiyyətə malik boylarındandır. Rəssamın eyniadlı miniaturunda elin, obanın, ailənin müdafiəsinin vacibliyini vurğulayan, milli məlik şüurunu tərənnüm edən kompozisiya qurulub. İstifadə olunmuş hər bir fiqur və detal öz məqsədinə xidmət edir. Şaquli kompozisiya seçiminin özü belə, təsvirə hakim dinamika və ekspressiyanın təsir gücünü artırmaq üçün vacib rol oynayır. Lövhədə “Salur Qazanın evinin yağmalanması” boyunun ən gərgin anını göstərməklə el-obanı yağılardan, qara donlu, sası dinli azgın kafirlərdən qorumağın mühümlüyündən bəhs olunur. Rəngləri mahirənə tərzdə nəfis çalarlarla işlənmiş kompozisiya rəssamın zəngin palitrasını və gözəl rəng duyumunu bir daha təsdiqləyir.

“Qazan xanın evinin yağmalanması” əsəri digər lövhələrdə də izlənilən qeyri-adi ekspressiya ilə zəngindir. Rəssamın hadisəyə ba-

xışındakı yüksək bədii-estetik tutumlu məziyyəti, heç şübhəsiz, həm də eposun dəyişkən hadisələrinin axıcılığına duyulması dinamika qatqısı şərtləndirib. Əsərlərin zahiri aldadıcı xaosluğunun arxasında, heç şübhəsiz, gənc rəssamın nümayiş etdirdiyi yüksək sənətkarlıq durur. Əslində, onların ilğım kimi qəbul olunması müəllifin

kompozisiyalara daxil etdiyi və hər biri etnoqrafik-tarixi dəqiqliyə tapınan müxtəlif detalların bir-birinə çox qərribə bir görkəmdə "arxa" durması, əlaqəli görünməsindən keçir. Bu şaquli kompozisiyaların hər birinin ciddi çərçivə əhatəsində qalması gah sağdan, gah da soldan səhifəyə "çıxışı", süjetin daxili tutumunu onun məzmununu şərh edəcək düzbucaqlı kiçik sahələrin ayrılması da rəssamın klassik miniatur sənətimizin bədii ənənələrindən yaradıcılıqla istifadəsinin göstəricisidir. Eposun maraqlı əhvalatlarından sayılan "Salur Qazanın evinin yağmalanması" süjetinə çəkilmiş iki əsərdə qeyd etdiyimiz bədii məziyyətləri görmək mümkündür... (2, sah. 77–78).

Milli varlığımızın ulu qaynağından bəhrələnən digər kompozisiya "Qazan xanın səfərə çıxması" miniaturüdür. Əsərdə Salur Qazan və oğuz igidlərinin ova hazırlaşmasından qaynaqlanan hərəkət və həyəcan hakimdir. Fonda oğuz türklərinin yurdu və maddi-mənəvi mədəniyyət nümunələrinin təsvirini verməklə rəssam zəngin kultüra sahib olduğumuzu bir daha təsdiqləyir. Kompozisiyanın ən maraqlı detallı qayaların arxasında gizlənərək igidlərin getməsinə gözləyən Şöklü Məliyin qara geyimli adamının lövhənin aşağı qismində verilməsidir. Oğuzlar izləndiklərindən xəbərsizsə də, tamaşaçı arxası ona olan kəfirlərin casusunu və baş verənləri bütün detalları ilə görə bilər.

Kompozisiyanı təşkil edən hər bir detalın çox tutumlu məzmun-rəməz daşıyıcılığı qarşılığında onun cəlbediciliyi ilə yanaşı, həm də düşündürücü qaynağa çevrilməsi birmənalıdır. Bu yerdə türk dünyasının özünəməxsus inanclarının, eləcə də indi çoxu muzey saxlancılarının malına çevrilmiş dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrinin uğurla kompozisiyaya daxil edildiyini vurğulamaqla onların oxucu-tamaşaçı düşüncələrini qanadlandırmaq gücündə olduğunu qeyd etmək istərdik. Fəxrəddin Məmmədvaliyevin yaradıcılığı da sözün əsl mənasında miniatur sənətini bütün dünyada Azərbaycan xalqının milli tanınma nişanına çevirən sələflərinin ənənələrini layiqincə davam etdirməsinin ifadəsidir desək, həqiqəti söyləmiş olarıq. Kompozisiya biçimi qədim miniatürlərin bədii prinsipləri ilə anım yaranan bu əsərin hər detailının ümumi siluetində ənənəyəməməyə şaşırdıcı axıcılıq və ifadəlilik duyulur. Onun rəng həllindəki qədim bədii prinsiplərlə gerçəkçi sənətin tələblərinin qovşağından əldə olunan lakonikliklə yumşaqlığın

vəhdətini özündə yaşadan bədii görüntü bütünlükdə təsviri sənətimiz üçün yeni ola biləcək özünəməxsus bir nəticədir (2, sah. 79).

"Oğuz elinin bir günü" adlı miniaturda geniş panoramda soykökümüz olan oğuzların keçmiş tarixi, adət-ənənələri, inam və görüşləri, oturaq həyatı bədii şəkildə öz əksini tapmışdır. Dolğun məzmunu sahib kompozisiyanın mərkəzində buğa ilə güləşən igid təsvir olunub. Pannoda "səpələnmiş" fiqurların hər birinin müəyyən işlə məşğulluqları xalqımızın tarixi keçmişinin qədim izlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Təsvir olunanlardan kimisi milli musiqi alətlərimizdə musiqi ifa edir və rəqs edir, kimisi dini inanclarımızın tələblərini yerinə yetirərək namaz qılır və qurban kəsir, kimisi də silahlarına qurşanaraq hər an döyüşə getməyə, şanlı tariximizi yazmağa hazırdır. "Oğuz elinin bir günü" kompozisiyasında F.Məmmədvaliyev möhkəm milli köklərə və qüvvətli mənəvi dəyərlərə malik bir xalqın oturuşmuş həyat tərzini və qəhrəmanlıq ruhunu əks etdirə bilmişdir. Əsərdə digər miniatürlərdə olduğu kimi misilsiz kolorit ustasının ifadə orijinallığı, rəng əlvanlığı, kompozisiya bitkinliyi diqqətçəkən olub inandırıcı təəssürat yaradır.

"Gəlimli-gedimli dünya" illüstrasiyasında oğuzların matəm günü və ölümün oğuz elində doğurduğu təəssüratlar təsvirə daşınıb. Burada sənətkar payız fəslini seçərək kompozisiyada rəmzi ağaclar dəvə üzərində aparılan cənəzin mənəvi bağlılığını qeyd etməklə mövzunun təsir gücünü və dramatikliyini artırır. Miniaturdakı bütün fiqur və detallar ümumi kompozisiyanın məzmununa tabedir. Illüstrasiyada faciəli mühit süjetin ümumi ruhuna uyğun şəkildə, obrazların zahiri görkəmində də nəzərə alınıb. Baş verənləri izləyən el ağsaqqalı Dədə Qorqud qədim türk yazılı qaynağı Orxon-Yenisey abidələri və oğuz igidlərinin əhatəsində təsvir olunub. Qeyd etmək mütləqdir ki, F.Məmmədvaliyevin özünəməxsus manerası, hər xırda detal üzərində xüsusi diqqətlə işləməsi, böyük dəqiqliklə maddi-mənəvi nümunələri təsvir etməsi, milli özünəməxsusluğumuzu vurğulaması onun kompozisiyalarına təkrar edilməz ruh verir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" boyuları içərisində qədim mifologiya ilə bağlı süjetlər və obrazların verildiyi "Təpəgözün dünyaya gəlməsi" kompozisiyası digər miniatürlərdən mistik ab-havası ilə seçilir. Sarı Çobanın heyratlı baxışlarının möhürləndiyi Təpəgözün doğulma səhnəsinin istedadlı sənətkarın fantastik dünyagörüşünə əsaslanan təbiət motivləri, par-par parıldayan ət toplusu və qanadlı pəri qızlarının təsviri ilə yaradılan ecazkar mühit mövzu ilə səsləşir. Bütün silsiləyə hakim olan parlaq və canlı rəng palitrası emosional təsir gücünü daha da qüvvətləndirərək süjetlə səsləşir. Digər miniatur-illüstrasiyalardan seçilən bu qeyri-adi kompozisiyada yerləşdirilmiş hər bir element bəhs edilən boyun mahiyyətinin açıqlanmasına xidmət göstərir.

"Dədə Qorqudun elçiliyə getməsi" ("Dəli Qarcarın Dədə Qorquda əl qaldırması") lövhəsində yüksək başəri ideallar tərənnümçüsü, el ağsaqqalı və ozanı Dədə Qorqudun Dəli Qarcarın bacısı Banıçığayı Bamsı Beyrək üçün istəməyə getdiyi səhnə canlandırılıb. Miniaturda Dədə Qorquda qızın qardaşı tərəfindən hücumu və Dəli Qarcarın əlinin yuxarıda asılı qaldığı kulminasiya anı olduqca ekspressiv təəssürat yaradır. Ecazkar mühitdə təsvirlənmiş Dəli Qarcarın arxasının tamaşaçıya tərəf olması və üzünün görünməməsi kompozisiyanın maraq gücünü artırır.

Simvolik məna daşıyan fiqur və elementlər məqsədmüvafiq biçimdə əsərin bədii həllində mühüm rol oynayır. Belə ki, vahid üslubun hökm sürdüyü təsvirlərdə tez-tez rastlaşdığımız "göy üzünə

direnmiş" alaçıqlar, dastanda üzünün uğuru vurğulanan qurd, "Orxon-Yenisey" yazılı abidələri və s. maddi-mənəvi nümunələr yüksək bədii sənət metodu ilə işlənilmə xüsusiyyətlərinə malik olaraq əsas süjetin nəqlini ləngitmir, əksinə, kompozisiyanı zənginləşdirməyə xidmət edir. Bədii cəhətdən kamil lövhələrdən ibarət "Kitabi-Dədə Qorqud" seriyası özünün bədii ifadə vasitələrinə – kompozisiya və rəng həllinə, mənə və məzmun xüsusiyyətlərinə görə daha çox maraq doğurur. Bu kompozisiyalarda ənənəyə bağlılıq ideyası, milli kolorit varisliyi və miniatür üslubunun özünəməxsus zərgər ornamentallığı böyük məharətlə işlənib. Rəssamın dastanın xarakterik epizodlarına çəkdiyi lövhələri maraqlı kompozisiya tapıntıları, palitrası, ifadəliliyi ilə yadda qalır. Tarixi-etnoqrafik motivlərə, oğuz ellərinin keçmiş xalq sənətindən götürülmüş geyim, məişət əşyaları, müxtəlif rəmzi elementlərə əsaslanan rəsmlər deməyə imkan verir ki, bu miniatürlər kitab illüstrasiyası sahəsində əvəzədməz sənət nümunələridir. Oğuz türklərinin milli ənənələrini özündə əks etdirən qiymətli folklor abidəsi "Kitabi-Dədə Qorqud" F.Məmmədvaliyevin fırçasından keçərək yenidən tarix səhnəsindəki öz layiqli yerinə qovuşur. Sənətkarın ifadəli, parlaq, yenilik tərəvəti ilə, ən başlıcası – fərdi cizgilərlə aşılana miniatür-illüstrasiyalar təsvir dili etibarilə ahəngdardır, geniş diapazona malikdir, nəhayət, yaddaqalandır. Göstərilən məziyyətlər bir daha təsdiqləyir ki, milli tərəvətini daim qoruyan bu nəfis səpkili silsilə zamanəsinin, bu günün və gələcəyin ən dəyərli nümunələri sırasındaıdır.

Eston dilində nəşr olunan "Kitabi-Dədə Qorqud" boylarına F.Məmmədvaliyevin çəkdiyi 6 illüstrasiya kitabın səhifələrini və üz qabığını bəzəyir. Dastanın məzmununun obrazlı ifadəsi olan miniatürlər xarici ölkə oxucularını milli köklər üzərində püxtələşən çağdaş təsviri sənətimizin nümunələriylə tanışlığına vasitəçi rolunu oynayır. Əlbəttə, milli şüurumuzun bədii əksi kimi qiymətləndirdiyimiz təsvirlərin bütün bu keyfiyyətlərə sahiblənməklə ıftixar mənbəyimizə çevrilməsi əbəslərə deyil.

Bütün türk dünyasına məxsus "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunu yeni improvizasiya ilə topluma təqdim edən rəssam dastanın 1300 illiyi münasibətilə Əlyazmalar İnstitutunda təşkil olunan sərgidə yağlı boya ilə işlənmiş 6 tablosunu nümayiş etdirmişdir. Əlyazmalar İnstitutunun direktor müavini, filoloq alim Məmməd Adilov "Dədə Qorqud – 1300" sərgisindən danışarkən gənc sənətkar haqqında bunları qeyd edir: "Fəxrəddin Məmmədvaliyev, ümumiyyətlə, rəssamlıqda qorqudşünaslıq üzrə xeyli eskiz çəkib. Gənc rəssamın Dədə Qorqud

dun müasirlərinin zahiri görünüşü, geyimi, ayaqqabıları, baş örtüyü, əlbisəsi haqqında topladığı məlumatlar əsasında yaratdığı eskizlər sonralar onun dastanın boylarına həsr etdiyi yağlı boya ilə kətan üzərində 6 miniatür rəsm əsərinin çəkilməsində istifadə edilmişdir. F.Seyfəddinoğlunun sərgidə nümayiş etdirilən əsərləri təsviri sənətdə qorqudşünaslıqla bağlı qiymətli mənbə kimi dəyərləndirilə bilər".

BMT-nin İnkişaf Proqramının "Azərbaycanın mədəni irsinin qorunması" texniki yardım çərçivəsində 1999-cu ildə Bakıda dastanın 1300 illiyi münasibətilə nəşr edilmiş "Dədə Qorqud" adlı bülletendə Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşı, görkəmli miniatürçü-rəssam, Şəhriyarın əsərlərinə həsr etdiyi rəsmlərlə Güney Azərbaycanda da tanınan Fəxrəddin Əliyev və Fəxrəddin Məmmədvaliyev Dədə Qorqud motivlərində çəkdiyi əsərlər öz əksini tapmışdır.

Bəlli olduğu kimi, xalqımızın ölməz abidəsi olan dastanın əsrlərdən-əslərə, nəslədən-nəslə adlayaraq dövrümüzə qədər gəlib çatması onun qəhrəmanlıq məzmununa bərabər şücaətdir. Bundan sonra bizə düşən əsas vəzifə bənzərsiz dil yadigarımızı gələcək nəsillərə düzgün aşılamaqdır. Mədəniyyət xəzinəmiz "Kitabi-Dədə Qorqud" üçün F.Məmmədvaliyevin ərsəyə gətirdiyi miniatür-illüstrasiyalar milli varlığımızın təbliği və tanınması yolunda vacib addımlardan sayılmalıdır. Bu yerdə xalq yazıçısı Anarın bu sözlərini xatırlamaq məqsəduyğundur olardı: "Hər hansı xalq – ədəbi irsi nə qədər zəngin olsa da, bir və ya iki əsas kitaba, təməl kitaba, ana kitaba malikdir. Belə baş kitab xalqın varlığını əks etdirir. Azərbaycan xalqının şah əsəri, ana kitabı "Dədə Qorqud" dastanıdır".

Fəxrəddin Məmmədvaliyev belə bir ulu qaynağı mənəvi qidaya çevirməklə təsviri sənətimizə təzə ruh, yaşam verən, yeni nəsildə milli mənlilik şüurunun yaranması, möhkəmlənməsi və inkişafı üçün mənəvi-ideoloji baza yaratmağa nail olan əsərlər meydana gətirmişdir. Fırça ustası "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının mötəbərliyini dolğun bədii manera ilə əks etdirməklə bir növ öz sənətinin də dərinliyi, zənginliyi barədə yeni söz demişdir. Danılmaz həqiqətdir ki, Fəxrəddinin türkdilli xalqların, ilk növbədə Azərbaycan türklərinin mənəvi sərvəti olan bu möhtəşəm tarixi salnamənin motivləri əsasında çəkdiyi eskizlər və əsərlər qorqudşünaslığımızı zənginləşdirən qiymətli sənət əsərləridir. Beləliklə, bu zəngin ədəbi irsin dərin tədqiqinə və təbliğinə bu gün də duyulan mənəvi ehtiyac ölməz eposun şanlı tariximizin və mədəniyyətimizin təmsilçisi kimi çətin və şərəfli işdə canlı müasirimiz olduğunu bir daha sübut edir. ❖

Ədəbiyyat:

1. Abbasov İlham. "Kitabi-Dədə Qorqud"un söz dünyası" monoqrafiyası. Bakı–2007, səh. 3–10.
2. Əliyev Ziyadxan. Fəxrəddin Seyfəddinoğlu (Məmmədvaliyev). Çağdaş rəssamlığımızın fenomeni. Bakı–2012.
3. Əliyev Ziyadxan. "Türk ata minincə". Xalq Cəbhəsi–2014. 4 noyabr, səh. 14.
4. Güldəstə. "İslamiyyətə qovuşan türk dünyası". İncəsənət. 1993. 16 yanvar.
5. Həsənzadə Tahirə. "Fəxrəddinin Dədə Qorqud dünyası". Mədəniyyət, 16–17 mart 2000, səh.

Резюме

В этой статье рассказывается о влиянии "Китаби-Дедэ Горгуд" на творчество Фахраддина Мамедвалиева.

Ключевые слова: Китаби-Дедэ Горгуд, национальный, миниатюрный, сага, художественный, характер, живопись.

Summary

In this article, influence of "Kitabi-Dada Gorgud" on Fakhraddin Mammadvaliev's creative work has been talked about.

Key words: Kitabi-Dada Gorgud, national, miniature, saga, artistic, character, painting.

NİZAMİ GƏNCƏVİ ADINA GƏNCƏ DÖVLƏT TARİX-DİYARŞÜNASLIQ MUZEYİNİN QƏDİM DÖVR EKSPONATLARI

İlahə Həsənova,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin
muzeşünaslıq ixtisası üzrə II kurs magistrı
E-mail: ilahe-hesenova-2015@mail.ru

Uzun tarixi inkişaf yolu keçmiş muzeylərin cəmiyyətdə sosial-mədəni rolu yüksəkdir. Muzeylər tarixin müxtəlif dövrlərinə məxsus maddi mədəniyyət nümunələrini qoruyub saxlamaq, onları düzgün şəkildə nümayiş etdirməklə yanaşı, həmin maddi mədəniyyət nümunələrinin gələcək nəsllə ötürülməsini təmin edən ən etibarlı bir məbəddir. Müstəqillik dövründə dünya muzeylər şəbəkəsinə inteqrasiya edən Azərbaycanın ilk muzeyləri ötən əsrin əvvəllərindən etibarən yaranmağa başlasa da, "burada muzey və onun sələfi sayılan kolleksiyaçılıq ənənələrinin kökü çox qədimlərə gedib çıxır. Respublika ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində ayrı-ayrı bölgələrdə zinət əşyaları və qiymətli metallardan hazırlanmış sikkələrdən ibarət çoxlu sayda dəfinə aşkar edilmişdir" (1, səh. 97). Artıq Azərbaycanda muzeylərin fəaliyyəti ilə bağlı zəngin hüquqi-normativ baza formalaşıb. Dünya təcrübəsini mənimsəyən, beynəlxalq qanunvericilik aktlarına qoşulan Azərbaycan Respublikası mədəni irsin qorunması sahəsində bir sıra qanunlar qəbul edib. Xüsusilə də "Azərbaycan Respublikasının "Muzeylər haqqında" qanununun qəbulu ölkədə muzey işi istiqamətləri üzrə fəaliyyətə geniş imkanlar açır. O cümlədən "1989-cu ildə Bakıda təməli qoyulmuş "Rinay" özəl muzeyindən sonra 2002-ci ildə ikinci miniatur kitab özəl muzeyinin təşkili, ölkədə Heydər Əliyev siyasi irsinin öyrənilməsi, azərbaycançılıq məfkurəsinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə yaradılan Heydər Əliyev muzeyləri ölkəmizdə muzey şəbəkəsinin genişləndirilməsi sahəsində mühüm hadisə kimi qiymətləndirilməlidir" (2, səh. 6–7).

Müasir Azərbaycan muzeylərinin artıq bir əsrə yaxın iş təcrübəsi vardır. Belə ki, "1927-ci ildə Arxeologiya Komitəsinin Tarix, İncəsənət və Təbiət Abidələrinin Mühafizəsi Komitəsinə çevrilməsindən sonra Azərbaycan Dövlət Muzeyi ilə birlikdə ayrı-ayrı regionlarla birgə ekspedisiyalar vasitəsilə fəaliyyət göstərən muzeylərin fond və ekspozisiyaları zənginləşdirildi. Fəaliyyətini genişləndirən muzeylərin sayı hələ 1930-cu ildə 8-ə çatdırılmışdı. Bunların sırasında Azərbaycan Dövlət Muzeyi (1920), Azərbaycan Dövlət Kənd Təsərrüfatı Muzeyi (1923), Naxçıvan Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi (1924), Nizami adına Gəncə Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi (1924), Lənkəran Tarix Muzeyi (1924), Şəki Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi (1926) və Göygöl Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyini (1928) göstərmək olar" (3, səh. 72). XX əsrin 20-ci illərindən sonra qurulan muzeylər şəbəkəsi içərisində tarix-diyarşünaslıq muzeyləri

mühüm yer tuturdu ki, bu mənada əsas 1924-cü ildə qoyulmuş Nizami Gəncəvi adına Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin fəaliyyəti Gəncə bölgəsinin tarixi-mədəni həyatını öyrənmək baxımından xüsusilə təqdirəlayiq bir mədəniyyət hadisəsi idi. Muzeyin yaradılmasında Gəncə seminariyasının müəllim və tələbələri fəal iştirak etmişlər ki, onlardan İ.Cəfərzadə, S.Seyidov, C.Rəfibəyov və F.Məlikovun adı xüsusilə vurğulanmalıdır.

Gəncə Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi hazırda yerləşdiyi binaya 1972-ci ildə köçürülüb. Vaxtilə həmin bina Cavad xanın nəticələri İsmayıl xan və Adil xan Ziyadxanovların şəxsi mülkü idi. Hazırda 30 mindən çox eksponata malik muzeyin ekspozisiyasında Gəncənin ən qədim dövrlərindən başlamış son zamanlarına qədər olan tarixi, arxeoloji tapıntı nümunələri, maddi-mədəniyyət abidələri, etnoqrafik, epigrafiq, numizmatik nümunələri ümumilikdə 18 salonda nümayiş etdirilir.

Qeyd edək ki, adıçəkilən mülkün sahibləri, adları Azərbaycanın milli istiqlal tarixinə düşmüş Ziyadxanov qardaşlarının (Gəncənin sonuncu müstəqil xanı Cavad xanın nəvəsi Əbülfət xan Ziyadxanovun oğulları) ulu babalarına aid eksponatların nümayişi üçün muzeydə ayrıca salon yaradılıb (4, səh. 239).

Hazırda 972 kv. m sahəsi olan muzeyin salonları qədim və müasir dövr şöbələrindən ibarətdir. Əsas fondunda 24 785 eksponat vardır ki, bunlardan 4483-ü arxeoloji, 1648-i etnoqrafik, 392-si rəssamlıq, 9-u heykəltəraşlıq, 2753-ü fotosəkil, 9259-u sənəd, 1984-ü kitab, 816-sı vətənpərvərlik, 3441-i numizmatik nümunələrdir. Qədim dövr şöbəsi Azərbaycanın ən qədim zamanlarından XIX əsrin sonlarına qədərki tarixi əks etdirir.

Qədim tarixə və zəngin mədəniyyətə malik olan və əlverişli təbii-coğrafi ərazidə yerləşən Azərbaycanın qədim dövrünə aid eksponatların nümayiş etdirildiyi şöbənin 1-ci salonunda paleolit, neolit və tunc dövrlərinə aid müxtəlif arxeoloji materiallar sərgilənir. O cümlədən ekspozisiyada Azıx mağarasının görünüşü və həmçinin bu mağaradan tapılmış Azıxantropun – 350–400 min il bundan əvvəl yaşamış insanın alt çənə sümüyünün bir hissəsinin və Azıx mağarasının 45 növdən artıq müxtəlif heyvan sümük qalıqları nümunələrinin fotosəkilləri nümayiş etdirilir. Habelə ekspozisiyada Mingəçevir SES-in tikintisi (R.Qaziyev. 1946–1953-cü illər) zamanı tapılmış paleolit dövrünə aid cənub filinin fotosəkli, cənub filinin daşlaşmış çənə sümüyü, omba sümüyü, diz qapaq sümüyü və məral buynuzu da yer alır.

Diqqəti Azərbaycanda aparılan paleolit problemi üzrə tədqiqat işlərinin beynəlxalq xarakter almasına yönəldən arxeoloqların yazdığına görə, bu ərazilərdəki “paleolit düşərgələri dünyada elə abidələrdir ki, düşərgələrin çöküntülərində mədəni təbəqələr tarixi ardıcılıqla əmələ gəlib və arxeoloji tapıntıların biri digərini tamamlayır. Bu da ibtidai insanların həyat tərzini, alət hazırlama texnikasını, onların inkişaf xüsusiyyətlərini, daş dövrünün heyvanat aləmini və təbii-coğrafi şəraitini öyrənmək baxımından müstəsna elmi əhəmiyyət daşıyır” (5, sah. 13).

Muzeyimizin ekspozisiyasında təsərrüfatda istifadə olunan toxayabənzər alətlər, sürtkəclər, oraq diş kimi istifadə olunan mikrolit lövhələr və sair bu kimi dəyərli eksponatlar qorunub saxlanılır və sərgilənir.

Azərbaycanın qədim əhalisinin metalla tanış olması onların həyatında əhəmiyyətli rol oynayırdı. Eneolit dövründə insanlar mis külçənin döyülmə xassəsini icad edərək ondan əşyalar hazırlamağa başlamışdılar. “Qədim Azərbaycan ərazisində metalla ilk tanışlıq eneolit dövründən başlasa da, tuncun, dəmirin, sonralar isə nəcib metalların istehsal texnologiyalarının mənimsənilməsi zینət-bəzək əşyalarının hazırlanmasında böyük çevriliş yaratdı. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində Azərbaycanın antik və orta əsr abidələrindən əldə edilmiş külli miqdarda bəzək və zینət nümunələri burada istehsal texnologiyasının təkmilləşdiyini göstərir” (6, sah. 143).

Eneolit dövründə mübadilənin inkişafı nəticədə etibarilə əhali artımına səbəb olduğundan nəticədə insanlar yaşayış üçün daha əlverişli yeni ərazilər kəşf edir və geniş ərazilərdə məskunlaşırdılar.

Qədim dövrdə əhali müxtəlif forma və ölçülü məişət və ovçuluq üçün nəzərdə tutulmuş əşyalardan istifadə edirdilər. Bu əşyalar onların işini daha da asanlaşdırırdı. Belə ki, “Xanlar, Daşkəsən, Gədəbəy və Dağlıq Qarabağda tapılan nizə ucu, ox, əyri bıçaq, oraq dişləri, daş toxmaq eneolit dövrünü xatırladır. Ekspozisiyamızda nümayiş olunan dəvəgözündən (obsidian) hazırlanmış məişət əşyaları eneolit

dövrünə aiddir” (2, sah. 24).

Eneolitin son mərhələsindən metal emalı sahəsində yeniliklər öz yerini almağa başladı. Bu da yeni dövrün, yəni tunc dövrünün təşəkkülü və inkişafına şərait yaratdı. Həmin dövrdə insanlar daha möhkəm və davamlı olan tuncu kəşf etdilər. “Məlumdur ki, təmiz misdən hazırlanmış alətlər çox kövrək olub tez sıradan çıxırdı. Onun davamlılığını artırmaq üçün uzun illər boyu çıxış yolu axtarmış qədim sənətkarlar nəticədə məqsədlərinə çatdılar. Misin tərkibinə sürmə, mərgümüş və nikel qatmaqla onun davamlılığını artıraraq istehsal qüvvəsini yüksəltdilər. Tuncun sonrakı mərhələsində misin davamlılığını artırmaq üçün aşqar (qatışiq) kimi qalaydan daha çox istifadə olunurdu. Tərkibinə aşqarlar (sürmə, mərgümüş, nikel, qalay) qatılmış ərinti tunc adlanırdı. Son məlumatlara əsasən, Azərbaycanda tunc dövrü e.ə. IV minilliyin ikinci yarısından başlayaraq e.ə. II minilliyin sonuna qədər davam etmişdir” (7, sah. 35).

Qeyd etmək lazımdır ki, muzeyin həm fondunda qorunub saxlanılan, həm də ekspozisiya zalında nümayiş olunan tunc dövrünə aid maddi mədəniyyət nümunələrinin ümumi sayı 4404 ədəddir. Burada arxeoloji, etnoqrafik, numizmatik, heykəltəraşlıq və s. maddi mədəniyyət nümunələri aiddir.

Gəncə çayı sahillərində, o cümlədən Gəncə yaxınlığındakı kurqanlardan tapılmış tuncdan hazırlanmış bıçaq, balta, təbərzin və s. əşyalar möhkəmliyi, forma və quruluşu ilə fərqlənir. Bu da həmin ərazidə mövcud olmuş mədəniyyətin və sənətkarlığın özünəməxsusluğunu bir daha təsdiqləyir.

Gəncə şəhəri ərazisində qədim dövrdə əhalinin mövcudluğu ilə bağlı M.Altman fikir bildirib. “1949-cu ildə “Gəncə şəhərinin tarixi oçerki” adlı rusca kitab yazan M.Altman da əsasən İ.Cəfərzadənin fikirlərinə söykənir: “Qazıntıların nəticəsi tam yəqinlik verir ki, şəhərin ərazisində hələ qədim dövrlərdən yaşayış mövcud olub. Kurqan axtarıları bürünc dövrünə (eramızdan əvvəl I minillik) aid zəngin material verir. Naxışlı qara saxsılar, bürünc qılınclar, oxlar, qolbaqlar, muncuqlar və s. həmin kurqanlarla bağlı yaşayış yerlərində üzə çıxarılıb. Bütün kompleks onu deməyə əsas verir ki, lap qədim dövrlərdən buranın çoxlu daimi sakini varmış” (8, sah. 45).

Tunc dövründə sümükdən hazırlanmış alətlərin sayı eneolit dövrü ilə müqayisədə nisbətən az olsa da, sümükisləmə sənətinin inkişafının göstərici dəlilləri çoxluq təşkil edir. “Sümükdən biz, iynə, müxtəlif bəzək əşyaları, iy ucluqları (əyiciklər) hazırlanmışdır” (7, sah. 39). Bunun maddi-mədəni sübutu olaraq tunc dövrünə aid iynələr, tunc iynələr, heyvan sümükləri və at ləvazimatları da bu zalda öz yerini almaqdadır.

Gəncə yaxınlığından tapılmış tunc təbərzin və onun düzəldilməsi üçün istifadə olunmuş daş qalib muzeyimizdəki ən dəyərli eksponatlar sırasına daxildir. “C.Ə.Xəlilovun fikrincə, son tunc və ilk dəmir dövründə Azərbaycanın qərb bölgəsində yaşayan tayfalar təbərzin baltaların istehsalı ilə məşğul olmuşlar” (9, sah. 39).

“Azərbaycan ərazisində əldə olunmuş daş və tunc baltalar, təbərzin balta tökmək üçün qalib formalarına əsaslanaraq demək mümkündür ki, təbərzin baltalar yerli istehsalın məhsuludur” (9, sah. 39).

Ekspozisiya zalında həmçinin oraq, toxuculuq dəzgahının hissələri və tunc dövrünə aid kurqandan arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış parça nümunələri nümayiş olunur. Gəncə çayı və Xanlar rayonu ərazisində kurqanlarda arxeoloji qazıntılardan sonrakı fotosəkillər də muzeyin bu zalındadır. Gəncə yaxınlığında 11 nömrəli kurqanda atlı atın üstündə basdırılıb, məhz dəfn prosesinin sxemini də burada görmək mümkündür. Xanlar rayonu ərazisində tunc dövrünə aid taxıldöyən lövhə üzərində bükülmüş vəziyyətdə insan qəbrinin fotosəkli zalda nümayiş etdirilir.

Gəncə ərazisində bir neçə xarici arxeoloq araşdırma aparmışdır. "1903-cü ildən etibarən Yelenendorfda (indiki Göygöl) əczaxanada kimyaçı işləyən Q.Rozendorf Yelizavetpol quberniyasının arxeoloji abidələrində araşdırmalar apararaq əldə etdiyi nəticələr haqqında Sankt-Peterburqda "İmperator yanında arxeoloji komissiyanın hesabatı"nda məqalə dərc etdirib. Elə həmin dövrdə 1901-ci ildə yaradılmış Moskva Arxeoloji Cəmiyyətinin Qafqaz bölməsi Tiflisdə fəaliyyət göstərməkdə idi. Bu xətlə 1902-ci ildə M.Mayevski adlı şəxs tərəfindən Kür-Araz ovalığı abidələrinin bir hissəsi qeydə alındı. 1905-ci ildən hərbi zabıt V.Skinder Gəncə çayı vadisində arxeoloji qazıntı işləri ilə məşğul olub" (10, səh.29).

Muzey eksponatları içərisində öz spesifik görünüşünə görə seçilən svastikalı gil qab daha çox diqqət çəkir. Qara keramikadan hazırlanan bu tunc dövrün nehrəsi üzərində svastika (ucları düzbucaqlı şəkildə, əyilmiş, xaçşəkilli ən qədim hind nişanı), gövdə hissəsində üçbucağı xatırladan ornamentlər, içərisində isə buğda təsvirləri var. Həmçinin zalda svastika haqqında ümumi məlumat verilən yazı və fotosəkil də nümayiş etdirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, svastika ən qədim və çox yayılmış qrafik simvollarından biridir. Svastika mistik simvolları aid edilir və mistik məna daşıyır. Bəzi mütəxəssislər bu simvolu 4 əsas ünsürün göstəricisi kimi izah etməyə çalışırlar. Svastikanın digər adı "qammalı xaç"dır. Bu ad yunanca qamma hərfinə və xaç şəklinə əsaslanaraq verilib.

Qeyd edək ki, "Çərxi-fələk" (svastika) işarəsi də günəşin rəmzidir. Bu işarədə günəş qanadlı təsvir olunub" (9, səh. 83).

Zalda tunc dövrünə aid "dəmirağac" adlı ağacdən bir parça nümunə də sərgilənir. Həmin vaxt sənətkarlıq əvvəlki dövrlərə nisbətən xeyli inkişaf etmişdi. Onlar məişətdə işlənən əmək alətləri ilə bərabər, tuncdan müxtəlif silahlar, bəzək əşyaları da düzəldirdilər. Arxeoloji qazıntı zamanı əldə edilmiş silahlar: xəncər, qılınc, balta, ox ucluqları və s. muzeyimizdə saxlanılır. Azərbaycanda tuncdan hazırlanmış bəzək əşyaları da az deyildir. Buraya saç üçün müxtəlif forma və ölçüdə burmalar, bəzəklər, eynəkşəkilli asmalar (dairəvi formada, bəzəkli şəkildə hazırlanan bəzək əşyası), gərdənlilər, sırğalar, kəmərlər, bənddaşı, alın bəzəyi, cıqqa, sancaqlar, sinə bəzəkləri, tunc muncuqlar, pastadadan, əqiqdən hazırlanmış muncuqlar, bilərziklər, üzükler, düymələr daxildir ki, muzeyimizin ekspozisiyasında görə bilərsiniz.

Tunc dövrdə insanlar müxtəlif növ bəzək əşyalarının düzəldilməsinə daha çox üstünlük verirdilər. Bunlardan biri də əsas sənətkarlıq nümunələrindən sayılan asmalr idi. "Sinə bəzəklərinin bir növü də müxtəlif formaya malik asmalardır. Müxtəlif formalarda hazırlanmış asmaların yuxarı hissəsində ipə, məftilə və yaxud zəncirə keçirib as-

maq üçün dəşik açılmışdır. Bu növ bəzək nümunələrinə diskşəkilli, təbəzin formalı, daraqvarı, alt hissəsi dairəvi və ovalvarı şəkildə düzəldilmiş, lövbərvəri, qaşığıvarı, trapesiya, zıncırov formalı və heyvan fiqurlarından ibarət asmalar aiddir" (9, səh. 21).

"Döş bəzəklərini digər növü disklerdir. Nazik tunc təbəqədən və sürmədən hazırlanmış, üzəri zərbəmə, qravür üsulları ilə işlənmişdir" (9, səh. 21).

Tunc dövründə dəfn ayinləri müxtəlif şəkildə icra olunurdu. Belə ki, ölüləri basdıran zaman yanına müxtəlif əşyalar da qoyurdular. Həmin əşyalar qadın və kişiye görə fərqlənirdi. Qadın dəfn olunan zaman müxtəlif bəzək əşyaları, kişilərin yanına isə silahlar qoyularaq dəfn olunurdu. Ekspozisiyada Xanlar rayonunda kurqandan tapılmış, e.ə. II minilliyinə aid, boyu 2 m 20 sm olan qadın skeleti və qadınla bərabər basdırılmış bəzək və məişət əşyaları nümayiş etdirilir.

Azərbaycanda əsasən oda sitayişə görə əsas din atəşpərəstlik sayılırdı. Dinin banisi Zərdüşt sosial bərabərliyi təbliğ edirdi. Zərdüştün yaşadığı dövr və dini təlimi başladığı yer mübahisəlidir. Zərdüştilik dini təlimi "Avesta" dini kitabında öz əksini tapıb. "Avesta" qədim Ari (İrandilli) xalqların dünya mədəniyyətinə bəxş etdiyi "Təkaləhlilik" kitabı hesab edilir. Tərkib hissələri e.ə. I minilliyin I yarısında formalaşmağa başlayıb. "Avesta" dünyagörüşü üçün ifrat dualizm (maddi və ruhi substansiyaları bərabər hüquqlu başlanğıclar bilən fəlsəfi təlim) hakimdir. Ekspozisiyamızda rəssam F.Abdullayevin "Avesta"nın yandırılması" rəsmi nümayiş olunur. Rəsmdə təsvir belədir: "Avesta" alovlar içərisində yanır və bunu ağsaçlı və saqqallı yaşlı bir kişi kənardan oturub seyr edir. Onun əlində başlığı kürəşəkilli çomaq var. Arxa fonda isə müharibə təsviri verilib. Hansı ki insanlar bir-birini qətlə yetirir. Rəsmdən göründüyü kimi, rəssam Zərdüştük dinini özünəməxsus şəkildə ifadə etməyə çalışmışdır.

"1892–1903-cü illərdə Şuşada alman dili müəllimi işləmiş Emil Resler Qarabağ və Gəncə çayı vadisində arxeoloji abidələrin tədqiqi ilə məşğul olmuş, eneolit, tunc və dəmir dövrlərinə aid maraqlı material toplamış və yuxarıda adları çəkilən "nadir əşya həvəskarları"ndan fərqli, öz işi barədə ətraflı hesabat qoyub getmişdir. Həmin hesabat bu günə qədər arxeoloqlar və tarixçilər üçün qiymətli mənbə hesab olunur" (10, səh. 29).

Küp qəbirlərin Zaqafqaziya ərazisində nə vaxt meydana çıxması hələ də tamamilə aydınlaşdırılmayıb. Lakin bizə məlumdur ki, bu adət Şərqi xalqlarında e.ə. III minilliklərə aiddir. Ekspozisiyada küp qəbir avadanlıqları, arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış dəfn küpləri, dəfn adətlərinə aid rəsmlər, təsərrüfat küpləri tamaşaçıların marağına səbəb olur.

Gəncəətrafı bölgələrdə, o cümlədən Mingəçevirdə aşkarlanmış albanlara məxsus küp qəbirləri əsasən iki hissəyə (böyük və uşaqlar üçün) ayırmaq olar. Bu küp qəbirlərin hamısı qırmızı rəngdədir. Böyük üçün qəbir küpləri təsadüfi halda qulplu, uşaqlar üçün qəbir küpləri nadir halda qulpsuz düzəldilir, bəzən böyük üçün qəbir küplərinin dibinə yaxın yerdə kiçik bir dəşik açılır. Küp qəbirlərdə bəzən at, qaramal, davar skeletlərinə də rast gəlinir.

Bu bölgələrdən üzə çıxarılmış küp qəbirlərin bir neçəsi nəzərə alınmazsa, hamısının ağzı hissəsi şimal-qərbə, dib hissəsi cənub-

şərqə tərəf böyrü üstədir. Küplərin ağır hissəsi çox vaxt sınmış iri küplərin hissələri və ya daşlarla, bəzi hallarda isə çiy kərpiclə örtülüb.

Gəncə–Qazax və Mingaçevir zonalarında aşkarlanmış hər bir qəbir küpünün içərisində bir ölü, nadir hallarda iki ölü basdırılmışdır. Ölülər dizdən bükülü, əlləri üzünə doğru qaldırılmış halda sol və ya sağ böyrü üstədir.

Qəbir küplərinin əsasən ağır hissəsinə yaxın yerdə təsadüf edilən od izlərindən məlum olur ki, dəfn zamanı burada tonqal qalamışlar. Güman edildiyinə görə, məqsəd qəbri şərq qüvvələrindən təmizləmək, ya qurban vermək, ya da ehsan hazırlığı üçün imiş.

Tunc dövründəki kimi, dəmir dövründə də təsərrüfatda əkinçilik və maldarlıq əsas rol oynayırdı. Dəmir dövründə əsas sənətkarlıq nümunəsi olan dulusçuluq xüsusilə inkişaf etmişdi. Artıq bu dövrdə gil məmulatlar həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət cəhətcə üstünlük təşkil edir. Əgər dəmir dövrünün əvvəllərində qaramtıl, boz və qırmızı rəngli qablara rast gəlinirdisə, sonralar əsasən qırmızı rənglərə təsadüf olunurdu. Ekspozisiyamızın ikinci salonunda qırmızı gildən hazırlanmış maye içmək üçün qablar muzeyimizi bəzəyir.

Muzeydə ekspozisiyaboyu Azərbaycan ərazisində yaşamış tay-

faların, ilkin dövlət qurumlarının, dövlətlərin, onların ticarət yollarının xəritələri və bir çox sxemləri öz əksini tapır. Bildiyimiz kimi, hələ qədim dövrlərdən bəri Azərbaycanın digər yaxın ölkələrlə ticarət əlaqələri vardı. Münasibətlərin tarixboyu genişlənilib möhkəmlənməsi ölkəmizin nüfuzunun daha da artması ilə nəticələnirdi. Məhz bu baxımdan müasir dövrümüzdə də Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda tanınmasının kökləri qədim dövrə söykənir.

E.ə. I minilliyin əvvəllərində Cənubi Azərbaycan ərazisində mərkəzləşmiş təsisatın meydana gəlməsi üçün şərait yaranır və yeni təşkil olunmuş dövlət Manna adlanır. Ekspozisiyada Azərbaycanın tarixi ərazisinin və Manna dövlətinin xəritələri verilmişdir. Bu xəritələrdən həmin dövrdə qədim Azərbaycana daxil olan əraziləri görmək mümkündür.

Nəticə etibarilə qeyd edə bilərik ki, Nizami Gəncəvi adına Gəncə Dövlət Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin qədim dövrünə aid eksponatları özünəməxsusluğu və müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Hansı ki digər tarix-diyarşünaslıq muzeylərində eyni maddi mədəniyyət nümunələrinə rast gəlinmir. Bu da ilk növbədə Gəncədə yaşayan əhalinin dünyagörüşü, etnoqrafiyası, mədəniyyəti məişətindən xəbər verir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Qurbanova Elfira, Əlizadə Apdin. "Muzeylərdə elmi tədqiqat işinin təşkili və metodikası" fənni üzrə tədrisin Bolonya təhsil sisteminə uyğunlaşdırılması və tətbiqi. Bakı, "Təknur", 2009, 271 s.
2. Nizami Gəncəvi adına Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi (1924–2014). Elmi rəhbəri tarix üzrə fəlsəfə doktoru Samir Pişnamazzadə, redaktoru Ramil Vəliyev (elmi heyət: Əsmət Qasımova, Xəyalə Əliyeva, rəyçi: tarix elmləri namizədi Cavid Bağırzadə). Gəncə, "Gəncə–poliqrafiya"–2014, 172 s.
3. Əmirxanov Sabir. Muzeyşünaslıq. Bakı, "Biznes Universiteti" nəşriyyatı–2012, 111 s.
4. İsayev Əhməd. Gəncə və gəncəlilər. Bakı, "Qapp–poliqraf", Bakı–2002, 464 s.
5. Azərbaycan arxeologiyası. VI cildə, I cild. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. Bakı, "Şərq–Qərb"–2008, 244 s.
6. Azərbaycan etnoqrafiyası. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, Bakı, "Şərq–Qərb"–2007, 381 s.
7. Azərbaycan tarixi. I cild. Dərslik. Yenidən işlənmiş ikinci nəşri. Z.M.Bünyadovun və Y.B.Yusifovun redaktəsi ilə. Bakı, "Çıraq"–2007, 720 s.
8. İsayev Əhməd. Qalalar. Tarixi abidələr haqqında publisistik qeydlər. Məqalələr–oçerklər. Bakı, "Çaşıoğlu"–2013, 334 s.
9. Avşarova İ.N. Xocalı–Gədəbəy mədəniyyəti tayfalarının bədii tunc məmulatı (e.ə XIV–VII əsrlər). Bakı, "Nurlan"–2007, 192 s.
10. Avşarova İ.N., Pirquliyeva Q.Ə. Qafqaz arxeologiyası. Dərslik. Bakı, "Bakı Universitet nəşriyyatı"–2010, 248 s.

Резюме

В статье представлен обзор древних экспонатов Гянджинского Государственного исторического музея имени Низами Гянджеви.

Ключевые слова: Гянджа, этнография, музей, памятник, экспозиция, археологический, этнографический.

Summary

The article informs general information about the ancient exhibitions of Ganja History-Ethnography museum named after N.Ganjavi.

Key words: Ganja, ethnography, museum, monument, exhibit, archaeological, ethnographic

AZƏRBAYCAN XALÇA SƏNƏTİNİN İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

Mələk Zamanova,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
sənətsüənəslıq fakültəsinin magistri
E-mail: zamanmm91@gmail.com

Təbii sənətin xüsusi bir qolu olan xalçaçılıq milli mədəniyyət tariximizdə özünəməxsus yer tutur. Bu sənət növü, demək olar ki, Azərbaycan xalqının rəmzinə çevrilib. Müxtəlif elementlər və fərqli təsvirlərlə bəzədilmiş yüksək bədii dəyərlərə malik xalçalarımız yaddaşımızda əbədi həkk edilib.

Xalça sənətinin inkişaf tarixinə nəzər salsaq, əsrlərin arxasında qalan uzaq keçmişdə, qədimlərdə bu sənətin izlərini görmək mümkündür. Azərbaycanda istər mövcud təsərrüfat imkanı, istərsə də təbii şərait xalçaçılığın inkişafı üçün əlverişli olub: yun parça istehsalından ötrü tükənməz mənbə sayılan qoyunçuluğun geniş yayılması, saysız-hesabsız təbii boyaqların mövcudluğu ölkəmizdə xalçaçılıq sənətinin təkmilləşməsinə lazımi şərait yaratmışdır.

Artıq məlum olduğu kimi, arxeoloji materiallar Azərbaycan xalça sənəti tarixinin çox keçmiş tarixə dayandığını sübut edir. Bu haqda kifayət qədər araşdırmalar aparılmış, müxtəlif elmi əsərlərdə geniş izahatlar verilmişdir.

Azərbaycanda xalçaçılığın inkişafı haqqında Herodot, Klavdi Elian, Ksenofont və başqa qədim dünya tarixçilərinin əsərlərində önəmli məlumatlara rast gəlinir. Sasanilər dövründə (III–VII əsrlər) Azərbaycanda xalça sənəti daha da inkişaf etmiş, ipəkdən, qızıl-gümüş saplardan nəfis xalçalar toxunmuşdur. Alban tarixçisi Musa Kallankatlı (VII əsr) Azərbaycanda toxunan ipək parçalar və rəngarəng xalçalar haqqında məlumat verib. Qızıl-gümüş saplarla toxunan və qaş-daşla bəzədilən xalça istehsalı XVI–XVII əsrlərdə ənənəvi xarakter almışdır. Bu cür xovsuz xalçaların əsas istehsal mərkəzləri Təbriz, Şamaxı və Bərdə şəhərləri idi. Bəhə başa gəldiyindən əsasən feodallar üçün hazırlanan belə xalçalar “zərbaf” adlanırdı.

Azərbaycanın xalça məmulatları və onların bədii xüsusiyyətləri haqqında orta əsrlərə aid yazılı mənbələrdə maraqlı məlumatlar yer alıb. X əsrə aid “Hüdud əl-əbrm” (“Dünyanın sərhədləri”) əsərində naməlum müəllif Muğanda toxunulan palaz və çullardan, Naxçıvanın zili toxunuşlu xalılarından məlumat vermiş, “Kitabi-Dədə-

Qorqud" dastanında Azərbaycanın ipək xalçaları, Əbül Üla Gəncəvi, Nizami və Xaqaninin (XII əsr) əsərlərində xovlu və xovsuz xalçalar tərənnüm olunmuşdur (1).

Ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə dünyanın məşhur tədqiqatçıları, tarixçiləri Azərbaycan sənətkarlığı ilə maraqlanmış, maraqlı faktlarla çıxış etmişlər. Şərqin məşhur tarixçilərindən biri olan Əbu Cəfər Məhəmmədi Təbəri (839–923) özünün "Tərcümeyi-tarixi Təbəri" əsərində Azərbaycanın şimal-şərqində hicri təqvimə ilə 22-ci (643) ildə əla növlü xalçaların istehsal olunduğunu göstərib.

X əsrin ikinci yarısına (982-ci il) aid "Hüdəd əl-abm" əsərində göstərilmişdir ki, "Muğan öz çuval və palazları, Naxçıvan, Xoy və Səlməs şəhərcikləri zili, xalça, tumanbağı və s. toxuma məmulatları ilə, Ərdəbil və Şirvan isə ipək və yundan toxunmuş rəngli parçaları ilə şöhrət qazanmışdır (2).

Lətif Kərimov hesab edirdi ki, "...Qarabağ xalçaları (xüsusilə xovsuz – ipək, cecim, vərni, kilim-palaz) və məişətdə işlənən xalça məmulatı (məfrəş, çuval, heybə və xurcun) həm bədii, həm də texniki cəhətdən yüksək səviyyədə idi. X əsrdə yaşamış əl-Müqəddəsi Bərdə şəhərini və onun məşhur bazarını təsvir edərək belə yazır: "...bu bazarda ipək və paltarlar satılır. Burada toxunan xalçaların bərabəri yoxdur" (3, sah. 4).

Şirvan, Qarabağ və Təbriz–Ərdəbil məktəblərinin orta əsrlər məhsullarının yüksək texniki və bədii keyfiyyətini nəzərə alaraq iddia etmək olar ki, həmin xalçaların bədii tərtibatında Naxçıvanlı Əcəmi Əbubəkr oğlu (XII əsr), Əbdülmömin nəqqaş Şərəfşah oğlu Təbrizli (XIII əsr), Əhməd Əyyub oğlu Naxçıvanlı, Nizam Bəngir (XIV əsr), Mirəli Təbrizi və məşhur rəssam Kəmaləddin Behzadın müəllimi olan Pir Seyid Əhməd Təbrizi (XV əsr), Ağamirək, Soltan Məhəmməd və xüsusilə Sadiq bəy Əfşari (XVI əsr), Qarabağ ustalarından İsmayıl nəqqaş Ərdəbili (XVII əsr), Əvəzəli Muğanlı (XVIII əsr), Nəvvab, Usta Qəmbər Qarabaği, Mir Qaffar nəqqaş, usta Rəsul, Uzun Həsən, usta Bağır, Hacı ağa, Məhəmməd Bağır (XIX əsr) və başqaları kimi görkəmli Azərbaycan sənətkarları yaxından iştirak etmişlər (3, sah. 4).

Azərbaycan xalçalarını dünya sənətinin bəzi görkəmli nümayəndələrinin əsərlərində də görmək olur. Niderland rəssamı Hans Memling (1433–1494) "Məryəm körpəsi ilə" əsərində Azərbaycanın "Şirvan" xalçasını təsvir etmişdir. Bu kimi xalça təsvirləri Hans Holbeynin (1497–1543) "Səfirlər" əsərində (Gəncə–Qazax növündən olan xalça təsviri, XV əsr), Venesiya rəssamı Karlo Krivellonun (1430–1493) "Müjdə" əsərində və İntibah dövrünün başqa rəssamlarının əsərlərində görünür. Bu misallar bir də onu sübut edir ki, Azərbaycan xalçaları çox zamanlardan bəri Avropa şəhərlərində geniş yayılmışdır" (3, sah. 5).

600-dən artıq kompozisiya ilə bəzədilmiş Azərbaycan xalçaları bu əzəmətli dünyanın salnaməsidir.

Sasanilər dövründə Azərbaycanda xalça sənəti daha da inkişaf etməyə başladı. Bu zaman ipəkdən, qızıl-gümüş saplardan nəfis xalçalar toxunurdu.

Azərbaycan xalçalarının bədii, eləcə də texniki xüsusiyyətləri haqqında orta əsrlərə aid bir çox materiallar vardır; məsələn, X əsrə aid "Dünyanın sərhədləri" əsərində Muğanda toxunulan palaz və çulları, Naxçıvanın zili toxunuşlu xalıları haqqında məlumat verilir. Bu yazı-

nın müəllifi, təəssüf ki, məlum deyil.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında, Nizami Gəncəvinin, Xaqaninin və digər mütəfəkkirlərin, orta əsr yazarlarının əsərlərində Azərbaycanın ipək xalçalarına aid məlumatlarla rast gəlinir. Orta əsrlərdə Azərbaycandan xarici ölkələrə ixrac edilmiş xalçalar öz incə naxış elementləri, zərif və nəfis toxunuşları ilə məşhur Avropa rəssamlarının diqqətini cəlb etməyə başlayır. Bunu onların rəsm əsərlərində də görmək mümkündür.

XVIII əsrin II yarısında Şimali Azərbaycanın Şəki, Bakı, Quba, Qarabağ, İrəvan, Gəncə, Naxçıvan, Şirvan kiçik xanlıqlarına bölünməsi ilə xalça istehsalı genişlənməyə başladı. O dövrdə adlarını çəkdiyimiz hər bir xanlığın özünə aid xalçaçılıq karxanası mövcud olmuşdur. Belə ki, xanlıqlar dövründə xalçaçılıq sənətinin inkişafı gələcəkdə bu istiqamətdə məktəblərin adının yaranmasına zəmin yaratdı.

Azərbaycan xalçaları texniki baxımdan xovlu və xovsuz növlərə bölünür. Xovsuz xalçalar toxuculuq sənətinin, demək olar ki, ən erkən dövrünə təsadüf edir.

Azərbaycan xalçaları sənət sahəsi kimi naxış, kompozisiya, rəng həlli, texniki və bədii xüsusiyyətlərinə görə 7 xalçaçılıq məktəbində (Bakı, yaxud Abşeron; Quba; Qarabağ; Şirvan; Gəncə; Qazax; Təbriz) təşəkkül tapıb.

XX əsr Azərbaycan xalçaçılığının inkişafında növbəti mərhələdir.

Həmin dövrdə xalça sənətinin inkişafı bir neçə istiqamətdə davam etməyə başladı. Bu istiqamətlər xalçaçılıqda bir çox cəhətləri üzə çıxartdı. Belə ki, yeni-yeni kompozisiyalar, naxış elementləri meydana gəlməyə başladı.

Yeni yaranan çeşnilərə nisbətən əyri xətlərlə işlənmiş nəbati naxışlara, insan, heyvan, quş təsvirlərinə, lirik və romantik üslubda yaradılmış süjetli kompozisiyalara meyillilik bu dövrün xalçaçılıq nümunələrində üstünlük təşkil edir.

Xalça sənətinin digər bir qolu peşəkar rəssamlar tərəfindən davam və inkişaf etdirilir. Onların yaratdıqları yeni ornament və çeşnilər əsasında toxunan xalçalar klassik kompozisiyaların zənginləşdirilməsinə mühüm töhfələr verib.

XX əsrin müstəqillikdən əvvəlki müxtəlif dövrlərində toxunmuş xalçaların kompozisiya, rəsm həlli və koloritində bəzən klassik kanonların pozulmasına baxmayaraq müxtəlif bədii və texniki vasitələr mövzunun açılmasına kömək göstərib.

Qeyd etməliyə ki, Azərbaycan xalça sənətinin elm sahəsi kimi

öyrənilməsi və professional rəssamların yaradıcılığında müasir inkişafı birbaşa Azərbaycanın xalq rəssamı, böyük xalçaçı-alim Lətif Kərimovun (1906–1991) fəaliyyəti nəticəsində mümkün olmuşdur.

Bu sənətin mahir bilicisi, görkəmli ornamentalist-rəssam, tədqiqatçı alim kimi tanınan L.Kərimov uzun illər xalçalarını tədqiq etmiş, Azərbaycan dekorativ sənətini yeni ornamentlərlə zənginləşdirmiş, ənənəvi bəzək elementləri əsasında yeni dekorativ motivlər yaratmışdır. L.Kərimovun eskizləri əsasında toxunmuş “Əfşan”, “Qonaqkənd”, “Ləçək-türünc”, “Şuşa”, “Göygöl”, “Qarabağ”, “İslimi”, “Butalı”, “Bahar”, “Heyvanlar aləmində”, “Şəbi-hicran”, “Zərxara”, “Firdovsi”, “Səməd Vurğun”, “Vaqif”, “Füzuli”, “Nəsimi”, “Səfiəddin Urməvi”, “Əcəmi” və digər ornamental və portret xalçalarının ifadəliliyi kompozisiyaların tamlığı, naxış elementlərinin zərifliyi, gözoxşayan koloriti baxımından xalçaçılıq sənətimizin əvəzolunmaz nümunələri hesab olunur.

L.Kərimov bu sənətin əhatə dairəsini Cənuba və Şimala bölmədən bütövlükdə Azərbaycan xalçasının inkişaf genezisini izləmişdir. Bu yolda ilk dəfə olaraq xalça növlərinin dəqiq təsnifatını vermiş, sırf Azərbaycan xalçalarını İran, Qafqaz və digər regionların xalça nümunələrindən fərqləndirmişdir. Yuxarıda adlarını sadaladığımız və haqqında məlumat verdikimiz xalçaçılıq məktəblərinin fərqlərini də onların bədii, texniki xüsusiyyətlərinə görə müəyyənləşdirərək ayırd etmişdir. Xalçaçı alim eyni zamanda çoxcildli “Azərbaycan xalçası” əsərində 1300-dən artıq xalça ornament elementinin təhlilini verib.

Məhz bu nüanslara görə XX əsr Azərbaycan xalçaçılığının böyük bir dövr inkişafındakı uğurlarının Lətif Kərimov fenomeni ilə əlaqələndirilməsi tam

doğrudur.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra xalça sənətimizin tərəqqisi müxtəlif istiqamətlər almağa başladı. Azərbaycanda xalçaçılığın inkişafı üçün mühüm tədbirlər həyata keçirildi. Xalçaçılıq sənət və elm sahəsi kimi Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasında, bu akademiyanın nəzdindəki İncəsənət Kollecinə, eləcə də incəsənət yönümlü digər kolleclərdə tədris olunmağa başladı. Xalçaçılıq sənət kimi texniki peşə məktəblərində, uşaq rəsm qalereyalarında və bu kimi müəssisələrdə də öyrədilir.

Müstəqillik illərində dövlət tərəfindən mədəniyyət və incəsənətin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Dövlət başçısının verdiyi fərmanların da bu işdə rolu olduqca böyükdür. Azərbaycan xalça sənətinin inkişafı istiqamətində atılan mühüm addımlar xalça sənətimizi bir daha dünyaya tanıtmış olur.

1998-ci ildə “Azərbaycan xalçası” Naxçıvan Dövlət Xalça Muzeyi

yaradılıb. 1999-cu ildə bu muzeyi ziyarət edən ulu öndərimiz Heydər Əliyev muzeyi bəyənmiş və ona xeyir-dua vermişdir. 2010-cu ildə Naxçıvan şəhərinin Heydər Əliyev küçəsindəki xalça muzeyi yeni binaya köçürülüb. Muzeydəki ekspozisiyanın qurulmasında, həmçinin xalça və xalça məmulatının təsnifatının verilməsində “Azərilmə” MMC-nin rəhbəri doktor, professor Vidadi Muradovun böyük əməyi var.

Bu gün dövlətimiz tərəfindən Azərbaycan mədəniyyətinin və incəsənətinin inkişafı üçün əhəmiyyətli addımlar atılır. Artıq bildiyimiz kimi, 2005-ci ildən “Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi barədə ölkə başçısının fərmanı vardır (7). Fərman əsasən xalça sənətinin Azərbaycanda inkişafına və onun xarici ölkələrdə təbliğinə dövlət tərəfindən xüsusi diqqətin yetirilməsi ilə əlaqələndirilir.

Bu sənəd xalçaçılıq sənətinin inkişafına xüsusi təkan verdi. Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarında son 20 ildə xalçatoxuma sənətindən uzaqlaşmış qadınlar yenidən dəzgah arxasına keçərək bu günün xalçalarını toxumağa başladılar. Respublika prezidentinin fərmanı ilə əlaqədar olaraq 2008-ci ilin may ayında Heydər Əliyev

Fondunun dəstəyi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və YUNESKO-nun birgə layihəsi əsasında Dənizkənarı Milli Parkda Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Muzeyi üçün inşa edilən yeni binanın təməlatma mərasimi keçirildi. 2014-cü il avqustun 26-da isə muzeyin açılışı oldu (6).

Azərbaycan mədəniyyətinin, milli-mənəvi dəyərlərimizin dünyada diqqət çəkdiyi müasir dövrdə Xalça Muzeyinin yaradılması Azərbaycan xalça sənətinin inkişafına nəinki təsir etdi, hətta bir daha onun dünyəvi imicinin yüksəlməsinə səbəb oldu.

Azərbaycan xalça sənətinin inkişafı yolunda atılmış önəmli addım kimi qeyd etmək olar ki, Xalça Muzeyi dünyada ən böyük xalça kolleksiyasına malikdir ki, bununla bağlı Bakıda YUNESKO xətti ilə Şərq xalça sənəti üzrə üç böyük simpozium keçirmişdir (8, *səh.* 4).

Xalça sənətimiz dünya xalça toxuculuğunun inkişafında artıq öz möhkəm yerini tutub. Bu da onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı dünya mədəniyyətinə öz töhfəsini vermişdir.

Azərbaycan xalçasına dövlət tərəfindən göstərilən diqqət onun müasir dövrümüzdə də öz kökü üzərində inkişafda olduğunu göstərir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Abdullayeva N. Xalça ornamentlərində müasirlik // Ədəbiyyat və incəsənət. 1959. 29 avqust.
2. Abdullayeva N. İncə naxışlar, nəfis xalçalar // Azərbaycan pioneri. 1959. 20 fevral.
3. Abdullayeva N. Yeni ornamental xalçalar // Azərbaycan SSR EA məruzələri. 1961. C.17. №3. S. 263–268.
4. Azərbaycan xalçaları: kataloq / Heydər Əliyev Fondu; Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi; L.Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi. Bakı–2010. S. 20.
5. Vəzirova C. Naxışlar danışır // Ədəbiyyat və incəsənət. 1967. 23 dekabr. S.16.
6. Əliyev Z. Ənənə və müasirlik // Ədəbiyyat və incəsənət. 1983. 12 avqust. S. 2.
7. Əfəndi R. Azərbaycan Qazax xalçaçılıq məktəbi // Qobustan. 1972. №1–2. S. 51.
8. Əfəndi R. XVIII əsr Azərbaycan xalçaları və onların ornament motivlərinin öyrənilməsinə dair // Az. SSR EA xəbərləri. Ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası. 1969. №3. S.117–118.

Резюме

В статье представлена информация об этапах развития искусства ковроткачества. Если мы рассмотрим историю искусства ковроткачества, то мы убедимся, что археологические материалы доказали, что история азербайджанского ковроткачества базировалась на глубоком прошлом. Проводились исследования, и в широком спектре научных работ было представлено множество объяснений. **Ключевые слова:** ковер, плоский, шерстистый, орнамент, композиция.

Summary

The article provides information about the stages of development of the carpet weaving art. If we look through the history of carpet weaving art, we should look at traces of this art from the distant past that passed centuries. As is already known the archaeological materials has proved that the history of Azerbaijani carpet weaving art based on the ancient past. The investigations were carried out and variety of explanations have been given in the wide range of scientific works about this.

Key words: Carpet, pilose, flat, ornament, composition.

SEN-JERMEN MİLLİ ARXEOLOGİYA MUZEYİ

Anar Ağalarzadə,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: anararxeoloq@mail.ru

Avropanın tanınmış tarixi-memarlıq abidələri içərisində xüsusi yer alan mərkəzlər vardır ki, ekspozisiya və fondlarında qoruyub saxladıkları zəngin maddi mədəniyyət nümunələri ilə tarixdə mühüm izlər qoymuşlar. Luvr muzeyi, Versal sarayı, Napoleonun evi, Paris Notrdam kilsəsi, Müqəddəs Sen-Jermen qəsrləri kompleksi və başqalarını misal göstərmək olar. Məqalədə sonuncu – Sen-Jermen qəsrləri və muzey müəssisəsi haqqında bəhs ediləcək. Əlbəttə, bu, təsadüfi deyil. Əvvəla, ona görə ki 2017-ci ildə adını qeyd etdiyimiz məşhur muzeyin 150 yaşı tamam oldu. Həmçinin vaxtilə, hələ XIX əsrin sonlarında Azərbaycan çarizminin tərkibində olan zaman fransız arxeoloqlarının yurdumuzun cənub bölgəsindən arxeoloji qazıntılar nəticəsində əldə edərək Avropaya daşıdıqları zəngin maddi mədəniyyət nümunələri bu muzeyin ekspozisiyasında nümayiş etdirilir və arxeoloji fondlarda

saxlanılır. İlk növbədə, dünya şöhrətli muzey kompleksinin yaranma tarixinə nəzər salmaq daha məqsədəuyğundur. Çünki hələ Avropada İntibah dövrünün yadigarları olan bu kral qəsrləri kompleksi özündə tarixin ən yaxşı canlı şahidi – saray divarlarını qoruyub saxlamışdır (7).

Qeyd edildiyi kimi, Fransanın məşhur muzeyləri içərisində Sen-Jermen Milli Arxeologiya Muzeyi xüsusi orijinallığı ilə seçilir. Həmçinin vaxtilə fransız mesenatlarının kolleksiya halında topladıqları maddi mədəniyyət nümunələrini özündə birləşdirir. Muzeyin yaranması, inkişaf tarixi elə özü qədər qədim və çoxşaxəlidir. Nəhəng binalardan – qəsrlərdən ibarət sanki bir kompleksi xatırladır. Bu qəsrlər kompleksi Fransada Müqəddəs Sen-Jermen qəsrləri adı ilə məşhurdur.

Sen-Jermen qəsrləri aşağıdakılardır: 1. Birinci qəsr. 2. İkinci qəsr. 3. Kral I Fransanın qəsri və 4. Muzey qəsri.

Arxeoloji materialların sərgiləndiyi muzey qəsri XVI əsrin sonlarında inşa edilib və onu orijinal memarlıq ansamblı hesab etmək olar. Maraqlıdır ki, muzey qəsri zallarının qapıları mesenatların adı ilə bağlıdır: Kapitan zalı, Piette zalı, Plisk zalı, Müqəddəs Periyer zalı, Henri Martin zalı, Andrey Malroks zalı. Əşyalar ibtidai icma quruluşundan başlayaraq bütün ictimai-iqtisadi formasiyaları nümayiş etdirir və xronoloji ardıcılıqla düzülmüşdür. Muzey əvvəllər “Antik kəltlər və qall-romanlar muzeyi” adlandırılırdı. Lakin zaman keçdikcə daha qədim dövrlərə məxsus yaxşı eksponatlardan ibarət kolleksiyalar daxil oldu və “Milli antik əşyalar muzeyi”nə çevrildi. 2005-ci ildən “Milli Arxeologiya Muzeyi” adını da-

şıyan müəssisədə daha uyğun kolleksiyaların qorunmasının əsası qoyuldu. 2009-cu ildən milli arxeologiya və milli mütlər adı altında birləşərək milli səlahiyyətlər statusu aldı, eləcə də "Milli Arxeologiya və Sen-Jermen milli mütləri" adlandırıldı.

Ekspozisiya zallarındakı təxminən 29.000 arxeoloji və etnoqrafik əşyalar qədim insanların həyat və fəaliyyəti, onların "icad və ixtiralarının" məhsulu hesab edilir. Kolleksiyaların əksəriyyəti Paleolit dövrü incəsənəti və keltlər incəsənətinə aiddir. 2 milyondan artıq nümunə isə fondada mühafizə olunur.

Muzeyin ekspozisiya zallarını gəzdikcə çox maraqlı tapıntılarla tanışlıq mümkündür. Qədim və zəngin ənənələri birləşdirən nümunələr dövr baxımından xronoloji ardıcılıqla düzülmüşdür.

Muzeydə ibtidai dövrə aid çoxlu kolleksiyalar saxlanılır. Paleolit dövrü ekspozisiyasında Avropanın qədim insan tipi olan *Homo-erectus* adlı insan kəlləsi tapıntılar arasındadır. Burada həmçinin ilk insan alətləri və əldə edilmiş od qalıqları da nümayiş etdirilir. Orta Paleolit dövrünə – neandertal tipli insanlara məxsus incəsənət nümunələri ekspozisiyada xüsusi nəzərə cəpırır. Həmin dövrə aid tapıntılarda heyvan təsvirləri çox qabarıq olduğu halda, insan fiqurları inkrustasiya ilə naxışlanmışdır. Lakin təxminən 25 000 illik tarixə malik Orta Paleolit dövrünə aid "Kapuş xanımı" fiquru bəlkə də Avropanın Paleolit incəsənəti arasında ən nadir incilərdən biridir. Bu miniatür fiqur üzərində qayğı, fikir, bədii gözəllik və alətlərlə işləmək bacarıqlarına vərdişin formalaşmasını asanlıqla izləmək mümkündür.

Tunc – Erkən Dəmir dövrünə aid arxeoloji materiallar arasında çoxlu sayda at və atlı aristokrat fiqurları tapılmışdır. Artıq e.ə. VI əsrin başlanğıcından yunan-etrusk incəsənəti meydana çıxır ki, bunu da "kral" və yaxud "kraliça" hesab edilən fiqur və heykəllər vasitəsilə müşahidə etmək mümkündür. Aristokratlar ailəsinə məxsus heykəllər çox nəhəngliyi ilə seçilir. Onların qəbir sərdabələri də öz

möhəşəmliyi ilə fərqlənir. E.ə. VI əsrin sonlarından qadınların cəmiyyətdə rolu azalmağa başladı. Tunc və dəmirlə işləmək qadın üçün daha əziyyətli ola bilərdi. Lakin bu zaman qadınların cəmiyyətdəki rolu hakimiyyət simvoluna çevrilir, daha doğrusu, artıq yeni qadın hakimler sinfi formalaşırdı. Muzeyin kolleksiyaları içərisində toxunduğumuz evolyusiyayı göstərə biləcək bir "şahzadə" qəbri saxlanılır. E.ə. VI əsrin sonlarına aid nadir tapıntı Sena çayı yaxınlığındakı Sent Kolomb adlı ərazidə aşkarlanmışdır.

Muzeyin ekspozisiya zallarında qall-romanlar (e.ə. 52 – bizim eranın 486-cı illəri), ilkin orta əsrlər (eramızın V əsridən VIII əsrin ortalarına qədər) və inkişaf etmiş orta əsrlərə (VII–X əsrlər) aid xeyli sayda arxeoloji artefaktlar təqdim edilir.

Muzeydə dünya arxeologiyası zalı da fəaliyyət göstərir ki, burada 5 qitədən toplanmış müxtəlif məzmunlu arxeoloji tapıntılar vardır. Afrikanın Paleolit və Neolit dövrü mədəniyyətləri ilə tanışlıq, sivilizasiyanın çiçəkləndiyi Aralıq dənizi hövzəsi və Orta Şərq (Misir, antik Suz və İran) ərazisinə aid tapıntılar öz incəlikləri ilə diqqət çəkir. Asiya və Amerika qitələrindən tapılmış artefaktlar daha çox obsidian (dəvəgözü vulkanik süxuru) qəlpələrindən hazırlanmış alətlərlə təmsil olunur.

Sen-Jermen Milli Arxeologiya Muzeyinin elmi fondunda, vurğulandığı kimi, 2 milyondan artıq maddi mədəniyyət nümunələri mühahizə edilir. Muzey Jak və Henri de Morqan qardaşlarının apardığı tədqiqatlar nəticəsində mühüm arxeoloji kolleksiyayı (keramika, silah, metal fiqurlar və s.) qoruyub saxlamaqdadır. Bu materialların araşdırmaları yüksək şəkildə qiymətləndirilir və kolleksiya halındadır. Qeyd edildiyi kimi, kolleksiyalar arasında xeyli sayda arxeoloji materiallar vaxtilə Cənubi Qafqazdan aparılmış tunc, dəmir və antik dövrlərə məxsus nümunələrdir. Arxeoloji qazıntıları aparan Jak de Morqan Avropa kolleksiyalarını zənginləşdirmək üçün buradan tapdığı əşyaları Fransaya daşımışdır.

Muzeydə Azərbaycanın maddi mədəniyyət nümunələri təxminən 100 qutuda toplanıb ki, bunlar da saxsı və metal qablar, tunc və dəmirdən bəzək əşyaları, silahlar, müxtəlif təyinat və tərkibə malik muncuq və asma bəzəklərdən ibarət kolleksiyalardır. Metal nümunələrin, demək olar ki, əksəriyyəti XX əsrin 80-ci illərində Fransanın ən aparıcı laboratoriyalarında bərpa edilmişdir.

Muğan mədəniyyətinin nümunələri olan silahlar əsasən qılınc-lar, xəncərlər, baltalar və nizə ucluqlarından ibarətdir (5). Fondada mühafizə olunan arxeoloji materialların əksəriyyəti saxsı qab nümunələridir. Morqanın Hovil, Kəvəladı, Veri, Rəzgov, Tülü və başqa kəndlərdə qazdığı qəbirlərdən çoxlu sayda saxsı qab nümunələri – küpə, bardaq, yarımşar formalı kasalar, vaza, boşqab

və s. aşkarlanıb. Bu saxsı məmulatları müxtəlif ölçülü və formalı olub məişətdə və dəfn ayini zamanı istifadə üçün hazırlanıb. Arxeoloji materiallar arasında bəzək əşyaları, qızıldan disklər, tunc sırğalar, sancaqlar, bilərziklər, üzüklər, muncuqlar sayca üstünlüyə malikdir. Fondada saxlanılan 1 ədəd tunc kəmər maraqlıdır. J. de Morqan bu kəməri Coni kəndində apardığı qazıntılar zamanı tapıb (5). Döyüşçüyə məxsusluğu ehtimal edilən kəmər e.ə. XII–XI əsrlərə aiddir.

Beləliklə, Avropanın tanınmış muzeylərindən biri olan Sen-Jermen Milli Arxeologiya Muzeyi və burada saxlanılan arxeoloji nümunələrin xüsusi əhəmiyyəti aydınlaşdı. Muzeyin maddi mədəniyyət sərvətləri keçmişin və gələcəyin yadigarları kimi yüksək şəkildə mühafizə edilir və zaman keçdikcə elmi tədqiqatlara cəlb olunur. ♦

Ədəbiyyat:

1. Kərimov S.K. Lerik rayonunun arxeoloji abidələri. Bakı, Araz–2006, 164 s.
2. Махмудов Ф.Р. Культура юго-восточного Азербайджана в эпоху бронзы и раннего железа. Баку, Nafta-press–2008, 216 ст.
3. Xələtbəri M.R. Talış vilayətindəki Tul nekropolunda arxeoloji qazıntıların nəticələri//Gilan–1383, 297 səh. (fars dilində).
4. Khalatbari M.R. A report in Occasion of the Second Congress for Talish// Culture and civilization. Gilan–2007, 60 pag.
5. Morgan J de. Mission scientifique en Perse. Tome quatrieme. Recherches archeologiques. Premiere partie, 125 page. Chapitre II, page. 14–125. Paris, Ernest leroux editeur–1896.
6. Caucase, Egipte et Perse: Jacques de Morgan (1857–1924) pionnier de l'aventure archeologique//cahiers de musee d'Archeologie Nationale, Paris–2009, numero 1, 191 page.
7. Musee d'Archeologie national Domaine national Saint-Germain-en-Laye//Dossier de presse–2011.

Резюме

В статье сообщается об одном из известных европейских музеев – Сен-Жерменском Национальном Археологическом Музее. В нынешнем году упомянутому знаменитому музею исполнилось ровно 150 лет. Среди, приблизительно, двух миллионов археологических экспонатов музея имеются также и предметы из Азербайджана.

Ключевые слова: Французская Республика, Сен-Жерменский Национальный Археологический Музей, королевский дворец, археологические экспонаты, Жак де Морган, эпоха поздней бронзы – раннего железа, керамическая посуда и оружие.

Summary

The article deals with one of Europe's famous museums – Saint-Germain National Archaeological Museum. Of course, it was not accidental. Because, this year is the 150th anniversary of the famous museum that we mentioned above. Among roughly two million of archaeological artefacts stored in the museum fund there are items taken away from Azerbaijan.

Key words: the French Republic, Sen Germain National Archaeological Museum, the Royal Palace, archaeological exhibits, Jacques de Morgan, the Late Bronze-early Iron Age, pottery and weapons.

AZƏRBAYCANIN ERKƏN ORTA ƏSRLƏR ZƏRGƏRLİK SƏNƏTİ

Aygün Sərbazova,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının magistrantı
E-mail: aygun.serbazova90@mail.ru

Azərbaycan ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində erkən orta əsrlər dövrü zərgərlik sənətinə aid xeyli sayda nümunələr əldə olunmuşdur. Bu arxeoloji tapıntıların çox hissəsi Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin xüsusi fondunda saxlanılır. Hər bir zərgərlik nümunəsinin üzərindəki bəzək bədii-kompozisiya xüsusiyyətləri ilə öz dövrünün estetik tələbini və zövq səviyyəsini göstərir. Həmçinin onun quruluşu və metalın tərkibi isə zərgərin texnikasını, peşəkar bilik və bacarığını nümayiş etdirir.

Arxeoloji tapıntılar sübut edir ki, 4 min il bundan əvvəl zinət əşyalarının hazırlanması Azərbaycanın qədim əhalisinin geniş yayılmış sənət sahələrindəndir. Həmin dövrün zərgər ustalarına çaxma, lehimləmə və tökmə kimi texniki üsullar yaxşı tanış idi. Hissələrin lehimlənməsi və həmçinin nazik qızıl təbəqənin işlənmə üsulları üstədan böyük bacarıq tələb edirdi. Zərif, incə naxışlı nümunələr bəzən müxtəlif tərkibli metal hissələrdən hazırlanaraq birləşdirilirdi.

Təqdim olunmuş arxeoloji materiallar təsdiqləyir ki, Azərbaycan zərgərlik məmulatlarının bəzədilməsi üçün süleymandaşı, lepidolit, almandin və əqiqin parlaq və dolğun rənglərinə üstünlük verilmişdir (1, sah. 6).

Şamaxı rayonunun Xınıslı kəndindən tapılmış IV–V əsrlərə aid və polixrom üslubun ən yaxşı nümunəsi kimi başlığı qeyd etmək olar. Bu başlıq 3 hissəli olub nazik qızıl lövhədən hazırlanmışdır.

Başlıqda süleymandaşının qırmızı çalarları iki yaşıl qaşlı daşla uyğunlaşır. Tunc əsasda qızıl lövhələr bərkidilmişdir. Səthi süleymandaşından yarpaq, oval, üçbucaq və dördbucaq formalı qaşlarla bəzədilib. Bu başlığın ornamentli hissəsi hörməşəkilli qızıl tellə haşıyılmışdır.

Mingəçevirdə və İsmayılıda aparılan qazıntılar nəticəsində aşkarlanan sırğalarda süleymandaşı, opal və lepidolitdən olan parlaq daşlardan inkrustasiyalar müşahidə edilir. III–V əsrlərə aid möhürlər və üzük möhürlərdə təsvirli əqiq qaşlara rast gəlinir.

Həmin dövrdə əqiqdən geniş istifadə olunurdu. Qədim zamanlardan bu daşın ecazkar gücünə inam hissi güclü idi. Zərgərlər sırğalar düzəldərkən rəngli daşlardan geniş istifadə edirdilər. Sənətkarlar daşların yaratdığı estetik təsir gücündən istifadə etməyə çalışırdılar. Ellipsvari, üçkünc, dördbucaqlı və digər həndəsi formaya malik rəngbərəng daşlar sırğaların ümumi estetik görüntüsünü müəyyənləşdirirdi. Daha sonralar zərgərlik məhsullarında kompozisiyalar getdikcə sadələşir və çeşidlər çoxalır.

Zərgərlik sənətində şəbəkə texnikasının mövcud olması bədii

metal sənətinin mənimsənilməsində ən yüksək nailiyyətin və kустar istehsalın dərin kök salmasının bariz nümunəsidir (1, sah. 6).

Şəkinin Kiş kəndində IX–X əsrlərə aid olan 1 ədəd qızıl muncuq tapılmışdır. Muncuğun içərisi boş, səthi isə naxışlı idi. Şəbəkə texnikası ilə hazırlanmış bu muncuq öz zərifliyi ilə seçilir. Lakin müəyyən texniki qüsurlar da mövcuddur; məsələn, şəbəkənin dəqiqliyi pozulmuşdur. Şəbəkə nümunələrinin hazırlanması texnologiyasında zərgərin bacarığı və eyni zamanda lehimləmənin səliqəliliyi üzə çıxırdı. Erkən orta əsrlərdə muncuq istehsalı özünün ən yüksək mərhələsinə çatmış və ənənə davam etdirilmişdir. Müxtəlif formalarda əqiq, kaolit, şüşə, pasta və tuncdan düzəldilirdi.

Erkən orta əsrlərdə əhali arasında geniş yayılmış bəzək əşyası olan muncuqlar materialına görə fərqlənirdi. Əqiqdən və şüşədən hazırlanırdı. Əqiqdən ərsəyə gətirilənlər arasında şar və silindrik formaya malik muncuqlar üstünlük təşkil edirdi. Muncuqların üzəri yaxşıca hamarlanmış olurdu və ortasında dəşik vardı. Şabran və Beyləqandan bu tip muncuqlar tapılmışdır ki, IX–XI əsrlərə aiddir.

Bəzək əşyaları qədim dövrdə utilitar və ovsun vasitəsi kimi meydana gəlmiş, lakin daha sonralar isə incəsənət nümunələrinə çevrilmişdir. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində əldə olunan bəzəklərin əksər hissəsi teniki baxımdan çətin olmaqla yanaşı, həmçinin yüksək zövqlə də işlənmişdir. Bu cür zərgərlik nümunələri incə naxışları və zərif forması ilə göz oxşayır.

Qədim azərbaycanlılarda əsas bəzəklərdən biri sırğalar idi. Sırğalar həm qulağa, həm də buruna taxılırdı. Sadə halqalı sırğalardan tutmuş mürəkkəb formalı asmalı, əsasən də üzüm salxımı şəklində sırğalar da olmuşdur. Sırğaların asma hissəsi hansı formada olursa olsun, halqalarının ucları, bir qayda olaraq, ilan başını təmsil etməli

idi. Bu, birinci ilan kultunun çox qüvvətli olmasından, hətta bəzəklərə də öz təirini göstərməsindən də irəli gəlirdi (2, sah. 135).

Orta əsr abidələrində tapılan sırğalar materialına görə üç qrupa bölünürdü: tunc, gümüş və qızıldan olan sırğalar. Tuncdan olan sırğaların əksəriyyəti tunc məftildən və halqa formasında idi. Həmçinin bu sırğaların qulağa keçirilən hissəsi içəriyə doğru qatlanırdı. Bu tip sırğalar Mingəçevir, Qəbələ və Gəncədən tapılmışdır. Dövrü VI–VII əsrləri əhatə edir.

Asma sırğaları hazırlamaq üçün zərgərlər dairənin içərisindən kiçikölçülü halqa keçirib həmin halqaya isə bir-birinə lehimlənmiş iki kürəcik bərkitməmişlər. Erkən orta əsrlərə aid 9 cüt belə sırğa Mingəçevirdən tapılmışdır. Bu növ sırğalar IV–VI əsrləri əhatə edir.

Bura gümüşdən olan asma sırğalar da daxildir. Mingəçevirdə bu tip sırğalar aşkarlanıb.

Qızıldan olan sırğalara isə qaşlı sırğalar daxildir.

Mingəçevirdən VI–VII əsrlərə aid ürək formasında olan yarpaq sırğa tapılmışdır. Sırğa ürək formalı opal qaşlı asma və keçirmədən ibarətdir. Bir tayının kənarlarında yeddi qarmaq, bir xırda mirvari və bir ilgək var. Digər tayında isə dörd qarmaq və iki ilgək var. Əymə, lehimləmə, məftilçəkəmə, dənəvər, yonma və daşbərkitmə kimi texnikalardan istifadə edilmişdir.

Mingəçevirdə V–VII əsrlərə aid yarpaq formalı sırğa fraqmenti aşkar edilib. Yarpaq formalı asma süleymandaşı ilə inkrustasiya olunub, baş tərəfi ikiilgəklidir. Əlavə qatlanmış mis simi və telə keçirilmiş iki xırda mirvarisi var. Döymə, lehimləmə, daşyonma və daşbərkitmə kimi texnikalarla hazırlanan bu sırğa tam yox, fraq-

ment şəklindədir.

İsmayilli rayonunun Qalağa kəndində küp qəbirdən I–III əsrlərə aid sırğa tapılıb. Qızıl sırğa 19 ədəd süleymandaşı ilə inkrustasiya olunub. Aypara formasındaki sırğanın üzəri xırda dənəciklərlə bəzədilmişdir. Asmaları üzüm salxımına bənzər dənəciklərdən ibarət, sonluqları ilgəklidir. Bu sırğa da yuxarıda qeyd etdiklərimiz kimi eyni texnika ilə hazırlanmışdır.

Qeyd etdiyimiz kimi, bu dövrə aid halqa formalı sırğalara da rast gəlinir. Belə sırğalardan biri Mingəçevir ərazisindən tapılıb. V–VI əsrlərə məxsus qızıl sırğa halqaya mirvari və xırda almandin daşından asma bərkidilib.

Şamaxı rayonunun Xınıslı kəndi ərazisindən qutu qəbirdən qızıl sırğa aşkar edilmişdir. IV–V əsrlərə aid qızıl sırğa asmaları damlaya bənzəyir, üzərində dənəvər naxışlı halqası var. Asmanın içi naməlum qara maddə ilə doldurulub. Sırğaların bir tayında yaşıl şüşə muncuq, digərində isə halqa var.

Bilərziklər bəzək əşyalarının bir qrupunu təşkil edirdi.

Qadınlar bilərzikləri həm biləklərinə, həm də topuqlarına salırdılar.

Arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilən bilərziklər və sırğalar arasında əsasən ilan başı formalılara rast gəlinirdi. Erkən orta əsrlərə aid bilərziklər ilan təsvirli idi. Bu bilərziklərin əksəriyyəti daş qutu qəbirdən aşkarlanmışdır. İlan mövzusu dini səciyyə daşıyırdı. Bu cür bilərziklər (V–VI əsrlər) Şamaxının Xınıslı kəndində daş qutu qəbirdən tapılıb. Qəlibdə hazırlanmış tuncdan olan 2 ədəd bilərzikin baş hissələri ilan formasında düzəldilib. Usta qolbağı hazırlayarkən umumi simmetriyanı pozmamalı üçün yalnız əşyanın sonluğunda ilan başını təsvir etməklə ona zoomorf əlaməti vermişdir. III–V əsrlərə aid Qəbələdən tapılan bu tunc bilərzik öz gözəlliyi ilə seçilirdi. Bəzək əşyasının orijinallığı hər iki ucunun ilan başı formasında olmasıdır. Bilərzikin en kəsiyi yarımdairəvi şəkildə hazırlanıb. Hər iki başı ilan formalı, erkən orta əsrlərə aid daha bir bilərzik isə Göyçay rayon ərazisindən aşkar olunmuşdur. İlan forması yüksək sənətkarlıqla işlənib. Onların gözü açıq, ağzı, qulaqları sallanmış, boğazaltıları olduqca real təsvirlidir.

Orta əsr abidələrindən xeyli miqdarda müxtəlif formalı üzüklər aşkar edilmişdir. Bu üzüklər əsasən mis və tuncdandır. Onların içərisində qızıl olanı da var (3, sah. 95).

Üzüklər qaşlı və qaşsız olurdu. Qaşlı üzüklər metal qaşlı və daş-qaşlı üzüklərə bölünürdü. Qaşlı üzüklər miqdarca daha çox idi. Əsasən qadınlar istifadə edirdi. Lakin aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində qəbir abidələrinə əsasən demək olar ki, üzüklərdən kişilər, eləcə də uşaqlar istifadə etmişdir. Üzükləri mis, tunc, gümüş, qızıl və eyni zamanda şüşədən hazırlayırdılar. Üzüklərdə qaş yeri oyulurdu ki, qiymətli və yarıqiymətli daşları yerləşdirmək olsun.

Üzüklərin hazırlanma materialına, sayına, bədii cəhətdən işlənməsinə görə daşıyıcılarının cəmiyyətin hansı təbəqəsinə aid olduğunu təyin etmək mümkündür (4, sah. 32).

Mingəçevir, Şamaxı və digər rayonlardan möhür üzüklər aşkar edilmişdir, üzərində atlı təsviri vardır. Arxeoloji abidələrdən tapılmış möhür üzüyün səthində əlində qılınc tutan atlı ilə sağ əlində qılınc, sol əlində qalxan tutan piyada hərbi arasında döyüş təsviri olunub.

Erkən orta əsrlərdə möhür üzüklər geniş yayılmışdır. Bunu həm arxeoloji materiallar, həm də yazılı mənbələr sübut edir.

Möhür üzüklər dini sitayiş obyektidir. Müsəlman aləminə görə, namaz qılan hər bir şəxsin barmağında gümüş üzük olmalıdır. Bu da möhür üzüklərə dini sitayiş obyektini kimi baxmaqdan irəli gəlirdi.

Tapılan qadın bəzək əşyaları içərisində asmalar da xüsusi qrup təşkil edir. Bəzən ayrı, bəzən isə boyunbağı ilə birlikdə taxılırdı. Tunc və misdən hazırlanan bu bəzək əşyası döymə və tökmə texnikası ilə düzəldilirdi. Bu cür bəzəklərdən biri də kvadratşəkilli kiçik asmadır. Qızıl bəzək əşyası tam deyil, fragment şəkildədir. Mingəçevirdən katakombə qəbirdən aşkarlanmışdır. VI–VII əsrlərə aid asma üç süleymanşəki və saffir ilə bəzədilib. Kənarları isə dənəciklərlə haşıyılmışdır. Bir küncündə qoşa, digər iki küncündə iki dənə ilgək var. Asmalar müxtəlif formalıdır: şarvarı, yarımşarvarı və konusvarı.

Şar formalı asmalar Qəbələ və Beyləqan ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmışdır. İçərisi boş olduğu üçün çox yüngüldür. Şarvarı asmalar həm bəzəkli, həm də bəzəksiz olurdu. Asmaları asmaq üçün hər birinin yuxarısında kiçik dairəvi deşiyi vardır.

Kəmərlər bəzəkləri də bəzək əşyalarının bir hissəsini təşkil edir. Arxeoloji qazıntılar zamanı bir neçə ədəd kəmərlər başlığı əldə olunmuşdur. 1966-cı ildə tapılmış kəmərlər başlığı əvvəlkilərdən fərqlidir.

Üçbucaq formasına bənzəyən toqqa kəmərlər qarmaqla bəzədilmişdir. Bu kəmərlər başlığı IX–X əsrlərə aiddir. Şamaxı rayonunun Şərgah qəbiristanlığından 1964-cü ildə itfiquqlu gümüş kəmərlər başlığı da tapılıb.

Tökmə üsulu ilə düzəldilmiş və üz-üzə dayanmış iki it təsvirlərindən ibarət bu əşya çox da böyük olmayıb uzunluğu 3,9 sm, eni 3 sm, qalınlığı 0,5 sm-dir. Hər iki it üz-üzə elə dayanmışdır ki, sanki başlarını yuxarı qaldırıb bir-birinə hürürlər. Həmçinin onlar eyni ölçüdə və eyni pozada təsvir olunmuşlar (5, səh. 19, 20).

Azərbaycanın orta əsr şəhərlərindən arxeoloji qazıntılar zamanı müxtəlif formaya malik sancaqlar tapılmışdır. Bu dövrə aid qazıntılarda xeyli miqdarda dəmir, mis, tunc və gümüş sancaqlar aşkarlanıb. Əldə olunan sancaqlar içərisində tunc sancaqlar çoxluq təşkil edir. Mingəçevir sancaqları nə məqsəd üçün işlənmələrinə görə iki qrupa bölünür: üst paltarını düymələmək üçün işlənən yaylı sancaqlar və baş örtüyünü saça bərkitmək, eyni zamanda üst paltarlarına bəzək kimi sancılan başlı sancaqlar (6, səh. 59).

Yaylı sancaqlar hələ e.ə. VII–V əsrlərə aid abidələrdən tapılmışdır. Orta əsrlərdə Azərbaycan abidələrindən ən az aşkar edilən bəzək növü yaylı sancaqlardır.

Başlı sancaqlar isə Azərbaycan ərazisi üçün xarakterik olub ən qədim sancaq növünü təşkil edir. Onlar baş hissələrinin müxtəlifliyinə görə fərqlənir – baş hissəsi zoomorf və həndəsi fiqurlarla bəzədilmiş sancaqlar.

Mingəçevirdən iki ədəd sancaq başlığı aşkar olunmuşdur. Bu sancaqlar quş təsvirli idi. Misdən hazırlanmış quşların biri digərindən çox fərqlidir. Quşlardan biri qanadlarını açaraq uçmaq vəziyyətində, digər quşun qanadları isə yığılı şəkildə təsvir olunmuşdur. Sancaqlar bütöv şəkildə bir materialdan hazırlanıb. Tədqiqatçı R.M.Vahidov bu sancaqlar üzərində tədqiqat apararaq onları başlı sancaqlar qrupuna daxil etmişdir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycanın arxeoloji qızıl və gümüş əşyaları, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Bakı–2013, səh. 6.
2. İ.Hüseynov, N.Əfəndiyeva. Qədim dünya mədəniyyəti. Bakı–2009, s. 135.
3. İbrahimov F. Azərbaycanın orta əsr şəhərlərində metalışləmə sənəti. Bakı–1988, səh. 95.
4. Rəcəbova B. Azərbaycanın orta əsr qadın bəzəkləri. Bakı–2000, səh. 32.
5. Abbasova F. Azərbaycanın orta əsr zoomorf əşyaları. Bakı–2004, səh. 19.
6. Vahidov R. Mingəçevir III–VIII əsrlərdə. Bakı–1961, səh. 59.
7. Sadıxova S. Azərbaycan zərgərlik sənəti. Mədəni-maarif, № 1/2, 2010.

Резюме

Статья посвящена исследованию украшений, обнаруженных во время археологических раскопок.

Ключевые слова: украшение, кольцо, ювелир, серьга, драгоценное изделие.

Summary

In archaeological excavations, ornament items – jewels, bracelets, hangers, rings, pins, belts and belt ornaments were found in various forms. The ornamental art-composition features on each jewel sample showed the aesthetic appeal and pleasure level of its own revolution.

Key words: Ornament, ring, jeweler, earring, jewelery.

GƏNC XALÇAÇI-RƏSSAMLARIN YARADICILIQ FƏALİYYƏTLƏRİ

Mahizər Məmmədli,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq
Akademiyası sənətsünaslıq fakültəsinin magistri
E-mail: maka1992.mm@gmail.com

Qədim el sənəti ənənələrinin müasir mərhələdə gənc yaradıcılar tərəfindən davam etdirilməsinin müsbət hal olduğunu vurğulamaqla onların xalçaçılığın əski bədii ənənələrini yeni çalarlarla zənginləşdirdiklərini qeyd etmək lazımdır.

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının xalçaçı-rəssam ixtisası üzrə magistr pilləsinin məzunu Leyla Vazehlinin “Aylı minarə” (ill. 61) adlı xalça əsəri özünün yüksək bədii xüsusiyyəti, süjet xətti ilə professional səviyyədədir. Təqdim olunan yaradıcılıq işi dini memarlıq strukturu üzərində qurulub. Xalçanın ümumi ölçüsü 90 x 70 sm-dir. Burada material kimi yun ipliklər işlədilib. Toxunuşunda 15-ə yaxın rəngdən istifadə olunub. Ziddiyyət və yaxınlıq təşkil edən rənglərin maraqlı şəkildə bir-birinə keçidi kompozisiyanın quruluşuna bir mükəmməllik bəxş edir.

Əsas ideya – xristian məbədlərindən sonradan müsəlman dini abidəsi kimi bəhrələnmə əsərin əsas süjet xəttini təşkil edir. Bununla yanaşı, daha qədimlərə gedərək atəşpərəstliyi simvolizə edən elementlərə də yer ayrılıb. Xalça elementlərlə zəngin olduğundan ümumi fona ehtiyac qalmayıb, sadəcə yuxarı hissədə fonu əvəz edən buludların qarışıq təsviri verilib. Bu da mövzuya xüsusi bir yenilik bəxş edir.

Mərkəzi hissədə Ayasofyanın tam strukturu yerləşir. Təsvir həndəsi elementlərlə öz həllini tapıb. 1935-ci ildən indiyə qədər muzey kimi fəaliyyət göstərən Ayasofya Bizansa şahidlik edib, Osmanlı dövrünün möhtəşəm və tarixi abidələrindən biri olaraq il boyunca bütün ölkələrdən gələn turistlərin ziyarət məkanıdır.

Bu ab-havanı xalçaya “köçürmək” üçün Ayasofyanın memarlıq strukturuna müraciət olunub. Rəssamın müstəvi planda yerinə yetirdiyi simvolik görünüşün maraqlı tərəflərindən biri də odur ki, hər şeyi Azərbaycan xalça ənənələrinə uyğun milliləşdirməyə çalışıb.

Burada islam dini ilə yanaşı, digər dinlərin də həndəsi, simvolik üsullarla təsvirləri verilib. Xalçada çoxlu sayda minarələr və onların üzərində ay təsvirləri verilib. Üzərindəki təsvir işıqlı olsa da, yuxarı hissədə buludların arasından ay təsvirinin verilməsi kompozisiya quruluşundakı ümumi mənzərəyə daha da aydınlıq gətirir.

Xalçanın öz səmimi görünüşü, canlı təsvirlərin həndəsi stilizasiyası, rəng parametrlərinin şüxluğu ilə səciyyələnməsi üçün kompozisiya quruluşunun, eləcə də toxunma üsullarının, rənglərin bir-birinə keçidinin, işıq-kölgə münasibətlərinin uğurlu həlli üçün böyük zəhmət çəkilməmişdir. Xalçada üfqi simmetrik kompozisiyalar bədii tərtibatın əsasını təşkil edir. Bu formalı kompozisiyaların kökləri ulu keçmişlərdə müxtəlif materiallarda icra olunan süjetlərdə özünü göstərir. Dini memarlıq tikililərinin, eləcə də simvolik formaların təsviri elə bir şəkildə verilib ki, tamaşaçını düşündürərək fəlsəfi mənə daşdığını təsdiqləyir.

Xalçada ifa tərzı xeyli sxematik və şərti dekorativdir. İşdə kompozisiyanın bədii təsir gücünü artırmaq məqsədilə eyni naxış elementləri kompozisiyada ritmik tərzdə bir neçə dəfə təkrarlanır; məsələn, ana haşiyələrdə istifadə olunan şahabbasi gülləri, islimi və nəbati elementləri buna misal ola bilər. Xalçanın rəng ahəngdarlığı məhdud bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edən eyni şuxluq dərəcəsinə malik isti-soyuq çalarların vəhdəti sayəsində əldə edilmişdir. Bununla xalçanın dərin emosional təsir gücünə malik olub özünün bütöv, tamamlanmış, eyni zamanda sadə kompozisiya həlli ilə seçilməsi reallaşdırılıb. Həndəsi və nəbati naxışlarla yanaşı, stilizə olunmuş həndəsi xətlər və təsvirlər də əlavə edilib. Xalçada, bir qayda olaraq, məhz nəbati naxışlar həndəsi stilizasiyaya məruz qalıb.

Xalçada eyni zamanda atəşpərəstliyə işarə edən elementlər də var, kiçik od təsvirlərini buna misal göstərmək olar. Çox sayda verilmiş günbəzlər işi daha maraqlı edərək qarşıya qoyulmuş ümumi məqsədin açılmasına köməklik göstərir. Dini memarlıq strukturuna həsr olunmuş xalçada kompleksli motivlər işin əsas məzmununu təşkil edir.

Rəssamlıq Akademiyasında təhsil almış Arzu Haşimova çox qısa ömür yaşamasına baxmayaraq bu sahədə olduqca maraqlı layihələr həyata keçirmişdir. Müəllifin "Simurq quşu", "Bahar buta", "Bülbül" kimi xalçaları yüksək bədii və texniki keyfiyyətlərə malik sənət nümunələri sayıla bilər. Onun yaradıcılığında zərif nəbati ornamentlərin, eləcə də islimi, yarpaq, qönçə elementlərin istifadəsi üstünlük təşkil edir.

A.Haşimovanın 2000-ci ildə toxuduğu "Bülbül" (75 x 130) adlı əsər miniatür ənənələri əsasında toxunmuş portret-xalçadır. Azərbaycanın musiqi korifeyi Bülbülün obrazı burada şərti-dekorativ üslubda verilib. Əsərdə hakim olan rahat və sakit ab-hava xalçanın xarakterini müəyyənləşdirir. Arasahədə mavi fonda zərif çalarlı çiçəklənmiş budaqların, ağ buludların təsviri bu xarakterliliyi şərtləndirir. Əlində ağ vərəq tutmuş Bülbülün obrazı yan görünüşlü təsvir edilmişdir. Məşhur sənətkarın obrazını ağ buludların əhatələməsi əsərdəki lirizmi artırır (ill. 62).

Ana haşiyələrdə şəkəri yerlik üzərində uzanan yarpaq, budaq elementlərinin arasında kitab, musiqi alətləri, musiqi notunun təsviri əsərin məğzini açaraq ona daha da dolğunluq gətirir. Ana haşiyənin ikinci hissəsində isə tünd yerlik üzərində mavi, narıncı, açıq-yaşıl, qəhvəyi tonlardan ibarət nəbati naxışlar xalçaya bitkin forma verir.

A.Haşimovanın toxuduğu digər xalçaları "Balalı buta", "Simurq quşu" (ill. 63) "Bülbül" əsərindəki sakit ab-havanın əksinə, elementlərinin dinamik, rəng həllinin daha kəskin çarpışması ilə fərqlənir.

"Simurq quşu" (86 x 120) xalçasının elementlərlə sıx bütün hissələri bir-biri ilə üzvi surətdə birləşərək vəhdət yaradır. Arasahədə şux qırmızı yerlik üzərində alov parçalarını xatırladan elementlərin "rəqsi" verilmişdir. Nəbati, bulud, quş elementlərinin stilizə olunmuş qarşılıqlı formalarının əlaqəli təsviri mərkəzdə mavi fonda ağ buludların arasında pərvazlanan Simurq quşunun çırpınan son ölüm anlarını olduqca təsirli formada əks etdirir.

Professor Kübra Əliyeva gənc rəssam A.Haşimovaya aid hər iki xalça haqqında yazır: "Günəşin parlaq şüasından alovlanıb ya-

nan Simurq sanki kompozisiyanın mərkəzində özünün son ölüm rəqsidədir. Rəssamın hər iki xalça işində əksliklərin vəhdətindən doğan ahəngdarlığı, uyarlıq Arzunun yüksək professionallığına dəlalət edir" (10, səh. 8).

"Balalı buta" xalçasında sürməyi yerlik üzərində nəbati elementlərin stilizə edilmiş formalarının əlaqəli təsviri xalçaya xoş ahəngdarlıq verir. Mərkəzdə gölün üzərində tünd-qəhvəyi rəngli buta elementinin balalı formasının kənarları mavi yarpaqlı və müxtəlif rənglərin xoş çalarlarının harmonik əlaqələndirilməsi ilə həll edilmişdir. Rənglərin təzadlığı əsərdəki dinamikliyi gücləndirir. Ana haşiyədə xonçanın yerliyinə uyğun elementlər gül, yarpaq, buta, budaq elementlərinin stilizə olunmuş formaları sistematik ardıcılıqla düzülərək arasahə ilə uyğunlaşdırılıb.

A.Haşimova 2006-cı ildə toxuduğu "Buta" (65 x 90) adlı xalçasını daha fərqli ab-havada və formada yaratmışdır (ill. 65). Şəkəri yerlik üzərində iri formalı buta elementinin özünəməxsus tərzdə təsviri elə verilib ki, sanki alovun arasından qalxır. Arasahədə heç bir doldurucu elementdən istifadə edilmədiyi üçün butanın möhtəşəm görkəmi daha ifadəli görünür. Xalçanın istər ana, istərsə də bala haşiyələri sadə formada həll edilib. Yerliyi tünd-zoğalı rəngdə olan ana haşiyədə islimi elementlər rənglərin zərif keçidi ilə mərkəzdəki əsas təsvirin şuxluğunu ön plana çəkir.

A.Haşımovanın bütün xalçalarının səciyyəvi xüsusiyyəti ayrı xətlərdən yaranan ornamentlərin xalçalarında tətbiqi ilə izah edilir.

Rəssamlıq Akademiyasının məzunu Arzu Hüseynovanın "Toy" süjetli xalçası xalçaçılıq ənənələrində yenilik kimi izah edilə bilər (ill. 66). Əsər xalqımızın toy adətini canlandırır. Buradakı təsvirdə gəlinin ayağı altında qoyunun kəsilməsini Allaha şükür kimi qiymətləndirmək olar. Gənc bir oğlanın çiyində qoçu daşması həmin adəti bir qədər də qabardır. Buynuzlu heyvanlar, buynuz, eləcə də qoç ruzi-bərəkətdir. Adətə görə, toyda qoç kəsilməsi yeni qurulan ailənin bir ömürboyu bol və bərəkət içində yaşamalarına işarədir.

Əsərdəki səhnələrdən biri də bəy və gəlinin ayaqları altına gözəl xalçanın serilməsidir. Bununla xalqımızın toy adətinə verdiyi böyük önəm vurğulanır. Bəyin əli üstündə ucalığı, azadlığı, güc-qüvvət rəmzini ifadə edən şahin quşu təsvir edilmişdir. Cütlüyün böyük, möhtəşəm qapının yanında təsviri xüsusi məqsəd daşıyır. Bu

bəzəkli qapı üzərində müsəlmanların müqəddəs kitabı olan Qurani-Kərimdən ("Nur" surəsi, 24–32) "Mömin qadınları mömin kişilərlə evləndirin" sözləri yazılmışdır. Mərkəzdəki səhnədə bəy və gəlinin inamlı və məğrur addımlarını gənc rəssam xoşbəxt gələcəyə olan inam kimi qeyd edir. Gəlinin simasında azəri qadınlarına məxsus utancaqlıq və məsumluq var.

Xalçada arxa planda Azərbaycan memarlığına məxsus nümunələrin təsvirinə də yer verilmişdir. Yan tərəflərdə isə musiqiçilərin obrazları canlandırılıb.

Ana haşiyyə özünəməxsus şəkildə həll olunaraq kompozisiya-da qarşıya qoyulmuş məqsədin açılması üçün yeni zəmin yaradır. Burada bəy və gəlinin bir-birinə sədaqət rəmzi – toy üzükləri təsvir edilib. Üzüklər həndəsi elementlərlə bir-birinə bəndlənmişdir. Belə təsvir vasitəsi məhəbbətin, sədaqətin uğurlu formada ifadəsində əla variantdır.

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, eləcə də akademiyanın nəzdində fəaliyyət göstərən İncəsənət Kollecinə rəssamlığın başqa sahələri ilə yanaşı, xalça sənətində də yaradıcılığı yüksək səviyyədə olan sənətkarlar dərs verirlər. Bu mənada təhsil alan tələbələrin də səviyyəsi dünya standartlarına uyğundur. Həmin təhsil müəssisələrində sənətin sirlərinə yiyələnmiş məzunlar dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayıb-yaradırlar.

Onların sırasında Salehə Kamilzadənin adını xüsusi qeyd etmək olar. Özünəməxsus yaradıcılıq üslubuna və dəstxətə malik rəssam gənc olmasına baxmayaraq sənətdə ənənəvi mövzulara yeni yanaşma tərzini müəllifin xalça yaradıcılığını orijinallaşdırır. Onun dərin fəlsəfi məzmunlu xalçalarında xeyir və şərin yan-yanı olduğu dünya, yaşam uğrunda mübarizə müxtəlif rəmzlərlə, dekorativ simvollarla ifadə edilir. Buna misal kimi 80 x 120 sm ölçüsündə olan "Həyat" adlı süjetli xalçanı göstərmək mümkündür (ill. 67).

Xalçada Təbriz məktəbinin "Ləçək-türünc", "Ovçuluq", "Bağçalı" kompozisiyaları birləşmişdir. Əsərdə orijinallığı yeniliklə ənənəviyin sintezi yaradır. Xalçada maraqlı dinamika hökm sürür – ceyranı parçalamaq istəyən aslan, onun pəncəsindən xilasa çalışan ceyranın ölüm mübarizəsi, kəskin sıçrayışı xalçadakı həyatla ölüm arasındakı mübarizənin həssas təsvir formasını təqdim edir. Siluetlərin plastikasi ən xırda detallarına qədər xüsusi dəqiqliklə verilib. Sənətşünaslıq doktoru, professor Kübra Əliyevanın xalça haqqındakı qeydlərində deyilir: "... Xalçada S.Kamilzadə xalça materiallarının yeni imkanlarını aşkar edə bilib. Rəssamın plastik xalça sənətində forma axtarışı müasir dövrün memarlıq mühitinin bədii konsepsiyasına tam cavab verir. Salehənin istedad və fantaziyasının məhsulu kimi yeni forma tapıntısı xalçanı qapalı ev şəraitindən çıxardaraq daha geniş auditoriya-memarlıq məkanında, geniş sintezdə yer tutmasına

imkan yaradır. Məhz bu səbəbdən xalça Azərbaycan Rəssamlıq İttifaqı Vəcihə Səmədova adına sərgi salonunun daimi eksponatına çevrilib" (10. səh. 12).

Rəssamlıq Akademiyasının 2014-cü il magistr pilləsi üzrə məzunu Humay Bilalovanın 80 x 110 sm ölçüdə "Kətəbəli tirmə" xalçası texniki, eləcə də bədii həll baxımından professional səviyyədədir. Adıgedən əsərdə Azərbaycan xalça sənətinin nümunələrinə əsaslanaraq onun qanunauyğunluqları tətbiq edilmişdir. İşin karakterinin açılmasında müxtəlif həndəsi ornament və naxışlardan istifadə olunub. Xalçanın kompozisiya quruluşu müxtəlif elementlərin bacarıqla təkrarı ilə yaradılmışdır.

Xalçanın ümumi rəngi həm tünd, həm də açıq çalarların – zöğəli, qəhvəyi, tünd-yaşıl ümumi kontrastında verilib. Açıq rənglərin istifadəsi də istisna deyil – burada da əsasən açıq-yaşıl və çəhrayı rənglərdən istifadə olunub. Açıq və tünd rənglərin ümumi kontrastı işi daha da dolğunlaşdırır. Karakterindən asılı olaraq rəng seçimi edərək işin ciddi və eyni zamanda xoş əhvali-ruhiyyə yarada biləcək şəkildə parlaqlığına çalışılmışdır. Əriş-argacın toxunuşunda pambıq, ümumi toxunuşda isə yun ipliklərdən istifadə edilib.

Xalçaya diqqət yetirdikdə orada gənc rəssamın Azərbaycan xalçalarının bütün bölgələrə aid nümunələri ilə tanışlığı özünü büruzə verir. İstifadə edilən ornamentlərlə, rəng həlli, ümumiyyətlə, xalça sənətinin texniki xüsusiyyətləri ilə yaxından tanışlıq işin yüksək səviyyəsinə zəmin yaratmışdır.

Mərkəzdə dəniz aləmi ilə bağlı süjet ön planda öz qabarıqlığından başqa, həm də kənar hissələrdəki elementlərin nisbətən kiçikliyi ilə kompozisiyanın mərkəzinin diqqəti cəlb etməsini təmin edir. Xalçadakı bütün element və naxışların bir hissəsi başqa elementlər tərəfindən örtülsə də, tamaşaçı tərəfindən aydın şəkildə dərk edilir.

Yenə də Rəssamlıq Akademiyasının məzunlarından Ayturan İbrahimovanın "Tariximizdən salnamələr" adlı xalçası süjetli xalça ənənələrindən istifadə ilə yanaşı, yeniliklərin tətbiqi kimi qiymətləndirilir (ill. 67). Xalça qab-qabı kompozisiyası əsasında qurulub. Xalçanın belə adlandırılmasında məqsəd qədimi tarixi mis qablardan və digər rəmzlərdən istifadə ilə əlaqədardır. Arasahədə

boşluqlar yoxdur, buradakı hissə qoçların özlüyündə yaratdığı elementlərlə doldurulmuşdur.

Xalça arasahə, ana haşiyə və iki bala haşiyədən ibarətdir. Arasahə qab-qabı sxeminin əsasını təşkil edən ağ və qara qoç təsvirləri ilə formalaşdırılıb. Ana haşiyəsində də qoçlar və çox uzaq qədimlərə dayanan tariximizdə istehsal edilmiş mis qablar işlənmişdir. Rəng həllinə gəldikdə isə arasahədəki qoçlar şahmatvari formada düzülərək şəkəri və qəhvəyi rənglərdən, qoçların üzərindəki naxış elementləri isə ağ qoçlarda qəhvəyi və innabı, qəhvəyi qoçlarda isə şəkəri və innabı rənglərin istifadəsi ilə tamamlanıb.

Xalçanın ana haşiyəsində olan qoçlar arasahənin tamamlanması üçün şəkəri və qəhvəyi, qoçların üzərindəki ziqzaq formalı elementlər ağ qoçlarda qəhvəyi, qəhvəyi qoçlarda isə şəkəri çalarlarla verilmişdir. Arasahədəki müxtəlif formalı qədimi mis qablar şəkəri, qəhvəyi, tünd-qırmızı və innabı rənglərindədir. Bala haşiyələrdə yerliyi şəkəri rənglə, qoç buynuzlu elementlər isə qəhvəyi və innabı rənglərdən istifadə əsasında həll edilib.

Kompozisiya qeyri-adi həndəsi üslubda işlənib. Burada bütün kompozisiya heyvan üslubunu əks etdirir. Belə yanaşma tərzində kompozisiya quruluşu unudulmuş xalça məktəblərinin ənənələrinə xalça üzərindəki yenidən həyat vermək kimi dəyərləndirilir.

Gənc xalçaçı-rəssamlardan Könül Kəngərlinin "Dəvəli" adlanan xalça əsəri özünün sadə görkəmi ilə lakonik, lakin məzmunlu süjeti izah edir (ill. 68). Kompozisiyada yalnız dəvə rəsmlərindən istifadə olunub. Xalçada əsasən klassik üsluba müraciətlə tirmə parçalarına xas zolaq naxışları tətbiqlənib.

Kompozisiyada Şirvan məktəbinin xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdır. Arasahədəki dəvə elementləri haşiyə zolağında da verilib. Burada istifadə edilən innabı rəng günəşin, şəkəri çalardakı dəvələr isə qumun rəmzidir. Dəvə hələ qədim zamanlardan çox dözümlü və zəhmətsevər heyvan olduğu üçün səbrin, zəhmətin simvolu kimi stilizə edilərək xalçalarda geniş yer alır. Arasahədə dəvələrin rəsmləri mərkəzindəki element isə karvansaranı ifadə edir. Xalça sadə kompozisiyalı, lakin bir o qədər də bir-birini tamamlayan rəng və elementlərlə bağlıdır. ♦

Ədəbiyyat:

1. Əliyeva K. Haşimova Arzu Vaqif qızı. //Kataloq. Bakı–2007.
2. Əliyeva K. "Bir kökdən ayrılan budaqlar" //Azərbaycan–XXI əsr. №41 (66), 29 noyabr–5 dekabr 2000. Səh. 8.
3. Əliyeva K. "Gənc xalça rəssamı" // Qobustan–1/ 133–2006. Səh. 14–18.

Резюме

В статье рассмотрена деятельность молодых ковровых художников и говорится о многообразии сюжета современного Азербайджанского ковро ткачества.

Ключевые слова: ковер, портрет, орнамент, композиция.

Summary

The article reviews the activity of young carpet artists and it refers to the variety of the plot of the modern Azerbaijani carpet weaving.

Key words: Carpet, portrait, ornament, composition.

MINİATÜR ÜSLUBUNUN YARANMA TARİXİNDƏN

Ziyadxan Əliyev,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail: ziyadxanali@mail.ru

Çoxəsrlik tarixə və zəngin bədii ənənələrə malik Azərbaycan incəsənətinin "tanınma nişanı"na çevrilən sənət nümunələri arasında miniatür üslublu əsərlər xüsusi yer tutur. Biz onların meydana gəlməsi, tədqiqi və dünyaya yayılması ilə məşğul olduğumuz halda, tarixini yazmaqda və ictimailəşdirməkdə gecikmişik. Əvəzimizdə bu işi başqaları, özü də duyulası dərəcədə qərəzli şəkildə görmüşlər.

Belə ki, Qərbi Avropa və keçmiş SSRİ məkanında islam-türk mədəniyyətində geniş yayılmış miniatürə yönəli elmi münasibətlərdə stereotiplərin yaranmasının nəticəsidir ki, indi əksəriyyət onu kitab qrafikası nümunəsi kimi qəbul etməkdədir. Adındakı "mini" sözünün zamanın axarında dünyaya "kiçik-zərif" sözlərinin sinonimi kimi təqdimatı da danılmazdır. Təəssüf ki, bu cür yanlış elmi yanaşma Azərbaycan sənətsünaslığına da sirayət etmiş və bu günə kimi

də həmin münasibət müxtəlif kitablarda və tədqiqatlarda davam etdirilməkdədir.

Miniatürün bu cür – kitab qrafikası kimi qəbulunu avropalılar belə izah edirlər ki, "miniatür" sözü latincadan və fransızcadan tərcümədə "minium" sözündən yaranıb. Bu da öz növbəsində qırmızı rəng mənasını verir və əlyazmaların tərtibatında, daha dəqiq desək, mətnin başlanğıcını bildirən baş hərfin iri və daha bəzəkli yazılmasında tətbiq olunur. Doğrudan da belədir və nümunələrə əsasən xristian əlyazmalarında əksər hallarda mətnlərin qırmızı rəngli iri hərflərlə başladığını görmək mümkündür. Bəzən istisnalar da olub, yəni baş hərflərin yazılışında başqa rənglər tətbiq edilsə də, onlar da öz növbəsində iri və bəzəkli yazılıb.

Bu yerdə özümüzə sual verməyə məcburuq: əgər bizim əlyazmalarımızda ilk baş hərfin bəzədilmədiyi, ən başlıcası isə Azərbaycan-türk incəsənətində miniatürlərə yalnız kitablarda rast gəlinmədiyi halda, niyə milli dəyərlərimizi Qərb alimləri və yaxud müsəlman-türk olmayanlar yalnız kitab qrafikası kimi təqdim etməlidirlər? Çünki daha qədim dövrlərdə divar rəsmlərində, keramika, xalça, parça və metal işləmə sənətlərində tətbiqlənən miniatürdən yalnız XIII əsrdə kitab sənətində – əlyazmaların tərtibatında istifadə olunmuşdur. Miniatürlərə islam dünyasında, türkdilli xalqlarda, o cümlədən də Azərbaycan incəsənətinin bütün sahələrində rast gəlinməsi nədən xəbər verir?

Tədqiqatlar göstərir ki, miniatür bir çoxlarının, daha çox avropalıların düşündüyü üzrə təkə kitab tərtibatına aid sənət növü və yaxud janr deyil. Onun zamanında təsviri və tətbiqi yaradıcılığın yer aldığı bütün sahələrdə işlənməsinə rəğmən demək olar ki, miniatür müsəlmanların, o cümlədən də türklərin-azərbaycanlıların tapındıqları bədii üslubdur. Bir daha təkrarlayıram: miniatür sənət növü yox, islam-türk sənət növlərində tətbiq olunan ortağ-universal bədii dil – üslubdur!

Əgər avropalıların miniatür anlamına aydınlıq

Bədii nimçə. XIII əsr.

gətirməkdə davam etsək, deməliyə ki, bu onlara görə izahdakı kimidir və ərsəyə gətirdikləri və əlyazmalarında yerləşdirdikləri rəsmlər doğrudan da ölçüsünə görə kiçik, mətnlərin baş hərfləri iri və bəzəkli olduğundan və bütün dünyanın, o cümlədən də bizim leksikonumuzda nəinki təsvirin, həm də kiçik və zərif əşyaların, hətta adamların balacasına yönəli səsləndirildiyindən bu gün ictimaiyyət “miniatür” terminini kiçik mənasında qəbul edir.

Əslində isə avropalıların miniatür kimi qəbul etdikləri təsviri sənət nümunəsinin bizim əlyazmalarımızda rast gəlinən oxşarlarına miniatür demək kökündən səhvdir. Çünki Şərq-müsəlman və Azərbaycan-türk incəsənətində rast gəlinən və avropalılar tərəfindən subyektiv şəkildə miniatür adlandırılan sənət nümunələri bədii-fəlsəfi tutumlu – çoxmənalı və çoxqatlı, bədii-estetik baxımdan daha əhəmiyyətlidir. Belə ki, onlar adicə təsvir olmayıb, əslində özündə fəlsəfi-ruhani və mənəvi-estetik dəyərləri qovuşduran, gerçəkliyin bədii-fəlsəfi dərkidir. Qənaətimcə, biz özümüzün bu bənzərsiz və halal mənəvi dəyərimizə də miniatürdən fərqli ad tapmalıyıq. Bu, “islam-türk rəngkarlığı” da ola bilər, “Ruhani rəngkarlıq” da! Lap Türkiyədə bəzi mənbələrdə səsləndirildiyi kimi “Türkarə”, yəni “Türksayağı” da adlandırmaq mümkündür. Əgər bu dəyərin yaradıcısı türklədirsə, niyə də “Türkarə” deyilməsin?..

Üslubun mənşəyindən söz açsaq, onda bunun kökündə Mani təlimi və Çin-uyğur rəssamlığının Soqdiya rəngkarlığı ilə qovuşuğunun durduğunu söyləyə bilərik. Əski dövrlərdə indiki Səmərqəndin yerləşdiyi ərazidə mövcud soqdiyalılar incəsənətinin yaranmasında onların və uyğurların dil yaxınlığının, iman gətirdikləri dinin və məşğul olduqları sənətkarlıq sahələri birliyinin əhəmiyyətli təsiri vardı.

1965-ci ildə arxeoloqların keçmiş Əfrasiyabda, indiki Səmərqənddə üzə çıxardıqları saraydakı freska-divar rəsmi buna bariz nümunədir. VI əsrdə türk xaqanlığının tərkibinə daxil olan Soqdiya mədəniyyətinin formalaşmasında türkdilli xalqların da rolu danılmazdır. Yol çəkilişi zamanı təsadüf nəticəsində üzə çıxarılan bu divar rəsmi hökmdar Varxumanın sarayında qararlaşıb və yerləşdiyi Səfirələr salonunun adını daşıyır. Burada heyvan və quşlarla yanaşı, İran və türk mənşəli adamların təsvirlərinə rast gəlmək olar. Saray məmurlarının səfirləri qarşılamaclarını əks etdirən səhnənin şərhində reallıqdan tutmuş geniş bədii ümumiləşdirmə kimi ifadə formalarına rast gəlmək mümkündür. Kompozisiyanın üst-üstə sıralanma prinsipinə uyğun həlli də sonralar klassik Azərbaycan-türk miniatürlərində də rast gəlinəcək ifadə formasıdır və heç şübhəsiz, həm də iki bədii məktəbin bir-biri ilə əlaqəsinin davam etməsinin göstəricisidir.

Sonralar Təbriz miniatür məktəbinin təmsalında bu başlanğıc həm də ərəb-Mesopotamiya ənənələri ilə qoşalaşmaqla daha da yenilənmiş forma aldı. VIII əsrdən həm də islam dəyərlərinin təsiri ilə davam edən miniatür üslubu sonradan kəskin və şaşırdıcı bədii-fəlsəfi dəyişikliklərə məruz qaldı. Allaha şərikin gətirməməyə yardımçı olacaq perspektivin və şəhər qüvvələrin toplandığı ehtimal olunan kölgənin yoxluğu, təzadlı rənglərin qovşağından yaranan harmoniya Qərb-Avropa rəssamlığı ilə müqayisədə dünya təsviri sənətində inqilabi bir çevrilişin baş tutmasını şərtləndirdi desək, yanılmırıq.

Əfrasiyabdakı divar rəsmi. VII əsr

Azərbaycan miniatür məktəbinin təsiri yaxın ölkələrə də yayıldı. Şahqulu və Vəlican XVI əsrdə Türkiyədə, Mir Seyidəli isə Hindistanda moğol məktəbinin yaranmasına və inkişafına duyulması töhfələr vermişlər.

Sonradan Avropa rəssamlıq ənənələrinin Şərqi daşınması nəticəsində Azərbaycan rəssamlığında “Qacar üslubu” geniş yayıldı. Avşarlar nəslinə aid olan bir neçə rəssamın, eləcə də XIX əsrdə yaşamış Mirzə Qədim İrəvani, Usta Qənbər Qarabaği, Mir Möhsün Nəvvab və Xurşidbanu Natəvanın təmsalında “Qacar üslubu” cıllanmaqla yanaşı, həm də real-gerçəkçi cizgilərlə zənginləşdi.

Sovet dönəmində mövcud kommunist rejimi üçün milli qaynaqlara müraciət arzuolunmaz idi. Qərībā də olsa, heç kim Fransada Qogen və Matissi Şərq miniatürələrindən faydalanmaqda günahlandırmadığı halda, Bakıda milli miniatür ənənələrinə müasir görkəm verən gənc rəssamları qorxutmaq məqsədilə miniatürə müraciətdə yox, Qərbi təqlid etməkdə günahlandırıldılar. Bu, əslində, dolayısı ilə xəbərdarlığı yerinə yetirməyəcək gəncləri Sibirə sürgün gözlədiyinə işarə idi. Ələkbər Rzaquliyevdən başqa, digər gənc rəssamlar xəbərdarlığa təslim oldular. O isə yaradıcılığını davam etdirmək, yeni əsərlər yaratmaq əvəzinə ömrünün düz 25 ilini həbsxana və sürgündə keçirdi.

Ona görə də sovet dönəminin qalan hissəsində də rəssamların müxtəlif nəsilələrinin təmsilçiləri miniatürə müasir görkəm verməyə bir o qədər meyilli olmadılar. Düzdür, sovet dönəmində öz yaradıcılığında miniatür üslubunun estetikasından istifadə etməklə

sənət məkanında öz sənətkar “mən”ini təsdiqləyən rəssamlar da kifayət qədərdir. Bu mənada S.Bəhlulzadə, Ə.Hacıyev, Q.Xəlqov, M.Rəhmanzadə, A.Mehdiyev, O.Sadiqzadə, H.Haqqverdiyev, M.Mircavadov, T.Cavadov, R.Məmmədov və başqalarının əsərlərindəki miniatur üslubu işatılarının mövcudluğunun onların yaradıcılığına duyulması özünəməxsusluq gətirdiyini deyə bilərik.

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev sovet ideologiyasının tüğyan elədiyi bir zamanda – ötən əsrin səksənci illərində miniatur ənənələrinin bərpası istiqamətində lazımlı addımlar atdı. İçərişəhərdə “Azərbaycan miniatur mərkəzi” yaradıldı. Lakin ilkin nəticələr arzulanan səviyyədə olmadığından məsələ ikinci plana keçdi. Əslində isə bunu şərtləndirən başlıca səbəb çağdaş rəssamların qədim bədii prinsiplərin ənənə və müasirlik kontekstində həllinə yaradıcı güclərinin çatmaması idi.

Bir müddət diqqətdən kənarda qalan bu önəmli yaradıcı məsələ müstəqillik illərində yenidən gündəmə gətirildi. 2008 və 2010-cu illərdə təşkil edilən “Şərqdən-Şərqə” sərgisi də bunun əyani təsdiqi oldu. A.Hacıyev, R.İsmayılov, A.Hüseynov, E.Aslanov, O.Hüseynov, S.Qurbanov, Q.Yunus, F.Əkbərov və başqa rəssamların rəngkarlıq və qrafika əsərlərində qədim üsluba yeni və müasir görkəm vermək istəyinin qabarıqlığı göstərdi ki,

dünyanı-gerçəkliyi miniatur ənənələri ilə bədiiləşdirmək potensialı nəhayətsizdir. Yaxşı haldır ki, indiki durumda gənc yaradıcılarımız (G.Mehdizadə, A.Şirzadə, P.Əsgərova) da ərsəyə gətirdikləri sənət nümunələrində miniaturun bu günə qədər tərəvətini itirməyən bədii şərh üsullarından uğurla faydalanmaqdadırlar... ♦

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan incəsənəti (monoqrafiya). “İşıq”, Bakı–1992. 344 səh.
2. K.Kərimov. Azərbaycan miniatürləri. “İşıq”, Bakı–1980. 220 səh.
3. Денике Б. Живопись Ирана. “Искусство”, Москва–1938. 155 стр.
4. Каджар Ч. Искусство Азербайджана. “Оскар”, Баку–2010. 348 стр.
5. Казиев А. Художественное оформление Азербайджанской рукописной книги XIII–XVII веков. “Книга”, Москва–1977. 360 стр.

Резюме

Миниатюра занимает особое место в многовековой истории азербайджанского искусства. Но, в итоге проводимой научной работы по изучению и пропаганде миниатюры учеными Западной Европы и бывшего Советского Союза, эта уникальная духовная ценность была приподнесена общественности как графические иллюстрации украшающие, старинные рукописи. Но проводимые всесторонние исследования, показали, что оно была применена в росписях древних дворцов, в керамике, художественной ткани, в металле и в ковре, еще до использования его в старинных рукописях. Это доказывает, что миниатюра не вид искусства, как до сих пор писали исследователи, а универсальный стиль применяемый в тюрко-исламском изобразительном и декоративно-прикладном искусстве.

Ключевые слова: миниатюра, стиль, тюрко-исламский, изобразительное и декоративно-прикладное искусства.

Summary

Miniature has a special place in the centuries-old history of Azerbaijani art. But thanks to the scientific works, done in Western Europe and the former USSR in the direction of research and propaganda of miniature, this unique spiritual value has been presented to the public as an example of graphic that adorns only ancient manuscripts.

Comprehensive researches prove that, before the manuscripts, miniature style was used in the wall paintings, ceramic, textile, carpet and metal arts. This confirms that, the miniature wasn't kind of art, as claimed by previous researchers. It was a common style in Turkish-Islamic descriptive and applied art.

Key words: miniature, style, Turkish-Islamic, descriptive and applied art.

Azərbaycanda qarmonun tədrisi mərhələləri

Əhsən Rəhmanlı,
ADMIU-nun müəllimi,
AMK-nın dissertantı

E-mail: ahsanrahmanli@mail.ru

XX əsrin iyirminci illərinin əvvəllərindən Azərbaycanın ali və orta ixtisas musiqi təhsili müəssisələrində, uşaq musiqi məktəblərində Avropa musiqi alətləri ilə bir sırada xalq çalğı alətləri – tar, kamança, balaban sinifləri fəaliyyət göstərsə də, qarmonun bir ixtisas kimi tədrisi mövcud deyildi. Səbəb onun milli deyil, gəlmə musiqi aləti sayılması idi. Əslində isə XIX əsrin II yarısının sonlarından Rusiyadan Azərbaycana primitiv, sadə quruluşlu qarmonların gətirilərək istifadə olunması, ifaçıların meydana çıxması, sonralar, xüsusilə XX əsrin əvvəllərindən bu alətin təkmilləşdirilərək “Azərbaycan qarmonu” adını və şəklini alması qarmon ifaçılığı sənətini yaratmışdır. Qarmon 1920-ci illərdən xalq çalğı alətlərimiz arasında özünə yer alıb. 1927-ci ildə Azərbaycan radiosunda tarzən-pedaqoq Əhməd Bakıxanov (1892–1973) “Solistlər” adlı xalq çalğı alətləri ansamblı yaradarkən mahir qarmon ifaçısı Əhəd Əliyevi (1893–1942) də heyətin tərkibinə gətirmişdi. Dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli (1895–1948) 1931-ci ildə ilk notlu xalq çalğı alətləri orkestri təşkil edərək heyətə ustad qarmonçu Əhəd Əliyevi də götürüb. 1941-ci ildə Ü.Hacıbəylinin tövsiyəsi ilə Ə.Bakıxanovun yaratdığı (əslində, bərpa etdiyi) xalq çalğı alətləri ansamblının da qarmon ifaçısı vardı. Burada məşhur qarmonçu Teyyub Dəmirov (1908–1970) çalışırdı.

Azərbaycan milli xalq çalğı alətləri sırasında özünü təsdiqləyən və xalqımızın sevimli musiqi alətinə çevrilən qarmonun tədrisi barədə musiqi xadimləri və musiqi ictimaiyyətinin fəal nümayəndələri zaman-zaman düşünmüşlər.

1950-ci illərin əvvəllərindən Bakının mədəniyyət saraylarında, mədəniyyət evlərində, klublarda müxtəlif musiqi alətlərinin tədrisi ilə yanaşı, qarmon kursları da fəaliyyət göstərirdi. Qarmon dərnəkləri kimi yaradılır, sonra kurslara çevrilirdi. Belə kurslar əvvəllər 2–3 illik, sonralar 5 illik tədris üçün nəzərdə tutulmuşdu. Qarmon kurslarında dərs demək üçün mahir ifaçılar, peşəkarlar dəvət olunurdular. Qısa müddət ərzində Azərbaycanın əksər rayon mərkəzlərindəki mədəniyyət evləri və saraylarında da qarmon dərnəkləri və kursları açıldı. Tanınan sənətkarlar mədəniyyət ocaqlarında həvəskarlarla dərs deməyə baş-

ladılar. Bölgələrdə məşhur olan, ad-san qazanan qamonçalar bilik və bacarıqlarını sənət öyrənmək istəyənlərdən əsirgəmədilər. Qeyd etməliyə ki, respublikamızda fəaliyyət göstərən pioner və məktəblilər evlərində də (hazırda uşaq və gənclərin yaradıcılıq mərkəzi) qarmon dərnəkləri fəaliyyət göstərirdi.

1960-cı illərin əvvəllərindən Bakı şəhərindəki uşaq musiqi məktəblərində qarmon sinifləri açıldı. Tədrisən bu iş rayon musiqi məktəblərində də davam etdirilirdi. Musiqi məktəblərinin qarmon siniflərində ilk dövrlərdə heç bir musiqi təhsili olmayan, lakin tam peşəkar səviyyəli qarmon ifaçıları və ya tar, kamança, fortepiano və digər alətlər üzrə ixtisaslı kadrlar dərs keçirdilər. Qarmon tədrisi üçün heç bir vəsait olmasa da, dərs deyən müəllimlər digər ixtisaslara dair yazılan göstəricilər, proqramlar və s. vəsaitdən istifadə edərək işin öhdəsindən gəlirdilər. Rayon musiqi məktəblərində, mədəniyyət evləri və saraylarının, klubların qarmon siniflərində isə əsas etibarilə xalq oyun havaları, dəramədlər, rənglər, bəstəkarların populyar mahnıları yaddaş, eşitmə qabiliyyəti vasitəsilə (notsuz) öyrədilir, muğamlar tədris olunurdu. Bütün bunlar qarmon tədrisinin ik qədəmləri, başlanğıcı, bünövrəsi, özülü kimi işin təşəkkülü, davamlı inkişafı üçün mühüm mərhələ sayıla bilər.

Bakı Mədəni-Maarif Texnikumunda qarmon tədrisi

1938-ci ildən fəaliyyətə kitabxanaçı peşəsi üzrə orta ixtisas təhsilli kadrlar hazırlamaqla başlayan Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumu yeni ixtisaslar açmaq məqsədilə 1957–58-ci tədris ilindən “Klub işçisi–özfəaliyyət xor dirijoru” ixtisası üzrə tələbə qəbulu élan etdi. Təhsil 4 il üçün nəzərdə tutulurdu. Həmin vaxt texnikuma Bakıdan, rayonlardan, Ermənistandan, Gürcüstandan 20 nəfər istedadlı soydaşımız cəlb olunub. Bu ixtisas üzrə qəbul klub müəssisələrində xor kollektivlərinin yaradılması, onlara rəhbərlik edəcək ixtisaslı kadrların hazırlanması məqsədi daşıyırdı. Tələbələr tar, kamança, balaban, nağara, fortepiano, qarmon və klarnet ifasını bacaran, lakin musiqi təhsili olmayan, not bilməyən gənclər idi. Texnikumda not öyrənir, solfecio, musiqi ədəbiyyatı və digər nəzəri dərslər keçir, ixtisaslarına uyğun “özfəaliyyət–xor dirijoru” peşəsinə yiyələnirdilər. Bundan əlavə, onlara az-çox çala bidikləri musiqi alətlərində peşəkar səviyyədə ifaçılıq öyrədilirdi.

Texnikuma dərs demək üçün Nəriman Məmmədov, Qulu Əsgərov, Balahüseyn Dadaşov, Kamil Əlibala oğlu, Tamilla Məmmədzaadə, Ağabacı Rzayeva, Bəhruz Zeynalov, Adil Babayev, Adil Qafarov, Oqtay Quliyev kimi musiqiçilər dəvət olunmuşdular. Sonralar bu musiqiçilər və bəstəkarlar respublikanın məşhur sənət adamları kimi şöhrət qazandılar.

Heç bir orta ixtisas musiqi təhsili müəssisəsində qarmon sənəti

üzrə yer ayrılmadığı üçün bu alətə həvəs göstərənlər Kitabxanaçılıq Texnikumunun “klub işçisi–özfəaliyyət xor kollektivi rəhbəri” ixtisası üzrə təhsil alır, musiqi elminə bələd olur, sənətə yiyələnirdilər. Beləliklə, fakt meydana çıxır ki, qarmon alətinin texnikum həcmində tədrisi bilavasitə Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumu ilə bağlıdır.

Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumu 1959–60-cı tədris ili üçün “Klub işçisi–özfəaliyyət, xalq çalğı alətləri orkestri rəhbəri” ixtisası üzrə tələbə qəbuluna başladı. Tar, kamança, balaban, nağara və s. alətlərlə yanaşı, qarmonçalan gənclər də savad almaq, əsl sənətə yiyələnmək və orta ixtisaslı, diplomlu kadr kimi yetişmək məqsədilə texnikuma qəbul olundular. Bu tədris ocağını bitirən qarmonçalanlar respublikamızın uşaq musiqi məktəblərinin, mədəniyyət evləri və saraylarının qarmon siniflərində müəllim kimi fəaliyyət göstərirdilər. Tədrisən uşaq musiqi məktəblərinin, mədəniyyət müəssisələrinin qarmon sinfini bitirənlər, pioner və məktəblilər evinin qarmon dərnəklərində ifa qaydalarını mənimsəyənlər adçəkikən texnikuma istiqamətlənir, təhsil alır, konsert birliklərində, peşəkar və özfəaliyyət rəqs kollektivlərində çalışır, toy-nişan mərasimlərinin carçısına çevrilirdilər. Həmçinin onlar arasında qarmon siniflərində dərs deyənlər də çox idi.

Uzun illər Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunda (1970-ci ildən Bakı Mədəni-Maarif Texnikumu, hazırda Bakı Humanitar Kolleci) təhsil alan qarmon ifaçıları ölkəmizin hər yerində, musiqi təhsili ocaqlarında ixtisas müəllimi kimi çalışırlar. Tədris müəssisəsində ilk əvvəllər qarmon sənəti üzrə Kamil Əlibala oğlu dərs verib. 1960–70-ci illərdə texnikumun qarmon sinfinin müəllimləri Əyyub Babayev, Kamil Cəlilov, Firudun Hüseynzadə, Telman Musəvi, Tofiq Qarabağlı, Novruzəli Əliyev, Vahid Axundlu, Abutalıb Sadıqov, Aydın Cananov, Əlibala Ağayev, Zümrüd Həbibova, Cingiz Maqsudoğlu, Bəxtiyar Nurməmmədov və başqaları olmuşlar.

1971-ci ildə Ç.Maqsudoğlu, Ə.Ağayev, B.Nurməmmədov birlikdə çalışaraq texnikumun qarmon sinfi üçün not proqramını hazırlayaraq tətbiq ediblər.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, adları çəkilən müəllimlərin bəziləri, eləcə də sonrakı illərdə dərs deyənlər – Aydın Cananov, Zümrüd Həbibova, Rasim Mehdiyev, Böyükağa Qurbanov, Sərxan Abıyev və bu sətirlərin müəllifi təhsili Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunda (hazırda Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti) davam etdirmiş və doğma texnikumun qarmon sinfində çalışmışlar. Bu, bilavasitə məşhur təhsil ocağının uğuru sayıla bilər.

Bakı Humanitar Kollecinə hazırda da qarmon sinfi fəaliyyət göstərir. Artıq burada qarmon bir ixtisas kimi tədris olunur, tələbələr “ifaçı–uşaq musiqi məktəbinin qarmon sinfinin müəllimi” ixtisasına yiyələnirlər.

Ağdam Musiqi Texnikumunda (hazırda kollec) qarmon sinfi

İstedadlı musiqiçi, tarzən-pedaqoq, sənətsünaslıq namizədi, musiqi elminə aid üç kitab müəllifi, bacarıqlı təşkilatçı Əvəz Rəhmətov (1938–2002) 1977–1982-ci illərdə Ağdam Musiqi Texnikumunun direktoru vəzifəsində çalışıb. O, burada qarmon sinfi açmaq fikrinə düşür. Bu qənaətdə gəlməsinin əsası, obyektiv səbəbləri var idi. Belə ki, qarmon bir musiqi aləti kimi uzun illərdir peşəkar rəqs kollektivlərində, xalq çalğı alətləri, instrumental ansamblarda, müxtəlif qrupların tərkibində istifadə olunur. Həmin aləti böyük bir dövr ərzində ayrı-ayrı məşhur

ifaçılar radioda səsləndirib televiziya da nümayiş etdirməklə xalqa sevdirmişlər. Onun özfəaliyyət rəqs və xalq çalğı alətləri ansamblarında da mühüm yer tutması bir faktır. Qarmon ansamblarının tərkibində xarici ölkələrdə də təbliğ olunur və seçilir. Bütün sadalananları nəzərə alan Ə.Rəhmətov onu da düşünürdü ki, respublikamızdakı uşaq musiqi və incəsənət məktəblərini bitirənlər təhsili öz ixtisasları üzrə davam etdirmək istədikdə problemlə üzləşirlər.

Bu da faktıdır ki, Ağdam şəhər 1 saylı uşaq musiqi məktəbində 1958-ci ildən qarmon sinfi fəaliyyət göstərir. Həmin ilin sentyabr ayının 6-da Əlipaşa Daşdəmirov musiqi məktəbinin rəhbərliyindən Ağdam Musiqi Texnikumuna direktor vəzifəsinə irəli çəkilir. 1 saylı uşaq musiqi məktəbinə tar ixtisası üzrə müəllim Cəlil Əliyev direktor təyin olunur. C.Əliyev Mədəniyyət Nazirliyinə məktubla müraciət edərək işlədiyi məktəbdə qarmon sinfinin açılmasına razılıq alır. Qarmon sənətkarları Yusif Yusifov (1906–1986) və Yelmar Zeynalov (1930–1986) həmin sinfə müəllim götürülür. Hər iki müəllim pensiya yaşına qədər orada çalışaraq Qarabağın tanınan sənətkarları olur.

Haşiyə. 1958-ci ildə Mədəniyyət Nazirliyinin icazəsi ilə Gəncə şəhər 1 saylı uşaq musiqi məktəbində də qarmon sinfi açılmışdır. İlk müəllim Müzəffər ömrünün sonuna qədər bu işdə çalışıb.

Ağdamda musiqi təhsili alan istedadlı qarmonçalan gənclərin də orta ixtisaslı kadr kimi yetişməsinin qayğısına qalan Ə.Rəhmətov fikir və düşüncələrində, qərar və məqsədində haqlı idi. Məqalənin əvvəlində qeyd etdiyimiz kimi, Bakı Mədəni-Maarif Texnikumu istisna olmaqla digər orta ixtisas təhsili müəssisələrində qarmonun tədrisi yox idi. Tədqiqatlar göstərir ki, həmin dövrdə Qarabağ bölgəsinin qarmonçalanlarının bəziləri Ağdam Musiqi Texnikumunun “xor dirijorluğu” şöbəsini bitirmişdilər.

Görkəmli pedaqoq Ə.Rəhmətov qarmonun ifa qaydalarını, texniki imkanlarını, tembr xüsusiyyətlərini, ecəzkar səslənməsini, geniş imkanlı səs çalarlığını, xalq tərəfindən sevilməsinə, həmçinin bu ixtisas üzrə təhsil almaq istəyənlərin arzu və istəklərini nəzərə alaraq çoxsaylı müraciətlərdən nəticə çıxarır. O, qarmon musiqi aləti haqqında elmi fikirləri ilə Təhsil Nazirliyinə rəsmi müraciət edir. Müraciət müzakirə olunaraq müsbət həllini tapır.

Ə.Rəhmətov texnikumun “musiqi nəzəriyyəsi” müəllimi Alim Yüzbaşıyev, xor dirijorluğu şöbəsinin müdiri, bəstəkar Xəlil Cəfərov və 1 saylı uşaq musiqi məktəbinin qarmon sinfinin müəllimi Cingiz Əliyevə texnikumda qarmon tədrisinin I kursunun proqramının hazırlanması üçün tapşırıq verir. Proqram hazırlanır və nazirliyə göndərilir. Beləliklə, Ağdam Musiqi Texnikumuna 1980–81-ci tədris ili üçün xalq çalğı alətləri şöbəsində qarmon ixtisası üzrə beş tələbə qəbul olunur. Not və muğamdan Ç.Əliyev dərs deyir. Sonrakı illərdə tələbatə uyğun Vəqif Məmmədov və Ramiz Cəfərov qarmonun muğam tədrisinə cəlb edirlər.

Ə.Rəhmətovun uzaqgörən fikirləri, düzgün qərarı və zəhməti sayəsində orta ixtisas müəssisələrində qarmonun bir ixtisas kimi tədrisinin bünövrəsi qoyulur. Ağdam Musiqi Texnikumunda hazırda da qarmon ixtisası üzrə kadrlar hazırlanır.

Şəki Musiqi Texnikumunda (hazırda kollec) qarmon sinfi

Bu tədris ocağında da qarmon sinfi 1980-ci ildə açılıb. Göründüyü

kimi, Şəki Musiqi Texnikumunun rəhbərliyi də nazirliyin qərarından bəhrələnərək bölgənin qarmon üzrə təhsil almaq istəyən gənclərinin istəyini nəzərə alıb və bu ixtisas üzrə tələbə qəbuluna başlayıb.

Texnikumda qarmon sinfinin ilk müəllimi Zahir Mustafayev olub. O, qarmon tədrisinə aid proqramlar, “Azərbaycan xalq rəqsləri” məcmuəsi hazırlayıb və nəşr etdirib. Məcmuəyə xalq artisti, dövlət mükafatı laureatı, bəstəkar, professor Süleyman Ələsgərov (1924–2000) və Bakı Musiqi Akademiyası xalq çalğı alətləri kafedrasının baş müəllimi Natiq Rəsulov (1952–1999) rəy vermişlər. Z.Mustafayev bir neçə vəsait də nəşr etdirmişdir. O, hazırda da kollecdə çalışır.

Gəncə Musiqi Texnikumunda (hazırda kollec) qarmon sinfi

Bu təhsil müəssisəsində də qarmon ixtisasının tədrisi 1980-ci ilə təsadüf edir. Təhsil Nazirliyinin qərarına əsasən, Gəncə Musiqi Texnikumunda da qarmon tədrisinin başlanması Gəncəbasar bölgəsinin gənclərinin bu sahə üzrə mütəxəssis kimi yetişməsinə geniş şərait yaratmışdır.

Texnikumda ilk ixtisas müəllimləri Müzəffər Gəncəli, Ziyad Xasənov, muğam tədrisi üzrə Yaşar Məmmədov və Həsən Babayev olub. Sonrakı dövrlərdə bu kollecdə Valeh, Elxan və başqa müəllimlər də ixtisaslı kadrların yetişməsində yüksək bacarıq göstərmişlər.

Naxçıvan Musiqi Texnikumunda (hazırda kollec) qarmon sinfi

Naxçıvan Musiqi Texnikumunda da qarmonun ixtisas kimi tədrisi Ağdam, Şəki, Gəncə texnikumları ilə eyni vaxta düşür. Burada muxtar respublikanın gənc qarmon ifaçılarının yetişməsi üçün geniş şərait yaradılıb.

İlk dövrdə qarmon sinfində tar ixtisası üzrə müəllim Aydın Məmmədov dərs keçib. Kadrlar yetişdikdən sonra artıq burada da ixtisaslı qarmon müəllimləri çalışmaqdadırlar.

Şuşa Musiqi Texnikumunda (hazırda kollec) qarmon sinfi

Bu kollecdə qarmon ixtisası 1982-ci ildən fəaliyyətə başlayıb.

İlk qarmon müəllimləri Tapdıq Zeynalov (1928–2006), Vilayət Əliyev və Gülağa Zeynalov (1956–2014) olub. T.Zeynalov muğam, digərləri not tədrisi üzrə çalışıblar. G.Zeynalov konservatoriyanın tar sinfini böyük uğurla bitirərək qarmon sənətini atasından öyrənmişdi. Bundan əlavə, fortepiano və akkordeonu da tam mükəmməl ifa edirdi.

Texnikumun direktoru Eldar Əliyevdən tapşırıq alan Gülağa müəllim öz bilik və savadından bacarıqla istifadə edərək qarmonun ixtisas kimi tədrisi üçün not əsərləri seçib işləmiş və dərslərin yüksək səviyyədə keçirilməsinə nail olmuşdu.

Sumqayıt Musiqi Texnikumunda (hazırda kollec) qarmon sinfi

Ə.Rəhmətov 1983-cü ildə Sumqayıt Musiqi Texnikumuna direktor təyinatı alır. O, 1984-cü ildə burada qarmon sinfinin açılmasına nail olur. İlk qarmon müəllimləri muğam üzrə Mirbaba Bağiyev, Arif Kərimov, Azər Həşimov, not əsərlərinin keçilməsi üzrə Natiq Rəsulov, Xatirə Çəbraylova və Elbrus Əliyev idi.

Texnikuma o dövrdə qəbul olunan tələbələr arasında ən istedadlıları bu gün də vətənimizin musiqi həyatında layiqli rol oynayır, zəngin töhfələrini verirlər. Məzunlar arasında Zakir Mirzəyevi xüsusi qeyd etmək lazımdır. Ali təhsilli virtuoz sənətkar ömrünün ən məhsuldar və mənalı vaxtını yenidən təhsilə ayıraraq qarmonun not tədrisinə yiyələnmək üçün Sumqayıt Musiqi Texnikumuna daxil olmuş və 1999-cu ildə buranı uğurla bitirmişdir. Respublikanın əməkdar artisti adını alan Zakir Mirzəyev 2005-ci ildə “Qarmonun Azərbaycan xalq musiqisində rolu və əhəmiyyəti” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə layiq görülmüşdür. O oxuduğu tədris ocağında 2012-ci ilə qədər dərs deyib.

Lənkəran Musiqi Texnikumunda (hazırda kollec) qarmon sinfi

Burada qarmon sinfi 1987–88-ci tədris ilində açılmışdır. İlk müəllimlər Bəxtiyar, Etibar Kərimov və Vasif Qəribov (ixtisasca tar müəllimi) olub. Texnikumda qarmonun tədrisi cənub bölgəsində yaşayan gənc qarmon ifaçılarının ixtisaslı kadr kimi yetişməsinə imkan verib. Buranı bitirənlər arasında həmin bölgənin uşaq musiqi məktəblərində və Lənkəran Musiqi Kollecinə çalışanlar var.

Azərbaycan Milli Konservatoriyası tərkibində Musiqi Kollecinə qarmon sinfi

Əvəz Rəhmətov 1992-ci ildə A.Zeynallı adına Musiqi Texnikumuna direktor təyin olunur. (Bu texnikum 06.03.2000-ci il tarixdən Musiqi Kolleci adlanır və 10.08.2001-ci ildən etibarən Milli Konservatoriya tərkibində Musiqi Kolleci kimi fəaliyyət göstərir.)

Ə.Rəhmətov burada da qarmon sinfi açdırır. 1995–96-cı tədris ili üçün ilk dəfə qarmon ixtisasına tələbələr qəbul olunur. Bu ixtisasdan dərs demək üçün işə götürülən ilk müəllimlər not üzrə – Keyrulla Dadaşov, muğam – Hüseyn Həsənov, not və muğam – Nəhməd Hüseynov idi. Sonrakı illərdə tələbələrin say artımına görə Musiqi Kollecinə başqa qarmon müəllimləri, həmçinin 1999-cu ildə Zakir Mirzəyev dəvət olunub. Kollecdə Abutalıb Sadıqov (1945–2008), Əliövsət Pirişev, Əhsən Rəhmanlı, Ceyhun Qəmərlinski, Əlibala Ağayev, İlham Abadov, Sərxan Abiyev, Sərraf Zəkəyev və başqa müəllimlər qarmon sinfində çalışmışlar.

Ali təhsil ocağında qarmon tədrisi

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində ilk dəfə 1999-cu ildə “musiqi sənəti” fakültəsinə qarmon ixtisaslı tələbələr qəbul olunub. Onlar “instrumental ifaçılıq” və “xalq çalğı alətləri orkestri rəhbəri ixtisası” üzrə təhsil alıblar. İlk dövrlərdə burada muğamlar deyil, yalnız not əsərlərindən ibarət proqram əsasında tədris həyata keçirilib.

Universitetdə qarmonun tədris olunmasının ilk təşəbbüskarı o vaxt bu tədris ocağında harmoniyadan dərs deyən Gülağa Zeynalov (1956–2014) olub. Qarmonun tədris proqramının tərtibində o özü, dəvət olunmuş müəllimlər Natiq Rəsulov (1952–1999) və Sərxan Abiyev əzmlə çalışıblar. G.Zeynalov 2005-ci ildən “instrumental ifaçılıq kafedrası”nın müdiri vəzifəsində işləyib.

Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində qarmon sənəti üzrə ixtisaslı kadrlar, peşəkar instrumental ifaçılar hazırlanması yolunda mühüm işlər aparılır. Hələlik yeganə ali təhsil müəssisəsidir ki, milli qarmonumuz təmsil və tədris olunur. Orta ixtisas təhsilini başa vuran qarmonçalar yiyələndikləri peşəni inkişaf etdirmək və ali təhsil almaq üçün Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinə gəlirlər.

2006-cı ildən təhsil ocağında qarmonun muğam tədrisinə də xüsusi şərait yaradılmış və ustad Zakir Mirzəyev dəvət olunmuşdur. Hazırda universitetdə qarmon sinfinin Sərxan Əliyev, Əhsən Rəhmanlı, Baxışəli Əliyev, Elman İsmayıl kimi müəllimləri vardır.

Qarmon ixtisasının tədrisi üçün nəşr olunmuş vəsaitlər

- S.İrzaquluyeva. "Musiqi məktəblərinin qarmon sinfi üçün proqram". Bakı–1976
- X.Dadaşov, R.İmanov. "Uşaq musiqi məktəblərinin qarmon sinfi üçün proqram". Bakı–1984.
- F.Sadiqov. "Qarmon ixtisasının tədrisi üçün vəsait". Bakı–1986.
- X.Dadaşov. "Qarmon məktəbi". Bakı, Şirvanəşr–1999.
- S.İrzaquluyeva. "Qarmon məktəbi". Bakı, Şirvanəşr–1999.
- N.Rəsulov. "Qarmon ilə fortepiano üçün pyeslər məcmuəsi", I kitab. Bakı, KTN-in "Poliqrafiya" müəssisəsinin mətbəəsi–1998.
- N.Rəsulov. "Qarmon məktəbi". Bakı, Çarşıoğlu–1999.
- N.Rəsulov. "Qarmon ilə fortepiano üçün pyeslər məcmuəsi, II kitab. Bakı, Çarşıoğlu–1999.

– N.Rəsulov. "Qarmon ilə fortepiano üçün pyeslər məcmuəsi" (xarici ölkə bəstəkarlarının əsərlərindən köçürmələr). Bakı, Çarşıoğlu–2002.

- Z.Mustafayev. "Azərbaycan xalq rəqsləri məcmuəsi". Bakı–1999.
- Ə.Bayramov. "Qarmon məktəbi". Bakı, R.N.Novruz-94–2004.
- Ə.Bayramov. "Qarmon üçün texniki məşğələlər". Bakı–2006.
- Ə.Bayramov. "Qarmon üçün ən gözəl melodiylar". Bakı–2006.
- X.Səmədov. "Orta ixtisas təhsil müəssisələrində qarmon aləti üzrə muğam fənninin fərdi tədrisi" proqramı. Bakı–2005.
- A.Haşimov. "10 zərbi-muğam", "Qarmon sinfi üçün muğam fənni üzrə vəsait". Bakı–2007.
- Z.Mirzəyev. "Qarmon məktəbi". Bakı, Adiloğlu–2008.
- Z.Mustafayev. "Avtandil İsrailov, rəqslər". Bakı, "Adiloğlu"–2013.
- F.Sadiqov. "Qarmon ifaçılığında muğam". Bakı, "Adiloğlu"–2013.
- Ə.Rəhmanlı. "Qarmon ifaçılığı sənəti və onun Azərbaycanda tədrisi". Bakı, MBM–2014.
- Aydın K.Əzim. "Zakir Mirzəyev – qurama və oyun havaları" (qarmon üçün). Bakı, Mütərcim–2014.
- S.Əliyev. "Qarmon aləti üzrə bakalavr hazırlığı üçün muğam fənninin proqramı", "Qarmon aləti üzrə bakalavr hazırlığı üçün ixtisas fənninin proqramı". Bakı, ADMİU-nun mətbəəsi–2014.
- G.Qasimova. "Addım-addım irəli", Azərbaycan və xarici ölkə bəstəkarlarının əsərlərindən ibarət məcmuə. Bakı, Çarşıoğlu–2015.
- X.Dadaşov. "Qarmon ilə fortepiano üçün işlənmiş əsərlər məcmuəsi". Bakı, MBM–2015. ♦

Ədəbiyyat:

1. İrzaquluyeva S. Uşaq musiqi məktəblərinin qarmon sinifləri üçün proqram, B.; 1976.
2. Dadaşov X., İmanov R. Uşaq musiqi məktəbləri üçün proqram. B.; 1976.
3. Sadiqov F., Rəcəbov O. Qarmon öyrənənlərə kömək. B.; 1986.
4. Dadaşov X. Qarmon məktəbi. B.; Şirvanşahlar, 1989.
5. İrzaquluyeva S. Qarmon məktəbi. B.; Şirvanşahlar, 1989.
6. Rəsulov N. Qarmon ilə fortepiano üçün pyeslər məcmuəsi. I kitab. B.; Tipografiya, 1999.

7. Rəsulov N. Qarmon məktəbi. B.; Çarşıoğlu, 1999.
8. Rəsulov N. Qarmon ilə fortepiano üçün pyeslər məcmuəsi (xarici ölkə bəstəkarlarının əsərlərindən köçürmələr). B.; Çarşıoğlu, 2004.
9. Mustafayev Z. Azərbaycan xalq rəqsləri məcmuəsi. B.; 1999.
10. Bayramov Ə. Qarmon məktəbi. B.; Novruz-94, 2004.
11. Bayramov Ə. Qarmon üçün ən gözəl melodiylar. B.; 2004.
12. Rəhmanlı Ə. Qarmon ifaçılığı sənəti və onun Azərbaycanda tədrisi. B.; MBM, 2012.
13. Nəcəfzadə A. Xalq çalğı alətlərinin tədrisi metodikası. B.; MBM, 2012.

Резюме

Статья посвящена вопросам преподавания искусства гармонии, как специальность в домах и дворцах культуры, в кружках творческих центров школьников, в детских музыкальных школах, в средних специальных школах и высших учебных заведениях. Также указываются названия пособий, написанных и изданных для данной профессии.

Ключевые слова: гармонь, кружки, курсы, детские школы искусства и культуры, специализированные и высшие учебные заведения, учебные материалы.

Summary

It is dealt with teaching issues of garmon art at the houses and palaces of culture, circles in the creative centers of the school-boys, child musical and cultural schools, vocational and higher educational schools as a specialty at the article. Also, there is shown the names of the books written and printed for this specialty.

Key words: garmon, study group, children's school of arts and culture, specialized and higher educational institutions, educational materials.

Müstəqillik dövrü Azərbaycan rəngkarlığında qadın obrazı

Nurlana Cəlilzadə,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq
Akademiyasının magistrantı
E-mail: nurlanacc@gmail.com

Azərbaycan xalqı sovetlərin tərkibində rus mədəniyyətinin təsiri ilə Avropa və dünya sivilizasiyasına qovuşdu. İctimai və estetik fikir, elm, maarif, incəsənət sahəsində qarşılıqlı əlaqələr üçün əlverişli zəmin yarandı, yeni sənət növləri və janrları meydana çıxdı, memarlıq, rəssamlıq, dekorativ-tətbiqi sənətlər üzrə peşəkarların, mütəxəssislərin fəaliyyəti üçün geniş meydan açıldı. Mütərəqqi proses zaman keçdikcə daha geniş miqyas alır, xalqın mənəvi həyatında maarif, mədəniyyət, mətbuat aparıcı rol oynamağa başlayırdı. Həmin dövrlərdə Azərbaycan incəsənəti ənənəvi şərti-dekorativ üslubdan Avropa səpkili realistik təsvir metoduna keçmişdir. XX əsrin ortalarından Azərbaycan çağdaş rəssamlığı artıq ilk addımlarını atmaqda idi. Tarix və müasir mövzularda əmək, məişət, qadın azadlığı, savadsızlığın ləğvi mövzusunda kiçikhəcmli tablolar meydana çıxır. Salam Salamzadənin, Qəzənfər Xəlilovun, Ələkbər Rzaquliyevin yeni həyatın ruhu ilə aşılanmış, milli özünəməxsusluğa malik sənət yaratmaq niyyətləri miniatur ənənələrinə yaxın şərti-dekorativ üslubda işlədikləri "Qadınlar şöbəsi", "Azərbaycan qadını" tablolarında öz əksini tapmışdır. Mikayıl Abdullayev, Böyükağa Mirzəzadə, Sadiq Şərifzadə, Səttar Bəhlulzadə, Salam Salamzadə, Tağı Tağıyev, Baba Əliyev, Kamil Xanlarov, Əlibaba Kazımov, Oqtay Sadiqzadə və başqaları öz tablolarında və portretlərində xalqımızın əfsanəvi qəhrəmanlarına və zəhmətkeş qadın obrazlarına xüsusi yer verirdilər. Həmin dövrlərdə portret qalereyası rəssamlarımızın yaradıcılığında əsas yer tuturdu. Artıq rəngkarlıqda durğun illərin ardından incəsənətə novatorluq, orijinal axtarışlar ruhu gətirmiş orta və gənc nəsillərə mənsub rəssamların yaradıcılıq fəaliyyəti həlledici rol oynayırdı. Durğunluq illərində nəzərə çarpan həyatı passiv-seyrçi, illüstrativ səpkidə köçürmək kimi mənfi cəhətlər aşkarlıq dövründə

tədricən aradan qaldırılır, rəssamlar arasında varlığın fəşəfi idrakına, müasirlərin mənəvi aləminin, zəkasının, hiss və həyəcanlarının təhlilinə meyil artır. Əsərlərin üslub və texnikası dəyişir, kompozisiya və plastik cəhətdən həll etmək prinsipləri gözəçarpacaq dərəcədə dəyişir, təzələnilir. Xüsusilə də 80-ci illərdə sərgilərdə yeni və novator ruhlu bədii konsepsiyalar özünü göstərməyə başlayır. Əvvəllər təkcə zahiri, vizual bənzərlik meyarı ilə qiymətləndirilən realistik üslub artıq yeni məzmun və ifadə prinsipləri kəsb edirdi. Sənətdə fərdi üslub rəngarəngliyi müstəsna əhəmiyyət daşıyır, təsvirdə şərtilik, stilizasiya, deformasiya təzahürlərinə təsadüf olunmurdu. Yeni bədii təfəkkür, plastik forma, emosional təsir gücünü artırmaq naminə aparılan axtarışlar əsasən rəssamlardan Fərhad Xəlilov, İsmayıl Məmmədov, Faiq Ağayev, Fikrət Həşimov, Siruz Mirzəzadə, Qəyyur Yunus, Fərman Qulamov, Ağəli İbrahimov, Mirnadir Zeynalov, Altay Sadiqzadə, Çingiz Fərzəliyev, Kamal Əhmədov və Mayis Ağabəyovun əsərlərində aydın nəzərə çarpır. O cümlədən orta və gənc nəslin nümayəndələrindən Sakit Məmmədov, Natiq Məmmədov, Rəşad Mehdiyev, Niyaz Nəcəfov, Bayram Salamov, Cəlal Ağayev kimi rəssamların adlarını çəkə bilərik ki, yaradıcılıqlarında qadın obrazına xüsusi əhəmiyyət vermişlər. Azərbaycan rəngkarlığının gələcək çiçəklənmə prosesi fırça ustalarının müasir dövr incəsənətinin novator nailiyyətlərinə, dünyanın mütərəqqi sənət cərəyanlarının ənənələrinə münasibətindən aslıdır. Ötən illərdə zəhmətkeş, tannmış qadınlarımızın obraz və peşəsinə böyük diqqət göstərən rəssamlarımız onların simasında hiss-həyəcan təcəssüm etdirməyə çalışırdılar. Qadın obrazları yaradan fırça ustalarının yaradıcılığı geniş diapazonu əhatələyir ki, bunlardan bəzilərini vurğulaya bilərik.

Güclü müşahidə qabiliyyətinə malik ekstravaqant rəssamlardan biri çağdaş rəssamlığımızın parlayan siması Sakit Məmmədovdur. Onun gözləri almaz kimi sərt və iti idi. Rəssamlıqda əsas açar rəsmdir. Bu isə Sakit Məmmədovda var. O, xaricdə reallaşan sərgiləri sayəsində əcnəbi seyrçilərin maraq dairəsinə çevrilib. Sakit Məmmədov daha çox portret ustasıdır və bu janrda uğurları saysız-hesabsızdır. Onun yaradıcılığında qadın obrazları xüsusi şəkildə özünü göstərir. "Aynur", "Aida", "Leyla", "Arzu", "Raida", "Suriyalı rəssam", "Yorğun qız", "Gitaralı qız", "Sevinc", "Bağban", "Yeni roman", "Gecə simfoniyası", "Sakit qız", "Aktrisa", "Nü", "Yatmış mələk", "Melodiya", "Çətirli qız", "Qırmızı paltarlı qadın", "Yatan gözəl" və sairə vurğulaya bilərik. Rəssamın natürrəqləri də ciddi maraq doğurur. Qırmızıdan ge-

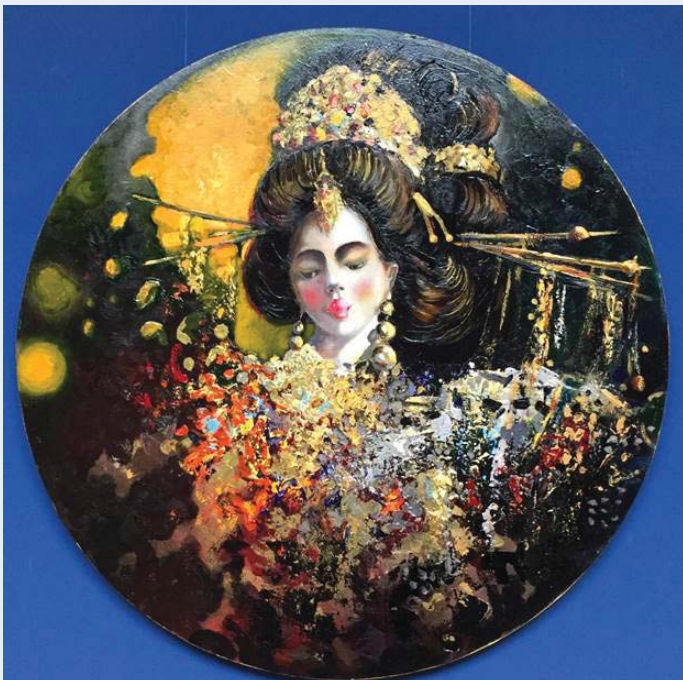

niş şəkildə istifadə etdiyindən bu rəng onun yaradıcılığının ana rəngi, canı, cöhvəri sayılır. Əsərlərinin əksəriyyətində həmin rəng bu və ya digər formalarda işlənir, batini ideyanı açmağa köməklik göstərir.

Sakit Məmmədov yaradıcılığında poeziyaya üstünlük verib. Rəssam sevdiyi və daha çox həssas olduğu portret janrı, o cümlədən natürmort və poeziya üçlüyü arasında qalmışdır. Renuarın “Çılpaq qadın”ı ilə rəssamın “Ad günü” əsərləri arasında kompozisiya oxşarlığı görürük. Sakit Məmmədov intibah rəssamları kimi idi – qazandığı uğurların əsiri deyildi, yaradıcılığının bu qədər parlaması onu rahatlaşdırmır, daha da ucaları fəth etmək üçün çalışır.

Tanınmış fırça ustalarından biri də Natiq Məmmədovdur. Qeyd edək ki, rəssam geniş tamaşaçı kütləsi ilə tez-tez ünsiyyətə meylli görünür. Yaxın rənglərin önəmində, çalarların, kölgələrin yaradılması xarakterində olduğu kimi, getdikcə ailə mövzusu və qadın obrazları üzərində cəmləşən tematikada, mövzuların müəyyənəşdirilməsində də müəyyən seçim prosesi baş verir. Sərbəst yaradıcılıq manerasında al-qırmızı-sarı tonallıqda “alovlanan”, “alıb-yanan” qadınlar və qızlar uzun illərboyu rəssamın diqqətini çəkən əsas sfera olaraq onun emalatxanasında özünə möhkəm yer tutmuşdu. Qeyd etdiyimiz kimi, sənətkarın yaradıcılığında qadın obrazı geniş bir diapazonu əhatə edirdi. Bəzilərinə nəzər yetirsək görürük ki, bu işlərdə bədii quruluş texnikası özünəməxsus şəkildə əks olunmuşdur. Bunlardan “Bal rəqsi”, “Sevgililər”, “Ağ çiçək”, “Qarpız yeyənlər”, “Qaçan qadınlar”, “Sakinlər”, “Firuzəyi məkan”, “Desert”, “Ağ qadın”, “Öpüş”, “Akt”, “Gül sevən qız”, “Qırmızı at”, “Qız və yay” və bu kimi əsərlərini göstərmək olar. Natiq Məmmədovun qeyri-adi texnikası, tərzı hər zaman bizə öz mövqeyini göstərdiyi rəngləri ilə bu gün olduqca aktualdır.

Zaman ötdükcə rəssamlarımız təsirdən çıxır və öz dəstxətlərinə qucaq açırdılar. Onlardan biri də Bayram Salamov idi. Bayram Salamov təəssürat rəssamı olub. Onun ən böyük özəlliyi ayrı-ayrı rənglərdən bir dünya yaratmaq idi, hansı ki parlaqdır və göz oxşayır. Natürmort və güllər təsvirinə daha çox əhəmiyyət verirdi. Bundan

başqa, yaradıcılığının çox hissəsi qadınlara həsr olunmuşdu. O qadınlar bütün çıpaqlığı ilə taplolarında öz əksini tapır. Sənətkarın əsərləri Şərq və Qərb motivlidir. Onun “Fikirləşmək”, “Naz”, “Bənövşəyi”, “Yay yuxusu”, “Samiramida”, “Gül”, “Yuxu”, “Səhər”, “Pəri”, “Tamah”, “Gözləntilərin cavabı”, “Yaz”, “Skripkaçı qız”, “Səhər qəhvəsi”, “Qırmızı balerina” əsərləri məşhurdur. Bəzi qadınların simasında gözəlliyin və şəhvetin tərənnümü duyulur. Xüsusilə də bu rəngarəng təsvirlər müəyyən atributlarla daha ekspressiv bir hal almışdır. Obrazları digər rəssamlarla müqayisədə daha parlaq və rəngarəngliyi ilə seçilir. Ümumilikdə sözügedən rəssamların qadın obrazları gözəlliyi və mahir ifadə tərzinin əks-sədası ilə yanaşı, müasirlər üçün ən gözəl sənət nümunələri idi.

O, tamam fərqli sahənin adamı idi – söhbət peşəkar idmançı Niyaz Nəcəfovdan gedir. Bununla yanaşı, uşaq yaşlarından rəsmlə maraqlanırdı. Niyaz Nəcəfovun əsərlərindəki təsvirlər nikbinlikdən kənar olmalarına baxmayaraq mövzusunun asılı olmayaraq qeyri-adi şəkildə insanın diqqətini çəkir. Rəssamın bəzi əsərlərini yalnız karikatura kimi qiymətləndirmək olar. Niyaz Nəcəfov adiliyi və saxtakarlığı qəbul etməyən incəsənət insanları sırasındadır. Həmçinin onun əsərləri Azərbaycanda və onun hüdudlarından kənarda bir çox tanınmış muzeylərdə və şəxsi kolleksiyalarda saxlanılır. Hər mövzuda səmimiyyətini qoruyur, hətta “adi” insanların susmağı üstün saydığı mövzularda belə... Dəliliklə bir səviyyədəki hünər göstəricisi, demək olar, bütün işlərində görünür. Kətan üzərində özünü ifadə edən istedad gücü, qorxmazlığı və təmizliyi ilə hər kəsi cəlb edir. Yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Həmçinin rəngləri, üslubu, dəstxətinin fərqi ilə tamaşaçını sözün əsl mənasında ovsunlayır. Əsərlərinə nəzər yetirdikdə hiss edirik ki, hüdudsuz istedadla malik rəssamdır. Niyaz Nəcəfovun qadınlardan ibarət portret seriyası çox əhəmiyyətlidir. “Qarpız”, “Hamamda”, “Duet”, “Yemiş”, “Sarı pişik”, “İradə”, “Başlıca an”, “Afa”, “Nara”, “Kürən”, “Xumarlıq”, “Gimnast qız”, “Kresloda kürən” və digər əsərlərini qeyd edə bilərik. Həmin əsərlərdə Niyaz Nəcəfov qadın obrazlarını xüsusi tərənnümlə əks etdirmişdir.

Yaradıcılığı sürreal və olduqca fərqli sima və çalarların bolluğu ilə seçilənlərdən biri də Rəşad Mehdiyevdir. Görkəmli fırça ustası təhtəşüurun təcəssümünü canlandırırdı. Yaradıcılığında fəlsəfi cərəyan özünü göstərirdi. Hər hansı bir düşüncə, konsepsiyadan, məşğuliyyət sahəsindən asılı olmayaraq istənilən formada sözünü deyə bilər. Rəşad Mehdiyev də düşüncə, söz duyumu təhlilinin vizual görüntüsünü yaradır. Rəsm əsərlərinin fəlsəfi və sürreal görünüşü üzrə bəstəkar da, yazıçı da, şair də öz ilham mənbəyini tapa bilər. Rəssam vizual aləmi necə, hansı rakursdan görürsə və ya görmək istəyirsə, əsərlərini məhz həmin tona kökləyir. Xəyal tərzı və aləm görüntüsü daxili aləmi ilə müəyyənəşir. Hər hansı bir əsəri yaratmaq ilham qaynağına bağlıdır. Onun rəsm əsərləri dünyanın bir çox ölkə və regionlarında – Rusiya, Türkiyə, Gürcüstan, İtaliya, ABŞ, Avropa və Asiyada fərdi və yığma sərgilərdə nümayiş etdirilib. Sənətkar: “Öz düşüncə tərzini, daxili aləmini öyrənil təhlilə varmaq-la yaradıcılığı istənilən cərəyana istiqamətləndirə bilər. Bu barədə rəssamın bəyanı da mütləq deyil. Onsuz da tamaşaçı əsərində öz düşüncəsinə yaxın olanı görəcək. Əsərlərindəki mövzu seçimi özünəməxsus olan rəssamın mövzu tapmaq üçün ətraf mühitə

nəzər yetirməsi kifayətdir”, – deyə qeyd edirdi. Xətt, forma, rəng, gündəlik həyat tərz – bunlar hamısı rəssamın yaradıcılığı üçün bir vasitə olmalıdır. Rəşad Mehdiyevin əsərlərinə fikir versək, bir-birinə oxşayan obrazları görə bilirik. Obrazlar arasındakı bənzərlik, güman ki, rəssamın şüuraltı istiqamətinə bağlıdır. “Qadın obrazına xüsusi nəfəs verilir. Qadinsız bu dünyada yaşamaq, ümumiyyətlə, çətindir. Hər birinin özünəməxsus gözəlliyi, plastikası, zərifliyi, duyğusu var. Qadının hiss etdiyini kişi, sözsüz ki, hiss edə bilməz” demişdir. Onun “İkilik”, “Baxma”, “Leyla”, “Gecə”, “Portret”, “Arzu”, “Milli geyimdə qadın”, “Arlekin”, “Adsız”, “Rəqs” kimi əsərləri var. Daim qeyd edirdi ki, hər bir rəssam milliliyi qorumalı, patriotik mövzularda da şəkillər çəkməlidir.

Azərbaycan çağdaş rəssamlığının görkəmli nümayəndələrindən biri gənc rəssam Cəlal Ağayevdir. O, yaxşı rəngkar olmaqla bərabər, həmçinin peşəkar qrafik idi. Yaradıcılıqla məşğul insanlar çalışırlar ki, gördüklərini əsərlərində canlandıraraq insanları təəccübləndirsinlər. Ondan ötrü mövzu və forma məhdudiyyəti yoxdur. Yaradıcılığında Qərb qoxusu duyulsa da, Şərqi görmək də mümkündür. Qadın obrazlarının çoxlu sayda olması təqdirəlayiqdir. Qadın qəhrəmanları Qərb simalı olsalar da, milli geyim, sırğa və yaxud müxtəlif baş geyimləri də görə bilirik. Artıq milliliyin qalmadığından şikayətlənən gənc rəssam əsərlərində milliliyi qoruyub saxlamaq istədiyini dilə gətirirdi. Qadın simalarını xüsusi şəkildə seçmədiyini vurğulayan sənətkar bunların gündəlik həyatda gördüyü üzlər olduğunu qeyd edir.

Gənc rəssamın bu yaxınlarda “Yeddi gözəl” sərgisi keçirildi. Biz burada kifayət qədər qadın obrazı görə bilirik. Qadın obrazlarında xüsusilə dairəvi kətdən istifadə etmişdi. Artıq fərqli bir görüntü olması, kleşelərdən uzaqlaşmaq üçün bundan bəhrələnmişdi. Onun “Çin gözəli”, “Cehiz”, “Sirli əsər”, “Aktrisa”, “Ruhun qidası”, “İntizar”,

“Səhər”, “Zəriflik”, “Əks-səda”, “Təşviş”, “Musiqinin rəngi”, “Nabat”, “Avropa aktrisası”, “Xoşbəxtlik” və bu kimi əsərlərində fərqli qadın obrazlarını görə bilirik. Belə gözəllikləri yaratdığına və Azərbaycan rəssamlığına qatdığı rəng sonsuzluğuna görə gənc rəssama minnətdarıq!

Buradan belə qənaətə gələ bilirik ki, portret janrının, ələlxüsus da qadın obrazının hər zaman aktuallığı və hər rəssamın kolleksiyasını bəzəməsi mütləqdir. Çünki qadinsız cəmiyyətin sabahı yoxdur. ♦

Ədəbiyyat:

1. Rasim Əfəndi. Azərbaycan incəsənəti. “Şərq–Qərb”, Bakı. “Çaşıoğlu”–2017.
2. Ə.Salamzadə, N.Rzayev, K.Kərimov, N.Həbibov. Azərbaycan incəsənəti. “Maarif”, Bakı–1977.
3. Çingiz Fərzəliyev. Natürmort janrı haqqında. Metodik vəsait. Bakı–2003.
4. www.xsm.az/az/17-yagli-boya?p=3
5. www.museumcenter.az/art_gallery,187/lang,az

Резюме

В статье показано, как после советской эпохи, с обретением независимости развивалась живопись Азербайджана и индивидуальный стиль художников достигла высокого уровня. А именно, речь идёт особенно о тех художниках, которые в своем творчестве больше места уделили женским образом. Исследованы произведения таких художников как, Сакит Мамедов, Натиг Мамедов, Байрам Саламов, Нияз Наджафов, Рашад Мехтиеv и Джалал Агаев.

Ключевые слова: женщина, портрет, живопись, композиция, национальный, изображение, независимость.

Summary

The article shows that the revival of the painting in Azerbaijan after the fall of the soviet union and next years of independence reached high level of individual set-line. Especially, the article tells about the artists who preferred to use the image of the woman in their works. As the female image in the works of those artists have turned into the symbol of their works. It analyzed the works of the prominent artists, such as Sakit Mammadov, Natig Mammadov, Bayram Salamov, Niyaz Najafov, Rashad Mehdiyev and Jalal Agayev

Key words: woman, portrait, painting, composition, national, image, independence.

AZƏRBAYCANDA UŞAQ XORUNUN PROBLEMLƏRİNƏ BİR NƏZƏR

Zülfüyyə Mövsümovə
E-mail: zulya008@list.ru

Günü-gündən çiçəklənən respublikamızda uşaqların estetik tərbiyəsinə böyük əhəmiyyət və diqqət yetirilir. Estetik tərbiyənin formalaşmasında mühüm vasitələrdən biri də xor ifa tərzidir. Xor ifa üslubu vasitəsilə uşaqlar incəsənətə qoşulur, onun dərinliklərini dərk edir və dünyagörüşlərini genişləndirirlər.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycanda xor kollektivlərinin yaradılması dahi Üzeyir Hacıbəylinin adı ilə bağlıdır. O zamana nəzər saldıqda belə görürük ki, xor kollektivinin təşkili, yaradılması və inkişaf etdirilməsi elə də asan məsələ deyildi. Lakin sevindirici haldır ki, bu problem zamanla həllini tapdı və nəticə etibarilə Azərbaycanda Dövlət Xor Kapellası başda olmaqla bir neçə xor kollektivi yaradıldı. Hazırda kapellanın bədii rəhbəri respublikanın xalq artisti, professor Gülbacı İmanovadır və mübaliğəsiz deyə bilərik ki, kollektiv dünya musiqisinin ən çətin xor partituralarının öhdəsindən bacarıqla gəlir. Onu da qeyd edək ki, Gülbacı İmanova Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının "Xor dirijorluğu" kafedrasının müdürüdür və onun peşəkarlığı, diqqətçilliyi, tələbkərliliyi nəticəsində gənc xormeysterlərin dünyagörüşü genişlənir və püxtələşir.

Təəssüf ki, bu cür nailiyyət uşaq xorunun təşkili sahəsində hələ lazımi səviyyədə deyil. Düzdür, tarixən fəaliyyət göstərmiş Əfsər Cavanşirovun Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radiosunun "Bənövşə" uşaq xoru, Uşaq Filarmoniyası xoru, Bülbül adına orta ixtisas musiqi məktəbinin və başqa uşaq musiqi məktəblərinin xorları, o cümlədən vaxtilə fəaliyyət göstərmiş Mələk Vəlizadənin "Mələklər" xoru və Zərifə İsmayılova tərəfindən təşkil edilmiş oğlanlardan ibarət "Göyərçin" uşaq xoru kimi kollektivlərinin adlarını qeyd etmək olar. Lakin razılaşıq ki, əhalisinin sayı 9 milyondan çox olan bir ölkə üçün bu çox cüzi nəticədir. Görəsən, belə bir vəziyyət hansı səbəbdən yaranıb?

Hamımız çox gözəl bilir ki, uşaq xorlarının təşkili çox mürəkkəbdir, uşaqlarla çalışan xormeysterlərin zəhməti də danılmazdır. İlk növbədə xormeysterdən tələb olunan başlıca keyfiyyət yüksək enerji ötürmək qabiliyyətidir. Uşaqların emosionallıqlarını

sakıtləşdirməyin nisbətən çətinliyi məlumdur. Çalışmaq lazımdır ki, onlar oyunla, zarafatla xorda oxumağa cəlb edilsinlər. Mübaliğəsiz demək mümkündür ki, məktəbəqədər azyaşlı, ibtidai məktəb yaşlı uşaqlarla iş zamanı bu və digər müşküllər düşüncə açıqlığı və uşaq səslərinin xüsusi gözəlliyi ilə kompensasiya olunur.

Xoşbəxtlikdən Cövdət Hacıyev adına 3 saylı uşaq musiqi məktəbində dərs dediyim zamanlar oğlanlardan ibarət kiçik "Atəşgah" xorunun təşkili mənə tapşırıldı. Həmin təhsil ocağında oğlanlar və qızlardan ibarət "Renessans", kiçik sinif şagirdlərindən ibarət "Cırtan" xoru kimi xorlar fəaliyyət göstərsə də, 2012–2013-cü illərdə təşkil etdiyim kollektivə qədər oğlanlardan ibarət xor yox idi. Təəssüf ki, bu xor cəmi bir il fəaliyyət göstərə bildi. Bu baxımdan uşaq xorunun təşkili məsələləri mənə xeyli doğmadır.

İlk növbədə onu qeyd edim ki, xora uşaqların və xüsusilə oğlanların cəlb edilməsi ən böyük problemlərdəndir. Düşünürəm ki, bu, musiqi məktəblərində xor dərslərinin şagirdin eşitmə qabiliyyətinin kamilləşdirilməsi və inkişafı məqsədilə əsas olmayan fənlər siyahısına daxil edilmiş fənn kimi keçilməsindən irəli gəlir. Bundan başqa, musiqi məktəblərində xorla iş ona görə çətin ki, xorlara xüsusi bacarıqlı uşaqlar deyil, bütün şagirdlər cəlb olunur. Lakin eyni zamanda bu üsulun müsbət keyfiyyətləri də vardır. Belə ki, orta biliklərə,

hazırlığa malik şagird belə kollektivdə özünü daha əmin hiss edir və zamanla bacarıqlı şagirdlər siyahısına qoşulur; məsələn, öz təcrübəmə əsaslanıb deyə bilərəm ki, xalq çalğı alətləri, zərb alətləri, simli alətlər və s. başqa alətlər üzrə təhsil alan və ümumiyyətlə ilk addımlarda eşitmə qabiliyyəti zəif olan şagirdlərimdən bəziləri nəticədə ən yaxşı ifaçılara çevrildilər.

Xor ifasının tanındılmasının əsas problemlərindən biri də repertuar problemidir. Həqiqətən də, respublikamızda keçirilən xor müsabiqələrində iştirak edən kollektivlərin repertuarına nəzər saldıqda tez-tez təkrarçılıqla və müasir bəstəkarların əsərlərinin azlığı problemi ilə qarşılaşıq. Əsasən Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq xoru üçün əsərləri azdır. Halbuki müasir kompüter texnologiyaları, eləcə də müxtəlif ölkələrin xor kollektivləri ilə şəxsi yaradıcılıq əlaqələri ölkəmizin xormeysterlərinə digər Avropa ölkələri xor kollektivlərinin repertuarı ilə tanışlıq şəraiti yaradır. Belə ki, bu cür kollektivlərdə uşaqlar 5–6 yaşlarından etibarən klassiklərin əsərləri və xalq mahnıları ilə yanaşı, müasir bəstəkarların əsərlərini də ifa edirlər. Deməli, uşaqlarda nəinki klassik və xalq mahnılarının, eləcə də müasir bəstəkarların əsərlərinin xorla ifası tərbiyə olunur, hansı ki çox vacib və faydalıdır.

Ümumiyyətlə, bu prosesi sürətləndirmək məqsədəuyğun olardı. Təbii ki, müasir musiqi qulağayaxın klassik musiqidən seçilir. Belə bir qənaət qeyri-adi səslənmə yaradan yeni lad çalarlarının istifadəsində, yeni alət üsullarının tətbiqində, əsərin forma quruluşunun sərbəstliyində özünü göstərir. Bu baxımdan ifaçı-musiqiçidə müasir musiqini aşılamaq və tərbiyələndirmək əhəmiyyətlidir.

Təəssüf ki, uşaq xor musiqisi notları, məsələn, fortepiano notları qədər çox deyil. Müasir xor əsərlərindən ibarət məcmuələrin çoxalması, seçimin böyüklüyü vacibdir. Düzdür, son zamanlar müasir bəstəkarların əsərlərindən ibarət bəzi məcmuələr işıq üzü görsə də, yenə də bu sahədə “repertuar aclığı” özünü göstərir. Bəstəkarlar xor musiqisinə çox ciddi yanaşmalıdırlar, onların çiyinlərinə böyük məsuliyyət düşür.

Bütün yuxarıda deyilən çətinliklərə baxmayaraq sevinci haldır ki, son zamanlar dərin daxili yenilənmə ilə müşayiət olunan uşaq xorlarının bəzi yüksəlişi izlənilir. Qeyd etməliyik ki, 2006-cı ildən etibarən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi respublikamızda zəngin xor mədəniyyətini qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək, uşaq musiqi və incəsənət məktəblərində xor fənninin tədrisinin səviyyəsini yüksəltmək, onlarda kiçik yaşlardan bu sənətə maraq oyatmaq, xormeysterlərin yaradıcılıq fəaliyyətini artırmaq məqsədilə hər il aprelin 1-dən 30-dək uşaq xor kollektivlərinin respublika müsabiqəsi keçirir. Müsabiqəyə Azərbaycan Dövlət Xor Kapellasının bədii rəhbəri və baş dirijoru Gülbacı İmanova sədrlik edir. Məhz bu müsabiqənin nəticəsi olaraq uşaqların xor ifa üslubuna marağı əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir. Zənnimcə, uşaqların xora maraqları və onun əsl mənada dirçəlişi xor mədəniyyətinin hələ uşaq yaşlarından şagirdlərə aşılması ilə mümkün olacaq, ümumtəhsil məktəblərində “Musiqi” dərsi təkcə kitablarla kifayətlənməyəcək, xor ifaçılığı təcrübə kimi dərslərə əlavə ediləcək və hər bir ümumtəhsil məktəbinin öz xor kollektivi yaradılacaq. Ola bilsin ki, uşaq xoru bu zaman musiqi sənət dəyərləri iyerarxiyasında özünə layiq yerini tutacaq. ♦

Ədəbiyyat:

1. Чесноков, П. Г. Хор и управление им / П. Г. Чесноков. – М. : Госмузиздат, [1961]. – 241 с.
2. Птица. К. Б. Очерки по технике дирижирования хором: материал к курсу техники дирижирования / К. Б. Птица. – М.; Л.: Музгиз, 1948. 160 с.
3. Асафьев Б. В. О хоровом искусстве: Сб. статей / Сост. и коммент. А. Павлова-Арбенина. – Л.: Музыка, 1980. – 216 с.
4. Мамедова Л.М. “Хоровая культура Азербайджана. Пути становления и разработка проблемы хорового исполнительства”. Учебное пособие. Б., 2010, “Adiloğlu”, 232 с

Резюме

Создание детских хоров должно стать приоритетным направлением в воспитании художественного вкуса у детей с самого раннего возраста. В работе с детскими коллективами возникает множество проблем. В данной статье рассматриваются некоторые из них, как например: высокий профессионализм хормейстера, его умение найти подход к детям, нехватка репертуара и др.

Ключевые слова: хор, хормейстер, детский хор, музыкальное образование

Summary

An important component of the development of musical-aesthetic culture of the younger generation is choral singing – the most available form of collective music-making. That is why the creation of the children’s choir should be a priority in the education of artistic taste in children from an early age. In working with children’s groups there is a lot of problems. This article discusses some of them, such as: high professionalism of the choirmaster and his ability to reach out to children, the lack of repertoire, and others.

Key words: choir, chorus master, children’s choir, music education.

MÜASİR AZƏRBAYCAN TƏSVİRİ SƏNƏTİNDƏ QROTESK OBRAZLAR

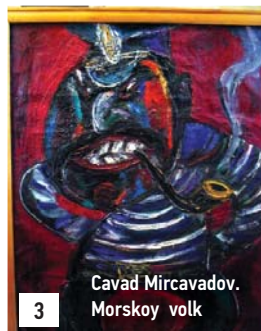
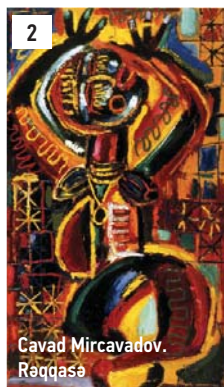
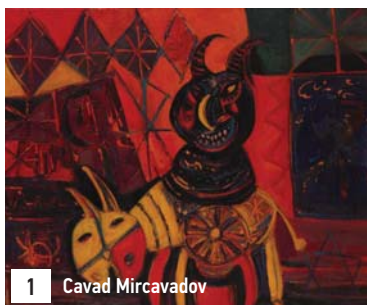
Dilərə Müzəffərli,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin
"Təsviri sənət tarixi və nəzəriyyəsi" kafedrasının müəllimi,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının doktorantı
E-mail: art_dilera@yahoo.com

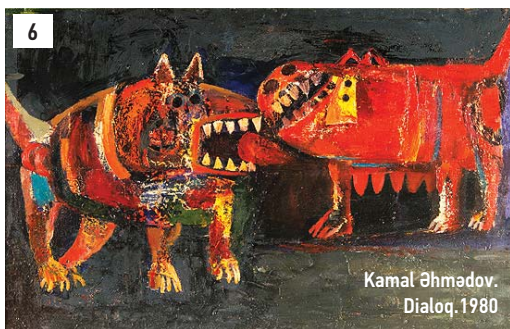
Müasir Azərbaycan rəngkarlığı yaşlı, orta və gənc nəsil rəssamların zəngin irsini özündə ehtiva edir. Müxtəlif yaradıcılıq metodlarına müraciət edən fırça ustalarının əsərləri klassik realizmdən başlayaraq avanqard meyilli performans və instalyasiyalarla səciyyələnir. Bu rəngarəng bədii üslublar arasında qrotesk metodundan istifadə ilə yaradılmış obrazlara tez-tez rast gəlinir. Əksər halda qroteskə müraciət məcazi mənə axtarışları və ifadə olunması zəminində meydana gəlir. Obrazlarda "zahir" və "batın" estetik kateqoriyaları öz əsərlərində araşdıran rəssamlar qroteskdən bədii üsul kimi bəhrələnərək dərin, "çoxqatlı" obrazların təqdimatına müyəssər olurlar. Belə obrazlar bəzən real insanlardan, hadisələrdən, bəzən isə təxəyyüldən qaynaqlanaraq müəyyən ideyanı və ya təsəvvürü canlandırmaq məqsədi daşıyır. "Görünən" və "görünməyən" prinsipindən çıxış edən rəssamlar belə obrazları yaradarkən şişirtməyə, "yüklənməyə", deformasiya və təhrif olunma üsullarından istifadə edərək obrazların "alt" mənalarını qabartmağa üstünlük vermişlər. Bəzən ilk baxışdan adi görünən səhnəni həssas rəssam duyumu mürəkkəb, ikimənəli və çoxmənəli obrazlar kimi təqdim edərkən tamaşaçıya həmin obrazın "görünməyən" tərəfini

ifadə etməyə və bununla da daha zəngin obraz yaratmaq imkanı qazanır.

Müasir Azərbaycan təsviri sənətinin bütün sahələrində insan həyatını və obrazlar aləmini ifadə edərkən rəssamların belə qroteskli əsərlərinə rast gəlinir. Qrotesk bir bədii metod kimi rəssama obrazı "yeni bucaqdan" təsvir imkanları verdikdə belə məcaziliklə müşayiət olunan əsərlərə daim rast gəlmək mümkündür.

Qrotesk vasitəsilə obrazlara əlavə çalar və mənə "yükləyən" rəssamlar sırasında Cavad Mircavadovu (1923–1992) qeyd etmək olar. Həmdövr və keçmiş "həyat mənzərələrini" fantasmaqorik tərzdə təsvir edən rəssam ilk baxışda adi görünən həyat səhnələri və obrazların məcazi mənalarını məhz qroteskləşmə vasitəsilə tamaşaçıya çatdırır (*şəkil 1, 2*). Rəssamın məşhur "Şərq motivləri" adlanan silsiləsində bu metod özünü tam qabarıqlığı ilə ifadə etmişdir. "Rəqqasə", "Kənd motivi", "Şərq gəlini" adlı əsərlərdə insan, heyvan obrazları sanki fantastik aləmin məxluqlarıdır. Stilizasiya, şişirtmə və təhrif kimi bədii vasitələrdən bəhrələnen yaradıcılıq zahirən tanış olan obraz və motivləri irreal aləmin ifadəçilərinə çevirir. Qroteskli obrazlar sanki başqa, paralel zamanın və tarixin mənsublarına

dönüşmüşlər. Rəssam bu obrazlar vasitəsilə bəzi halda sarkastik, bəzi hallarda isə “isti”, səmimi hissləri, özünün simpatiyasını həmin obrazlara ifadə etməyə nail olur.

Qrotesk vasitəsilə obrazın təsirini, mənasını və ideyasını qabartmaq rəssamın “Dəniz canavarı” (“Morskoy volk”) əsərində də açıq-aydın görünür (*şəkil 3*). Yaşlı bosman dənizçilərə xas zolaqlı köynəkdə və müştük (trubka) çəkən zaman təsvir olunub. Həyatdan və bədii ədəbiyyatdan tanış olan “dəniz canavarı” obrazı rəssamın qroteskləşməsinə məruz qalaraq vahiməli, qəddar və əzəzil məxluqa çevrilib. Burada rəssam konkret insanı deyil, məhz ümumiləşmiş “dəniz canavarı” obrazını təsirli və yaddaqalan şəkildə ifadə edə bilmişdir.

Qroteski bədii metod kimi öz yaradıcılığında tez-tez istifadə edən rəssamlardan biri də Rasim Babayevdir (1927–2007). Onun çoxsaylı “divləri”, “pəriləri” və digər obrazları realılıqla fantastikanın vəhdətinin ifadəçisidir. Real obrazların fantastik təhrifi və ya onların bədii montaj vasitəsilə yeni, qeyri-real şəkllə salınması nəticəsində yeni-yeni mənalər ifadəsinə nail olunur. Real və mifik personajlar bir obrazda birləşməklə mifopoetik kontekstə daxil olur və bu da onu “mifoloji yaddaş” əsasında daha oxunaqlı və qavrayışlı edir.

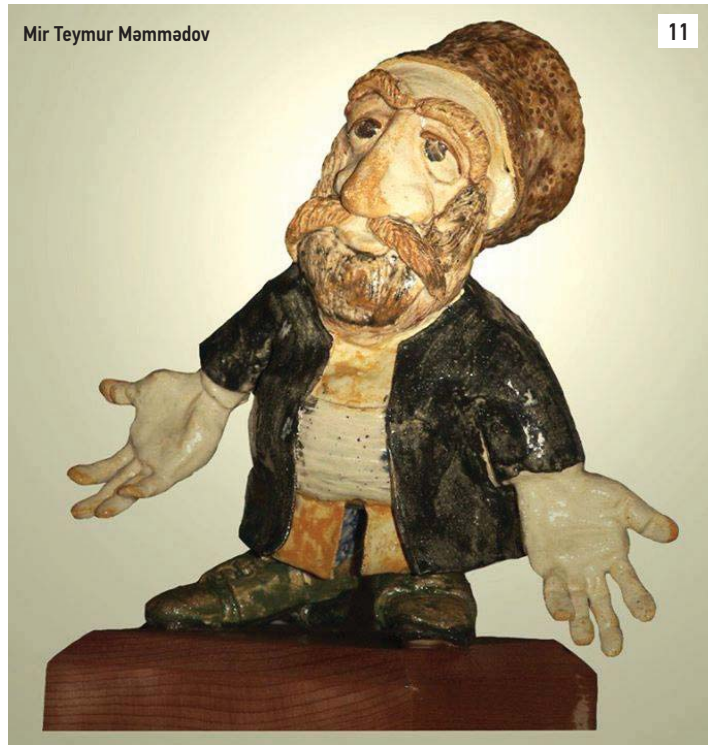
Rəssamın belə məcazi mənalər kəsb edən obrazları sırasında “Fəlçi”ni nümunə göstərmək olar (*şəkil 4*). Əsərdə ayılı gecə fonunda magik fəlçiliklə məşğul qadın təsviri verilib. Qadının geyimi, baş örtüyü real, müasir deyil, o sanki sehrli nağıllardan çıxmış personajdır. İnsan inamı ilə “manipulyasiyalar” edən fırlıdaqçı fəlçi fokus göstərir. Diqqətlə baxdıqda məlum olur ki, onun iki deyil, üç əli var! Bununla

rəssam fəlçinin “fırlıdaq” təbiətini və adi insanlardan fərqlini qabartmağa nail olur.

Simvolik məna kəsb edən əsərlərində tez-tez qroteskə müraciət edən rəssamlardan biri də görkəmli Azərbaycan heykəltəraşı Fəzil Nəcəfovdu (1935). Əsərlərində ideya tutumunu, onun simvolik səslənməsini artırmaq, obrazın təsirliyini gücləndirmək məqsədilə heykəltəraş sərbəst vizual transformasiyalardan geniş istifadə edir. Belə obrazların əldə olunması üçün sənətkar bəzi hallarda real motiv və görüntüləri “bədii şişirtmə”, “plastik formanın gərginləşməsi”, “bütövün fraqmentləşməsi və təhrifi”, “uyğun olmayan hissələrin biri-biri ilə birləşməsi” kimi bədii yaradıcılıq üsullarından bəhrələnir.

Bu baxımdan heykəltəraşın “Mühəribənin siması” adlı heykəl kompozisiyası diqqətəlayiqdir (*şəkil 5*). Nəhəng təkərli arabanı (cəng arabası) ifadə edən insan kəllə sümüyünü idarəçisi xırda və cılız insan fiquru rəmzi şəkildə bütün işğalçıların ümumiləşmiş obrazıdır. İşğalçının idarə etdiyi araba – kəllə sümüyü, əslində, “ölüm arabasıdır”, onu idarə edənlər isə məhz insanlardır. Əslində, heykəltəraşın yaratdığı obraz fantastikdir, lakin bu qərībā fantasmaqorik obraz son nəticədə geniş ümumiləşmə, rəmzi məna kəsb etməyə müvəffəq olmuşdur.

Öz yaradıcılığında daim qroteskə, bədii məcaziliyə müraciət edən rəssamlardan biri də Kamal Əhməddir (1940–1994). Rəssam dünya və həyat hadisələrinə, mənəvi və sosial dəyərlərə daim qeyri-trivial münasibətlə, obrazlarında “ikimənalılıq”, məcazi ifadə tərzini qrotesk və bədii “yüklemə” vasitəsilə ifadə etmişdir. Sosialist realizmi metoddan imtina etmiş rəssam həyatı obrazları və mənəvi dəyərləri əks etdirən kompozisiyalarda fantasmaqoriyadan və simvolik obrazlardan geniş yararlanıb. Rəssamın qroteskləşmiş obrazlarından biri onun “Dialog” əsərində açıq görünməkdədir (*şəkil 6*). Əsərdə ilk baxışdan qarşı-qarşıya durmuş və biri digərinə münasibət ifadə edən qırmızı rəngli itlər təsvir olunmuşlar. “Qrotesk dili”ni ifadə edən

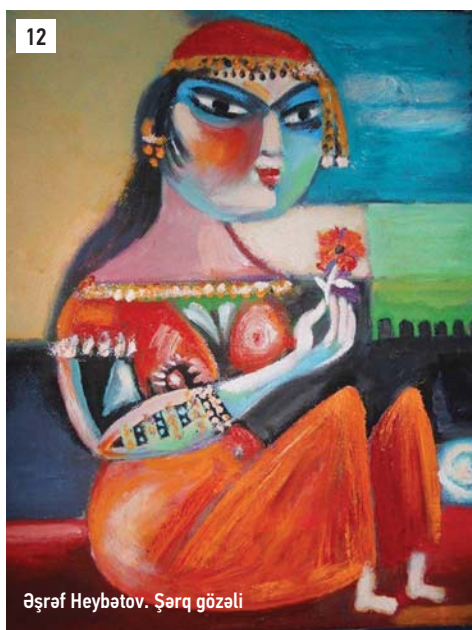
xüsusiyyətlər sırasında itlərin parlaq qırmızı rəngini, onların plastik formasının kəskin təhrifini və fantastik obrazlara çevrilməsini qeyd etmək yerinə düşər. Rəssam burada məcazi mənada kişi və qadın münasibətlərini, bu münasibətlərin gizlin mahiyyətini açmağa çalışmış və son dərəcə “oxunaqlı” bir obraz yarada bilmişdir.

Qroteski bir bədii üsul kimi öz yaradıcılığında istifadə edən müasir rəssamlardan biri Mir Teymur Məmmədovdur (1947). Qrafika, rəngkarlıq, heykəltəraşlıq sahələrində bir çox yaddaqalan əsərlər yaratmış sənətkar özünü daha çox keramika ustası sayır və son dövrlərdə bu sahədə silsilə işlərə imza atmışdır. Əvvəlki dövrlərdə Əzim Əzimzadənin (1880–1943), Ələkbər Rzaquliyevin (1903–1974) yaradıcılıqlarında yer almış “Köhnə Bakı tipləri” mövzusunun müasir tərzdə davam etdirən rəssamın keramik heykəllərində belə qrotesklə müşayiət olunan müasir Bakı tiplərinə rast gəlmək mümkündür. Özünəməxsus “Abşeron tipini” duzlu, məzəli obrazlarda əks etdirən sənətkarın yaratdığı keramik heykəlciklər təfqirli olmasına baxmayaraq bir çox halda “janr” xarakterinə uyğundur (*şəkil 7, 8, 9, 10, 11*). Mir Teymurun obrazları hər bir bakılı üçün çox tanış, səmimiyyəti ilə diqqəti cəlb edəndir. Sadə əmək adamları, dindarlar, xırdat satanlar və bir çox başqa obrazlar rəssam təxəyyülündən keçirilərək özünəməxsus “şişirtməyə”, “qabardılmaya” məruz qalmışlar. Müxtəlif emosionallığa malik fiqurlar birmənalı olaraq təbəssüm doğurur, öz istiliyi, tərəvəti və cazibəliyi ilə diqqət çəkir. Həmin obrazların formalaşdırılmasında qroteskin imkanlarından geniş bəhrələnən rəssam adi həyat personajlarını onları yaxşı tanıyan və bələd olan insan kimi təqdim etməklə hamının görə bilmədiyi insani keyfiyyətləri və xüsusiyyətləri üzə çıxararaq onların üzərində obrazı kökləməyə nail olmuşdur.

Əski Şərq motivlərinə müraciət edərkən qroteskdən istifadə

edən rəssamlardan biri də Əşrəf Heybətovdur (1951). Onun “Şərq gözəli”, “Şərq döyüşçüsü” əsərlərində stilizasiya və bəzi hallarda karikatura, şarj səviyyəsinədək ucaldılması təsvir olunanlara əlavə mənə, mənəvi keyfiyyət, xasiyyət “verərək” obraz çalarları və qatları daha da zənginləşiblər. Əlində çiçək tutaraq xəyallara dalmış Şərq gözəlinin anatomik nisbətləri tam pozulmuş, qabardılmış dekorativliyin reallıqdan kənar olmasına baxmayaraq tamaşaçı qarşısında özünün xoşbəxt həyatını gözləyən gənc qız obrazı canlanır (*şəkil 12*). Bu obrazın prototipinə orta əsrlər Şərq miniatürlərində rast gəlmək mümkündür. Əlində çiçək tutaraq Şərq libasında yerdə oturmuş gənc qız miniatüründən bəhrələnən rəssam özünün “Şərq gözəlini” orta əsrlərdən ayıraraq doğma Bakı mühitinə daxil edir. Arxa planda görünən Bakı qalasının silueti, qala divarları obrazın yerli mənşəyini qabartmağa imkan verir.

Belə qrotesk xarakterli obraza rəssamın digər əsərində də rast gəlirik. “Şərq döyüşçüsü” əsərində döyüş dəvəsinin ipini tutaraq yanı ilə addımlayan və orta əsrlərə xas döyüş libası, dəbilqəli, zireh geyimli insan təsvir olunmuşdur (*şəkil 13*). Dəvəni müşayiət edən döyüşçünün başının bədənə nisbətən həddən ziyadə böyük təsviri onun portret cizgilərini daha aydın və qabarıq görməyə imkan verir. Bununla rəssam tamaşaçı diqqətini ümumi obrazdan döyüşçünün portretinə yönəldə bilmişdir. Mühəribələr, qanlı döyüşlərdə iştirak edərək son dərəcə sərtləşmiş və qəddarlaşmış döyüşçü obrazı dönməzliyi, möhkəmliyi və məqsədinə doğru inamla gedən insanı ehtiva edir. Obrazın simvolik mənasının qabardılması bilavasitə qrotesk vasitəsilə əldə olunub. Orta əsrlər Şərq döyüşçüsünə xas xüsusiyyətləri şişirdərək məqsədyönlü təqdimatı nəticəsində məqsədini bilən və ona doğru inamla addımlayan “dönməz” insan obrazı yaranmışdır.

Əşraf Heybatov. Şərq güzəli

Əşraf Heybatov. Şərq döyüşçüsü

Qəyyur Yunus Qacar sayağı

14

lara Azərbaycanın Xalq rəssamı Qəyyur Yunusun (1948) əsərlərində mütəmadi rast gəlmək mümkündür. Əski Qacarlar üslubunu müasir həyat və onun formaları ilə sintez edən rəssamın əsərlərində mifoloji və real obrazlar “Qacarsayağı” stilizasiya olur, bədii montaj, şişirtmə, təhrif və ya transformasiya kimi bədii üsullardan istifadə

Qrotesk — reallıqla irreallığın qarışığından yaranmış bədii obraz-

edən rəssam öz yaratdığı obrazlara “gizli” mənalara verməyi bacarır. Quşla qız fiqurunun sintezi nəticəsində rəssam məcazi mənada qızları bəzən mifik “bəxt quşu”na “şahlıq quşu”na bəzən isə köçəri quşlara bənzədir. Belə bədii sintez nəticəsində rəssamın obrazları əlavə, “alt qatda gizlənmiş” mənə və ideya çalarlarına malik olur (şəkil 14).

Müasir Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığında qroteskin bir bədii vasitə kimi istifadəsinin təhlili onu deməyə əsas verir ki, rəssamlar bu metoddan öz yaratdığı obrazlara daha dərin, əlavə və “gizli” mənalara vermək üçün istifadə etmişlər. ♦

Ədəbiyyat:

1. 6-cı mikrorayon rəssamları. Kataloq. 2011.
2. Мирза Гюльрена. Творческий процесс и индивидуальный стиль художника в азербайджанской станковой живописи последней трети XX века. Автореферат Диссертации. Баку—2004.
3. Алиев Эльчин. Проблема восприятия визуальной формы в искусстве. Автореферат Диссертации. Баку—2004.
4. Байрамов. Проблема художественной традиции в изобразительном искусстве Азербайджана. Автореферат Диссертации. Баку—1997.
5. Тагирова Мехрибан. Проблемы и тенденции современной азербайджанской живописи (1980—2000 г.г.). Автореферат Диссертации. Баку—2005.
6. Абдуллаева Рена. Проблема художественного стиля в информационной культуре. Автореферат Диссертации. Баку—2005.

Резюме

В статье проводится обзор творчества современных художников Азербайджана, в чьем творчестве широко используется гротеск как художественный метод. Современные Азербайджанские художники обращаются к гротеску для усиления и обогащения идейного и символического содержания созданных образов. Гротеск образуется Азербайджанскими художниками методом художественного утрирования, монтажа, деформации реальных объектов и фантастического соединения различных визуальных образов.

Ключевые слова: Азербайджан, современная живопись, гротеск, художественное преувеличение, художественный метод, фантасмагория, стилизация, художественный монтаж.

Summary

Present article deals with the overview of works by modern artists of Azerbaijan who widely used grotesque as an artistic method in their oeuvre. Modern Azerbaijan artists appeal to grotesque for amplification and enrichment of ideological and symbolic content of created images. Grotesque is attained by Azerbaijani artists by using imaginative exaggeration, montage, deformation of real objects and fancy junction of various visual images.

Key words: Azerbaijan, modern painting, grotesque, artistic exaggeration, artistic method, phantasmagoria, stylization, artistic montage.

“Leyli və Məcnun”, “Əsli və Kərəm” obrazları Qarabağ xalçalarında

Arzu Zeynalova,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq
Akademiyaşının dissertantı,
ADPU-nun müəllimi,
Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü
E-mail: arzu.zeynalova.1987@mail.ru

“Leyli və Məcnun”. Dahi mütəfəkkirlərimiz Nizami Gəncəvi və Məhəmməd Füzulinin “Leyli və Məcnun” əsərlərinə nəzər yetirdikdə məhəbbətin bir çox formaları duyula bilir (1).

Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, “Leyli və Məcnun” poemasında qadın və kişi məhəbbəti zəminində ilahi məhəbbət tərənnüm olunur. Hətta belə izah edilir ki, Leyli qadın adı olaraq əsərdə yer alırsa, kişi obrazının adı Qeys olduğu halda onun cismnin adı deyil, daxili aləminin, məhəbbətdən əzab çəkən ruhunun dəli-divanə mənasında Məcnun adlandırılması məhəbbətin ən ülvə zirvəsində olmasının tərənnümü üçün seçilmiş əvəzsiz yanaşmadır. Zəmanənin düşüncə əsiri olan valideyinləri məktəb mühitində bir-birini görüb sevən Leyli və Qeysin qovuşmasına maneələr törədirlər. Bununla da Qeys qəlbindəki həsrətlə özünü səhraya, insanlardan uzaq, heyvanların yaşadığı çöllərə salır (3). Gün keçdikcə daha da dərinləşən məhəbbət əzabından o sanki zövq almağa başlayır, dualarında qəlbindəki məhəbbətin daim artmasını arzulayır. O, məhəbbət duyğusundan məhrum olmamağı istəyir.

Ya Rəb, balayi-eşq ilə qıl aşına mən!

Bir dəm balayi-eşqdən etmə cüda mən!

Az eyləmə inayətini abli-dərddən,

Yəni ki, çox balalara qıl mübtəla mən!

Azərbaycanın dahi bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyli 1907-ci ildə Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeması əsasında ilk Azərbaycan operasını yazmışdır (2). Bu gün bir çox ölkələrdə nümayiş olunan bu opera bütün tamaşaçıları tərəfindən rəğbət və böyük heyratla qarşılanır.

Ülvə məhəbbəti özündə ehtiva edən “Leyli və Məcnun” poeması xalq arasında sevilir və xalçaçılıqda da bu mövzuya yer verilib. Tədqiqat zamanı aşkarlanan, Qarabağ bölgəsində məhəbbət mövzularına həsr edilmiş süjetli xalçalar arasında “Leyli və Məcnun” kompozisiyalı xalça öz orijinallığı ilə seçilir.

“Leyli və Məcnun” obrazlarına həsr olunmuş yeganə süjetli xalça xovsuz olub kilim texnologiyasına əsasən toxunmuşdur.

“Leyli və Məcnun”, Ağdam. Kilim. XX əsrin əvvəlləri. 90 x 140 sm. Xovsuz, yun. Xovsuz.

Xovsuz xalçalar həndəsi ornamentlər əsasında toxunsa da, bu nümunədə mərkəzdə dördbucağın daxilində yerləşdirilmiş süjetdə

Leyli və Məcnunun görüş səhnəsi təsvir edilib və nəbatı formada insan rəsmləri verilib. Çox da böyük ölçüyə malik olmayan bu kilimin arasahəsi qara yerlikdə toxunub. Böyük qırmızı medalyonun mərkəzində yerləşən süjetdə sanki tamaşaçı pəncərədən çölə tamaşa edərkən gənclərin görüş anına şahid olur. Arasahəni başdan-başa əhatələyən göl hər iki tərəfdən qanad açıb uçan qartalın yuxarıdan görüntüsünü xatırladır. Məhəbbətin zirvəsinə yüksələn iki gəncin ruh halını əks etdirməyə çalışan toxucu öz istəyini nisbətən uğurla həyata keçirməyə nail olub. Kilimin hər iki tərəfində üz-üzə dayanan iki maral təsvirlənmişdir. Məhəbbət rəmzi sayılan marallar məğrur, sevgi dolu baxışlarla bir-birinə tamaşa edir. Mərkəzdə – dördbucağın daxilində Leyli və Məcnun üz-üzə dayanaraq sanki bir-birinə sevgi etirafındadırlar. Ziqzaq xətlərlə əhatələnən dördbucağın içərisi mavi rənglə toxunub. Sol tərəfdəki Leyli sağ tərəfdə təsvir olunmuş Məcnuna tərəf çevrilərək onun sözlərinə diqqətlə qulaq asır.

Kilimdə toxunmuş təsvirdə Leylinin ağ baş örtüyünün altından uzun hörükləri aydın görünür. Açıq-yaşıl üst geyiminin altından çəhrayı rəngli köynəyin qolları və sinəsi rəng ahənginə görə maraqlı kəsb edir. Narıncı atək yarıya qədər toxunmuşdur. Məcnunun əynində kərpici rəngdə uzun üst geyimi, başında ağ börk vardır. Belinə enli ağ və çəhrayı rənglərdən ibarət qurşaq bağlayıb. Onlar yangörü-nüşlüdür. Üzləri bir-birinə doğru istiqamətlənib. Əl hərəkətlərindən hərəkətlə məhəbbətdən söhbət etdikləri aydınlaşır. Qırmızı rəngdə olan böyük göl öz-özlüyündə maraqlı kompozisiya yaradır. Kilim bir enli haşiyə ilə əhatələnib. Haşiyədə bir-birinin ardınca rəng dinamikliyi ilə kəpənəklər düzülmüşdür. 1930-cu ildə toxunduğu ehtimal olunan bu kilim Tərtərdə yaşayan Könül xanımın ailə yadigarı olaraq evində cəhiz kimi saxlanılır. Mərkəzdə süjet olan kvadratin üzərində kəril hərfləri ilə ağ iplərlə “Leyli və Məcnun” yazılıb.

“Əsli və Kərəm”. Azərbaycan məhəbbət dastanları arasında orijinallığı və qeyri-adi sonluğu ilə seçilən “Əsli və Kərəm” dastanı Azərbaycanın xalq ədəbiyyatı nümunələrindəndir (4).

Dastanın mövzusu müxtəlif dinlərə mənsub iki gəncin saf və təmiz məhəbbətindən ibarət olsa da, hadisələr əslində iki ailə, həmçinin iki dini inanc arasında cərəyan edir. Kərəm mötəbər bir xan ailəsindəndir. Qara Məliyin Əslini Kərəmə verməməsini Ziyad xanın

ailəsi fələyin işi sayır. Qara Məlik həтта bir-birini dəlicəsinə sevən gənclərin ölümünə belə razı olur. O nəinki Kərəmə, doğma balası Əsliyə də rəhm etmir, cürbəcür hiyləyə əl atır. Kərəm onları tapan kimi Qara Məlik zahirən razılaşıır, mülayimləşir, həтта Əslini ona verəcəyini söyləyir, arxada isə sadələlvh aşiqə tor qurur. Axırda Kərəmi tilsimlə yandırır.

“Əsli-Kərəm” türk folklorşünaslığında geniş şəkildə təhlil olunub (5).

Bu dastanın qəhrəmanlarını əks etdirən “Əsli və Kərəm” xalçasında Qarabağın digər süjetli xalçalarındakı kimi ensiz, uzunsov arasahənin mərkəzində əsas qəhrəmanların obrazları təsvir edilib. Bir bağda, birlikdə ağac budağının üzərində oturub nəzərlərini uzaqlara dikiblər. Sanki sonu ayrılıqla bitəcək məhəbbət talelərindən xəbərdarmış kimi nisgillə qarşıda açılan mənzərəyə tamaşa edirlər.

“Əsli və Kərəm”. Şuşa. XX əsrin ortaları. 110 x 187 sm. 30 x 30. Xovlu, yun.

Əllərində, çox güman ki, ensiz və uzun kağız parçasında məhəbbət naməsidir. Əsli sol əli ilə kağızdan tutub, sağ əlini isə çənəsinin altına söykənəcək kimi büküb, yaxınlaşdırıb. Başında tox sarı rəngli çalma var, tünd-qəhvəyi saçları örpəyin altından azacıq da olsa görünür. Onun əynində tünd-zoğalı geyim, üzərində isə kiçik çiçək təsvirləri ilə bəzədilmiş tünd-yaşıl arxalığın altından sarı rəngli qat görünür. Əslinin sağ tərəfində oturmuş Kərəm isə qara rəngli geyimin üzərindən tünd-zoğalı rəngdə üst geyimindədir, başında isə eyni parçadan bərk var. Onun baş geyiminin sağ tərəfində saray, bir uzun, bir kiçik iki lələk görünür. Kərəm də sağ əli ilə namənin (kağız parçasının) yuxarı hissəsindən tutub. Sevgililərin alma ağacının enli budağı üzərində oturması ağacın üzərində bol və tam yetişmiş əlvən, qırmızı, sarı rəngli meyvələrdən aydın görünür. Budaqlar-

da bol meyvə və yaşıl yarpaqlar toxunub. Yerdə isə yaşıl çəmənlik üzərində açıq-çəhrayı rəngli çoxlu qızılgüllər əks olunub. Səma çox tutqun və tünd-göy rəngdədir. Bu isə vüsala çata bilməyən gənclərin hisslərini açıq-aydın təcəssüm etdirir. Səmada süzən bir ağ və iki qara göyərçin də sonu dramatik bitən məhəbbət dastanının kədərli əhvalatından xəbər verir. Quş rəsmlərinin aşağı hissəsində, xalçanın sol tərəfində kiril əlifbası ilə Əsli və Kərəm sözləri yazılıb. Xalça bir enli, qara yerlikli haşiyə ilə əhatələnib. Haşiyədə də böyük çəhrayı qızılgüllər və enli yaşıl yarpaqlar toxunmuşdur.

Nəticə etibarilə vurğulamaq lazımdır ki, ilk dəfə tədqiqata cəlb edilmiş və bu məqalədə yer alan “Leyli və Məcnun”, “Əsli və Kərəm” obrazları əsasında toxunmuş süjetli xalçalar olduqca romantik və lirik bir məhəbbət tablosunu canlandırır və onlar Qarabağda toxunmuş süjetli xalçaların ən yaxşılarından sayıla bilər. ♦

Ədəbiyyat:

1. [https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_\(Nizami\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_(Nizami))
2. [https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_\(opera\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_(opera))
3. [https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_\(F%C3%BCzuli\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_(F%C3%BCzuli))
4. http://yazar.in/yazi_esli-ve-kerem-dastani-haqqinda_2430.html
5. <http://dak.az/arkivl%C9%99r/2015/06/10/%C9%99sli-k%C9%99r%C9%99m-dastani/>

Резюме

В результате следует отметить, что впервые привлеченные к исследованию и включенные в эту статью образы “Лейли и Меджнун”, “Асли и Керем” в ковроткачестве, отражают романтическую и лирическую картины любви, и эти ковры считаются самыми лучшими сюжетными коврами Карабаха.

Ключевые слова: Карабах, сюжет, “Лейли и Меджнун”, “Асли и Керем”, ворсистый, без ворса.

Summary

As a result, it is mentioned that the carpet is weaving on the basis of the images of “Leyli and Majnun” and “AsliKaram” included in the study of the carpet plots and it is based on the reflection of the romantic and lyrical love tableau and it is concerned one of the best weaving carpet plot in Karabakh.

Key words: Karabakh, plot, “Leyli and Majnun”, “Asli and Karam”, weaving, flat-woven carpets.

СИМФОНΙΑ Г.БЕРЛИОЗА “ГАРОЛЬД В ИТАЛИИ” И ЕЕ ПЕРВЫЙ ИСПОЛНИТЕЛЬ

Г.Дж.Гасанли,
Бакинская Музыкальная Академия

Дирижёр Берлиоз — яркий представитель романтизма в музыке, создатель романтической программной симфонии, выдающийся дирижёр. Он смело вводил нововведения в область музыкальной формы, гармонии и особенно инструментовки, тяготел к театрализации симфонической музыки, грандиозным масштабам произведений. Берлиоз как дирижёр обладал большим артистизмом. Его исполнение отличалось тщательной отделкой деталей и подчинению их воплощению целостного художественного замысла. Наряду с Рихардом Вагнером он заложил основы современной школы дирижирования. Дирижёрскому искусству посвящен его трактат “Дирижёр оркестра” (1856).

В 1834 году Г.Берлиоз создает симфонию “Гарольд в Италии” с солирующим альтом. По жанру “Гарольд в Италии” занимает промежуточное место между симфонией и концертом. “Гарольд в Италии” считается одним из крупнейших сочинений для альта в мировой музыкальной литературе и входит в репертуар крупнейших исполнителей на этом инструменте. В разное время записи этой симфонии сделали Уильям Примроуз, Нобуко Имаи, Пинхас Цукерман, Юрий Башмет и другие известные альтисты.

“Гарольд в Италии” посвящен близкому другу Берлиоза поэту Эмберу Феррану, которому предположительно принадлежит мысль избрать в качестве программы поэму Байрона “Паломничество Чайльд-Гарольда”. Мотивы ее четвертой песни, повествующей о странствиях героя по Италии, сплелись с собственными воспоминаниями композитора об итальянских впечатлениях 1831—1832 годов — о посещении монастырей и народных празднеств, путешествии в Абруцкие горы. Италия предстала перед ним страной романтической, с дикой природой и необузданными нравами. Такое использование

солирующего инструмента в сочетании с порученной ему темой, мало изменяющейся на протяжении симфонии, — небывалое решение, сближающее симфонию с оперой, где герою принадлежит определенный лейтмотив.

Заемствованный у Байрона образ Гарольда значительно переосмыслен и трактован Берлиозом как обобщенно романтический образ. С другой стороны, композитор сближает симфонический жанр с концертным, причем выступает новатором и в выборелирующего инструмента — в XIX веке альтовых концертов не было.

Между тем, история альта в XIX веке складывалась неудачно. Литература для альта была чрезвычайно ограничена. В эпоху создания Берлиозом “Гарольда” еще не были “возрождены” забытые старинные сонаты и концерты, а новая музыка обходила альт каклирующий инструмент. Игрой на альте увлекались многие крупнейшие скрипачи XIX века: Н.Паганини, К.Липиньский, Ф.Давид, Ф.Лауб, Г.Эрнст, И.Иоахим. Но в их блестящей концертной деятельности альтовое исполнительство было лишь эпизодом.

Берлиоз любил инструмент альт. Одним из его намерений в предполагавшейся им реформе консерватории было учреждение специального класса альтового исполнительства.

Как известно, 22 декабря 1833 года на одном из концертов Берлиоза присутствовал Паганини. Он недавно возвратился в Париж после гастролей в Англии, где купил великолепный альт работы Страдивари. В начале 1834 года композитор показал ему законченную первую часть, в которой партия альта соло трактовалась не как в концерте (гделирующий инструмент доминирует над оркестром), а лишь слегка выделялась из общей оркестровой массы и содержала много пауз. Паганини не одобрил этого, сказав, что предпочёл бы играть без больших пауз. Вскоре Паганини надолго уехал в Ниццу, а Берлиоз продолжил

писать симфонию, в качестве программы для которой взял фрагмент поэмы Байрона "Паломничество Чайльд-Гарольда". Берлиоз писал о создании симфонии: "Я задумал написать для оркестра ряд сцен, в которых альт соло звучал бы как более или менее активный персонаж, сохраняющий повсюду присущий ему характер; я хотел уподобить альт меланхолическому мечтателю в духе „Чайльд Гарольда“ Байрона...". (3, с. 276).

Первоначально композитор намеревался ограничиться двумя частями, затем тремя и, наконец, остановился на обычном четырехчастном цикле. "Гарольд в Италии" был закончен за полгода, 22 июня 1834 года. 15 ноября состоялась премьера симфонии.

23 ноября 1834 года симфония была впервые исполнена в Парижской консерватории под управлением Нарцисса Жирара. Особенно большой успех выпал на долю альтиста К.Урана, игравшего, несмотря на все просчеты дирижера, исключительно вдохновенно, превзойдя "в воплощении роли рокового Гарольда фантазию Байрона" (2, с.258). Известный французский виртуоз, первый скрипач Общества концертов консерватории и первый альтист театра Grand Opera Кретьен Уран — дал жизнь берлиозовскому "Гарольду".

Большая и упорная работа над собой, отличное знание классической и современной музыки, разносторонность музыкальных интересов при постоянстве художественных вкусов, подлинное обожание музыки и творческое горение, нетерпимость ко всем тем, кто относится к искусству без достаточного уважения — все эти черты свойственны были обоим музыкантам — Г.Берлиозу и К.Урану.

К.Уран питал большие симпатии и к современной ему французской музыке, и, прежде всего, к творчеству Берлиоза. Имя Урана не раз встречается в статьях и письмах Берлиоза, а его отзывы об исполнении Урана всегда благоприятны. Одно из первых своих сочинений — Рондо-ноктюрн "Балет теней" для хора и фортепиано — Берлиоз посвятил К.Урану. К.Уран, считая себя романтиком и сочиняя произведения, названные им самим "романтическими", поклонялся классике, как это делал Г.Берлиоз.

В программы своих концертов Кретьен Уран включал оригинальные произведения и транскрипции, большинство которых принадлежало ему самому. Именно для Урана писались соло для виоли д'амура в опере Р.Крейцера "Рай Магомета" (1822), в увертюре Шнайцбегера "Зефир и Азор" и, наконец, знаменитое соло в "Гугенотах" Д.Мейербера (1835).

Лучшей хвалой виольного искусства Урана является тот факт, что выдающийся знаток оркестра Г.Берлиоз, увлеченный его игрой на этом инструменте, полюбил виоль д'амур и писал в "Трактате по инструментровке", что никакой другой инструмент не способен лучше выразить экзотические и возвышенные чувства, он также писал, что Уран является единственным в Париже артистом, владеющим игрой на этом замечательном инструменте. (3, с. 277).

Таким образом можем заключить, что Берлиоз обратился к К.Урану с просьбой исполнить сольную партию "Гарольда" не случайно, так как именно в К.Уране Берлиоз видел не только отличного исполнителя, но и музыканта, родственного во многом ему самому, что стало и гарантом для обеспечения успеха новой симфонии. ♦

Ədəbiyyat:

1. "111 симфоний": справочник-путеводитель / ред.сост. А.Кенингсберг, ред. Л.Михеева, 2000, изд. "КультинформПресс", 671 с.
2. Юзефович В. Кретьен Уран – первый исполнитель партии альты в "Гарольде" Берлиоза // Вопросы музыкально-исполнительского искусства. – Вып. 4. – М., 1967, 372 с.
3. Г.Берлиоз "Мемуары", М.,1967, изд. "Музыка". 813 с.

Xülasə

Məqalə H. Berliozun "Harold İtaliyada" simfoniyasının yaranma tarixinə və onun ilk ifaçısı məşhur fransız virtuoz Kretyen Urana həsr olunub.

Açar sözlər: H. Berlioz, "Harold İtaliyada" simfoniyası, K.Uran, solo alt.

Summary

The article is devoted to the history of the creation of the symphony of G. Berlioz "Harold in Italy" and her first performer the famous French virtuoso Chretien Uranus.

Key words: G. Berlioz, the symphony "Harold in Italy", K. Uranus, solo viola.

AZERBAYCAN HALK MÜZİĞİ “MUĞAM”

Türkiye Cumhuriyyətinin ölkəmizdəki səfirliliyinin mədəniyyət müşaviri İrfan Çiftçi “Makam” musiqi dərgisində Azərbaycan muğamı haqqında geniş və maraqlı məqalə ilə çıxış edib. Müəllif muğamın keçib gəldiyi tarixi yola nəzər salır, onun bugünkü durumu, tanınmış sənət adamlarının ifası, dövlətin klassik musiqiyə, ümumiyyətlə, mədəniyyətə qayğısından söhbət açır. “Azərbaycan xalq musiqisi – muğam” sərlövhəli yazını oxunaqlı edən həm də ölkəmizin qədim mənbələrdən qaynaqlanan, folklor incilərini yaşadan klassik nümunələrimizin müasir dünya musiqisi ilə sintezinin təqdimatı məkanına çevrilməsi barədə qeydləridir.

Vurğulanan məqamların “Mədəniyyət.AZ” jurnalının oxucuları üçün də maraq doğuracağını nəzərə alıb həmin məqaləni təqdim edirik.

Makam Müzik Dergisi olarak Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçiliği Kültür ve Tanıtma Müşaviri şair ve kültür adamı Doç. Dr. İrfan Çiftçi ile Azərbaycan'ın başkenti Bakü'de Azərbaycan Milli Müziği və Türkiyə'nin Kültür və Tanıtma fəaliyyətlərində “müzik” üzerine bir rəportaj gerçəkləş-tirdik.

Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçiliği Kültür ve Tanıtma Müşaviri Sayın Doç. Dr. İrfan Çiftçi 'yi Bakü'de dergimizi konuk etti ve Azərbaycan'a ait her konuda ama özellikle müzik konusunda dergimiz ve okurlarımız için çok değerli bilgiler verdi. Siyaset Bilimcisi olmasının yanında şair de olan Çiftçi'nin müzik konusundaki değerlendirmelerinin derinliği karşısında hayrete düştük. Buraya yazdıklarımız çok uzun söyleşimizin ancak özeti sayılabilir. Kars doğumlu olan İrfan Çiftçi, adab gereğince çocuklara pek munasip görülmemesine rağmen dedesinin cemiyet içerisindeki konumu sayesinde “aşık meclislerine” katılmaya başladığında henüz dört yaşındaymış. Diğer yandan ise Almanya'da işçi olan babasının getirdiği plakları dinleyerek büyümüş. Babası en çok Behi-

ye Aksoy, Ahmet Sezgin, Mehmet Özbek ve Zeki Müren gibi sanatçıları severmiş. Tüm bu değerler müzik konusunda sağlam bir temel katmış İrfan Çiftçi'ye.

YAZININ GİRİŞİ

Zengin bir kültürel mirasa sahip Azərbaycan, Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkeler arasında opera ve tiyatro gibi sahne sanatlarını kültüründe barındıran ilk ülke olmuş.

Azərbaycan Demokratik Cumhuriyeti 1918 yılında kurulmuş ancak iki yıl sonra 26 Nisan 1920'de Kızıl Ordunun Azərbaycan'a girmesinin ardından 28 Nisan

1920'de Azərbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş ve Sovyetler Birliği topraklarına katılmış. Azərbaycan'ın tekrar bağımsızlığını kazanması 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile gerçekleşmiş.

Azərbaycan müziği geleneksel olarak Kafkasya'daki müzik hayatının önemli bir parçası. Azərbaycan'ın halk müziğine “Muğam” deniyor. “Muğam”, Arapça'daki “Makam” sözünden tü-

remiş ve Azerbaycan Türkçesine geçmiş. Muğam, 14. yüzyılda ortaya çıkan siyasi değişimlere kadar yakın doğu ülkelerinin ortak müziği olmuş.

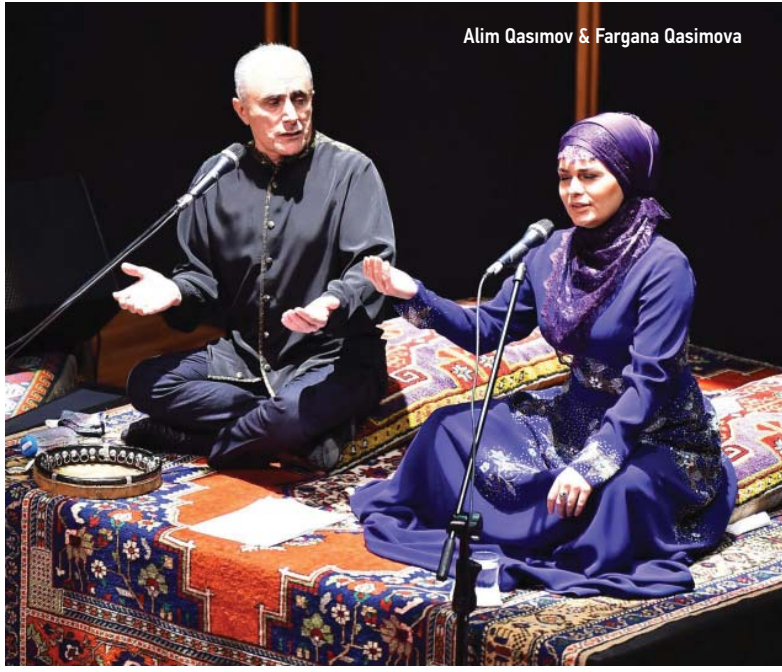
Günümüzde ise Muğam, geleneksel Azerbaycan müziğinin muhteşem türünün ortak adı. Muğam sanatı, Azerbaycan'ın önemli kültürel değerlerinden biri olarak görülüyor. 2003 yılında UNESCO "Azerbaycan Muğamı" nı koruma altına almış ve tüm dünyaya duyurmuş.

XIX. yüzyılın sonlarına kadar muğamlar esasen, toplumun yüksek kesimlerinin düşünlerinde, aydınların yer aldıkları edebi sohbet ve müzik meclislerinde, dini törenlerde ve matem törenlerinde icra edilmiş. Yirminci yüzyılın başında ise ilk kitle konserleri muğam konserleri olarak organize edilmiş ve bu şekilde geniş halk kitlelerine sunulmuştur.

Azerbaycan musikisinin yedi esas muğamı var: "Rast", "Şur", "Segâh", "Şüşter", "Çahargah", "Bayatı- Şiraz", "Hümayun". Üzeyir Hacıbeyli (Hacıbeyov) "Azerbaycan Halk Musikisinin Temelleri" adlı kitabında muğamların dinleyiciye aşıladığı ruh halini şöyle tanımlar: Rast; dinleyicide mertlik ve zindelik hissi, Şur; şen, lirik ruh hali, Segah; aşk duygusu, Şüşter; derin keder, Çahargah; heyecan ve ihtiras hissi, Bayatı-Şiraz; üzüntü, Hümayun; derin keder hissi yaşatır.

Azerbaycan müziğinden söz edince akla ilk gelen, büyük müzik bilgini, Azerbaycan Milli Marşının da bestekârı olan Üzeyir Hacıbeyli. Bilim adamı, yazar, tercüman, orkestra şefi olarak tanınan Üzeyir Hacıbeyli, bütün doğu âleminde senfonik müziğin, operanın ilk yaratıcısı olmuş, Azerbaycan'da müzik biliminin esaslarını ortaya koymuştur. 12 Ocak 1908 yılında Bakü'de, büyük şair Füzuli'nin aynı adlı eserinden bestelediği ve doğuda ilk opera olan "Leyla ve Mecnun" operasını sahnelemiş büyük sanatçı Hacıbeyli. Yine, "Şeyh Sinan" (1909), "Rüstem ile Zöhre" (1910), "Şah Abbas ve Hürşid Banu" (1912), "Kerem ile Aslı" (1912), "Harun ve Leyla" (1915), Koroğlu (1937) adlı operaları ve "Karı ile Koca" (1909), "O Olmazsa Bu Olsun" (1910) ve Türkiye'de de defalarca sahnelenen "Arşın Mal Alan" (1913) adlı müzikalleri bestelemiş. Üzeyir Hacıbeyli muğamı opera ve senfonik müzikle birleştirerek Doğu ve Batı müziği arasında bir köprü kurmuş.

Azerbaycan'da müzik her dönem önemli bir

Alim Qasimov & Fargana Qasimova

kültür ögesi olarak görülmüş ve devlet adamları tarafından da desteklenmiş. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 13 Haziran 2000 tarihli kararı ile Azerbaycan Milli Konservatuvarı kurulması için özel bir kararname çıkarılmış. Bir yıl sonra Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 10 Ağustos 2001 tarihli "Azerbaycan Milli Konservatuvarı'nın maddi-teknik zeminini oluşturma kararı uyarınca Azerbaycan Milli Konservatuvarı'na Bakü Müzik Koleji ve Cumhuriyet Sanat Lisesi dâhil edilmiş. Konservatuvar Rektörü

olarak, Halk Sanatçısı Siyavuş Eşrafoğlu Kerimi'nin atanması da aynı kararname ile gerçekleşmiş. Azerbaycan Milli Konservatuvarı profesör-öğretmen kadrosu halk müziği enstrümanlarında profesyonel olan müzisyenler, şefler, şarkıcılar, tanınmış müzisyenler, besteciler, halk sanatçıları ve alanında dünyaca tanınmış müzisyenlerden oluşmaktadır.

İRFAN ÇİFTÇİ İLE SÖYLEŞİ

Bu sayfalara sığamayacağını biliyorum ancak özet olarak değinmek gerekirse, Azerbaycan ve Türkiye'nin müzikal etkileşimini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Klasik zamanlarda zaten ortak kültür var ve zamanın şartlarına göre birbiriyle etkileşim halinde.1900'lerde ise bütün doğu ve Türk

Doç. Dr. İrfan Çiftçi
Kültür ve Tanıtma Müşaviri

Dünyasında başlayan "modernleşme" hareketleri ile birlikte kültür ve eğitim alanındaki "yenilikçilik/ceditcilik" denilen çağdaşlaşma ortak paydasında etkileşimler var.

Bu etkileşimi ülkelerimizin müzik arkeolojisine yakından baktığımızda beste ve güftelerde görüyoruz. Ancak daha yoğun ve kurumsal nitelikli diyebileceğimiz etkileşimler ise Osmanlı'nın son yıllarında tanzimattan sonar olmuştur. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması sürecinde Türkiye ile Azerbaycan arasında müzikal etkileşimi de artırmıştır. Burdaki kulaklar Rusya, Batı ve İran kadar Anadolu'ya da bakmışlardır. Bu dönemin bugün de hit olan ve dönemin ünlü şairi Ahmet Cevat tarafından sözleri yazılan ve Üzeyir Hacıbeyli tarafından bestelenen "Çırpıncırdın Karadeniz", Bu Azerbaycan'ın Osmanlı Türkelerine, Karadenize hasretidir, yoksa Karadeniz zaten Türkiye'nin kıyısı.. "Laleler" vb gibi... gibi... Böyle onlarca eser var, aslında telifi, sahibi belli ama bizim TRT kayıtlarında "anonm" Kars Halk Türküsü veya Erzurum, Muş türküsü gibi derleyicinin adıyla geçirilmiş eserler. Bunu bir soğuk savaş dönemi ironisi gibi de görebiliriz...

Sovyet döneminde donduralan ve hatta yasaklanan ve kazınan ortak kültürel değerler 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeniden yeşermeye başladı. Yerel müzikal değerler ile çok sesli müzik arasındaki doğru ve başarılı sentezler, Azerbaycan'da büyük müzik bilgini Üzeyir Hacıbeyli tarafından gerçekleştirilmiştir.

Azerbaycan 'ın yüksek tabaka/sanat müziği olan muğamın Horasan, İran, Türkistan buradan Hint ve Çin yani Asya Müziği ile etkileşimi söz konusudur. Azerbaycan Müziği ile tabi bir çok ortak makamlarımız var. Ancak doğal olarak bu makamları farklı üsluplarla ve tekniklerle icra ediyoruz. İkincisi ise kadim ve geleneksel zamanlarda doğaçlama aktararak gelen geleneksel müzikler bilindiği üzere modern dönemde forma sokuldu. Notaya geçirildi ve belirli usullerle kayıt altına alındı ve bundan sonra da bu kayıtlara bakılarak notayla icra edildi. ...

Osmanlı coğrafyası (Balkan ve Mağrip ülkeleri) modernleşmeyi

Avrupa üzerinden yaşarken, Kafkas ülkeleri modernleşmeyi Rusya üzerinden yaşamak durumunda kalmıştır. Bunların doğal sonucu olarak da modern dönemde bütün kültürel değerlerimiz gibi müziğimiz arasında da farklılıklar ortaya çıktı.

Soğuk savaş yıllarında çok sayıda Azerbaycan mahnıları (popüler halk müziği), muğamları, aşık havaları, Türkiye'de Kars yöresi türküsü, müziği olarak derlenmiş(!) ve kayıtlara öyle geçirilmiştir.

Oysa bunların çocuğunun güftesi, bestesi belli sanatçılara ait eserler olduğu biliniyordu ve sonra da iyice aşık oldu. , Sovyetlerin dağılması sonucu başlayan kültürel alış-verişimiz sonucu da bir çok telif davası ve tashih davaları var ve sürüyor... Şimdilerde ise Türkiye'de dinlenen müzik buralarda da da aynı yoğunlukta dinleniyor. Bakü'nün bir çok kafesinde belki de Türk müzik kanalları İstanbul'dan daha çok rağbet görüyor.

Azerbaycan'da ve özellikle Bakü'de müzik eğitimi hakkında gözlemlerinizi nelerdir ve Bakü'ye müzik eğitimi için gelmek isteyenlere önerilerinizi nelerdir?

Azerbaycan'da çok büyük bir müzik kültürü, literature ve bunun akademik eğitimi var. Lise'den doktora'ya kadar hepsi. Bunun doğal sonucu olarak Bakü'deki müzik eğitiminin Viyana kadar, Prag kadar ciddi ve kaliteli yapıldığını çok net olarak söyleyebilirim. Binlerce genç lise düzeyinde müzik ağırlıklı lisede okuyor. Haydar Aliyev döneminde bir çok kültür sanat alanı gibi müzik eğitimi de kurumlaştı. Çok ciddi kolejler ve üniversiteler, konservatuarlar Sov-

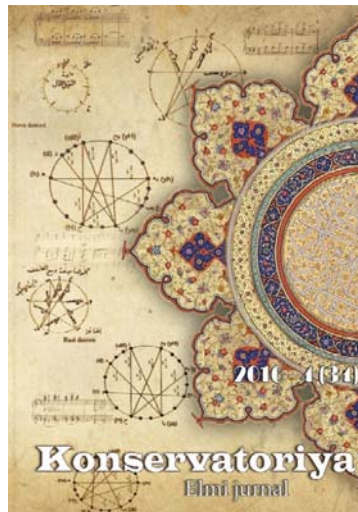
yet döneminin köhnemiş yanları atılarak yeniden kuruldu. Dünya çapında müzik insanları, konusunun uzmanı müzisyenler bilgi ve birikimlerini yeni neslin gelişimine sunmuş vaziyettedir. Bu birikimden faydalanmak amacıyla Türkiye'den gelmek isteyen herkese elimizden gelen yardımcı yapmaya hazırız. Ayrıca opera, bale ve çok ciddi senfonik müzik toplulukları ve onların önemli icraları var...

Ülkemizin Azerbaycan'daki Kültür ve Tanıtma Müşaviri olarak ne gibi faaliyetlerde bulundunuz ve önümüzdeki süreçte gerçekleştirmek istediğiniz çalışmalarınız nelerdir?

Azerbaycan sokaklarında ve cepte telefonlarında her cm2 Tarkan var. Ama akademilerinde ne Tamburi Cemil ne de Dede Efendi yok.

Ne Darüelhan notaları, tekke usulleri, Üçüncü Selim'in müzikle ün-
siyeti hiç bilinmiyor ve Bekir Sıtkısevgin veya Zeki Müren pek din-
lenmiyor vs vb. Yani klasik Türk Müziğinin nazariyatı va usullerinin
burdaki konservatuarlara girmesi lazım. Siz de görmüşsünüzdür,
burada Türk müziği çok sevilir. Azerbaycan'ın çok değerli müzik
akademilerinde ve konservatuvarlarında Türk Müziği Kürsüsü ku-
rulması, öğretilmesi, birbirinden değerli eserlerimizin icra edilmesi,
müziğimizin zengin değerlerinin bu coğrafyalarda akademik düzey-
de öğrenilip çalışılması için girişimlerimiz var. Ben geldikten sonra
yaklaşık 9 aydır Burcu Karadağ Ney ensemble, Muzaffer Özdemir
Bağlama Resitaleri, Kültür Bakanlığı müzik toplulukları ile Mehter
Konserleri, Türk Operetleri, Halk, Sanat ve Tasavvuf Müziği, Burak

Kut, Niran Ünsal özel konserleri ve bir çok sanatçıyla belli türleri
ve enstrumanları öne çıkaran tanıtıcı ve öğretici müzik programları
yaptık..Burada bir müzik müzesi var orda sürekli bizim enstruman-
ların bağlama, tambur, ney vd. yapımını ve icrasını anlatan belge-
seller gösteriyoruz... Buna benzer özel etkinlikleri bundan sonra da
daha çok buralardaki konservatuar ve müzik kolejleri ile ve bunlara
Türkiye'den partnerler bularak yapmayı programlıyoruz. Ayrıca bölge
ölkeleri ve Türk halkları arasında içinde müziğin de olduğu sanatlar
arası ve disiplinler arası etkinlikler, festivaller vb . hem yerel halka
hem de turistlere yönelik çok bir çok yaratıcı projelerimiz var...Ma-
kam Müzik'in mevkisi muhkem, ömrü uzun olsun daha konuşuruz
...bakalım inşallah...❖

SAMARQAND SHAHRİGA XUSH KELİBSİZ!!!

Səmərqənd şəhərinə xoş gəlmisiniz!!!

Daşkəndlə Özbəkistanın ikinci böyük şəhəri Səmərqənd arasında məsafə 300 kilometrdir. Şəhər tezdən 08:00-da şəhərlərarası “Əfrasiyab” sürət qatarı ilə Özbəkistan paytaxtından bu qədim şəhərə yola düşdüm. Deyim ki, bu qatarla səyahət o qədər rahat idi ki, 2 saat 10 dəqiqənin necə keçdiyini hiss etmədim. Sürət həddi isə saatda 170–190 kilometr... Bəzi hallar sürət 120–130-a düşürdü. Bunu salonda quraşdırılan elektron lövhədən müşahidə etmək mümkündür. Yüksək sürətlə bərabər, səviyyəli qulluq da öz yerində. Rahatlıq, təmizlik, sözün əsl mənasında gülürüz xidmət, bütün suallara aydınlıq gətirməyə hər an hazır bələdçilər... Qiymət də ki münasib...

Daşkənddən yarımca saatlıq uzaqlaşmışdıq ki, hər tərəfi bəm-bəyaz gördüm. Səmərqəndi doyunca gəzmək arzusunun gerçəkləşməyəcəyi ehtimalını düşünürdüm ki, bələdçi isti çay və ya qəhvə içəcəyimi soruşdu. İnanın, bu lap yerinə düşdü... Özbək şirniyyatı ilə çayı nuş etdikdən sonra yanımda əyləşən özbək həkimlə bir qədər söhbətləşdik. Mənim Azərbaycandan olduğumu biləndə necə sevinisə, qürurumdan elə sürət qatarı kimi mən də qanadlandım. Professor Əkrəm Fazilov deyir ki, biz sizin xalqı çox sevirik. Eyni zamanda fəxr edirik ki, qədimdən belə bir xalqla sıx əlaqələrimiz var.

...Yolboyu yalnız kiçik evlər və böyük əkin sahələri uzanırdı. Zərəfşan çayının üzərindən keçib Səmərqəndə çatanda isə bəyaza bürünmüş çöllər günəşli bir şəhərlə əvəzləndi. Yaşı Babil və Roma şəhərlərinin yaşı ilə müqayisə olunan, tarixi və memarlıq abidələri ilə zəngin, vaxtilə Əmir Teymurun paytaxt elan etdiyi – “Şərqi Roma”-sı, “Göylər altındakı ən gözəl şəhər”, “Şərqi mirvarisi” Səmərqənddə idik.

“ Şəhərlə tanışlığa başlamaq istəyirdim ki, bir neçə taksi sürücüsündən şəhər gəzintisi ilə bağlı müxtəlif təkliflər aldım. Əslən Cənubi Azərbaycandan olan Əlişan Bağirov yalan olmasın 7–8 saat ərzində məni öz şəxsi avtomobili ilə gəzdirdi. Şəhər və onun abidələri barədə ətraflı məlumat verdi. Bütün müqabilində isə cüzi bir ödəmə... Hər məkanla tanışlığa isə təxminən 25–30 dəqiqə vaxt getdi. Onların sırasında Bibixanım məscidi, Uluqbəy rəsədxanası və mədrəsəsi, Şahi-Zində məqbərəsi, Əmir Teymur və onun nəslinin uyuduğu Qur-Əmir mavzoleyi, Registan meydanının adını xüsusi vurğulamaq istəyirəm.

Əmir Teymurun uyuduğu mavzoley

Şəhərin mərkəzində Əmir Teymurun abidəsi diqqətimi çəkir. Bələdçim məlumat verdi ki, 1995-ci ildə Daşkəndin mərkəzində Karl Marksın heykəlini yıxıb yerində Əmir Teymurun at üstündə əzəmətli abidəsini ucaldıblar. Teymurilərin elm, sənət məbədi, dünya elminə misilsiz töhfələr verən, böyük alimlər yetişdirən Səmərqənd şəhəri ilə tanışlığım elə Əmirin məqbərəsindən başladı. Böyük türk sərkərdəsi, fəthi Teymurun ən böyük arzularından biri Səmərqəndin inkişafı, möhtəşəm abidələrə sahib, ən gözəl paytaxt olması idi. O ələ keçirdiyi bütün ölkələrdən ustaları, memarları, zərgərləri və inşaatçıları imperiyasının paytaxtı Səmərqəndə göndərirdi. Bunun nəticəsidir ki, indi də bu şəhər dünya mədəniyyətinin, memarlığının ən gözəl nümunələrinə sahibdir və onların çoxu YUNESKO-nun dünya mədəni irs siyahısına daxil edilib. Əmir Teymur adı isə tarixdə heç bir böyük müharibədə məğlubiyyətə uğramayan hökmdar kimi qalıb. Mavzoleydə Əmir Teymurdan və Məhəmməd Sultandan başqa, Uluqbəy, Miranşah, Şahrux xan və Əmir Teymurun müəllimi Mir Səid Baraka da dəfn olunub. Uluqbəyin hakimiyyəti dövründə Əmir Teymurun qəbrinin üzəri tünd-yaşıl rəngli hadə daşı ilə örtülüb.

Səmərqəndin ürəyi – Registan

Səmərqənd turunun növbəti dayanacağı və əsas ünvanlarından biri Registandır. O dövrdə bu ərazilərdə bütün şəhərlərin registanı, yəni meydanı olub. Şəhər həyatı o meydanda qaynayır, dövlət işləri car çəkilir, bazar günü alış-veriş qurulur, bayramlar, hətta edamlar da orada gerçəkləşirdi. Səmərqəndin registanında bu şəhərin rəmzi sayılan 3 məşhur mədrəsə yerləşir və onlara yaxınlaşdıqca, hər birinə

baxdıqca heyrdəndən donursan... Ən qədimi XV əsrdə tikilən Uluqbəy, üz-üzə duran XVII əsrə aid Şir-Dor, ortadakı isə yenə də həmin əsrə aid Tilla-Karı mədrəsələri. Bu mədrəsələr zaman-zaman dövlət adamları, ruhanilər, alimlər, memarlar, sərkərdələr, diplomatlar yetişdirib. İki ildən bir keçirilən “Şərq tərənləri” Beynəlxalq Musiqi Festivalı da məhz həmin məkanda gerçəkləşir.

Bibixanım məscidi

Bibixanım məscidi təkcə Səmərqənd və Özbəkistan deyil, müsəlman aləmində ucaldılmış ən möhtəşəm tikililər sırasına daxildir. Bu tikili hələ də öz möhtəşəmliyi və dekorativ tərtibatının zənginliyi ilə heyratəmiz təsir bağışlayır. Başqa sözlə desək, Bibixanım məscidi hündür minarələri ilə bütün dünyaya meydan oxuyur. Əfsanəyə görə, Teymurun sevimli həyat yoldaşı Bibixanım bu məscidi öz hökmdarının növbəti yürüşdən qayıtması şərəfinə hədiyyə olaraq tikdirib və məscidin inşası üçün imperiyanın ən yaxşı memarlarını bir araya gətirib. Məscidin tikintisinə 1399-cu ildə başlanılıb və 1404-cü ildə yekunlaşıb.

Məşhur Şahi-Zində

Şahi-Zində memarlıq kompleksi isə “Min bir gecə” nağıllarını xatırladır. Bələdçim məlumat verir ki, kompleksin əsası hələ islamdan öncə qoyulub və insanların sitayiş yeri olub. İki dəfəyə – monqol işğalından əvvəl qismən, əsasən isə Əmir Teymur və Uluqbəyin vaxtında inşa edilib. Burada Əmir Teymurun qohumları və məşhur din, elm xadimləri dəfn olunub. Bütün ziyarətçilərdə olduğu kimi, burda da qələbəlik idi. Həm yerli sakinlər (onlar daha çox dini ayinləri icra edirdilər), həm də turistlər. Amma izdihamla yanaşı, qəribə bir sakitlik insana fərqli hisslər yaşadır... Digər məkanlarda olduğu kimi, Şahi-Zindədə memarlıq üslubu böyük heyrat doğurur. Daha çox mavi-yaşıl naxışların üzərinə düşən günəş şüaları tikililəri sanki canlandırır. Hər naxışda bir nəqqaşın izi yaşayır desək, daha doğru olar. Memarlıq kompleksində çoxlu sayda məqbərə sıralanıb. Məqbərələrin içində isə sərdəbələr. Təpənin yuxarı hissəsində tikilən Cəlaləddin Rumi məqbərəsi xüsusən diqqət çəkir. O, Əmir Teymurun nəvəsi Uluqbəyin yaxın dostu olmaqla yanaşı, dövrünün böyük riyaziyyatçısı və münəccimi idi. Həmin səbəbdən də Uluqbəy onun məqbərəsini ən yuxarı hissədə inşa etdirib. Bu da Teymurilərin elm xadimlərinə hörmətinin sübutu...

Hökmdar və astronom Uluqbəyin rəsədxanası...

Uluqbəy rəsədxanası və ya Səmərqənd rəsədxanası – orta əsrlərin ən böyük elm mərkəzlərindən biri! Əmir Teymurun nəvəsi, mütəfəkkir, fizik və astronom Uluqbəyin əmri ilə Səmərqənddə 1400-cü illərin əvvəllərində inşa edilib. İndi də dünyanın bütün astronomları Uluqbəyin astronomik ölçü vahidləri ilə işləyirlər. Uluqbəyin ölçü vahidinə görə, 1 ulduz ilinin ölçüsü 365 gün 6 saat 10 dəqiqə 8 saniyədir. Rəsədxananın alt hissəsində dərinlikdə saxlanılan tarixi abidə əsrlərə şahidlik edib. Astronomiyanın inkişafında, əsasən də astronomik müşahidələrin aparılmasında, fəza cisimlərinin öyrənilməsində Uluqbəy rəsədxanası əhəmiyyətli rolə malik olub. Bələdçim Əliassan bəy dedi ki, Uluqbəyin ulduzları öyrənməsi işlərini müasir dövrdə yalnız ABŞ-in kosmosun tədqiqi ilə bağlı həyata keçirdiyi qlobal layihələrlə

müqayisə etmək olar. Amma bir reallıq da var ki, Uluqbəyin həddindən artıq elmlə məşğul olması və babasının işğalçılıq siyasətini davam etdirməməsi ətrafındakılar tərəfindən zəif xarakterli dövlət xadimi kimi qiymətləndirilməsi ilə nəticələnib. Düşmənlərinin taxt-tac iddiasına son qoymaq məqsədilə Uluqbəy Xorasana hərbi yürüş edib. Lakin bu yürüş onun üçün uğursuz nəticələnib və ağır məğlubiyyətə düşər olub.

Diləklərin qəbul olunduğu məkan...

Bələdçim dedi ki, Səmərqəndə gəlib Daniyel peyğəmbərin ziyarətəhəsinə baş çəkməsəniz, zənn edin ki, heç bu şəhərdə olmamısınız. Düzünü desəm, bu fikir məni o qədər ovsunladı ki, sürət qatırı üçün aldığım geri dönüş biletinin vaxtına az qaldığını belə unutdum. Siab çayının üst hissəsində yerləşən bu məqbərəyə müsəlmanlar da, xristianlar da, yəhudilər də gəlib ibadət və dualar edirlər. Əfsanəyə görə, Daniyel peyğəmbərin bir qolu Əmir Teymurun tapşırığı ilə Səmərqəndə gətirilib və burda basdırılıb ki, torpaq bərəkətli olsun. Çünki onu vaxtilə həm də “Bərəkət peyğəmbər” adlandırıblar. Digər versiyalar da var... Məzarın yaxınlığındakı dirilik bulağını müqəddəs hesab edən ziyarətçilər ondan içib dua edir və deyilənlərə görə, diləkləri qəbul edilir.

Mənim isə əsrlərə şahidlik edən Səmərqənd şəhərini görmək arzumu artıq çin olmuşdu. ♦

Elnur Niftəliyev,
telejurnalist, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCAN – TURİZMİN YENİ FAVORİTİ

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafı prioritet istiqamət kimi müəyyənəlib və bu prioritetlər içərisində turizmin çəkisi və payı xüsusi olaraq müəyyən edilib. Bu sahənin inkişafı istiqamətində atılan addımlar artıq öz bəhrəsini verir. Azərbaycanın ən böyük turizm mərkəzlərindən olan Qəbələ şəhərinin 2020-ci il üçün İƏT ölkələrinin turizm paytaxtı seçilməsi və İƏT Turizm Nazirlərinin 11-ci Konfransının Azərbaycanın sədrliyi ilə həmin il Qəbələdə keçirilməsi qərarı da bir daha sübut edir ki, ölkəmiz çox yaxın illərdə dünyanın ən tanınmış turizm mərkəzləri ilə bir sırada dayanacaq.

Turizm və xidmət sektoru hazırda dünya iqtisadiyyatının aparıcı sahələrindən birinə çevrilib. Çünki turizm ölkələrin tarix və mədəniyyətinin, təbii-coğrafi gözəlliklərinin, müasir inkişaf tempinin dünyaya tanıtılması və təbliği üçün misilsiz imkanlar açmaqla bərabər, adışəkilən sahənin təşəkkül tapdığı ölkələrin büdcələrinin formalaşmasında da müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Çox maraqlıdır ki, dünya iqtisadiyyatında ard-arda baş verən global iqtisadi böhranlara baxmayaraq bu imkanlardan yararlanan və potensialı olan ölkələrə səyahət edən insanların sayı da ildən-ilə

artmaqdadır. Belə ki, Dünya Turizm Təşkilatı ekspertlərinin hesablamalarına görə, 2017-ci ildə beynəlxalq turizm 7 faiz çoxalıb. Ötən ilin nəticələri son yeddi ilin ən yüksək göstəricisidir. Beynəlxalq səfərlər getdikcə çoxalır və bu, turizm sektorunu iqtisadi inkişafın mühüm amili kimi möhkəmləndirir.

DTT hazırkı tendensiyalara, iqtisadi perspektivlərə və ekspertlərin təhlilinə əsasən 2018-ci ildə dünyada turist axınının daha 4–5 faiz yüksələcəyini də proqnozlaşdırır.

Turist axınının stimullaşdıran əsas səbəb: beynəlxalq tədbirlər

Turizmin inkişafına xüsusi önəm verən və bunun üçün yüksək imkanlara malik olan Azərbaycanda da bu sahə üzrə göstəricilər getdikcə artır. Burada təbiətin verdiyi tükənməz imkanlarla yanaşı, bu sahədə dövlət və özəl sektorun qarşılıqlı əməkdaşlığının, sahəyə məsul qurumların fəaliyyətinin, ən yüksək standartlara malik infrastrukturun qurulmasının, turizmin, demək olar, bütün növlərinin inkişafına önəm verilməsinin və sadalamadığımız digər amillərin rolu vardır.

2017-ci il ərzində bu istiqamətdə görülmə işlərin məcmusuna nəzər salmaqla dediklərimizin təsdiqini görə bilərik.

Son illər ölkəmizin böyük miqyaslı beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi nəticəsidir ki, Azərbaycan dünyanın əksər ölkələrində turizm mərkəzi olaraq yeni bir istiqamət kimi tanınır. Artıq Azərbaycanın adı digər sahələrlə yanaşı, turizm istiqamətində də regionun lider dövləti kimi təqdim edilir. Ötən il ərzində Bakı YUNESKO, BMT-nin Sivilizasiyalar Al-

yansı, Dünya Turizm Təşkilatı, Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı, Avropa Şurası, İSESKO-nun tərəfdaşlığı ilə "Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafı: insan təhlükəsizliyi, sülh və davamlı inkişaf üçün yeni imkanlar" mövzusunda keçirilən IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu, IV İslam Həmrəyliyi Oyunları, "Bakı Avropa "Qran-pri"si" adı altında baş tutan "Formula-1" yarışları kimi beynəlxalq miqyaslı tədbirlərin məkanı olub. Bu tədbirlər zamanı paytaxtımıza və regionlarımıza minlərlə turist səfər edib, gələn qonaqların iştirakı ilə ölkəmizin tanıtımına dair sərgilər, mədəni proqramlar həyata keçirilib, müxtəlif turpaketlər təqdim edilib. Bütün bunlar isə təbii ki, perspektivdə yeni turist axını və ölkə iqtisadiyyatının turizmdən daha çox faydalanması deməkdir.

94 ölkənin vətəndaşına 3 saata elektron viza

2016-cı ilin iyun ayında dövlət başçısı "Elektron vizaların verilməsi prosedurunun sadələşdirilməsi və "ASAN viza" sisteminin yaradıl-

ması haqqında" fərman verdi. Ötən ilin yanvarından isə sənədə uyğun olaraq "ASAN viza" portalı fəaliyyət göstərir. Bu portalın yaradılmasında məqsəd ölkəmizə gələn əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər üçün viza verilməsi prosedurunun sadələşdirilməsi, müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə operativlik və şəffaflığa təminatdır. Elektron viza almaq üçün zəruri məlumatları daxil edən əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs müəyyən dövlət rüsumunu ödəyərək 3 iş günü müddətində vizanı əldə edə bilər.

Ötən il dekabrın 14-də Milli Məclisin əmək və sosial siyasət komitəsinin iclasında "Turizm haqqında" qanunun 7–1 ("Turist vizası") maddəsinə əlavə müzakirəyə çıxarıldı. Layihəyə əsasən, elektron vizanın sürətləndirilmiş qaydada alınması üçün müraciət edildikdə ən gec 3 saat müddətinə müraciətə baxılacaq.

“ 2017-ci il 29 dekabr tarixli qanun artıq prezident İlham Əliyev tərəfindən imzalanaraq qüvvəyə minib. Yanvarın 11-də dövlət başçısı qanunun tətbiqi haqqında sərəncam imzalayıb. Onu da bildirək ki, elektron vizalar yalnız siyahısı Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi tərəfindən təsdiqlənən 94 ölkənin vətəndaşlarına və həmin ölkələrdə daimi yaşayan, amma vətəndaşlığı olmayan şəxslərə rəsmiləşdirilir.

Bu il yanvarın 31-də ölkə prezidenti aeroportlarda əcnəbilərə viza verilməsi prosedurunun təkmilləşdirilməsi haqqında daha bir fərman verdi. Sənədə əsasən Azərbaycan Respublikasının Preziden-

ti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq hava limanlarında vizaların "ASAN viza" sistemi vasitəsilə verilməsini, habelə viza ilə əlaqədar ödənişlərin "ASAN ödəniş" sistemi vasitəsilə həyata keçirilməsini təmin edəcək.

Fərman 2018-ci il mayın 15-dən qüvvəyə minir.

"Turizm haqqında" yeni qanun qəbul edildi

Ötən il qanunvericilik sahəsində tətbiq edilən yeniliklərlə də yadda qaldı. "Turizm haqqında" yeni qanun layihəsi Milli Məclisdə ilk oxunuşdan keçdi və bu il sənədin tətbiqi gözlənilir.

Qanunun tətbiqi ölkəmizdə turizmin inkişafına öz təsirini göstərəcək və bir çox istiqamətlərdə müsbət tendensiya yarandırmasına səbəb olacaq. Qanun Azərbaycan Respublikasında turizm bazarının hüquqi əsaslarının bərqərar edilməsinə yönəldilmiş dövlət siyasətinin prinsiplərini, turizm fəaliyyətinin əsaslarını müəyyən edir və turizm sahəsində meydana çıxan münasibətləri tənzimləyir, sosial-iqtisadi inkişafı təmin edən vasitələrdən biri kimi turizm ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması qaydasını müəyyənləşdirir.

Qanunun qəbulu ilə bölgələr üzrə brendləşmə yaranacaq, regionda mövcud olan tarixi mədəniyyət abidələrinin qorunması güclənəcək, yerli sakinlərin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşmasına imkan yaranaçaq. Eyni zamanda kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi imkanı yüksələcək, bölgələrdə əl işləri sənətkarlığına maraq artacaq, turizmdə xidmətlərin təhlükəsizliyi təmin olunacaq.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda "Turizm haqqında" əvvəlki qanun 1999-cu ilin 4 iyununda qəbul edilmişdi.

Uğurlu tanıtım kampaniyası milyonlarla turist deməkdir

Başa çatan il Azərbaycanın turizm imkanlarının təbliği istiqamətində müxtəlif tədbirlər, yeniliklərlə də yadda qaldı. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilatçılığı, müvafiq qurumların, turizm şirkətləri və hotellərin iştirakı ilə ölkəmiz ənənəvi beynəlxalq sərgilərdə təmsil olundu. Hər il iştirak etdiyimiz İstanbul, Dubay, Tokio, Berlin, Moskva, Paris və s. nüfuzlu sərgilərlə yanaşı, 2017-ci ildə Azərbaycan ilk dəfə İndoneziya-

nin paytaxtı Cakartada keçirilən IX Ümrə Həcc və Beynəlxalq turizm sərgisinə qatıldı.

Aprel ayında Bakı növbəti dəfə regionun ən böyük turizm sərgisinə ev sahibliyi etdi. Bakı Ekspo Mərkəzində gerçəkləşən 16-cı Azərbaycan Beynəlxalq "Turizm və səyahətlər" sərgisində (AİTF–2017) 22 ölkənin turizm imkanları, istirahət məkanları və marşrutları, çeşidli turizm növləri nümayiş olundu. Sərgidə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin stendi və ölkə regionlarının ekspozisiyalarında Azərbaycanın daxili turizm potensialı bütün çaları ilə təqdim edildi.

Azərbaycanın tanıtımı kontekstində ölkəmizdə istehsal olunan məhsulların xarici bazarlarda daha geniş təbliğ olunaraq tanınması istiqamətində də kompleks addımlar atılır. Prezident İlham Əliyevin xarici ölkələrə ixrac missiyalarının təşkili, xarici bazarların araşdırılması və marketinq fəaliyyəti, "Made in Azerbaijan" brendinin xarici bazarlarda təşviqi mexanizminin tənzimlənməsi ilə bağlı 2016-cı il oktyabrın 4-də imzaladığı fərman da buna xidmət göstərir. Fərmanın icrası ilə bağlı yerli sahibkarların beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda iştirakının təmin olunması, "Made in Azerbaijan" brendinin xarici ölkələrdə, o cümlədən rüsumsuz ticarət ("duty free") mağazalarında rəflərinin təşkili, media vasitələrində təbliği üçün tədbirlər həyata keçirilir.

Azərbaycan DTT-nin İcraiyyə Şurasına uğurla sədrlik etdi

2017-ci ilin daha bir yaddaqalan uğuru Azərbaycanın Birləşmiş Millətlərin Dünya Turizm Təşkilatının (UNWTO) İcraiyyə Şurasına sədrlik etməsi ilə bağlıdır. Cari ilin yanvar ayında 2018-ci il üçün sədrlik Argentinaya keçib. Bu münasibətlə təşkilatın Madriddəki mənzil-qərargahında təntənəli mərasim təşkil olunub.

Azərbaycanın Birləşmiş Millətlər Dünya Turizm Təşkilatı İcraiyyə Şurasının sədri seçilməsi prezident İlham Əliyevin dəstəyi və təşəbbüsü ilə turizm sahəsində həyata keçirilən islahatların nəticəsi olaraq ölkəmizin beynəlxalq turizm məkanında qazandığı nüfuz və etimadın, habelə BMT sisteminin ixtisaslaşmış təşkilatı olan Dünya Turizm Təşkilatının və İcraiyyə Şurasına üzv dövlətlərin Azərbaycana etibarının göstəricisi kimi dəyərləndirilir.

Şopinq festivallar ölkəmizin turizm imicinin güclənməsinə xidmət etdi

Ötən ilin ən mühüm uğurlarından biri də Azərbaycan paytaxtında birinci və ikinci Bakı şopinq festivallarının keçirilməsi idi. Yazda

və payızda reallaşan hər iki əlamətdar tədbir, demək olar ki, öz məqsədinə çatdı və Bakının dünyanın qabaqcıl alış-veriş mərkəzlərindən birinə çevrilməsinin əsasını qoydu. Festival MDB məkanında irimiqyaslı unikal tədbirlər sırasında yer aldı.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən layihəyə Vergilər Nazirliyi, Azərbaycan Hava Yolları ("AzAL"), Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi (ASAN xidmət) və "AzərTürkBank" rəsmi tərəfdaş olaraq dəstək verdi. Festival yerli sahibkarlığın inkişafı, ticarət və turizmə əlavə sərmayələrin cəlb edilməsi baxımından effektiv olmaqla yanaşı, Azərbaycan vətəndaşlarının da xarici turistlərə şamil olunan ƏDV qaytarılması sistemindən yararlanmasına şərait yaratdı. Qeyd edək ki, bu praktika dünya üçün heç bir ölkəsində rast gəlinmir.

Hər iki tədbir zamanı 1 ay müddətində müştərilər dünya brendlərinə məxsus məhsulları Bakıda yerləşən 400-dən çox mağazadan xüsusi kampaniya və endirimlərlə əldə edə bildilər. Həmin mallara ƏDV qaytarılması ("Tax Free") imkanı tanındı.

Festivallar eyni zamanda Azərbaycanın mədəni-tarixi irsi və ölkəmizin potensialının dünyaya təbliğinə, Bakı və digər bölgələrimizin turizm imicinin güclənməsinə xidmət etdi. Yalnız bir faktı qeyd edək ki, ikinci şopinq festivalının davam etdiyi oktyabr ayı ərzində Azərbaycana 204.686 turist gəldi ki, bu da keçən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 13 % artım deməkdir.

Yeni turizm qurumları yaradıldı

Şübhəsiz ki, hər hansı bir sahənin inkişafı nizamlı surətdə həyata keçirildikdə daha böyük uğur əldə edilir. Buna isə həm dövlət, həm də özəl qurumların birbaşa iştirakı ilə nail olmaq mümkündür. 2017-ci il ölkəmizdə eyni zamanda bir neçə turizm qurumunun yaradılması ilə yadda qaldı ki, bu da adıçəkilən sahənin inkişafında mühüm nəticələrin əldə olunmasına rəvac verdi desək, yanlışdır.

Ötən il dekabrın 27-də "Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair strateji yol xəritəsi"nə uyğun olaraq yaradılan Turizm Şurasının tərkibi prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə təsdiqləndi. Şuranın sədri mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev, üzvləri müvafiq dövlət orqanlarının səlahiyyətli şəxsləridir. Turizm Şurasının yaradılmasında əsas məqsəd Azərbaycanda turizm sahəsində mövcud vəziyyətin təhlili, bu sahədə olan problemlərin aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi və turizm sahəsində dövlət orqanlarına həvalə edilmiş vəzifələrin icrasının əlaqələndirilməsindən ibarətdir.

“Şura öz işini müvafiq dövlət qurumlarının nümayəndələrinin təmsil olduğu işçi qrupları vasitəsilə həyata keçirir. 1 illik fəaliyyəti dövründə Turizm Şurası tərəfindən 110 qərar qəbul edilib, onlardan 81-i tam icra olunub. 25 qərarın icrası davam edir. 4 icra olunmamış qərarın da həyata keçirilməsi istiqamətində işlər görülür.

Ötən il strateji yol xəritəsinə müvafiq yaradılan daha bir qurum Milli Turizm Təbliğat Bürosu oldu. Büro Bakı şəhərinin beynəlxalq imicinin formalaşdırılması, şəhər brendinin istifadəsi üzrə uzunmüddətli fəaliyyət planının hazırlanması, brenddən istifadə üzrə nəzarət tədbirlərinin görülməsi və fərqli səviyyələrdə təkrar brendin seçimi və marketinq işlərinin əlaqələndirilməsi, eləcə də turistlərin məmnunluğunun artırılması istiqamətində fəaliyyəti həyata keçirir.

Bunların arasında dünya ölkələrinin mədəniyyətlərindən yazan “The Culture Trip” portalının yaydığı silsilə məqalələr daha çox diqqəti cəlb edib. Məqalələrdə ölkəmizin görməli yerləri və turizm potensialı barədə ətraflı məlumat verilib.

“Azərbaycana gəlmək üçün 11 səbəb” adlı məqalədə müəllif Sam Bedford Azərbaycanın təbiəti, paytaxt Bakının simvolu olan Qız qalası, “Alov qüllələri” kompleksi, Atəşgah məbədi barədə ətraflı söz açır. O, Azərbaycanda turistlərin diqqətini cəlb edə biləcək kifayət qədər gözəl məkanların mövcudluğunu vurğulayır.

Rusiyanın “Kommersant Denqi” nəşri qonşu ölkədən Azərbaycana turist axını haqqında yazıb. Məqalədə qeyd edilir ki, böhran illəri rusiyalı turistləri səyahət üçün yeni, maksimum aşağı büdcəli istiqamətlər axtarmağa məcbur edib. Hazırda rusiyalı turistlərin daha bir favoriti – Azərbaycan meydana çıxıb.

İtaliyanın “Lagenziaviaggi.it” turizm portalında jurnalist-səyahətçi Massimo Tallarigonun müəllifi olduğu “Azərbaycan – Odlar diyarı. Burada hər şey inkişaf edir” adlı məqalədə isə Bakı şəhərinin görməli yerləri, zəngin tarixi abidələri, həmçinin müasir memarlıq nümunələrindən bəhs edilir. Yazıda dünyada “Odlar diyarı” kimi tanınan Azərbaycandakı inkişafdan söz açılır, bunun xüsusilə paytaxt Bakı şəhərində daha aydın nəzərə çarpdığı qeyd olunur.

Müxtəlif ölkələrin tanınmış nəşrlərində bu istiqamətdə yazılar çoxdur və bütün bunlar, təbii ki, Azərbaycan turizminin təbliğinə xidmət edir.

Rəqəmlər nəyi göstərir...

Aparılan hər bir təbliğatın, həyata keçirilən layihələrin son nəticəsi isə ölkəmizə gələn turistlərin sayının artmasına səbəb olur. Bunu statistikaya nəzər saldıqda daha aydın görə bilərik. Belə ki, 2016-cı illə müqayisədə 2017-ci ildə ölkəmizə gələn xarici vətəndaşların sayı 449 215 (20%) nəfər artaraq 2 691 998 nəfər təşkil edib. Bu, indiyə qədər müşahidə edilmiş ən yüksək göstəricidir.

Ötən il Azərbaycana gələn əcnəbilərin 853 082 nəfəri Rusiya Federasiyası, 537 710 nəfəri Gürcüstan, 362 597-si İran, 301 553-ü Türkiyə, 102 360 nəfəri Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, 62 454-ü İraq, 57 756-sı Ukrayna, 33 273 nəfəri Səudiyyə Ərəbistanı, 381 213 nəfəri isə digər ölkələrin vətəndaşları olub. Xarici vətəndaşlar daha çox iyul ayında gəlib: 313 515 nəfər.

2017-ci ildə ölkəmizə gələn xarici vətəndaşların ümumi sayında Rusiya, Gürcüstan, İran, Türkiyə və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri vətəndaşlarının xüsusi çəkisi daha çoxdur və müvafiq şəkildə 31,6 faiz, 19,9 faiz, 13,4 faiz, 11,2 faiz və 3,8 faiz təşkil edib.

2017-ci ildə Azərbaycana gələn əcnəbi sayına görə əsas artım tempi göstərən ölkələr İran, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Rusiya və Səudiyyə Ərəbistanıdır.

2016-cı illə müqayisədə 2017-ci ildə Səudiyyə Ərəbistanından 4,5 dəfə, Omandan 7,4 dəfə, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən 1,9 dəfə, İrandan 1,4 dəfə, Hindistandan 2,3 dəfə çox xarici vətəndaş gəlib.

Türkiyədən Azərbaycana gələnlərin sayında 11 790 nəfər azalma müşahidə edilib. Lakin Avropa, Körfəz və Yaxın Şərq, Asiya, Afrika, Amerika regionu üzrə gələnlərin sayında artım baş verib.

Azerbaijan, la terra del fuoco dove tutto è in evoluzione

22 novembre 07:00 2017

da Massimo Tallarigo
Stampa questo articolo

Situato nella regione del Caucaso, a sud dello spartiacque montuoso che convenzionalmente separa l'Asia dall'Europa, l'**Azerbaijan**, noto anche come la terra del fuoco, è un Paese che sta vivendo una profonda trasformazione dovuta in gran parte agli investimenti e alla ricchezza derivanti dal petrolio, con conseguenti, affascinanti contrasti tra antico e moderno. Un rapidissimo sviluppo che fonde Oriente e Occidente, e che appare evidente soprattutto a **Baku** (si pronuncia Bakù), la capitale affacciata sul mar Caspio, e che si trova a 28 metri sotto il livello del mare, il che ne fa la capitale più “bassa” del mondo.

Iscriviti alla Newsletter

Registrati

La nuova soluzione digitale per accrescere il tuo business. Offri anche tu POPGuide!

Ideata per:

HOTEL
AGENZIE DI VIAGGIO

Turizm təqvimi turistlərin bələdçisi olacaq

“Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və nazirliyin nəzdində fəaliyyət göstərən Milli Turizm Təbliğat Bürosu tərəfindən Bakı şəhərinin və Azərbaycanın regionlarının 2018-ci il üçün turizm təqvimi hazırlanıb. Təqvim ölkənin rəsmi turizm saytları olan *azerbaijan.travel* və *salambaku.travel* səhifələrində yerləşdirilib. Saytlar ingilis və rus dillərində fəaliyyət göstərir. Həmçinin saytlar mobil versiyaya da uyğunlaşdırılıb.

Turizm təqvimində il ərzində qeyd olunacaq tədbirlər barədə məlumatlar yer alıb. İstifadəçilər maraqlarına uyğun olaraq ölkəmizdə təşkil ediləcək festival, sərgi, konsert, idman və digər tədbirlərlə bağlı məlumatlara daha asan çıxış əldə edə biləcəklər. Təqvimin mütəmadi olaraq yenilənməsi də nəzarətdə saxlanılacaq. Gələcəkdə təqvimdə yer alan tədbirlərə biletlərin onlayn satışını həyata keçirən qurumların veb səhifələrinə inteqrasiya da nəzərdə tutulub. Bu da həm yerli, həm də xarici turistlərin təqvimlə tanışlıqdan sonra dərhal bilet əldə edə bilmələrinə yardımçı olacaq.

“Yanardağ”da standartlara uyğun infrastruktur yaradılacaq

Hazırda Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində 21 qoruq fəaliyyət göstərir.

“Yanardağ” Dövlət Tarix-Mədəniyyət və Təbiət Qoruğu dünyada möcüzəvi və maraqlı görünüşünə görə fərqlənir. Bu unikal dağ 14

əsrdir yanır. VII əsrdə ildırım çaxması, nəticəsində yanmağa başlayan dağın alovunu 1400 il ərzində nə yağış, nə covğun, nə də qar söndürə bilib. Dağda alovu yaradan maddə metan qazı ilə kükürdün qarışığıdır. Sözügedən maddə istifadə üçün yararsızdır və onu yandırmaq qeyri-mümkündür. Belə qazın yanması yalnız açıq havada baş verir. Bağlı məkanda isə partlayış vardır. Yanğının üzərinə yağış yağan zaman isə o daha da güclənir. Adi günlərdə alovun hündürlüyü 10–15 metrə çatır.

“Yanardağ” hər zaman turistlərin maraq göstərdiyi məkan olub. Son zamanlar aparılan təbliğatın nəticəsidir ki, buraya gələn turistlərin sayı da artıb. Belə ki, ötən il ərzində 63 min 574 turistdən 54 min 717 nəfərini xarici turistlər təşkil edib. Qoruğa daha çox Rusiya, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, İraq və başqa ölkələrdən gəlirlər.

Xarici turistlərin “Yanardağ”a olan marağını nəzərə alaraq müasir standartlara cavab verən infrastrukturun qurulması diqqət mərkəzindədir. Prezident İlham Əliyev ötən ilin sonlarında bura səfər edib, qoruqdakı vəziyyətlə tanış olub, şəraitin dözülməz olduğunu bildirib. Qeyd edib ki, qoruğa həm Azərbaycan vətəndaşları, həm də çoxsaylı turistlər gəlir və şərait ölkəmizin bugünkü inkişaf səviyyəsinə uyğun deyil.

Prezident İlham Əliyev aidiyyəti dövlət qurumlarına ciddi tapşırıq verib ki, dözülməz vəziyyət qısa müddətdə aradan qaldırılsın, Azərbaycan vətəndaşları və turistlər üçün yüksək standartlara cavab verən şərait yaradılsın. ♦

Fəxriyyə Abdullayeva

➔ Bizi burada izləyin

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

- ▶ heydar-aliyev-foundation.org
- ▶ heydaraliyevcenter.az
- ▶ mct.gov.az
- ▶ bakuforum.az
- ▶ virtualkarabakh.az
- ▶ bakubookfair.com
- ▶ azdrama.az
- ▶ azerbaijan.travel
- ▶ azerbaijanfilm.az
- ▶ nizamicinema.az
- ▶ museumcenter.az
- ▶ nationalmuseum.az
- ▶ azgallery.az

- ▶ azercarpetmuseum.az
- ▶ gobustan-rockart.az
- ▶ yanardag.az
- ▶ shahdag.az
- ▶ gomap.az
- ▶ anl.az
- ▶ filarmoniya.az
- ▶ pantomima.az
- ▶ kuklateatri.az
- ▶ aduf.az
- ▶ tyuz.az
- ▶ but.az
- ▶ tob.az

▶ www.medeniyyet.info ◀

Bütün Dünya —
Bir Sərgi

17 - ci Azərbaycan Beynəlxalq

TURİZM VƏ SƏYAHƏTLƏR SƏRGİSİ

5 - 7 APREL 2018

Bakı Ekspo Mərkəzi

Təşkilatçılar

Tel.: +994 12 404 10 00
Faks: +994 12 404 10 01
E-mail: tourism@iteca.az

www.aitf.az

#AITF | [in AITF](https://www.linkedin.com/company/aitf) | [f www.facebook.com/AITFAzerbaijan](https://www.facebook.com/AITFAzerbaijan)

www.medeniyyet.info